

ULUSLARARASI İNSAN ÇALIŞMALARI DERGİSİ

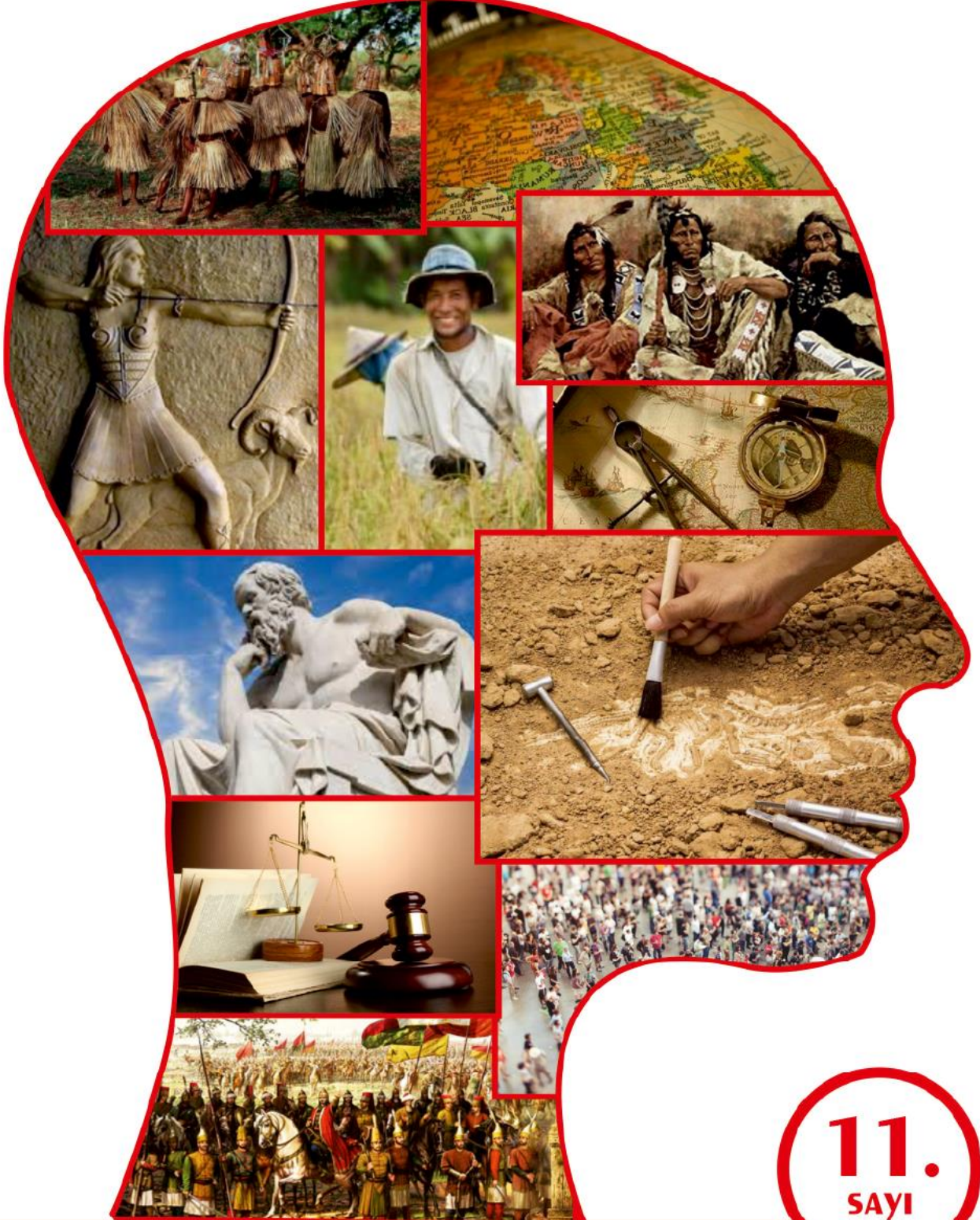
INTERNATIONAL JOURNAL of HUMAN STUDIES

Cilt/VOLUME: 6

Sayı/NUMBER: 11

Yıl/YEAR: HAZİRAN 2023

ISSN: 2636-8641

11.
SAYI

ISSN: 2636-8641

SAYI / ISSUE 11 – 2023

Uluslararası İnsan Çalışmaları Dergisi

INTERNATIONAL JOURNAL of HUMAN STUDIES

Uluslararası İnsan Çalışmaları Dergisi yılda iki sayı yayımlanan uluslararası hakemli bir dergidir.

Dergide yer alan yazıların ilmî ve fikrî sorumluluğu yazarlarına aittir.

.....

International Journal of Human Studies is a peer-reviewed, biannual journal.

The responsibility of statements or opinions uttered in the articles is upon their authors.

Bu dergi *International Scientific Indexing(ISI)*, *Index Islamicus*, *Modern Language Association(MLA)*, *Cite Factor*, *Directory of Research Journals Indexing(DRJI)*, *ASOS Index*, *ResearchBib*, *Scientific Indexing Services(SIS)*, *Eurasian Scientific Journal Index(ESJI)*, *Rootindexing* veri tabanında yer almaktadır.

.....

Articles in this journal are indexed or abstracted in *International Scientific Indexing(ISI)*, *Index Islamicus*, *Modern Language Association(MLA)*, *Cite Factor*, *Directory of Research Journals Indexing(DRJI)*, *ASOS Index*, *ResearchBib*, *Scientific Indexing Services(SIS)*, *Eurasian Scientific Journal Index(ESJI)*, *Rootindexing*

Uluslararası İnsan Çalışmaları Dergisi

INTERNATIONAL JOURNAL of HUMAN STUDIES

Yayın Kurulu / Editorial Board

Prof. Dr. Akmatali Alimbekov - Prof. Dr. Ayşe Nur Tekmen

Prof. Dr. Durmuş Ali Arslan - Prof. Dr. Elif Asude Tunca

Prof. Dr. Gürkan Gökçek - Prof. Dr. Haluk Tanrıverdi

Prof. Dr. Hasan Kaplan - Prof. Dr. Hüseyin Gül

Prof. Dr. Mehmet Taşpınar - Prof. Dr. Necla Türkoğlu

Prof. Dr. Tamas Dezsö - Prof. Dr. Tuba Hasdemir

Prof. Dr. Uli Schamiloglu - Doç. Dr. Cristina Ilie Goga

Ankara 2023

Uluslararası İnsan Çalışmaları Dergisi / INTERNATIONAL JOURNAL of HUMAN STUDIES

Sayı / ISSUE 11 – Yıl / YEAR 2023

Sahibi/ Published : Bidge Yayınları adına Zeynel Karacagil
under the auspices of
Yazı İşleri Müdürü

Baş Editör / : Prof. Dr. Meryem Bulut
Chief Editor

Yayın Kurulu / : Prof. Dr. Akmatoli Alimbekov - Kırgızistan - Türkiye Manas
Editorial Board Üniversitesi
: Prof. Dr. Ayşe Nur Tekmen - Ankara Üniversitesi
: Prof. Dr. Durmuş Ali Arslan - Mersin Üniversitesi
: Prof. Dr. Elif Asude Tunca - Girne Amerikan Üniversitesi
: Prof. Dr. Gürkan Gökçek - Nevşehir Hacı Bektaş
Veli Üniversitesi
: Prof. Dr. Haluk Tanrıverdi - İstanbul Üniversitesi
: Prof. Dr. Hasan Kaplan - İbn Haldun Üniversitesi
: Prof. Dr. Hüseyin Gül - Süleyman Demirel Üniversitesi
: Prof. Dr. Mehmet Taşpınar - Gazi Üniversitesi
: Prof. Dr. Necla Türkoğlu - Ankara Üniversitesi
: Prof. Dr. Tamas Dezsö - Eötvös Lorand Üniversitesi
: Prof. Dr. Tuba Hasdemir - Ankara Hacı Bayram
Veli Üniversitesi
: Prof. Dr. Uli Schamiloglu - Nazarbayev Üniversitesi
: Doç. Dr. Cristina Ilie Goga - Craiova Üniversitesi

Yay. Kur. Sekreteri/ Sec. of the Ed. Board : Murat Batuhan Ezgü

Ön Dil Kontrolü / Grammer Check : Sema Şişman

Mizanpaj Editörü / Assing Layout Editor : Buket GEVİŞ FARHADZADA
Son Okuma / Proofreading : Elif Akkaş

Editör-Hakem(Yayın Danışma) Kurulu
Review Board

Prof. Dr. Abdurrahman Saygılı-Ankara Üniversitesi

Prof. Dr. Cem Ergun-Mehmet Akif Ersoy Üniversitesi

Prof. Dr. Duran Aydınözü – Kastamonu Üniversitesi

Prof. Dr. Duygu Vefikuluçay Yılmaz-Mersin Üniversitesi

Prof. Dr. Gülendamar Karadağ-Dokuz Eylül Üniversitesi

Prof. Dr. Zeynep Yılmaz-Muş Alparslan Üniversitesi

Doç. Dr. Canan Sevinç-Necmettin Erbakan Üniversitesi

Doç. Dr. Esra Öztarhan-Ege Üniversitesi

Doç. Dr. Şenol Bezci – Ankara Üniversitesi

Doç. Dr. Yurdakul Dikmenli – Kırşehir Ahi Evran Üniversitesi

Doç. Dr. Zeynep Atayurt Fenge – Ankara Üniversitesi

Dr. Öğr Üyesi Abdulkadir Öztürk-Ordu Üniversitesi

Dr. Öğr Üyesi Barış Ağır-Osmaniye Korkut Ata Üniversitesi

Dr. Öğr Üyesi Cengiz Arıkan-Kırıkkale Üniversitesi

Dr. Öğr Üyesi Elvan Karaman Mez-İstanbul Ayvansaray Üniversitesi

Dr. Öğr Üyesi Emine Seda Çağlayan Mazanoğlu-Hacettepe Üniversitesi

Dr. Öğr Üyesi Filiz Çetinkaya Karafakı-Ankara Üniversitesi

Dr. Öğr Üyesi Gül Kurtuluş-Bilkent Üniversitesi

Dr. Öğr Üyesi Neşe Erdem-Adnan Menderes Üniversitesi

Dr. Öğr Üyesi Nihat Demirtaş -İskenderun Teknik Üniversitesi

Dr. Öğr Üyesi Sezercan Bektaş-Sakarya Üniversitesi

İÇİNDEKİLER / CONTENTS

ARAŞTIRMA MAKALESİ / RESEARCH ARTICLE

Erken Amerikan Edebiyatından İki Öykü: Irving'in "Başsız Süvari" ve Austin'in "Peter Rugg"ında Gotik / Two Early American Short Stories: Gothic in Irving's "The Legend of Sleepy Hollow" and Austin's "Peter Rugg" • 9 - 22

Erel MEZ

Türk Eğitim Müfredatının Üvey Evladı: Popüler Roman ve Anti Kanon ("Para Roman", "Yeraltı Edebiyatı" ve "Mafya Retoriği") / Step-Child of the Turkish Education Curriculum: Popular Novel and Anti-Canon ("Novel for Money", "Underground Literature" and "Mafia Rhetoric") • 23 - 31

Elif SAYAR

"Better than Shakespear?": G. B. Shaw's Postmodernism and Shakespeare / "Shakespear'den Daha İyi?": G. B. Shaw'un Postmodernizmi ve Shakespeare • 32 - 44

Kübra VURAL ÖZBEY

Gönüllü Çocuksuzluğa İlişkin Tutumların Çelişik Duygulu Cinsiyetçilik, Genel Muhafazakarlık ve Sosyal Onay İhtiyacı ile İlişkisi / The Relationship of Attitudes Towards Voluntary Childlessness with Ambivalent Sexism, General Conservatism, and the Need for Social Approval • 45 - 65

Dilan YAR, Sinem ULAŞ, Mualla YILMAZ

60 Yaş ve Üzeri Kişilerin Covid 19 Pandemisinde Videokonferans Yoluyla Uygulanan Eğitim ve Destek Programı Hakkında Görüşleri / Opinions of People Aged 60 and Over on the Training and Support Program Applied Through Video Conference in the Covid 19 Pandemic • 66 - 81

Cemil YAVUZ, Sevnaz ŞAHİN

Doğuşundan Ölümüne, Yok Oluşundan Dirilişine Yazar Figürünün Tarihsel Değişimi
/ A Historical Review of the Author Figure from Birth to Death and Disappearance to
Resurrection • 82 -98

Nesrin KOÇ

**Terörün Finansmanının Önlenmesine İlişkin Uluslararası Düzenlemeler Kapsamında
Teröre Finansman Sağlama Suçu ve Lafarge Örneği / The Offence of Terrorist Financing
within the Scope of International Regulations on the Prevention of Terrorist Financing and the
Example of Lafarge Case • 99 - 117**

Hamdi Gökçe ZABUNOĞLU, Esmâ Yağmur SÖNMEZ

**The Effect of Hopelessness on Life Satisfaction: The Mediator Role of Self Esteem /
Umutsuzluğun Yaşam Doyumu Üzerindeki Etkisi: Benlik Saygısının Aracı Rolü • 118 - 131**

Özgül GÜLDÜ

**Conceded Reconciliation: The Impact of Habitus on Ethnic Identity Formation in
Bread Givers and The Island Within / Tavizle Ulaşılan Uzlaş: Bread Givers ve The Island
Within Eserlerinde Habitusun Etnik Kimlik Üzerindeki Etkisi • 132 - 148**

Gamze KATI GÜMÜŞ

**Ortaokul 8. Sınıf Öğrencilerinin Özgürlük Algıları / Secondary School 8th Grade Students
Perceptions of Freedom • 149 - 156**

Gamze KATI GÜMÜŞ

DERLEME MAKALESİ / REVIEW ARTICLE

**Wollstonecraft'ın "Kadın Haklarının Gerekçelendirilmesi / Mary Wollstonecraft's A
Vindication of the Rights of Woman • 157 - 163**

Mehmet Fatih IŞIK, Ayşe Merve Nur MUYAN

INTERNATIONAL

JOURNAL of HUMAN STUDIES

ULUSLARARASI İNSAN ÇALIŞMALARI DERGİSİ

ISSN: 2636-8641

Cilt/VOLUME 6 Sayı/ISSUE 11 Yıl/YEAR: 2023 Alındı/RECEIVED: 10-08-2022 – Kabul/ACCEPTED: 08-02-2023

Erken Amerikan Edebiyatından İki Öykü: Irving'in “Başsız Süvari” ve Austin'in “Peter Rugg”ında Gotik

Two Early American Short Stories: Gothic in Irving's "The Legend of Sleepy Hollow" and Austin's "Peter Rugg"

Erel MEZ¹

Abstract

The main reason why the short story, with early examples in American literature in the early nineteenth century, became almost an American genre is that it had an appropriate length to be consumed quickly and can be read in a single sitting, so it was more appealing to the American who led a fast and active lifestyle. Moreover, gothic elements in the genre in this period draw attention, and it is seen that in the early examples of gothic stories in American literature, the setting is the character's house or the city, village, and streets. In this study, early gothic examples of writers who produced works in this period, Washington Irving's and William Austin's stories are examined and the gothic elements in the

Öz

On dokuzuncu yüzyılın başlarında Amerikan edebiyatında erken örnekleri bulunan kısa öykü türünün neredeyse bir Amerikan ulusal edebi türü haline gelmesinin temel nedeni, kısa sürede tüketilmeye uygun bir uzunluğa sahip olması ve bir oturuşta okunabilmesi, bu nedenle hızlı ve aktif bir yaşam tarzı süren Amerikalı için daha cazip olmasıdır. Ayrıca söz konusu bu dönemde bu türde yer alan gotik unsurlar dikkat çekmektedir. Amerikan edebiyatındaki gotik öykülerin ilk örneklerinde kurgunun karakterin evi ya da şehir, köy ve sokaklar olduğu görülmektedir. Bu çalışmada, bu dönemde eser veren yazarların erken dönem gotik örnekleri, Washington Irving ve William Austin'in öyküleri

¹ Yüksek Lisans Mezunu, İstanbul Topkapı Üniversitesi, Öğretim Görevlisi, İngiliz Dili ve Edebiyatı, erelmez@topkapi.edu.tr

literature of the period are discussed on the basis of these stories. Experimenting with many literary styles, including his stories with gothic elements, Irving's works are simple in tone and humorous, displaying the author's affinity for mystery, horror, and the supernatural. "Legend of the Sleepy Hollow", one of the first and most important works of American short story, is known for its gripping fiction, combining gothic elements with irony and mysterious tone, and it also draws attention with its historical effects. Creating a fabric of legendary connections for American spaces that could be seen as initiating certain themes that would later be developed by Poe, Melville, and Hawthorne, Austin's story "Peter Rugg" is in every respect an early example of the development of the American short story and gothic literature. The works examined here offer suggestions in the context of parallels between gothic and early American culture and lifestyle. It can be stated that the gothic stories of the early nineteenth century are important in the history of American literature with their common characteristics and unique textures.

Keywords: Austin, Irving, Gothic, Short Story, America

incelenmekte ve bu öykülerden hareketle dönemin edebiyatındaki gotik unsurlar ele alınmaktadır. Gotik unsurlara sahip hikâyeleri de dâhil olmak üzere birçok edebi üslubu denemiş olan Irving'in eserleri, yazarın gizem, korku ve doğaüstü olan yakınlığını sergileyen genellikle sade ve mizahi eserlerdir. Amerikan kısa öyküsünün ilk ve en önemli yapıtlarından biri olan "Başsız Süvari", gotik unsurları ironi ve gizemli üslupla bir araya getiren sürükleyici kurgusu ile tanınırken, tarihsel etkileriyle de dikkat çekmektedir. Daha sonra Poe, Melville ve Hawthorne tarafından geliştirilecek olan belirli temaların başlatıcısı olarak görülebilecek ve Amerikan mekânları için efsanevi bağlantılardan oluşan bir doku yaratan Austin'in "Kayıp Adam Peter Rugg" öyküsü, her bakımdan Amerikan kısa öyküsünün gelişiminin erken bir örneğidir. Burada incelenen eserler, gotik ve erken Amerikan kültürü ve yaşam tarzı arasındaki paralellikler bağlamında öneriler sunmaktadır. On dokuzuncu yüzyılın başlarındaki gotik öykülerin ortak özellikleri ve özgün dokularıyla Amerikan edebiyat tarihinde önemli bir yer tuttuğu görülmektedir.

Anahtar kelimeler: Austin, Irving, Gotik, Öykü, Amerika

Giriş

Kısa öykü, Amerikan edebiyatında örneklerini on dokuzuncu yüzyılın başlarında vermeye başlamış ve bu sürecin devamında neredeyse Amerikan bir tür olarak nitelendirilebilecek bir konuma gelmiştir. Bunun başlıca nedeni kısa öykünün çabuk tüketilebilecek ve tek bir oturuşta okunabilecek uzunlukta olması sebebiyle hızlı ve hareketli bir yaşam tarzı süren ABD halkına daha uygun bir edebi tür olmasıdır. Ayrıca, on dokuzuncu yüzyılın ilk yarısında yazılan Amerikan kısa öykü örneklerinde gotik unsurların fazlalığı dikkat çekmektedir. Avrupa'da üretilen gotik eserlerde mekân, genellikle karanlık malikâneler ve kasvetli şatolar iken, Amerikan edebiyatının ilk gotik kısa öykü örneklerinde, karakterin evi, batı uç sınırı ("frontier") veya şehir, köy ve sokaklardır. Çalışmamızda, on dokuzuncu yüzyıl başlarında eserler üretmiş olan yazarların ilk Amerikan gotik kısa öykü örneklerinden,

Washington Irving'in "Başsız Süvari" ve William Austin'in "Kayıp Adam Peter Rugg" öyküleri incelenmiş ve bu öyküler bazında dönemin Amerikan edebiyatındaki gotik öğeler tartışılmıştır.

Washington Irving, "Başsız Süvari"

Amerikan Edebiyatının erken dönemlerinin tanınan yazarlarından Washington Irving, gotik edebiyatın unsurlarını içeren ünlü hikâyeleri dâhil pek çok edebi tür ve tarz denemiştir. Öyküleri basit tonda ve mizahi bir tarzdadır ve yazarın gizem, korku ve doğaüstüçülüğe olan yatkınlığını sergiler. Çoğu modern eleştirmen Irving'i başta kısa öykü olmak üzere, Amerikan tarzda bir yazının kurucularından biri olarak kabul eder. Amerikalı eleştirmen Donald Hoffman (1953) şöyle yazar: "Irving, ilk edebi övgü kazanan Amerikan olduğu İngiltere ile bizim edebiyat arabulucumuz olarak tanınır. Ayrıca Avrupa romantizmini ve gotik modunu Amerikan yazınına kazandıran yazar olarak değer sahibidir" (s. 425). Uluslararası ün kazanan ilk Amerikan yazar olan Irving, buna karşın sınırlı bir edebi yeteneğe sahip olarak atfedilir. Ancak iki başarılı kısa öyküsü "Rip Van Winkle" ve "Başsız Süvari" sayesinde Amerikan hayal gücünü hala sürdürmektedir (Nepomnyashchy, 1999, s. 338). Taşlama, deneme, kısa öykü ve tarih konusunda eserler vermiş olan Irving'in günümüzde halen değerli olmasının sebebi hem folklorik hem gotik öğeler taşıyan bu iki öyküsüdür dememiz yanlış olmayacaktır.

"Rip Van Winkle" a göre daha gergin ve esrarengiz bir tonu olan ve bu sebeple gotik öğeleri daha fazla barındıran "Başsız Süvari," tıpkı "Rip Van Winkle" gibi 1820'de yayınlanan Irving'in *Cent. Geoffrey Crayon'un Karalama Defteri* adlı eserinde yer almaktadır. Orijinal adı "The Legend of Sleepy Hollow" yani "Uyurgezer Gedik Efsanesi" olan eser, dilimize "Başsız Süvari" olarak geçmiştir. Amerikan kısa öykü edebiyatının ilk ve en önemli eserlerinden biri olan öykü, sürükleyici bir kurguya sahip olması, gotik öğeleri ironi ile birleştirmesi ve esrarengiz tonu ile bilinmektedir. Türün bir ustası olarak Irving, eserine hem cezbedicilik hem de canlılık kazandırmak için mizah ile duyguları harmanlar.

Öykünün aslında, eğlenceli tonlu masalımsı bir hikâye olması beklenirken, üzerindeki tarihsel etkilerle de dikkat çekmektedir. 1812 Savaşının ardından yazılan öykü, batıl inançları ortadan kaldırmaya eğilimli bir adamı ve açgözlülükle kendi günahlarının nihayetinde kaybolmasına neden olan sorunlarına kapılışını anlatır. Tarihin bu döneminde insanlar, hayatlarının neredeyse her alanında hissettikleri din baskısının korkusu içindeydi. Irving, korkularımızın bizden en iyi şekilde nasıl faydalanabileceğine dair tuhaf bir hikâye ile bunu sunuyor. Günümüzde de farklı uyarlamalarıyla tanınmakta olan öyküde Irving, "Rip Van Winkle" da olduğu gibi, anlatının merkezine bir anti-kahraman almaktadır. İnsanın düşüşünün, günahlarının ve hayal gücünün insanın elinden bir şeyleri nasıl kopardığını gösterirken aynı zamanda Amerikan folkloruna bir korku dokunuşunda bulunmaktadır. "Başsız Süvari", Irving'in hayal gücüne olan düşkünlüğü ile Amerikan kültürüne olan eğilimleri arasındaki kesişmenin en net örneğidir.

Öykü anlatımında gerçeklik, "Başsız Süvari" nin önemli temalarından biridir. Öykü okurdan çok uzaktadır. Geoffrey Crayon öyküyü, ölmüş olan Diedrich Knickerbocker'ın notları arasında bulmuştur. Öykünün sonunda Knickerbocker, öykünün yarısının bile gerçekliğine inanmayan yaşlı bir adamdan duyduğunu ve en nihayetinde kendisinin de ikincil kaynaklardan yararlandığını yazar. Bu nedenle, öykü kendinden emin bir şekilde anlatıldığında bile, anlatıcının her şeyden şüphe etmek için yeterince sebebi bulunmaktadır. Catherine Nepomnyashchy (1999) şöyle yazar:

“Başsız Süvari,” Hudson nehrinin kıyısında varlıklı bir Hollandalı New York yerleşkesi olan Uyurgezer Gedik (“Sleepy Hollow”) adlı yerin okul müdürlüğüne atanan Connecticut'lı gezgin Kuzey Amerikalı Ichabod Crane hakkındadır. Soyadının bile çağrıştırdığı tuhaf yapısına karşın bölge nimetlerinden çekinmeden faydalanan Ichabod, toplum içinde rahat bir mevkiye sahiptir ve ayrıca doğaüstü masalların ve efsanelerin tutkulu bir hayranıdır ve en sevdiği kitap, Cotton Mather'ın *New England'ın Büyücülük Tarihi*'dir. (s. 338)

Ichabod Crane gittiği her yerde, hayalet hikâyelerine maruz kalmaktadır. Kendimizi Ichabod ile tam olarak özdeşleştiremeyiz çünkü onun hakkında tipik Amerikan olmayan bir şeyler bulunmaktadır. Kendine düşkün bir pedagoğ olan Crane, küçük ahşap okulunu demir yumrukla yönetmektedir ve cadıları - teröristleri - her yerde gören ve Salem'in sanıklarının yıllar önce yargılanan görkemli din adamları Cotton Mather'in püriten öğretilerini biraz fazla ciddiye almaktadır. Mather gibi Ichabod da doğaüstü kitle imha silahları bulmaya takıntılıdır (Burstein). Rip Van Winkle gibi, Ichabod Crane de hayal gücünde gereğinden fazla yaşar ve Amerikan gelişiminin başarısının etiğine fazla uymaz. Doğaüstü güçlerden korkar bir halde, zamanının toplumunda yer edinmek için gerektiği olan olgunluğun farkında değildir.

Öykü Ichabod'un Connecticut'tan New York'taki Uyurgezer Gedik'e öğretmenlik için gelmesiyle başlar. Sahip olduğu tek yetenek eğitimciliktir. Mahalleden mahalleye gezer, çocuklara dersler verir ve başkalarının evlerinde kalır. Tüm parasını ve sahip olduğu önemli eşyaları büyük bir mendilin içinde saklar. Derken, Katrina Van Tassel adlı, ailesi çok varlıklı olan bir öğrencisi olur. Ichabod, Katrina'yla evlenmek ister, ancak esas amacı genç kızın ailesinin zenginliğinden nasiplenmektir. Fakat bir sorun vardır: Katrina'nın Brom Bones adlı, bölgenin yerlisi bir sevgilisi vardır. İki genç kız için rekabet içine girerler. Bir gün Ichabod, Van Tassel'lerin evinde bir partiye davet edilir. Ichabod bu davete memnuniyetle katılır. Ichabod, Katrina ile dans edince Brom Bones kıskanır. Partiden sonra da Ichabod, Katrina'yla dans etmesinin tek sebebinin Brom Bones'u kıskandırmak olduğunu düşünür. Öfke içinde evine doğru at sürmeye başlar. O akşam, Ichabod "gecenin büyüleri" zamanındaki bu hasat partisinden eve doğru gitmeye çalışırken ormanda kendini dehşet içinde bulur. Hassas kulakları sayesinde en ufak hışırtıyı bile duymaktadır. Ichabod hiç şüphesiz kar içindeki gece sürüşü esnasında korku içindedir. Burada şiddetin odağında bir değişim görürüz. Travmatik olan şeylerin aksine bu şiddet, okur için, keyif ile bir bakıma ortak paydadadır. Ichabod'un eve dönüşündeki belli bir miktar korkuya, korkutucu hikâyelerden alınan keyif eşlik etmektedir (Hughes, 2005, s. 18). Bu noktada Crane, en büyük korkusu olan başsız süvari ile karşı karşıya gelir. Okurun da kolaylıkla anlayabileceği gibi, tüm bu süvari düzmecesinin ardında Brom Bones vardır. Burada herbirimiz Crane'in sınırsız hayal gücüne güleriz, çünkü bir balkabağını kopuk bir baş sanmaktadır (Burstein).

Öykünün sonunda, başsız süvarinin hikâyesi ile kayıp Ichabod'un hikayesi birleşir ve “bölgede kışları akşam vakti ateş çevresinde anlatılan sevilen bir öykü” haline gelir (Hughes, 2005, s. 21). Bay Knickerbocker öyküsünü, bir kurum buluşmasında rastladığı pejmürde bir yaşlı adamdan nasıl duyduysa neredeyse aynı şekilde anlattığını belirten bir son not ile bitirir. Van Tassel'lerdeki bu gece hikâye anlatımı, ayrıca bize Uyurgezer Gedik'in gerçek bir yer olduğu ve devrim savaşı esnasında önemli bir tarihe sahip olduğunu da hatırlatma görevi görür (Hughes, 2005, s. 9).

Öyküde Amerikalının gereksiz cesaretini görürüz; hiçbir şey için her şeyini riske atabilecek kadar kendine güvenmektedir (Hoffman, 1953, s. 431). Atmosferin stilistik kontrolü, Irving'in yeteneğini en iyi şekilde yansıtmaktadır; öte yandan, öykünün sonu Amerikan mitinin edebi gelişiminde ciddi bir önem taşır (Hoffman, 1953, s. 432). Irving yerel Amerikan folklor geleneklerinde bulunduğu bölgesel komik figürlere can verdiği için, Ichabod ve Brom okuyucunun hayal gücünde öyle hızlı yer eder ki sanki hali hazırda tanıdıkları karakterler gibidirler (Hoffman, 1953, s. 435). Başsız süvari ise,

karşımıza yerel geleneklerin Germen efsanelerindeki isimsiz yaratık olarak çıkmaz. Örneğin, erkek olduğu, Hessian olduğu ve geçmiş Amerikan Bağımsızlık Savaşı'nda Britanyalıların yanında savaştığı bilinmektedir. Dahası, başının bir top mermisi tarafından "götürüldüğü" bilinmektedir. ... Başsız süvarinin kabusvari görünümü Uyurgezer Gedik halkına ve Irving'in "efsane"sinin okuyucularına Uyurgezer Gedik'in sembolik dünyasında kendine uygun bir yer bulamamışlığın izlerini taşır. (Hughes, 2005, s. 7)

Bu dönemde New Yorklular Hessianların çocuklarını yakalayıp yiyeceğine inanmaktaydılar. Washington Irving, başsız atısını Hessian yapmaya karar verdiğinde, özellikle korkutucu bir yerel tarih çizmektedir (Burstein). Irving (2007) eserde şöyle yazar:

Bu korunaklı, içerlek eski yerleşimler yerel masallarla hurafelerin gelişmesi için eşsiz mekânlardır; ama çoğu, kırsal kesimi oluşturan nüfusun – kalabalıklar halinde yer değiştirirken – ayaklarının altında ezilmiştir. Üstelik bugün bizim köylerin çoğunda hayaletler özendirilmez, çünkü sağ kalan dostları yöreden taşınmadan önce ilk uykularını uyuyup mezarlarında dönmeye pek vakit bulamazlar; gezintiye çıkmak için gece yattıkları yerden kalktıklarında uğrayacak tanıdık kimseleri kalmamıştır. Belki de bu nedenle köklü Felemenk yerleşimleri dışında hayaletlerden söz edildiğini pek duymayız. (s. 65)

Buradan da anlaşılacağı üzere, çoğu Amerikan yerleşkesi gençtir ve devinim halindedir. Knickerbocker bunun Amerikan köylerinde bir hayalet öyküsü olacağı anlamına geldiğini yazsa da, hayalet derken asıl kastettiği, gelenekler, eski kültürler, tarihi olaylar veya geçmiş ile bugün arasındaki süreklilik duygularıdır. Bir hayalet tam anlamıyla bunu yapar – geçmişi, bir yerin tarihini 'şimdi'sine bağlar. Fakat bir geçmişe sahip olacak kadar uzun bir zaman söz konusu değilse ve insanlar hareket etmeyi sürdürmesinden ötürü geçmiş hızlıca unutulmuş ya da hiç var olmamışsa, devamlılık olmaz ve bu sayede hayalet de olamaz. Ichabod, kendi gelmeden önce, kendi gelenekleriyle nispeten uzun bir yol almış olan bu kasabanın sakinlerine kıyasla bir yabancısıdır. Kasabanın olağandan fazla sayıda hayalet hikayesi ve efsaneye sahip olmasına yapılan vurgu ilginçtir, çünkü "Başsız Süvari" *Geoffrey Crayon'un Karalama Defteri*'nde bulunan ve Avrupa dışında geçen az sayıda öyküden biridir. Crayon'un *Karalama Defteri* boyunca yarattığı dikotomi, geçmişi olan bir Avrupa ile geçmişi olmayan, genç bir Amerika arasındadır. Ancak kasaba ilk yerleşenlerinden gelen insanlarla doludur ve bu yüzden, Avrupa köylerine göre nispeten daha genç olmasına karşın, pek çok öyküsü ve efsanesi vardır.

Ichabod Crane, bariz bir şekilde, bir Felemenk New York toplumunu işgal etmekte ve tehdit etmektedir. Bölgesel düşmanlığı besleyen değerler bakımından, New Yorklu yazarların değişim, gelişim ve çıkara dönük Kuzey Amerikalı arzusunda gördükleri maddi değerlere karşı çıkmak için, düzen,

gelenek ve sosyal stabiliteyi sağlayan aile değerlerine odaklanan bir düzenli toplum vurgusu yaptıkları söylenebilir. Aynı bağlamda, Irving'in eseri, on dokuzuncu yüzyılda ticari ve endüstriyel bir dünya, daha gelenekçi kırsal sistemlerin yerini aldığına neler olabileceğine işaret etmektedir. Eleştirmenler genellikle, Ichabod Crane ve Brom Bones'u, biri toprağı eken ve besleyen, diğeri topraktan çıkar sağlayan ve ilki tarih tarafından silinmeye mahkûm olan iki rakip sosyal düzenin sembolü olarak, yerleşik sistemin değerlerine sahip olan Katrina Van Tassel'e talip iki yarışmacı olarak görmüşlerdir. Ancak Irving'in "efsane"sinin çok sayıda eleştirmeni, sosyal tarihi analizin ötesine geçip, öyküyü özellikle Amerikan edebiyatının durumu ve sosyal dönüşümün güçlerine yakalanmış Amerikan yazarı ile daha ilgili olarak görürler. Tabii ki "efsane" bu tarz yaklaşımlara açıktır, çünkü öykünün kendisi, öykülerin üretildiği ve korunduğu bir yer olan Uyurgezer Gedik ve öykü anlatımları hakkındadır (Nepomnyashchy, 1999, ss. 346-347).

Araştırmacılar öyküyü, Amerikan edebi kültürünün bir meseli, Irving'in kendi yazarlık kariyerini biçimlendiren kültürel unsurların bir figürasyonu olarak görme eğilimindedirler. Bu gibi yorumlarda Ichabod Crane, sıklıkla, yeni ulusun artan kültürel sıkıntılarında kaynaklanan iki uçlu gerilimlerin önce biçimlendirdiği ve sonra mağlup ettiği, yedek bir edebiyatçı ya da yazar olarak görülür. Bu kültürel sıkıntılar, "Avrupa'nın zengin kültürel mirasına nazaran bir tarihe sahip olmama, uç sınır odaklı bir yaşamın beraberinde getirdiği hareketlilikten kaynaklı gelenekleri geniş olan etnik toplulukların sabitliğine karşı bir tehdittir. Amerikan edebiyatında ise bu tehdit, Avrupa patronaj sisteminin geçmesi ve artan endüstriyelleşme (ve hatta dışilleşme) ile birlikte pratiklik ve faydacılığı ön plana çıkararak" Protestan etiğine karşı, hayal gücünün getirdiği tehdittir (Nepomnyashchy, 1999, ss. 347-348). Öte yandan Hughes'a (2005) göre,

Uyurgezer Gedik halkı tarafından anlatılan hikâyeler, savaşın tarihi olaylarından bu olayların yaşam sonrası hayalet öykülerine dönüşmektedir – bu da tamamıyla tarihsel olan ile bölge hayaletlerinin doğaüstülüğü arasındaki ilişkinin altını çizen bir kinayedir. Huzursuz ölümlere ait bu hayalet hikâyelerinin toplumun savaş deneyimi ile organik bir ilişki taşımakta olduğu da unutulmaması gereken bir gerçektir. (ss. 8-9)

Belli bir açıdan bakıldığında, öykü yumuşak ve hatta komik bir tona sahip olarak nitelendirilebilse de, unutulmamalıdır ki, ana kurgu iki adamın düşmanlığını ve hatta birinin diğeri öldürme isteğini ele almaktadır (Greven, 2004, ss. 86-87). Öykünün sonunda Crane'in ölüp ölmediği net değildir, ancak ölmediği kabul edilse bile kaçmak durumunda bırakıldığı açıktır. Başka bir yönden de öykü aslında Connecticutlu bir Amerikan'ın bir Felemenk yerleşkesinden dışlanmasını anlatmaktadır. Öykünün sonlarına doğru, New York'a gidip gelmiş yaşlı bir çiftçi olan Crane'in şehirde gayet iyi bir şekilde bir politikacı veya hukukçu olarak yaşadığını belirtse de en son paragrafta artık harabeye dönmüş okulun eski öğretmeninden bahsederken onun "doğüstü güçler tarafından" götürüldüğü ifadesi geçer. Bunun yanında, okura bırakılan tek belirsizlik bununla kalmaz ve başsız süvarinin gerçek kimliği de belirsiz bırakılır (Hughes, 2005, s. 3).

Tüm bunlar öykünün gergin tonu ile birleştiğinde, öyküdeki gotik atmosfer açık hale gelmektedir. Hayal gücünün etkisi öyküde ve Crayon'un koleksiyonunun tamamında büyük oranda hissedilir. "Başsız Süvari"de Ichabod oldukça komik ve aptal bir ana karakterdir. Bu büyük oranda

onun geniş hayal gücünden kaynaklanmaktadır ve düşüşüne de bu yol açmaktadır. Ichabod'un temel eğlence kaynağı hayaletler, yaratıklar ve cadılar hakkında hikayeler okumak ya da dinlemektir; ancak hayal gücü çok derin olduğu için, bunun bedelini her ne zaman karanlıkta kalsa ödemektedir. En ufak ses veya görüntüden korkabilir ve kendi kendini her şeyin doğaüstü olduğuna inandırabilir. Bu sebeple hayal gücü onun yaşamını güçleştirir, fakat yine de davranışlarını değiştirmez, çünkü hayal gücü onun doğaüstünün gerçek olduğuna inanmasını sağlamaktadır. Öyküleri okumaya devam eder ve yine eve karanlıkta döner.

Öykünün tonu korkutucu ve ürperticidir. Irving'in, Ichabod'un tuhaf dış görünüşünü, bencil isteklerini ve derin düşüncelerini detaylı biçimde anlatması, öykünün karanlık ve gergin havasına katkı sağlamaktadır. Yazar bize Ichabod'un karanlık ve sevilmeyen yanını anlatır. Ürkütücü orman ve gerilimli kurgu da karanlık bir atmosfer yaratılmasını sağlar. Irving son derece dehşetli bir ton yaratır. Ichabod, Katrina ile aşk için değil, para ve güç arzusu ile evlenmek istemektedir. Irving onun kıskançlığını ve açgözlülüğünü "yeşil camı gözler" ile sembolize eder. Aynı zamanda geniş ağzına ve doyumsuz iştahına vurgu yaparak, canavarımsı özellikler taşıdığı izlenimini verir. Böylece, Ichabod bir anti-kahraman haline gelir ve okur, öykünün sonunda onun için üzüntü duymaz. Karanlık ve ürkütücü anlatım tarzı da korkunç ama içine alan kurguya destek verir.

Öykünün esrarengiz doğası konusunda Hughes (2005) şöyle yazar:

Hikayedeki mantık noktasına yüklenen bilinmezlik gayet açık bir biçimde öykünün esrarengiz doğası ve tarihsel travma sorunu arasındaki belirsizlikten kaynaklanmaktadır. Dahası, öykünün en naif okumalarında bile gayet merkezde yer alan başsız süvarinin kimliği sorunu, travmatik tarih açısından başka sorular da doğurur. ... Öykünün ilk paragrafları tarihsel noktalardan romantik, bilindik bir kaçış arayışı sergiler. Ancak Irving'in büyüleyici pastoral romans dili ile birlikte, biz öykünün esrarengiz ve gergin havasını hissetmeye başlarız. (s. 4)

Uyurgezer Gedik başlı başına bir kâbus sahnesi olarak yansıtılmaktadır. Irving bize zamanla pastore hatta komiğe dönmüş olan öğelerin aslında birer gizemden oluştuğunu yansıtır. Bu yerleşkede bizim gördüğümüz, ne tamamıyla tarih, ne de tamamıyla edebi büyü değil, özünde pastoral bir hayaldir (Hughes, 2005, s. 5). Irving'in vermekten kaçındığı, sadece hikâyenin dünyasındaki hayaletlerin gerçekliği ya da gerçek dışılığı değildir. Uyurgezer Gedik'in hayaletinin gerçekliğinin insanların muhakemelerinde değil, daha çok burada yaşayanların alegorilerinde gizli olduğunu öne sürmektedir (Hughes, 2005, s. 6). Kâbuslarla beslenmiş bu yerin tarihi, kıtlıklar, isimsiz göçmenler, bilinmeyen kimlikler ile örülüdür (Hughes, 2005, s. 10).

Irving'in öyküsünün sabit şekilde ikili doğasını göz önüne aldığımızda, eğer Uyurgezer Gedik'in efsanesinin, başsız süvarinin öyküsü olduğunu öne süreceksek, ayrıca bu efsanenin de hem bir gece kâbusu hem de bir gündüz hayali olduğunu kabul etmemiz gerekir. Bu ikiliğin bir ucunda savaşın travmatik tarihi, diğer ucunda ise hayal gücüne dayalı bir efsane vardır (Hughes, 2005, s. 12). Ichabod'un kayboluşunun tarihsel boyutu ne olursa olsun, öykü gücünü iki farklı hikâyenin örülmesinden alır: bir yanda Ichabod'un esrarengiz hikâyesi, diğer yanda savaşın travmatik ölüm ve yaşam mücadelesi öyküleri (Hughes, 2005, ss. 13-14). Ichabod'un kayboluşu sorununun sadece aşk ilişkileri veya bir hayalvari

hikayenin keyfi ile değil, daha çok tarihi travma ve hayatta kalma sorunuyla alakalı olduğunu anlarız (Hughes, 2005, s. 11).

Öykü sadece güzellik veya romantik rekabet hakkında değildir. Ayrıca sadece tarih veya travmatik şiddet ile de sınırlandırılmaz. Aksine, görürüz ki, öykünün temeli, tüm bunların korkunç güzelliği ve büyüleyici doğasındadır (Hughes, 2005, s. 14). Uyurgezer Gedik'in savaştan çıkmışlığında gizemi tartışılmaz bir şey vardır, unutmanın ve hatırlamanın zorlu gerçekliklerini yansıtan, ancak bu hikâyelerin ritminde kendini ifade eden bir şey: ilk olarak talihsiz Hessian'ın, bir de Ichabod'un romansının ve son at sürüşünün. Hayatta kalanların hikâyeleri, gerçekleşmemiş bir ölüm hakkındadır. Bölgenin halkı, halen daha başlarına gelmemiş bir ölümün acısını çekmeye devam etmektedirler (Hughes, 2005, ss. 15-16).

Öte yandan, sonuç olarak, Irving, edebiyatında kendi vicdanı, kişisel kazanç için haksız yere siyasete girenleri işaret etmesini sağlamıştır. Kabaca hırslı erkeklerin sözde erdemlerini alaya almıştır. Bu nedenle, "Başsız Süvari" epilogunda korkulu, doktriner Ichabod Crane'in beceriksiz öğretmenlerden başarılı politikacıya dönüşmesine izin verir. Irving, okurlarına, giderek daha fazla içine girdikleri ticari toplumdaki daha nazik, daha yumuşak bir yere taşıyarak halka en iyi şekilde hizmet edebileceğini düşünmüştür. Bu yüzden New York Belediye Başkanı ve Donanma sekreteri olarak hizmet etmesi için yapılan davetleri reddetmiş ve döneminde çok zor bir durum olan, sadece yazar olarak gelirine güvenmeyi seçmiştir (Burstein). Yazarlığını sürdürürken, nostaljik ve bazen asi Washington Irving sonunda rahata erer. Emeklilik yıllarını yeğenlerinin büyük ailesiyle birlikte Sunnyside malikânesinde mutlu bir şekilde geçiren bu ülkenin ilk başarılı kısa öykü yazarı hakkında kalpsiz, duygusuz bir unsur bulunmamaktadır. New York'ta, kendi adını aldığı, 1859'da ölümünden kısa bir süre önce basılan geniş kapsamlı bir George Washington biyografisi yazdı (Burstein). Sunnyside'da Irving, son yıllarını başsız Hessianların korkularını yeniden canlandırmakla değil, Amerikan Devrimi ve en önde gelen kahramanı üzerine çalışmakla geçirdi.

William Austin, "Kayıp Adam Peter Rugg"

William Austin, Charlestown, Massachusettsli saygın bir politikacı ve avukattır (Zimbalatti, 1992, s. v) ve profesyonel bir edebiyat adamı değildir. Edebiyata olan ilgisi, iş hayatının zorluklarından bir kaçış veya rahatlama arzusundan kaynaklanmaktaydı ve bu amatör ilgi hayatı boyunca devam etti (Adkins, 1925, s. 436). Öykü ilk olarak 10 Eylül 1824'te *New England Galaxy* dergisinin editörüne bir mektup şeklinde, "Bay Herman Krauff'a Mektupta, Boston New Englandlı Kayıp Adam Peter Rugg'in Öyküsünün Anlatımı" başlığıyla yayımlanır. İmza, hakkında hiçbir şey bilinmeyen Jonathan Dunwell'e aittir. Sonraki on yedi yıl boyunca gerçek yazar olan bölgenin noterliğini yapan William Austin kimliğini gizler. Anlatıcının Rugg'in ürkütücü seyahatini gerçeğe dayalı sunumu o kadar ikna edicidir ki, birçok okuyucu bu kurgusal hikâyeyi gerçek sanmıştır. "Peter Rugg" ın yanı sıra Austin, beş Amerikan öyküsü daha yayımlamıştır (Zimbalatti, 1992, s. vi), fakat "Peter Rugg" Austin'in diğer öykülerinden daha gizemli, daha kasvetlidir (Zimbalatti, 1992, s. viii).

Popüler kültürde "uçan Hollandalı" olarak sembolize edilen, bir ceza olarak sonsuza kadar dolaşma fikri Peter Rugg'in efsanesinde de görülür. 1770 sonbaharında Peter Rugg, küçük kızı ile

birlikte Concord, Massachusetts'i ziyaret eder ve eve dönerken şiddetli bir fırtınayla karşılaşır. Menotomy'de tüm gece kalmasını isteyen bir arkadaşının evine sığınır, çünkü yağmur giderek hızlanmaktadır; ancak Rugg ikna olmaz ve şehre fırtınasız bir şekilde döneceğine inanarak yemin eder: "Fırtına artsın! Ya bu gece eve varırım ya da bir daha asla" (Austin, 1999, s. 20). Bununla birlikte çocuğunu üstü açık at arabasına oturtup, atını mahmuzlayıp yola koyulur. Bu noktadan sonra öyküde pek çok kez, Rugg'in yorgunluğu ve öfkesi üzerine vurgulamalar yapılır: "Sanki hiç yememiş içmemiş veya uyumamış gibi görünüyor ve kızı da adamdan yaşlı duruyor ve adam sonsuzluktan kopmuş bir zamandaymış da huzurlu bir yer arıyor gibi sanki" (1999, s. 13). Birkaç gece sonra Rugg'in komşuları, dışarıda ellerinde fenerlerle kötü havalarda onları rahatsız etmeye başlayan bir ağır sarsıntının nedenini keşfetmeye çalışırken, Concord ziyaretinden beri görülmemiş olan heyecanlı beyefendi, arabası, kızı ve siyah atıyla hızla gelir. Bir an için Peter'in yüzüne tutulan fenerler onu ıslak ve yorgun bir adam olarak gösterir; gözleri heyecanla karısının kendisini beklediği pencereyi aramaktadır; daha sonra depremi andıran bir gürültü eşliğinde gözden kaybolur ve yağmur şiddetini arttırır.

Bayan Rugg bir yıl içinde ölür ve Peter asla eve ulaşamaz, ancak New England'ın neredeyse her bölgesinden Boston'a gidecekleri yolu sorma amacı dışında hiç durmadan yollar boyu hızla seyahat eden bir adam ve çocuğun hikâyeleri duyulmaktadır. Bu zamanların yarısında gitmesi gereken yönün tersine gitmektedir, doğru yöne gittiğindeyse öfke içinde aldatıldığını düşünür ve "bu gece de ev yok" diye söylenir. Zamanla bölgede bu adamın endişeli yüzü tanıdık hale gelir ve ona "fırtına getiren" adı takılır, çünkü her ne zaman geçse yağmur, rüzgâr, yıldırım ve gök gürültüsü onu izlemektedir: "Her karanlık ve fırtınalı gecede Peter Rugg'in eşi bir kamçının sesini, bir atın dörtünlâ koşuşunu ve kapısının önünden geçen bir arabanın gürültüsünü duyduğunu sanırdı. Komşular da aynı sesleri duyarlardı ve bazıları bunun Rugg'in atı olduğuna emin olduklarını söylerlerdi; atın yoldaki nal sesleri onlar için çok tanıdıktı" (1999, s. 21). Yıllar önce Connecticut'ta bir adam bu acele içindeki yolcuyla durdurur ve Peter ona hemen, "Boston'a giderken yolumu kaybettim" der. Bu şekilde bölgenin eskileri tarafından, yarım yüzyıl önce kayıplara karışmış olan Peter Rugg'in hikayesi ortaya çıkar.

"Hepsi yanlış yönü işaret ediyor" diye söylenip durur. Çevresindeki dünyayı zulüm ve saldırganlıktan ibaret sanan paranoyakça bir tutum içindedir. Paranoyanın en bilinen bir diğer özelliğine de sahiptir: Tüm dünya ona karşı işbirliği yapmaktadır. Paranoyakların bir başka özelliği, taraflı bir gerçeklik algısını rasyonalleştirme çabalarıdır. Rugg da ikna olmayan acıklı bir mantıkla, duyularının ona söylediklerine inanır: "Belki de burası Boston şehri olabilir, ama benim yaşadığım Boston bu değil." Dış dünyayı anormal algılamasının bir sonucu olarak, iç dünyası depresif bir genel amaçsızlık taşır. Bu konuda bir karakter şu şekilde konuşur: "Eğer,' diye düşündüm, 'Peter Rugg Boston katliamından beri yolculuk ediyorsa sonsuza dek yolculuk etmemesi için bir neden yok. Eğer şimdiki nesil onu çok az tanıyorsa, bir sonraki nesil daha az bilecek ve Peter ve çocuğunun bu dünyada tutunacak bir dalları olmayacak'" (1999, s. 19).

Austin'in hikâyesinin çılgın bir adamın romantikleştirilmiş bir portresinden öte, doğüstü güçleri ön plana çıkardığı ve öyküdeki herhangi bir delilik veya tuhaflık izinin, ana karakterlerden ziyade, öykünün kendisini ön plana çıkardığı akıldâ tutulmalıdır. Sonuç olarak, karakter odaklı değil, olay odaklı bir öyküdür. Aslında öykünün tamamı, sürekli bazen gerçek ve rasyonel, bazen garip ve sağduyunun

ötesinde bir olgu halindedir ve bu ikisi arasında gidip gelir. Hem gezginin üzerinde dolaşan söylentileri dikkate alan ve onlarda bir mantık bulan tek karakter, anlatıcı gibi görünmektedir.

Rugg, tamamen geliştirilmiş bir karakterden ziyade sembolik bir figür gibi görünmektedir, çünkü Austin hikâyeyi Rugg'in zihniyle içselleştirmeyi değil, Rugg'un çeşitli onaylanmamış karşılaşmaları ve görgü tanığı anlatımlarıyla bize ikinci el ile ilişkilendirmeyi ve öyküyü de bir anlatıcı, Jonathan Dunwell'in aktarımıyla vermeyi tercih etmiştir. Bu, kısa öykünün en önemli özelliklerindedir; roman gibi karakter odaklı olmaktan ziyade, olay odaklıdır. Peter Rugg karakteri, umutsuzca aradığı 1770 Boston'u ve artık ona bir yuva sunmayan 1826 Boston'u arasında coğrafi, sosyal ve dini uçurumda özel bir dokunaklılık taşımaktadır. Rugg'ı çevreleyen sembolik detayların zenginliği onu alegorik bir figür olarak okumamızı sağlamaktadır (Zimbalatti lxxviii): "Kimse kim olduğunu bilmiyor, ama ben adamı da çocuğu da daha önce gördüm. Yüzlerce defa gördüm onları ve o adam bana, kendisi Boston'a gelirken bile, o kadar sık Boston yolunu sordu ki, son zamanlarda onunla konuşmayı red ediyorum, bu nedenle bana bu kadar ters bir şekilde baktı" (1999, s. 10).

"Peter Rugg" ilk yayınlandığında yirmi yaşında olan Hawthorne'un şüphesiz Austin'in hikayesini okumuştur ve iki yazar arasında bazı stilistik benzerliklerin varlığı, en göze çarpanı Thomas Wentworth Higginson da dahil olmak üzere çeşitli eleştirmenlerin Austin'i bir "Hawthorne habercisi" olarak değerlendirmelerine yol açmıştır (Zimbalatti, 1992, s. xliii). "Peter Rugg"un Hawthorne üzerinde belirgin bir etkisi olduğunu düşünüyorum. Her halükarda, Hawthorne'un tarzının bir habercisidir: ne gerçek ne gerçek dışı, ama tamamen hayal gücünün yaratımına dayalı (Higginson, 1921, s. 334). Tıpkı Hawthorne gibi, Austin de okurla gizemli bir bağ kurar. Levin, Austin'i daha sonra Poe, Melville ve Hawthorne tarafından geliştirilecek olan belirli temaların da başlatıcısı olarak değerlendirir (aktaran Zimbalatti, 1992, s. lvii).

Austin, Amerikan edebiyatının yıllıklarında kendisi için küçük bir yer kazanmıştır ve şimdiye kadar haklı yerine ulaşamamıştır. Onu sadece Hawthorne'un, hatta genel olarak Amerikan romantizminin bir öncüsü olarak görmek gerçekten güzel bir övgüdür, ancak onu sadece bu şekilde görmek, Austin'e bir yazar ve bir insan olarak ciddi bir haksızlık olacaktır (Zimbalatti, 1992, s. clxxiv). Austin, olağanüstü sembolik malzemesi ve mitsel verileri sağlaması için, kasıtlı olarak birkaç efsanevi ve edebi kaynaktan aldıklarını karıştırır. Öykü aslında, 'Uçan Hollandalı' ve 'Gezgin Yahudi' gibi efsanelerin ve August Bürger'in "Lenore"u (1770), Samuel Taylor Coleridge'in "Yaşlı Denizcinin Şiiri" (1798) ve Maturin'in "Gezgin Melmoth"u (1820) gibi daha yakın tarihli eserlerin bir erime noktasıdır ("melting pot"). "Peter Rugg" ile Amerikan edebiyatı, melankolinin kara güneşinin yükselişini aşamalandırır.

Trajik bir anti-kahraman olan Rugg, bağımsızlığın getirdiği radikal değişiklikleri görmezden gelmenin imkânsızlığını dramatize eder (Geoffroy, 1996, s. 87). Bağımsızlık savaşının sonuçlarının kaçınılmazlığı, öykünün baş teması olarak nitelendirilebilir (Geoffroy, 1996, s. 88). Hikâye üzerinde Rip Van Winkle'in etkisi, Rugg'un yeni nesil ile karşılaşmalarındaki şaşkınlığında bariz biçimde görülmektedir (Adkins, 1925, s. 437). Öyküde politik bağlamda atıflar çok sık olmasa da birkaç noktada görülebilmektedir. Öykünün sonunda bir karakter Boston şehrini kast ederek şöyle konuşur: "İşte burası özgürlüğün doğum yeri, özgürlük burada doğdu, büyüdü ve olgunlaştı. Burada insanoğlu yeniden

yaratıldı. Burası Amerikan bağımsızlığının beşiğidir. ... burada dünyanın bağımsızlığı başladı; binlerce nesil, milyonlarca insan Boston'un kuzey yakasını görebilmek için Atlantik'i geçecektir" (1999, s. 42).

Austin'in öykülerinin eleştirel değerlendirmeleri, "Peter Rugg"ı Poe, Melville ve özellikle Hawthorne'un romantik hayal gücünün erken bir tezahürü olarak tasvir eder (Zimbalatti, 1992, s. vii). Öykü Amerikan kısa kurgusu için bir başlangıç noktası olarak alınabilir. Yazarı Austin, başka bir konuda çok nadiren anılır, fakat karanlık kahramanı Peter Rugg, Amerikan karanlık romantizmde önemli bir yer tutar. Peter'i Amerikan yapan unsur, evini terk etmiş ve sürekli evini arayan bir kayıp adam oluşunda, gezginlik ve nostalji arasındaki gerilimde var oluşundadır (Zimbalatti, 1992, s. lvi). "Peter Rugg'in kışlarını nerede geçirdiğini, ne zaman ve nerede yediğini, içtiğini, uyuduğunu veya kaldığını bilen yok. ... Sanki onun için gündüz ve gece, zaman ve uzam, fırtınalı ve güneşli hava aynı şey. Onun tek amacı Boston'a varmak" (1999, s. 26).

Öte yandan, Austin sadece Hawthorne'un öncüsü olarak değil, kendi yazarlığı bakımından da ilgi çekicidir ve Irving'le birlikte kısa kurgunun Amerika'da kurucuları olarak değerlendirilebilirler. Gezgin Yahudi ve Uçan Hollandalı efsaneleri kesinlikle öykünün kaynakları arasındadır fakat Peter Rugg, ne devşirme bir Yahudi veya Hollandalı, ne de sadece bir New Englandlı değildir, Amerikan'dır (Zimbalatti, 1992, s. lvi). Önemli eleştirel çalışması *American Folklore and the Historian*'da Richard M. Dorson, Austin'in hikâyesini hızlıca New England'ın yerel efsanesine geçen otantik bir "Amerikan masalı" olarak sınıflandırır (aktaran Zimbalatti, 1992, s. vi). "Peter Rugg"un başlıca tarihsel ilgisi, yabancı bir efsaneyi devralarak ve onu yeni bir ülkeye ait yaparak ulusal edebiyat talebine erken bir cevap örneği olmasıdır. Austin, Amerikan mekânlar için efsanevi bağlantıların bir dokusunu yaratır. "Peter Rugg'in kaderi ulusal bir deneyimi temsil etmektedir: geçmişle aramızdaki kopuşumuz ve Amerikan yaşamının karakteristiği olan bitmek bilmeyen hareket" (Zimbalatti, 1992, s. lxii).

Austin'le birlikte bu efsanelerdeki alegorik yolculuklar ve dini ve ahlaki didaktiklikleri, Amerikanlaşma aracı ile biraz değiştirilmiş gibi görünmektedir. Tıpkı Gezgin Yahudi gibi, Peter Rugg da kıyamet gününe kadar dolaşmaya mahkûm gibi görünmektedirler. Eski Hristiyan mitlerinde, Gezgin Yahudi'nin hikâyesi, İsa'nın Tutkusu'ndan bu yana insanlık içinde yoğunlaşmıştır. Austin'in metni, İsa'dan önceki ve sonraki zamanların zıtlığını, yüzyılın başlangıcı ve bağımsızlık sonrasının zıtlığına asimile eder: Bağımsızlık Savaşı öncesi ve sonrası.

Efsaneden esinlenen anlatıların çoğunda, Gezgin Yahudi, her şeyi bilen bir yaşlı adam olarak görünür. Austin'de bu figür otuz yaşlarında, kederli ve dışlanmış bir genç, İncil'deki Kederli Adam ve hatta bir sözlü günah işlemiş lanettir. Rugg ise, atının kontrolü altında olan bir Amerikan'dır. Atı, şeytani şekilde onu sürükleyen, aklını kaçırtan ve Middle Street'e dönmesini engelleyen şeytani güç olarak yorumlanabilir. Gecenin karanlık rengi ve fırtına gibi doğüstü gelenekten gelme pek çok şeytani öge bulunmaktadır. Bu kara kısrak, Rugg'ı gece gündüz oradan oraya sırlıslık sürüklerken asla bir Batı uç sınırını kâşifi değildir: "Uzaktan gök gürültüsünün sesini duymaya başladık ve peşpeşe çakan şimşekler gökyüzünde dans eder gibiydi. Bir mil ötede siyah atlı adamı bulutun ardında gördük; ama o geçişe varmadan yağmur bulutu dağılmıştı ve bir damlası bile bizim yakınımıza düşmemişti" (1999, ss. 28-29).

Öykü, Anglo-Sakson gotik edebi geleneğinin bir devamı olarak değerlendirilebilir ve tıpkı Matthew Lewis'in ve Maturin'in gotik kahramanları gibi, Rugg da hem aydınlıktan hem de gerçeklikten uzak durur. O sadece "kara bir leke"dir, tarihin, yıldırımlarla bile aydınlatılamayacak karanlık bir noktadır. Daha sonra Rugg'ın karanlık romantik özelliklerinden etkilenen ve öykünün orijinal kaynağından habersiz görünen yazarlar, "kayıp adam" temasını ve Peter Rugg'un karakterini kendi yaratıcı çalışmalarında kullanmışlardır. Philip Young'a göre öykünün kolay tanımlanamayan cazibesi, efsanevi öğeler veya üslupsal niteliklerinde değil, çok gün yüzüne çıkmasa da sürekli arka planda duran psikolojik karmaşıklığında yatmaktadır (aktaran Zimbalatti, 1992, s. vii). Öyküdeki gotik öğeler sadece Peter'in psikolojik karmaşasında değil, öykünün tonunda ve atmosferinde de görülmektedir. Gotik eserlerde en çok görülen özelliklerden biri olan bilinmezlik ve gizemlilik öykünün tonuna hâkimdir. Öykünün atmosferinde ise daima bir karanlık ve korkutuculuk görülmektedir:

"Nereye bakıyorsunuz ki,' dedi sürücü, 'adamın geldiği yöne doğru bakmanız gerek. Fırtına onun olduğu yerde değildir; onu takip eder' (1999, s. 10). ... Atın birden bire çöken karanlıktan korktuğunu ve adamı da alıp kaçtığını düşünmüştüm. Ama birkaç gün sonra aynı adam ve at aynı hızla yine geçtiler ve boş bir bakış fırlatmanın dışında beni de kapıyı da dikkate almadılar" (1999, s.30).

Bir başka bağlamda, Young, öykünün karanlık çekiciliğinin kaynağını ruhumuzun derinliklerinde, öyle korkutucu ki gerçek anlamla değil sembolik olarak betimlenebilecek kâbus gibi bir bölgede bulur (aktaran Zimbalatti, 1992, s. lxi). Levis, öyküyü Amerikan edebi romantizmi bağlamında, bariz biçimde Amerikan bir kâbus olarak nitelendirirken, Young, öykünün bizim bilinçaltımızda yer alan bir kâbusvari arketipin sembolü olarak görür; öyle ki herhangi biri için, tıpkı Rugg'da olduğu gibi bir anda kader halinde gelebilecek bir kâbus (aktaran Zimbalatti, 1992, s. lxi).

Rugg, evine ulaşmak için çaresiz arayışında, eylemlerinin mutlak boşluğunda ve affı olmayan bir tanrının sonsuz gazabında, bir kâbusta sıkışıp kalmıştır (Zimbalatti, 1992, s. lxxix). Okur, daha ilk okumada, korkarak, Rugg'ın acı çekmekte olduğunu anlar. Ona mühlet veren yalnızca yağmur değil, tüm varlıklar ve öğelerdir. Örneğin, fırtına asla karşı karşıya olduğu bir düşman olarak değil de, tam anlamıyla bir zulüm olarak sunulur. Fırtına ona bulaşmaz, onu takip eder. Ne zaman birine Boston'a gidilecek yolu sorsa, aldığı cevaplar onun için sinir bozucudur, çünkü derhal başkalarının art niyetli olduğundan şüphelenir.

Austin, çağının çoğu yazarı gibi, profesyonel bir yazar değil, sadece programı ve eğilimleri izin verdiğinde geri ilgilendiği bir sanatın başarılı bir uygulayıcısıydı (Zimbalatti xiii). Austin'in bir kabusu andıran bu öyküsü, ilk yayınlanmasından bu yana Amerikan hayal gücünde neredeyse bir bilinçaltı arketip olarak kalmıştır (Zimbalatti, 1992, s. xxxviii). Ancak, her açıdan, Austin'in öyküsünün Amerikan edebiyatında kısa öykü türünün gelişmeye başlaması ve gotik edebiyatın da bir erken dönem örneği sayılması gerektiği açıktır. İnkâr edilemez tarihsel önemine ve derin psikolojik çekiciliğine rağmen, öykü bugün çok az bilinmektedir ve günümüzdeki Amerikan edebiyatının bilimsel antolojilerinin çoğunda yer edinmemektedir. Sonuç olarak, söz konusu eser, Amerikan kısa öykü türünün gelişiminin başlangıcında önemli bir rol oynayan ve gotik edebiyatın da temsilcisi olan eserler arasında bulunmaktadır.

Sonuç

Amerikan gotik kurgusu, Amerikan yazarlarının ülkelerinin siyasi veya kültürel ortamına alternatif bir yorum sunmasını sağlar. Bu edebi tür aynı zamanda yazarların insan ruhunun karanlık ve gizlenmiş kısımlarına ulaşarak bunları okuyucuya yansıtmasına imkân verir. Bu yazarlar bazı evrensel unsurlara ek olarak kendi kültürlerine has öğeleri de kullanarak kâbusvari bir Amerikan deneyimini aktarırlar. Bu çalışmada incelenen eserler, erken dönem Amerikan kültürü ve yaşam tarzı ile gotik arasındaki paralellikler bağlamında öneriler sunmaktadır. Ayrıca iki öykünün de hızlı Amerikan yaşam tarzına uygun, çabuk tüketilebilecek ve öykü okurunu kolaylıkla içine alabilecek metinler olduğu görülmüştür.

Bahsedilen dönem Amerikan edebiyatı üzerine çalışmalar yapacak olan araştırmacılar da, bu dönem edebiyatındaki diğer tüm türler üzerinde de gotiğin etkisini inceleyebilir ve gotiğin sadece kısa öykü türünde değil, şiir ve roman gibi diğer edebi türlerde de etkili olduğunu görebilirler. Bu bağlamda, bu çalışma, ülkemizdeki Amerikan kültür ve edebiyatı araştırmacıları için analitik ve örnekleyici öğeler buldurması açısından önemli olmanın yanı sıra, bir tür olarak kısa öykünün, erken dönem Amerikan edebiyatına ne denli uyduğunun tespitlerini içermektedir. Gotiğin ve kısa öykünün paralel gelişimi ve birbirleriyle neredeyse iç içe olmaları tesadüf değildir. Kısacası, erken on dokuzuncu yüzyıl gotik türü kısa öykü eserleri, birbirine benzer özellikleri ve kendilerine has dokularıyla Amerikan kültür ve edebiyatı tarihinde önemli bir yer tutmaktadır.

Kaynakça

- Adkins, N. F. (1925). William Austin, the creator of Peter Rugg. *Modern Language Notes*, 40(7), 435-438.
- Austin, W. (1999). Peter Rugg, Kayıp adam. *Kısa Amerikan Hikâyeleri*. Çev. Şirin O. Yener. İstanbul: Doruk Yay.
- Burstein, A. The Politics of Sleepy Hollow. Erişim Tarihi: 12.04.2021, www.nytimes.com/2005/10/30/opinion/nyregionopinions/the-politics-of-sleepy-hollow.html?pagewanted=all.
- Geoffroy, A. (1996). Mais qui était donc Peter Rugg? Sources historiques cryptées d'un écrit fantastique révolutionnaire. *Revue Française d'études Américaines*, 68, 87-97.
- Greven, D. (2004). Troubling our heads about Ichabod: "The Legend of Sleepy Hollow", Classic American culture, and the sexual politics of homosocial brotherhood. *American Quarterly*, 56(1), 83-110.
- Higginson, T. W. (1921). *Letters and journals of Thomas Wentworth Higginson, 1846-1906*. Boston: Houghton Mifflin Company.
- Hughes, R. (2005). Sleepy Hollow: Fearful pleasures and the nightmare of history." *The Arizona Quarterly*. 61(3), 1-26.
- Hoffman, D. G. (1953). Irving's use of American folklore in "The Legend of Sleepy Hollow". *PMLA*, 68, 425-435. DOI: 10.2307/459863.
- Irving, W. (2007). *Başsız Süvari*. Çev. Dilek Şendil. İstanbul: Merkez Kitapçılık.
- Nepomnyashchy, C. T. (1999). Pushkin's The Bronze Horseman and Irving's "The Legend of Sleepy Hollow": A curious case of cultural cross-fertilization?" *Slavic Review*, 58(2), 337-351.
- Zimbalatti, J. A. (1992). *Anti-Calvinist allegory: A critical edition of William Austin's "Peter Rugg the Missing Man"* (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Fordham Üniversitesi, New York.

INTERNATIONAL

JOURNAL of HUMAN STUDIES

ULUSLARARASI İNSAN ÇALIŞMALARI DERGİSİ

ISSN: 2636-8641

Cilt/VOLUME 6 Sayı/ISSUE 11 Yıl/YEAR: 2023 Alındı/RECEIVED: 29-09-2020 – Kabul/ACCEPTED: 31-03-2023

Türk Eğitim Müfredatının Üvey Evladı: Popüler Roman ve Anti Kanon (“Para Roman”, “Yeraltı Edebiyatı” ve “Mafya Retoriği”)

Step-Child of the Turkish Education Curriculum: Popular Novel and Anti-Canon (“Novel for Money”, “Underground Literature” and “Mafia Rhetoric”)

Elif SAYAR¹

Abstract

Even though the author ignores the literary value of novel and uses it for his/her own intention knowingly or unknowingly, it turns into a tool of its readers, media and the current government after being written. Literary works, book lists and the products used by the government as a tool to shape literature constitute the literary canon. Thus, the government enables spread of the desired discourse and its reproduction via literary canon. Lists such as “curriculum”, “100 Fundamental Literary Works” and “The Best 100 Novels of the Year” in the educational institutions are some of the methods that the government canonizes and spreads its own discourse to. Literary works with high artistic

Öz

Romanın edebi değerini göz ardı eden ve onu niyeti doğrultusunda kullanan yazarların eserleri, yazım aşamasından sonra isteyerek veya istemeyerek de olsa okurun, medya odaklarının ve mevcut iktidarın aracı durumuna gelir. İktidarın; edebiyatı şekillendirmede meta olarak kullandığı sanat eserleri, kitap listeleri ve kendi tespit ettiği ürünler, edebiyat kanonunu ortaya çıkarır. Edebiyat kanonu vasıtasıyla istenilen söylemin yaygınlaştırılması ve yeniden üretilmesi amaçlanır. İktidar; “100 Temel Eser”, “Yılın 100 Romanı” gibi listeler ve belirlenen müfredat ile söylemini yayar. Listeleme ve kategorize etme yöntemi ile sanat değeri yüksek eserler, popülerleştirilirken otoritenin söylemi nesilden

¹ Dr. Öğr. Üyesi, Avrasya Üniversitesi, Türk Dili ve Edebiyatı, elif.sayar60@gmail.com, Orcid: 0000-0001-7892-691X

value become popular via such lists. Therefore, the discourse of the authority passes down from generation to generation. The main reason for presenting the texts in the school curriculums to the young generations is to enable them to learn why these texts are considered as “canon”. By this means, young generations take part in canonization of “a canon with a sacred code”. Authors and genres that are not given place in this canon fade away from the literary market of the time without a trace despite their significant literary-artistic values and innovations. On the other hand, other literary works that survive despite the canon are called as anti-canon. In this respect, it can be seen that popular novels are not in these lists. The relationship between the popular novels- that are marginalized and treated like a step-child in the society- and the canon rises as a reaction to the understanding of the government in the education system. This reactionary discourse comes into prominence in the “Novel for Money”, “Underground Literature” and “Mafia Rhetoric” especially after the 2000s. Popular novels that have an anti-canon attitude constitute a discourse with concepts such as Novel for Money, which are written with concerns of high sales; Underground Literature, which is the dark and rebellious child of the literary world and Mafia Rhetoric. This discourse has shown itself in individual identity under the effect of popular culture especially after the 2000s. It is a discourse that expresses loneliness and collapse against the canon that mostly reveals the national culture and the Turkish identity. This change leads to different interpretations of the “ideal person portrait” from the Tanzimat era to present. Within this framework, the aim of this study is to reveal the relationship between the popular novels-that have constituted the anti-canon after

nesile aktarılır. Böylelikle otoritenin kutsadığı bu metinlerin genç kuşaklara sunulmasıyla “kutsal kodlu bir kanon” oluşturulur. Kanona giremeyen yazar ve türler de, önemli estetik ve edebi yeniliğine rağmen, devrin edebiyat piyasasından iz bırakmadan silinip giderler. Kanona karşı varlığını sürdüren eserler, ‘kanon karşıtı’ veya ‘anti kanon’ denilen kesimi oluşturur. Bu cenahtan bakıldığında popüler romanların, kanonu oluşturan listelerde yer almadığı görülür. Toplumda itilen ve üvey evlat muamelesi gören kanon karşıtı romanlar, eğitim sisteminde yer alan iktidar anlayışına bir tepki olarak doğar. Bu tepkisel söylem, özellikle 2000’lerden sonra “para roman”, “yeraltı edebiyatı” ve “mafya retoriği” kavram alanlarında kendini gösterir. Kanon karşıtı tutum sergileyen popüler romanlar, çok satma kaygısıyla yazılan para roman, edebiyat dünyasının ‘karanlık ve asi çocuğu’ yeraltı edebiyatı ile anti bir söylem gelişir. Bu söylem, özellikle 2000’lerden sonra popüler kültürün etkisiyle bireysel kimlikte de kendini gösterir. Çoğunlukla milli kültürü ve Türk kimliğini ortaya çıkaran kanonların karşısında, yalnızlığı ve çöküşü anlatan bir söylem oluşur. Bu değişim, Tanzimat’tan bugüne ‘ideal insan portresi’nin farklı şekillerde yorumlanmasına yol açar. Çalışmanın amacı, 2000’lerden sonra anti-kanon oluşturan ve müfredat dışı kalan popüler romanların, Türk eğitim sisteminin belirlediği edebiyat kanonu ile ilişkisini “para roman”, “yeraltı edebiyatı” ve “mafya retoriği” kavramları üzerinden ortaya koymak ve onun bireysel kimlikteki yansımalarına dikkat çekmektir.

Anahtar kelimeler: Yeni Türk Edebiyatı, Anti-Kanon, Para Roman, Yeraltı Edebiyatı, Mafya Retoriği.

the 2000s and have been alienated from the curriculum- and the literary canon determined by the Turkish educational system via the concepts of (“Novel for Money”, “Underground Literature” and “Mafia Rhetoric” and draw attention to the reflections of this on the individual identity.

Keywords: New Turkish Literature, Anti-Canon, Novel for Money, Underground Literature, Mafia Rhetoric.

Giriş²

Bir milleti var eden özellikleri, değerleri ve benlikleri geçmişten günümüze taşıyan araçlardan birisi edebiyattır. “Milletin inşasında millî bilinci belirleyip ilerde çözümlenmesi gereken sorunları bir araya getirip kod hâlinde sunan kurumun edebiyat olması, milletin inşasına en fazla yardımı edebiyat kurumunun yapmasına imkân sağla(ır)” (Jusdanis, 2018, 68). Edebiyat kanonları, milletlerin otoritesini pekiştirmede, bir geleneği muhafaza etmede ve milli kimliğin oluşmasında önemli bir rol üstlenir. Kanon oluşumuna edebiyatın yanı sıra, siyasi erk, yazılı-görsel basın ve eğitim kurumları da katkıda bulunur. Müfredat, muhalefet, iktidarın söylemine karşı olan ve söylemleri yeniden üreten metin listeleri de buna dâhildir. Özellikle okul müfredatlarındaki metinlerle “kutsal kodlu bir kanon” (Anar, 2013, 63) oluşturulur. Kanon, bugünkü anlamıyla, iktidar(lar)ın kutsadığı, onunla aynı söylemi üreten, sanatsal değeri onaylanmış ve eğitim-öğretim kurumlarında okutulmasına karar verilen metinler olarak kabul edilir. Jale Parla kanonu “Herhangi bir otoritenin ya da otoritelerin, kutsadığı iyi yazarlar listesi ve buna eklenecek isimlere verilen izin ya da onay” olarak değerlendirir (Parla, 2004, 51- 53). Selçuk Çıkla ise genel itibarıyla edebiyat kanonunu “Bir otoritenin kutsadığı, desteklediği, reklamını yaptığı yazarlar listesi ve bu listeye, isimlere verilen izin, onay.” şeklinde tanımlar (Çıkla, 2008, 9). Bu metinler, öğrencilere örnek olması amacıyla, yıllıklarda ve antolojilerde yerini alır. Müfredatın yanı sıra dergilerde “Ölmeden Önce Okunması Zorunlu 40 Kitap” (Notos, 207, 40-43), “Yüzyılın 40 Romancısı” (Notos, 2008, 38-43), “Edebiyatımızda Geleceğin Ustaları” (Notos, 2009, 42-46), “Yüzyılın 40 Öykücüsü” (Notos, 2010, 40-43), “Çağdaş Türk Edebiyatında En İyi 40 Şey” (Notos, 2011, 16-17), “100 Temel Eser” (Notos, 2012, 19-22), “Türk Edebiyatında Hangi Yazarın Nobel Edebiyat Ödülü’nü almasını İstersiniz?” (Notos, 2013, 26-27), “Türk Edebiyatının Klasikleri Nelerdir?” (Notos Öykü, 2014) ve “En Önemli Roman Kahramanları” (Notos, 2015, 40-46) gibi soruşturma listeleri edebiyat kanonunu oluşturmanın diğer bir yoldur. “Resmî kanon ve müfredat sözcükleri, geçmişte iktidar tarafından

² Bu çalışma, 27-28 Aralık 2018’de Yıldız Teknik Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü tarafından düzenlenen I. Türk Eğitim Kongresi’nde sözlü özet bildiri olarak sunulan çalışmanın genişletilmiş halidir.

üretilen liste anlamına gelen kanonla, bugünkü iktidarlar tarafından üretilen —kanonları birbirinden ayırmak amacı ile seçil(ir). Çünkü kanon sözcüğü tek başına kullanıldığında tekil ve biricik bir listeye işaret ed(er)” (Caner, 2017, 285). Bu listeler ilk bakışta öğrencilere yol gösterici, edebiyatın seçkin örneklerini okumalarını sağlasa da bir yaptırım haline dönüşür. Eserlerin not geçmede zorunlu tutulması, zaman dizimsel olarak Nutuk, Kutadgu Bilig ve *Divan-ü Lügat it Türk* gibi ortaöğretim öğrencilerinin bu eserleri değerlendirmede güçlük çekmesi, edebiyata olan algının olumsuz yönde değişmesine sebebiyet verir. Semih Gümüş listeleri, oluşturma biçimi olarak yanlış ve uygulanması zor değerlendirmesini yaparak onları eleştirir: ““100 Temel Eser” listesi bizim bu esnekliğimizin bütün bütüne dışında, hem oluşturulma biçimi yanlış hem de uygulanması zor bir liste(dir).” (Gümüş, 2012,24). Kanonu oluşturan diğer merci ise siyasettir. “Devlet organları, edebiyata ve yazarlara aldığı tavırlarla kanonun belirlenmesinde etkili bir güçtür” (Belge, 2004, 56). Devlet kurumunun kanon oluşturmak için ilk ve orta öğretimde hazırladığı “Milli Eğitim Bakanlığı’nın 100 Temel Eser” (Başçı, 2007-2008, 45) listeleri örnek olarak gösterilebilir.. Listelerin bir devlet kanonu oluşturup oluşturmadığı tartışıla gelen bir konu olsa da öğrencilerin okumak zorunda olduğu Türk ve dünya klasikleri, devlet kurumlarının edebiyat alanına müdahalesi ve kanon oluşturma olarak yorumlanabilir (Belge ve Keskin, 2011, 44-60). Klasikler; kanonların ve dolayısıyla iktidarların ve söylemlerinin üzerine çıkararak, müfredat ne olursa olsun, yeniden keşfedilmek suretiyle onların içine sızar. Elif Baki’nin “*Ulusun İnşası ve Resmî Edebiyat Kanonu*” isimli çalışmasında, Milli Eğitim ideolojisinin edebiyat eğitimine bakışı, ders kitapları temelinde incelenir: “1930 -1980 yılları arasındaki lise öğrencilerine okutulan ders kitaplarında edebiyat, eleştirel ve sanatsal yaklaşımlardan arındırılarak ulus inşa sürecini, bu sürece ve sürecin sonuçlarına uygun insan modelini yaratmanın temel araçlarından biri olarak kullan(ılır)” (Baki, 2010, 173). Özellikle Cumhuriyet ideolojisinin (Kemalizm), edebiyat kanonunu ulus-devlet inşasında bir araç olarak kullandığı ve faydacı bir yaklaşım sürdürdüğü görülür. Türkiye’de ulus devletin kuruluşundan sonra devlet, kendi ideolojik duruşuna uyumlu edebiyatçılar ödüllendirilirken aykırı olanların eserleri ise okullara sokulmaz, hatta sivil hayatta da okunmasına mani olunan durumlarla karşı karşıya kalınabilir. Örneğin anarşist eğilimleri nedeniyle Nobel verilmeyen Tolstoy’un dünya kanonuna girmesi, Nobel enstitüsünce engellenir. İskenderiye kütüphanesinin birçok defa yok edilmesi de benzer bir anti-kanon imhasıdır. Türk edebiyatında Nazım Hikmet bu anlamda çok iyi bir örnektir. Ancak Nazım Hikmet gibi bazı yazarlar toplumda oluşan “sivil kanon”da varlıklarını sürdürmeyi ve bugüne kadar okunmayı başarırlar.

Bu dönemde milli değerleri içeren, tanımlayan, öğreten eserlere öncelik verilirken; milli değerler sisteminden ayrı duran, daha çok eğlencelik olarak görülen popüler edebiyat ise dışlanır. Akademilerde ve daha alttaki okullarda popüler edebiyat ürünleri uzun süre okutulmaz ve onlar yok sayılır. Uzun süre kanonun dışında kalan eserler ne kadar çok satarsa satsın, ne kadar çok hayran kitlesi edinirse edinsin “ciddi” edebiyatın dışında kabul edilir ve dikkate alınmaz.

“Edebiyatta Tekil Bir Ulusal Kanonun Oluşmasının İmkânsızlığı Üzerine Notlar” başlıklı yazısında, Orhan Tekelioğlu’na göre “Türk edebiyatının farklı kesimler tarafından kanonik olarak kabul edilen yapıtlarının, diğer kesimler tarafından kanonik görülmediklerini söyler. Ona göre —eserler ve okurlar açısından tekil bir kanonun varlığından bahsedebilmek mümkün değildir” (Tekelioğlu, 2003,

68). Ona göre aykırı olan tek kanon, anti-kanondur. Diğer bir ifade ile yönetimdeki iktidarın yasaklı metinler listesidir. Bu tartışmalar, “Karşı kanon” veya “Anti kanon” denilen faaliyetlere şekil verir.

Son dönemde kanon dışı veya anti-kanon denilen eserlerin okunması ve onlara ulaşılması internet kullanımıyla oluşan denetimsiz bilgi akışı ile kolay hâle getirilmiş olur. Özellikle wattpad gibi uygulamalar, popüler romanların okunmasında ve internet ortamında yaygınlaştırılmasında önemli bir etkidir. Bu sebeple anti-kanon eserlerin okura ulaşmasını engellemek artık mümkün değildir. Örneğin, Salman Rushdi’nin Şeytan Ayetleri’nin Türkçesinin bulunmayışı, herhangi bir Türkün kitabı İngilizce’den okumasını engelleyemez. Yine Nâzım Hikmet’in şiirleri yasaklıken de okunur ve elden ele gezdirilerek yayılır.

Para Roman

Özellikle 2000’li yıllardan sonra fabrika usulü romanlar, geniş kitlelere hitap eder. Çok satma kaygısıyla kaleme alınan bu romanlar, diğer bir deyişle ‘para romanlar’, Türkiye’de popüler roman kültürünün bir parçası hâline gelirler. Tanzimat’ta halkı eğitime ve ahlak kazandırma gibi işlevsel amacı olan romanın, günümüzde bu tutucu özelliğini yitirdiği görülür. Bugünün romanını inceleyen, Nihat Ateş, “Çöküş Romanları” (Dekadans-Lukacs) (Ateş, 2003) olarak adlandırdığı gerici Elif Şafak’ın karşısına aydınlanmacı Fikret’in “Sis” şiirini, Orhan Pamuk’un karşısına Reşat Nuri’nin Şahin Efendisi’ni (Güntekin, 2015), yerleştirir. Bu romanlar, bir çöküşün karşısına yenilerini çıkarmadığından, modern dünyanın aslında modern ve aydınlanmacı bir yer olmadığı görüşünü ortaya çıkarır. Cumhuriyet dönemine karşı bir tutum sergileyen son dönem romanı, modern dünyada insanın kalabalıklar arasındaki yalnızlığını ve iletişimsizliğini vermekle yetinir; fakat yeni bir dünya inşa etmez. Elif Şafak’ın da röportajlarında (Şafak, <https://elifsafak.us/roportajlar>.) belirttiği gibi onlar, var olan dünyanın kaosundan beslenir. Bu romanlar muhalif kimlikleri olmadığından çöküşün bir parçası durumuna gelirler. Materyalist ve baskıcı bir ortamda umudun yok olduğu bir dünyayı okura sunan Perihan Mağden’in *İki Genç Kızın Romanı* çöküş romanlarına örnek verilebilir.

Yeraltı Edebiyatı

20.yy’ın başında itibaren ‘ben özgürüm’ diye sesini yükselten edebiyat, varoluştan çok bir ‘yok oluşu’ anlatır. Bu varoluşsal düzlemde, edebiyat dünyasının ‘karanlık ve asi çocuğu’ olarak adlandırılan “yeraltı edebiyatı” ortaya çıkar. Onda okur, ruhundaki yaraları ve kendi “kara” ayrıntılarını görür. “Yeraltı edebiyatı gerçeklikle bağını koparmaz, Fantastik öğelere yaslanmaz; ama gerçeğin en sıra dışı ve uç noktalarına değinebilir. Bu anlamda insanın karanlıkta kalan yanlarını açığa çıkartır ve içerdiği şiddet, hayatta var olan şiddetten başkası değildir” (Öktem, 2011, 16). Toplumda kabul gören her şeyi reddeden bu edebiyat, kanon karşıtı bir tutum sergiler. “Yeraltı edebiyatı” edebi bir türden çok yazıyla girişilen bir “eylem”dir. Hayatla hayatın hakikatiyle, toplumların gösteri düzenine direnişle, otoritenin reddiyle ilgili bir eylem... Hayati bir eylem...(dir)” (Uçkan, 2011, 40). Bu anlamda her şey zıddı ile mümkündür.

Yeraltı edebiyatının içinde kabul gören öğelerin genel edebiyata da zaman zaman kendini kabul ettirdiği görülür. Bunun en güzel örneği Orhan Veli’nin ilk şiirleridir. “Fakat Garip dönemi şiirleriyle o edebiyatın ancak tarih planında ‘mal’ol(ur). “Cımbızlı Şiir”, “Süleyman Efendi”, rakı şişesinde balık

olsam diye dile getirdiği niyetiyle kanon haline gelme(z). Edebiyat ‘bu’ Orhan Veli’ye yüz verme(z). Gerçek manada yeraltı edebiyatı budur” (Kahraman, 2011, 24). Bu şürler zamanla ortaöğretim kitaplarına da girer. Yeraltı edebiyatının düzyazı örneklerine ise Sait Faik’in sistemin kıyısında köşesinde kalmış insanlarında rastlanır. Nazım Hikmet, Kemal Tahir, Yaşar Kemal, Aziz Nesin gibi birçok yazarın zamanında yeraltı edebiyatına ait dönemleri olur. Ancak yine de sistemin temel değerlerine saldıran yeraltı edebiyatının müfredattaki yeri sınırlıdır. Çünkü “edepsiz edebiyat” (Marakoğlu, 2011, 47-49). Müfredattaki tanımıyla uyuşmamaktadır. Bireyin ve toplumun korkularının sesini duyurmada, romanı bir araç olarak kullanan yeraltı edebiyatı, aynı zamanda toplumda üvey çocuk muamelesi görüp itilen popüler romanların da sesi olur.

Gotik edebiyat, yeraltı edebiyatının ilk örneklerini sunar; ancak aydınlanma çağıyla birlikte ortaya çıkan akılcılık, korku anlayışını da değiştirir. Akıl dışı sayılan korku duygusu ötelenir. Günümüze yaklaştıkça korkunun da şekil değiştirdiği gözlemlenir. Bugünün insanının en büyük korkuları yalnızlık ve yabancılaşmadır. “Onu bu korkulara iten ise kendi eliyle büyüttüğü teknolojidir” (Karataş, 2010, 92). 2000’lerden sonra kapitalizmin etkisiyle ‘zengin olmak’ temel motivasyon olur. Aykırılık ve ayrışıklık azalır. Öyle ki “muhalefetin sistemle bütünleşmesi” (Kahraman, 2011, 25) söz konusudur. Hızlı internet çağı ve yasaklanan çoğu kaynağa erişilme imkânı, yeraltı edebiyatının küçülmesine neden olur. Bu türün önemli eserleri arasında *Justine ou les Malheurs de la Yertu* (1969 yılında Jesus Franco tarafından kitaptan filme uyarlanır.), yolculuk maceralarını anlatan *Voyage d'Italie* (İtalya Yolculuğu), *Les 120 Journées de Sodome* (Sodom’un 120 Günü, 1975 yılında Pasolini tarafından kitaptan filme uyarlanır.) adlı romanları bulunur. Türk edebiyatında zaman zaman arabesk bir tarzda vücut bulsa da yeraltı edebiyatının emsallerine Küçük İskender’in *Bu Defa Çok Fena*, Cumhur Orancı’nın *Acı Düşler Bulvarı*, Yaşar Çubuklu’nun *Kovulanın İzi*, Emrah Serbest’in *Müptezeller*, Hakan Günday’ın *Kinyas ve Kayra* ve Oğuz Atay’ın *Tutunamayanlar*’ında rastlanır. Edebe karşı müstehcenliği öne çıkaran bu eserler, kanon karşıtı bir tavır sergilerler.

Mafya Retoriği

Popüler kültürün etkisiyle 2000’li yıllardan sonra yeraltı edebiyatı dâhilinde değerlendirmeye alınan kavramlardan bir diğeri de ‘mafya retoriği’dir. Bugün sinema ve dizi filmlerinde çokça rastlanan mafya yaşantısı ve kültürü, roman türüne de nüfuz eder. Bu diziler ile ortak paydada buluşan mafya odaklı eserler, film veya dizi karelerine yerleştirilen kitap reklamlarıyla okur kitlesine yön verir. Bunun sonucunda medyanın etkisiyle mafya özentisi ve mafya retoriği geniş kitlelere ulaşır. Özellikle Kemalizm ve milliyetçilik algısı, dizi ve filmlerde yüceltilen değerler arasında gösterilir. Misal, Kurtlar Vadisi dizisinde başkarakter Polat Alemdar’ın elinde tuttuğu her kitap etkili bir reklam aracına dönüşür. Ahmet Turgut’un *Bozkırın Sırrı Türk Peygamber*, bu kitaplardan biri olarak gösterilebilir. Böylelikle diziye reklam olarak yerleştirilen bu eserin satışı ve okunma oranı artar ve bu eser geniş kitlelerce tanınmış olur. Kurtlar Vadisi’nin senaristi Ahmet Turgut konu ile ilgili röportajında “Bozkırın Sırrı – Türk Peygamber” romanı o günden sonra iki ay gibi kısa bir sürede 13 baskı yaptı.” (Çelikkol, 2010) yorumu bu savı destekler niteliktedir. Kurtlar Vadisi dizisi, otuza yakın bölüm boyunca birçok kitabı, karakterlerin kitap okuma sahnesine koyar. Okumaya teşvikin amaçlandığı bu yöntemle aynı zamanda dizi içeriğindeki mafya söylemi roman aracılığı ile desteklenir.

Sonuç

Çok satma kaygısıyla yazılan popüler romanlar; para roman, yeraltı edebiyatı ve mafya retoriği gibi kavramlar ile anti bir söylem oluşturur. Bu söylem, özellikle 2000’lerden sonra popüler kültürün etkisiyle bireysel kimlikte de kendini gösterir. Çoğunlukla milli kültürü ve Türk kimliğini ortaya çıkaran kanonların karşısında, yalnızlığı ve çöküşü anlatan bir söylem oluşur. Bu değişim, Tanzimat’tan günümüze “ideal insan portresi”nin farklı şekillerde yorumlanmasına sebebiyet verir. Bilimin ve felsefenin gelişmesi ile mükemmel toplumu ve insanı aramayı hedefleyen yazarlar, roman türüyle çöküşü ve tarihin sonunun geldiğini anlatırlar. Bu özelliği ile roman, Tanzimat’ta akılcı ve realist ideal insanı, bugünün yalnızlığına ve korkuya sürükler. Özellikle genç kuşaklar tarafından tercih edilen “para romanlar”, “yeraltı edebiyatı” ve “mafya retoriği”, onların bireysel gelişimlerinde önemli rol oynar. Başta yalnızlık ve korkunun hüküm sürdüğü bu eserler, toplumdaki değişimi tespit etme noktasında bir materyal olabileceği gibi okurun yalnızlığını ve korkularını besleyen olumsuz bir araca da dönüşebilir. Medya ve popüler diziler yolu ile gündeme gelen ‘mafya retoriği’ ise Tanzimat’tan günümüze milliyetçilik algısını farklı bir boyuta taşır. Vatan toprağı ve milli bilinç algısı, mafya kültürü ve gizli ajan kavramlarıyla yer değiştirir. Buna göre ülkeyi koruyacak ve kurtuluşa götürecektir şey, küçük bir grubun veya bir kişinin tek elindedir. Okur bu göstergeler ile milliyetçilik kavramını tekrar değerlendirir ve ulusal bir boyuttan bireysel bir forma geçer. Bu tür eserlerin Türk eğitim müfredatında yer almaması tartışmaya açık bir konudur; ancak iktidar tarafından belirlenen edebiyat kanonunun ve karşısında yer alan anti-kanon eserlerin toplumsal ve bireysel etkisi yadsınamaz. Bunun için oluşturulan eserler listesi, resmi kurumlardan ziyade bağımsız, herkesin kendine özgü kararlarıyla katıldığı kurumlar tarafından hazırlanması daha sağlıklı olacaktır. İlk defa 2004 yılında başlayan “100 Temel Eser” uygulaması, bazı yayınevlerinin haksız kazanç elde etmesi nedeniyle Milli Eğitim Bakanlığı tarafından sonlandırılır. Karar, 17.12.2018 genelgesi ile resmileştir. Yapılan yeni düzenlemelerle “100 Temel Eser” kısıtlaması ortadan kalkar. Bunun sonucunda öğrenciler; insan haklarına saygılı, milli eğitimin temel amaçlarına ve anayasaya ters düşmeyecek tüm eserlerden yararlanabilir.

Kaynakça

- Anar, Turgay (2013). "Türk edebiyatında edebiyat kanonu: kanon, kanona girmek ve kanona müdahale". *FSM İlmî Araştırmalar İnsan ve Toplum Bilimleri Dergisi*, (1), 40-78. <https://doi.org/10.16947/fsmia.323365>.
- Ateş, Nihat (2003). *Çöküş romanları*. İstanbul: Papirüs Yayınları.
- Baki, Elif (2010). *Ulusun inşası ve resmî edebiyat kanonu*. İstanbul: Libra Kitap.
- Başçı, Pelin (2007-2008). "Yerli edebiyat, yurdun edebiyatı; herkes onu okumalı: Türk edebiyatı kanonu ve ulusal kimliğin sınırları". *Pasaj*, (6), 44-69.
- Belge, Murat - Keskin, Ferda (2011). "Hayat sonsuz değildir; kanon lazım", (Söyleşenler: Mesut Varlık, Eda Çaç, Yunus Akbaba). *Kült*, (1), 44-60.
- Belge, Murat (2004). "Türkiye 'de kanon". *Kitap-lık*, (68), 54-59.
- Caner, Fırat (2017). Kanon: "İyinin ve kötünün ötesinde". I. Uluslararası Dil, Sanat ve İktidar Sempozyumu Bildirileri, Giresun.
- Çelikkol, Begüm (2010). *Kurtlar Vadisi'nin senaristi habertürk'e konuştu*. Habertürk, Erişim Tarihi: <https://www.haberturk.com/kultur-sanat/haber/512941-milyonlari-ekrana-kilitleyen-detay>.
- Çıkla, Selçuk (2008). "Selçuk Çıkla ile "Türkiye'de edebiyat kanonu" sorununu konuştuk". *Mavi Yeşil*, (53), 9-12.
- Güntekin, Reşat Nuri, (2015). *Yeşil gece*. İstanbul: İnkılâp Kitabevi.
- Jusdanis, Gregory (2018). *Gecikmiş modernlik ve estetik kültür milli edebiyatın icat edilişi*. İstanbul: Metis Yayınevi.
- Kahraman, Hasan Bülent (2011). "Yerüstünden yeraltı edebiyatına bakmak". *Notos Öykü*, (29), 22-26.
- Karataş, Evren (2010). Türkiye'de yeraltı edebiyatı ve Hakan Günday'ın romanlarında yeraltı edebiyatının izleri. *Journal Of World Of Turks*, 2, (1), 89-113.
- Marakoğlu, Ozan (2011). "Edebiyatın edepsizliği ya da tutucu olmayan bütün metinler üzerine". *Notos Öykü*, (29), 47-49.
- Notos Öykü* (2009). "Edebiyatımızda geleceğin ustaları". (14), 42-46.
- (2007). "Ölmeden önce okunması zorunlu 40 kitap". (3),40-43.
- (2010). "Yüzyılın 40 öykücüsü". (14), 40-43.
- (2008). "Yüzyılın 40 romancısı". (8), 38-43.
- (2011). "Edebiyatımızda en iyi 40 şey". (15), 16-17.
- (2012). "100 temel eser". (32), 19-22.
- (2014). "Popüler edebiyat nedir? ne değildir?". (34), 27-55.
- (2015). "En önemli roman kahramanları". (50), 40-46.
- Öktem, Altay (2004). "Yeraltı edebiyatı", *Notos Öykü*. (29), 16-21.
- Parla, Jale, "Edebiyat kanonları", *Kitap-lık*. 11, (68), 51- 53.
- (2007-2008), "Gelenek ve bireysel yetenek: kanon üzerine düşünceler". *Pasaj*, (6), 11-18.
- Şafak, Elif (2007). *Yazar Elif Şafak kızını, anneliği ve yeni hayatını anlattı*. Star Gazetesi, Erişim Tarihi: 14.01.2007, <https://elifsafak.us/roportajlar.asp?islem=roportaj&id=160>.

Tekelioğlu, Orhan (2003). “Tekil bir ulusal kanonun oluşmasının imkânsızlığı üzerine notlar”. *Doğu Batı*, 6, (22), 65- 77.

Uçkan, Özgür (2011). “Bir “eylem” olarak yeraltı edebiyatı”. *Notos Öykü*, (29), 40-43.

INTERNATIONAL

JOURNAL of HUMAN STUDIES

ULUSLARARASI İNSAN ÇALIŞMALARI DERGİSİ

ISSN: 2636-8641

Cilt/VOLUME 6 Sayı/ISSUE 11 Yıl/YEAR: 2023 Alındı/RECEIVED: 01-12-2022 – Kabul/ACCEPTED: 09-06-2023

“Better than Shakespear?”: G. B. Shaw’s Postmodernism and Shakespear *“Shakespear’den Daha İyi?”: G. B. Shaw’un Postmodernizmi ve Shakespear*

Kübra VURAL ÖZBEY¹

Abstract

Although G. B. Shaw tends to associate himself with Shakespeare in his different works, much of the difficulty in understanding Shaw’s conception of the playwright stems from his adverse criticism of Shakespeare’s tragedies and comedies. When Shaw’s prose works are examined, it can be observed that he either praises Shakespeare or defames him. However, what matters to us in Shaw’s plays is that the impetus to criticise Shakespeare leads Shaw to revise the canonical playwright’s works for different reasons. From the beginning of the twentieth century to the end of his career, Shaw both rewrites Shakespeare’s plays and presents Shakespeare as one of his characters. In these works, Shaw relocates Shakespeare and his plays by making use of postmodernist literary characteristics in a way that Shakespeare

Öz

G. B. Shaw farklı eserlerinde kendisini Shakespeare ile bağdaştırmasına rağmen, Shaw’un oyun yazarına dair düşüncesini anlamadaki güçlük Shakespeare’in trajedi ve komedilerini olumsuz eleştirisinden kaynaklanmaktadır. Shaw’un düz yazı eserleri incelendiğinde, onun ya Shakespeare’i övdüğü ya da onu küçük düşürdüğü gözlemlenebilir. Ancak, Shaw’un oyunlarında bizim için önemli olan, Shakespeare’i eleştirme dürtüsünün Shaw’u farklı sebeplerle kanonik oyun yazarının eserlerini değiştirmeye itmiş olmasıdır. Yirminci yüzyılın başından kariyerinin sonuna kadar Shaw, hem Shakespeare’in oyunlarını yeniden yazmaktadır hem de Shakespeare’i karakterlerinden biri olarak

¹ Dr., Muğla Sıtkı Koçman Üniversitesi, Batı Dilleri ve Edebiyatları, kubravural@mu.edu.tr, Orcid: 0000-0001-8596-0809

becomes an impetus of postmodernism for Shaw. This paper explores Shakespeare's postmodern agency in Shaw's selected plays, namely *Caesar and Cleopatra* (1898), *The Dark Lady of the Sonnets* (1910), "Macbeth Skit" (1916), *Cymbeline Refinished* (1937) and *Shakes versus Shav* (1949).

Keywords: George Bernard Shaw, *Caesar and Cleopatra*, *The Dark Lady of the Sonnets*, "Macbeth Skit," *Cymbeline Refinished*, *Shakes versus Shav*, Shakespeare, Postmodernism

sunmaktadır. Bu eserlerde Shaw, Shakespeare ve onun eserlerini postmodernist edebi özellikleri kullanarak başka bir yere taşımaktadır; öyle ki, Shakespeare Shaw'u postmodernizme iten güç olur. Bu çalışma, Shaw'un *Caesar and Cleopatra* (1898), *The Dark Lady of the Sonnets* (1910), "Macbeth Skit" (1916), *Cymbeline Refinished* (1937) ve *Shakes versus Shav* (1949) adlı seçilmiş eserlerinde Shakespeare'in postmodern eylem gücünü incelemektedir.

Anahtar kelimeler: George Bernard Shaw, *Caesar and Cleopatra*, *The Dark Lady of the Sonnets*, "Macbeth Skit," *Cymbeline Refinished*, *Shakes versus Shav*, Shakespeare, Postmodernizm

Introduction

In one of his last works, *Farfetched Fables* (1948), George Bernard Shaw declares himself as a reincarnation of Shakespeare, saying: "The British themselves, influenced by a prophet whose name has come down to us in various forms as Shelley, Shakespeare, and Shavius" (Shaw, 1965c, p. 1395). It is true that Shelley's identity as a vegetarian, socialist and atheist has an influence on early Shaw. Later on, Henrik Ibsen's theatrical approach shapes Shaw's drama centred on issue-based plays. However, when his relationship with Shakespeare is considered, it is not easy to define it at first glance. Shaw's writings on the playwright are puzzling in the sense that he both highly appreciates Shakespeare and severely censures him. On the one hand, Shaw fashions himself as a good reader of Shakespeare by declaring the latter's characters as his own life companions: "When I was twenty I knew everybody in Shakespear, from Hamlet to Abhorson, much more intimately than I knew my living contemporaries" (Shaw, 1961, p. 55). Moreover, it might not be wrong to claim that Shaw admires Shakespeare. Indeed, Shaw does not hesitate to reveal his admiration in his different writings. Once he states that

I pity the man who cannot enjoy Shakespear. He has outlasted thousands of abler thinkers, and will outlast a thousand more. His gift of telling a story provided (some one else told it to him first); he is enormous power over language, as conspicuous in his senseless and silly abuse of it as in his miracles of expression; his humor; his sense of idiosyncratic character; and his prodigious fund of that vital energy which is, it seems the true differentiating property behind the faculties, good, bad, or indifferent, of the man of genius, enable him to entertain us so effectively that the imaginary scenes and people he has created become

more real to us than our actual life – at least, until our knowledge and grip of actual life begins to deepen and glow beyond the common. (Shaw, 1961, p.55)

More than this admiration, as can be seen in the quotation from *Farfetched Fables* above, there is a strong sense of identification with Shakespeare. That is the reason why Shaw announces that “[l]ike Shakespear again, I was a born dramatist” (Peters, 1987, p. 304).

Yet, it has to be recognised that Shaw grows highly critical of Shakespearean style. Originally published in the *London Daily News* (1905), Shaw's twelve statements on Shakespearean drama are a sort of a list in Shaw's critique of Shakespeare. Although Shaw affirms Shakespeare's quality of musical language and appreciates his approach and subject matter in problem plays, he definitely rejects the latter's romanticism, pessimism, materialism and the use of blank verse elaborated in Shakespeare's plays (Shaw, 1961, pp. 3-5). The generic qualities of Shakespeare's tragedies and comedies do not satisfy Shaw to the extent that he feels obliged to owe Ibsen an apology when it comes to a comparison of the two playwrights: “The comparison does not honor Ibsen: it makes Shakespear ridiculous: and for both of their sakes it should not be drawn. If we cannot for once let the poor Bard alone, let us humbly apologize to Ibsen for our foolish worship of a foolish collection of shallow proverbs in blank verse” (Shaw, 1961, p. 238). Although Shaw develops an anachronistic attitude with his attempt to look for Ibsenian elements in Shakespeare's works, the absence of the Ibsenian essence enrages Shaw in that he argues that “Shakespeare is as dead dramatically as a doornail” (Shaw, 1961, p. 43).

What matters more in Shaw's praise or harsh remarks about Shakespeare is how he integrates these points in his own works. In this light, it is possible to claim that Shakespeare becomes an agent of postmodernism in Shaw's dramatic works. Even though postmodernism emerges in the 1960s and there is a tendency to recognise Shaw as a pioneer of modern drama on the British stage, it is the particular argument of this paper that we can observe the use of postmodern elements in Shaw's works by means of Shakespeare before this period. From his *Caesar and Cleopatra* (1898) to his last work, *Shakes versus Shav* (1949), Shaw constantly alludes to Shakespeare's image and works by making use of postmodern techniques of rewriting and different types of intertextuality such as pastiche, parody and bricolage. Thus, his criticism of Shakespeare performs a new function in his own plays in a novel way that he presents some elements of postmodernism before the term becomes popular in fiction writing and in drama. In this regard, the aim of this paper is to unveil that Shakespeare becomes an agent of postmodernism in Shaw's selected plays, namely *Caesar and Cleopatra*, *The Dark Lady of the Sonnets* (1910), “*Macbeth Skit*” (1916), *Cymbeline Refinished* (1937) and *Shakes versus Shav*.

Shaw's Rewritings of Shakespeare's Plays

Before moving on to the discussion of Shaw's selected works in terms of their postmodern elements, a brief look at the concept of postmodernism and its practice in drama is necessary here. To begin with its broad definition, postmodernism, a socio-cultural, philosophical and political disposition, emerges as an avant-garde movement in different branches of art and literature. In *The Concise Oxford Dictionary of Literary Terms*, postmodernism, broadly speaking, is delineated as a term related to

the phase of 20th-century Western culture that succeeded the reign of high modernism, thus indicating the products of the age of mass television since the mid-1950s. More often, though, it is applied to a cultural condition prevailing in the advanced capitalist societies since the 1960s, characterized by a superabundance of disconnected images and styles –

most noticeably in television, advertising, commercial design, and pop video. ("Postmodernism," 2001, p. 201).

In literature, however, postmodernism's relation to modernism is a matter of discussion since it either replaces modernism or initiates another phase of modernism.² Steven Connor throws light on the difference between the two literary movements with the claim that modernism accomplishes to "consume the world" whereas postmodernism seeks to "outdo the world" (2004, p. 71). What is beyond dispute is that postmodernism has its own distinct literary elements, diverging from modernism, which comes to the fore with experimentalism, a sceptical approach and the challenge of grand narratives. Accordingly, the main tenet of postmodernism in literature appears to be the confrontation of realistic means and techniques as it surpasses the conventional understanding of narrative and character. While postmodern works highlight the fragmented position and identity of characters in a playful manner, they decentre the author's place at the top of the hierarchical structure. Putting the privileges of certain concepts into question, postmodernism favours eclecticism, intertextuality and the active interaction between the text and the reader and makes use of parody, pastiche, bricolage and self-reflexivity. It is also instructive to pinpoint the act of rewriting in postmodern literature which is deemed relevant to intertextuality and adaptation theory. Considering that the postmodern practice is based on the questioning of metanarratives, the prominent stories, historical narrations and well-known myths are reworked with an emphasis on the interconnectedness of texts by contesting the ideas of originality, reality and authority. As a literary device, rewriting dovetails with adaptation as "a transpositional practice, casting a specific genre into another generic mode, an act of re-vision in itself" (Sanders, 2006, p. 18). Gordon E. Slethaug clarifies the link between postmodernism and adaptation in that "the adaptation exceeds the limits of the source/s, denying hierarchy and suggesting that meaning is indeterminate for both origin and adaptation. Indeterminacy and de-hierarchization, then, are key features of this postmodern enterprise" (2014, pp. 28-29). Drawing on these components of postmodern literature, it is important to see that dramatic works are loaded with postmodern literary devices. "Postmodern drama," in Kerstin Schmidt's words, "disturbs and subverts [conventional dramatic] features and constituents by transforming them" (2005, p.11), some of which can be detected in Shaw's plays. Although Shaw takes a firm hold of the realist drama, associated with modern drama in Britain, under the influence of Henrik Ibsen, his works in different stages of his long career have a revealing case to suggest that Shaw deconstructs dramatic elements associated with realistic tradition in modern drama. At the heart of this paper lies the claim that Shaw's use of Shakespeare's works and Shakespeare as a character in his plays unmask some elements of postmodernism. The rest of the study deals with the examples from Shaw's works to clarify this point.

The first sign that Shakespeare appears as an element of postmodernism in Shaw's *oeuvre* is his rewritings of the playwright's works. The fact that Shaw is a good reader of Shakespeare's works and also a critic of his plays' performances enables him to recreate and reinterpret the latter's works. The act of rewriting features postmodernism in different veins according to Linda Hutcheon's three definitions of adaptation in the following: "An acknowledged transposition of a recognizable other work or works / A creative and an interpretive act of appropriation/salvaging / An extended engagement with the adapted work" (Hutcheon, 2006, p.8). In Hutcheon's terms, Shaw transposes Shakespeare's works to his age by re-interpreting the familiar works in a novel way. Accordingly, his

² In a similar fashion to the discussion about the relationship between modernism and postmodernism, the place of metamodernism in the 21st century is questioned in terms of its differences from the two movements. Considering the period that Shaw produces his works, a further analysis of metamodernism is not essential in this paper.

three plays, *Caesar and Cleopatra*, "Macbeth Skit" and *Cymbeline Refined* can be analysed in terms of adaptation and types of intertextuality.

To begin with *Caesar and Cleopatra*, this play is an appropriated work of Shakespeare's *Julius Caesar* (1599) and *Antony and Cleopatra* (1606) since Shaw's play critically envisions the two works and makes a comeback with the portraits of Caesar and Cleopatra. This play can be regarded as an example of appropriation since it is a product of Shaw's critical readings of Shakespeare's plays. To borrow from Julia Sanders, there is a significant difference between adaptation and appropriation as the first one "constitutes a more sustained engagement with a single text or source than the more glancing act of allusion or quotation, even citation, allows [whereas] appropriation carries out the same sustained engagement as adaptation but frequently adopts a posture of critique, even assault" (2006, p. 4). Since Shaw grows highly critical of Shakespeare's themes and his representation of characters in the two plays, his own rewriting resists the Shakespearean development of famous characters, Cleopatra and Caesar. Including this play in what he calls "plays for Puritans," Shaw voices the problematic aspect of his source texts. In the Preface where he uses a subtitle, "Better than Shakespear?," Shaw explains the reason why he reinterprets the work:

Shakespear's *Antony and Cleopatra* must needs be as intolerable to the true Puritan as it is vaguely distressing to the ordinary healthy citizen, because, after giving a faithful picture of the soldier broken down by debauchery, and the typical wanton in whose arms such men perish, Shakespear finally strains all his huge command of rhetoric and stage pathos to give a theatrical sublimity to the wretched end of the business, and to persuade foolish spectators that the world was well lost by the twain. (1901a, pp. xxvii-xxviii)

While Shaw's subtitle indicates his endeavour to better or defeat Shakespeare, it shows his judgment of the main characters' representation featured by debauchery and licentiousness. He is also bothered by Caesar's characterisation as Shakespeare's version ignores the strength of the real hero and the political and military leader in a historical sense (Shaw, 1901a. p. xxix). Evaluating Shakespeare's works from his 19th-century perspective, Shaw casts doubt on the way that Shakespeare develops his themes and characters so that he borrows from the two texts and rewrites a new version by composing a different combination. That is to say, Shaw experiments with the tradition of writing history play in Shakespearean understanding to the extent that he "sets himself up as a historian who can see through Shakespeare's prejudices and limitations" (Wikander, 1998, p. 206).

At the crossroads of Shakespeare's two plays, Shaw's adaptation is of a different nature because he offers new stories for two characters from two different plays. He goes back in time and deals with the period before Cleopatra meets Antony. She appears to be an inexperienced girl as one of the Egyptians, Belzanor, refuses to wait for her commands as a queen: "Command! a girl of sixteen! Not we. At Memphis ye deem her a Queen: here we know better" (Shaw, 1901b, p. 97). For the first time when Caesar meets Cleopatra who does not recognise the ruler, Caesar also depicts her as "a child" (Shaw, 1901b, p. 104). The queen, unaware of Caesar's identity, forms a bond of attachment to Caesar who starts to act as a mentor to the young Queen: "Cleopatra: shall I teach you a way to prevent Caesar from eating you?" (Shaw, 1901b, p.107). Depicting Caesar as Cleopatra's mentor, Shaw actually dwells on the child queen's naivety, weakness and her rites of passage in her process of becoming the legendary queen. In this reinterpretation, Caesar and Cleopatra have different identities than those in Shakespeare's version. Excluding the theme of sexual desire, the play unveils the process in which the immature queen learns how to govern and protect her rights in a journey in which Caesar becomes her role model. Although Cleopatra claims that Caesar needs "a sorcerer to make a woman of me [her]"

(Shaw, 1901b, p.107), Caesar accompanies her during her rites of passage from girlhood to womanhood. Initially, Caesar teaches her how to command and rule her subjects as a queen without any fear. In this process, the play sets Caesar as a role model for Cleopatra as he exhibits his wisdom, power and political strategies as a ruler in contrast to his depiction in Shakespeare's play. Although Shakespeare's Caesar is "disappointing" from a historical perspective and because of his limited presence in the play, Shaw's Caesar dominates the appropriated work (Lüdeke, 1955, p. 241). In Shaw's play, we observe how Caesar sneaks up on Cleopatra's throne by gaining her trust (Shaw, 1901b, p. 113), how he strategically acts to save himself in dangerous cases (Shaw, 1901b, p. 159) and how he accepts his failure without affecting his status as a leader (Shaw, 1901b, p. 160). Cleopatra affirms his powerful position when she states that "we are all Caesar's slaves – all we in this land of Egypt" (Shaw, 1901b, p. 168).

Then, the play features Cleopatra as another dominant character who orders Ptolemy, her brother and husband, to sit on the throne (Shaw, 1901b, p. 120) and as a daring woman who goes against a Roman soldier, Sentinel, when he tries to stop her: "How dare you? Do you know that I am the Queen?" (Shaw, 1901b, p. 144). The guidance and encouragement of Caesar enable Cleopatra to fashion herself as a strong ruler figure. Moreover, in reference to Shakespeare's play, the last scene in which Caesar bids Cleopatra farewell illustrates that he will send Mark Antony to her as an apology for his forgetting Cleopatra before leaving and as compensation for the young queen (Shaw, 1901b, pp. 199-200). According to R. N. Roy, this scene embodies Shaw's "outrage on history" (Roy, 1976, p. 41) as he avoids a close connection between Cleopatra and Caesar. More than this, the last promise directly connects Shaw's play with Shakespeare's work and manifests that Shaw extrapolates Cleopatra's story from his source. What Shaw produces is a precursor for Shakespearean Cleopatra, but he advances her portrait by situating her into his own time's moral concept so that he leaves the sexual tension out of his play. In this rewriting, Shaw brings the old texts into his age and goes beyond the sense of connectedness in terms of intertextuality considering that "Shaw establishes a wholly new purpose for drama that was absent in Shakespearean texts. It is not simply that Shaw is creating a new, anti-conventionalism morality for his plays; he is inserting into the dramatic genre a morality that never existed in Shakespeare in the first place" (Papreck, 2005, p. 33). This type of relocation can be understood in terms of appropriation rather than adaptation since the playwright not only shifts Shakespeare's work into his own cultural, moral and social space but also presents his own version shaped by his critical remarks. As appropriation is about the critical adaptation of former texts, Shaw's *Caesar and Cleopatra* appears as the appropriated text of Shakespeare's plays and displays Shaw's postmodern practice as a critical rewriting.

"Macbeth Skit" is a rewriting of Act 1, scene 5 and scene 7 of *Macbeth* (1606) in which Shaw focuses on the dialogue between Macbeth and Lady Macbeth who are about to plan the murder of King Duncan (Shakespeare, 1990, 1.5.1-63; 1.7.38-88). This short piece exhibits postmodern parody because it imitates Shakespeare's style by degrading its elevated language. In Shaw's revision of the scenes, he directly borrows Lady Macbeth's lines from Shakespeare, but he playfully works on Macbeth's answers. In response to Lady Macbeth's original lines, Macbeth speaks in prose by mocking the use of blank verse and artistic vocabulary:

Lady M. [. . .] Wouldst thou have that
Which thou esteem'st the ornament of life,
And live a coward in thine own esteem,
Letting 'I dare not' wait upon 'I would,'
Like the poor cat i' the adage?

Macbeth. Like what?

Lady M. (Louder) Like the cat.

Macbeth. Oh, the cat. In the what, did you say?

Lady M. In the adage.

Macbeth. Never heard of it. (Shaw, 1967, p. 346)

The humorous dialogue between the two signals the fusion of the past and the present on the grounds that Macbeth's choice of words does not belong to Shakespeare's dictum represented in Lady Macbeth's lines. This attitude echoes Linda Hutcheon's understanding of parody in the postmodern context as follows: "Parody seems to offer a perspective on the present and the past which allows an artist to speak to a discourse from within it, but without being totally recuperated by it" (Hutcheon, 1988, p. 35). In this light, Shaw's imitation of Shakespeare's style and the infusion of the past and the present by means of linguistic differences highlight his criticism of Shakespeare's style in a playful way as Macbeth responds to Lady Macbeth: "Your language is beyond me, my dear girl" (Shaw, 1967, p. 346). Moreover, in his new lines, Macbeth rejects killing the king which challenges the tragic hero's depiction in the original source. Stating that he is "afraid of the police" (Shaw, 1967, p. 346), Macbeth tries to persuade Lady Macbeth to give up this plan: "It sounds all right; but one doesn't do these things, believe me. Besides, Duncan wont [sic] behave in that way: he was weaned about 75 years ago. Suppose we fail?" (Shaw, 1967, p. 347). While the reader/audience observe how the two characters are linguistically distant from one another, Shaw's rewriting challenges Shakespeare's scene on the level of character since Macbeth is bereft of ambition. The new funny dialogue, the lack of communication between Macbeth and Lady Macbeth (as a result of the obvious time gap on the linguistic level) and Macbeth's new identity evidence postmodern playfulness enmeshed with parody. What is more, another postmodern approach governs the ending of the play. In the last lines of Shaw's play, Macbeth still cannot grasp Lady Macbeth's words and mistakes the word "feat" for "feet" (Shaw, 1967, p. 348). At this moment, fact and fiction are blurred as Lillah McCarthy, an English actress and a manager, interrupts Macbeth's lines, saying that "Gerald: come off it. I shall never make a Shakespearian actor of you" (Shaw, 1967, p. 348). Bernard F. Dukore explains that Shaw wrote this play for Gerald DuMaurier and Lillah McCarthy who previously performed Lady Macbeth (1967, p. 344). The ending of the play returns to real-life figures, Gerald and Lillah, and refers to their failure in acting in Shakespearean roles. Thus, the intervention highlights the fictional status of the play as it destroys the illusionary structure when it refers to reality outside the text in reference to its performance process.

Cymbeline Refinished, a rewriting of *Cymbeline's* (1611) last act, can be analysed into another postmodern term that is bricolage: "[A] French term for improvisation or a piece of makeshift handiwork. It is sometimes applied to artistic works innocence similar to collage: an assemblage improvised from materials ready to hand, or the practice of transforming 'found' materials by incorporating them in a new work" ("Bricolage"). As this work is an improvisation of Shakespeare's last act, it can be identified as bricolage. What lurks behind this kind of transposition is twofold. The first one is practical; when Shakespeare's *Cymbeline* was rejected to be performed for Shakespeare Memorial Theatre in 1937 because of its last act, Shaw suggested rewriting only the last part:

Cymbeline, though one of the finest of Shakespear's later plays now on the stage, goes to pieces in the last act. In fact I mooted the point myself by thoughtlessly saying that the revival would be all right if I wrote a last act for it. To my surprise this blasphemy was received with acclamation; and as the applause, like the proposal, was not wholly jocular, the fancy began to haunt me, and persisted until I exorcised it by writing the pages which ensue" (Shaw, 1936)

However, this is not the only reason. Shaw is also critical of the last act himself. He is at pains to entail changes, particularly in the character of Imogen:

The more childish spectators may find some delight in the revelation that Polydore and Cadwal are Imogen's long lost brothers and Cymbeline's long lost sons; that Iachimo is now an occupant of the penitent form and very unlike his old self; and that Imogen is so dutiful that she accepts her husband's attempt to have her murdered with affectionate docility. I cannot share these infantile joys. Having become interested in Iachimo, in Imogen, and even in the two long lost princes, I wanted to know how their characters would react to the *éclaircissement* which follows the battle. The only way to satisfy this curiosity was to rewrite the act as Shakespear might have written it if he had been post-Ibsen and post-Shaw instead of post-Marlowe. (Shaw, 1961, p. 64)

What is hinted at above is Shaw's interest in the woman's representation and his desire to re-envision the ending under the influence of Ibsen. Now, Imogen actively gets engaged in the dialogues about the plot concerning her fate. She openly rejects to Iachimo and Posthumus, saying: "You at least / Have grace to know yourself for what you are. / My husband thinks that all is settled now / And this is a happy ending!" (Shaw, 1965a, p. 1287). Unlike Shakespeare's Imogen who is willing to serve others in the end (Shakespeare, 2003, 5.5.490-491), Shaw's Imogen does not easily reconcile:

Imogen. All is lost.
Shame, husband, happiness, and faith in Man.
He is not even sorry.
[. . .]
Oh, do not make me laugh.
Laughter dissolves too many just resentments,
Pardons too many sins.
[. . .]
I will not laugh.
I must go home and make the best of it
As other women must. (Shaw, 1965a, p. 1289)

Even though Shaw derives 89 lines from Shakespeare's text, the rest of his act (375 lines in total) creates Imogen's resistance against the patriarchal figures who harm her. It is true that the closing lines directly echo Shakespeare's lines, but not Imogen's portrait and her probable future life. Although Shaw's reworking with blank verse fails according to his contemporaries (Pierce, 2011, p. 128), he thematically foregrounds a critical point about Shakespeare's silent female characters. Imogen's raising voice against her husband and others rests on Shaw's feminist point of view. That is to say, Shaw again critically handles Shakespeare's play although his main aim is to shorten the piece for the practical reason of performance. Moreover, his style of rewriting recalls pastiche as "imitation, mimicry, and *homage*" of/to Shakespeare's work (Mason, 2007, p. 245) on the grounds that Shaw is not parodic or satiric of Shakespeare's approach in his re-interpretation. Regarding the influence of Ibsen on Shaw's own writing, it becomes clear that Shaw critically brings out the problem of female agency in the patriarchal society of his age.

Shakespeare as a Character in Shaw's Experimental Plays

In the three plays analysed above, postmodern elements have emerged as a result of Shaw's critique of Shakespearean works. In the last two plays under scrutiny here, *The Dark Lady of the Sonnets* and *Shakes versus Shav*, the essence of postmodernism emanates from Shaw's blurring the

lines between fact and fiction, metadramatic qualities and self-reflexivity in an experimental way. What is common in both plays is that the historical Shakespeare appears as a fictional character in a way that the reader/audience witness Shaw's "theatricalized views of Shakespeare" in Sally Peters's words (1987, p. 301).

To begin with *The Dark Lady of the Sonnets*, it is necessary to note that Shaw includes Shakespeare, Elizabeth I and the dark lady of Shakespeare's sonnets called Mary as his characters who recite some lines from *Macbeth* and *Hamlet* (1599-1601). The use of historical and fictional figures distances the reader/audience from historical reality and proposes an alternative story in which "contemporary knowledge of the past [appears to be] a product of fiction" (Mason, 2007, p. 143). This provides an example of historiographic metafiction in Shaw's play as a constructed historical account comes into light in his work of fiction. Thus, at the heart of this play's postmodernism lies Shaw's use of Shakespeare and Elizabeth I as characters, fictionalising historical figures and attaching them with new stories.

In this humorous play, *The Dark Lady of the Sonnets*, Shakespeare mistakenly has a liaison with Queen Elizabeth, thinking that she is his dark lady, Mary. While waiting for the dark lady, Shakespeare finds out that Mary also has an affair with Lord Pembroke as he chats with the befeater. When he meets the Queen talking and walking in her sleep, reciting lines from *Macbeth*, the dialogue between her and Shakespeare the character unveils Shakespeare the playwright's writing process, and how he uses and borrows from other people around him, taking notes of their sayings in comical and parodic way:

The Lady. [rubbing her hands as if washing them] Out, damned spot. You will mar all with these cosmetics. God made you one face; and you make yourself another. Think of your grave, woman, not ever of being beautified. All the perfumes of Arabia will not whiten this Tudor hand.

The Man. "All the perfumes of Arabia"! "Beautified"! Can this be my Mary? [To *the Lady*] Why do you speak in a strange voice, and utter poetry for the first time? Are you ailing? (Shaw, 1965b, p. 646)

After Shakespeare writes down the Queen's sayings for his further writings, he kisses her. At that moment, the dark lady appears and strikes both. While the dark lady tries to save herself from the Queen's punishment, the playful dialogue between the three actually testimonies the suffering of the dark lady who complains about her position in Shakespeare's poems:

The Dark Lady. [angrily] – ay, I'm as like to be saved as thou that believest naught save some black magic of words and verses – I say, madam, as I am a living woman I came here to break with him for ever. Oh, madam, if you would know what misery is, listen to this man that is more than man and less at the same time. He will tie you down to anatomize your very soul: he will wring tears of blood from your humiliation; and then he will heal the wound with flatteries that no woman can resist. (Shaw, 1965b, p. 648)

Shaw, putting historical characters and a fictional one in his play, gives a voice to the dark lady unjustly treated in Shakespeare's sonnets. Transgressing the borders between reality and fiction here, Shaw creates a useful means to criticise Shakespeare's misogynistic attitude once more. He previously comments on the treatment of the dark lady as follows:

Shakespear treated the dark lady as Hamlet treated Ophelia, only worse. He could not forgive himself for being in love with her; and he took the greatest care to make it clear that he was not duped: that there was not a bad point in her personal appearance that was lost on him even in his most amorous moments. He gives her a list of her blemishes: wiry hair, bad complexion, and so on (he does not even spare her an allusion to the 'reek' of her breath); and his description of lust, and his revulsion from it is the most merciless passage in English literature. (Shaw, 1961, p. 209)

On the one hand, Shaw plays with the dynamics of history in his alternative universe where he designs a different web of relationships, challenging the boundaries and composing historiographic metafiction. The parodic subversion of historical characters contains criticism of Shakespeare's misogyny. While there is no space for any kind of romanticism in Shakespeare's world, his attitude to women and people of colour is denounced by Shaw: "For how can I ever be content with this black-haired, black-eyed, black-avised devil again now that I have looked upon real beauty and real majesty? / He hath swore to me then times over that the day shall come in England when black women, for all their foulness, shall be more thought on than fair ones. [. . .] Oh, he is compact of lies and scorns. I am tired of being tossed up to heaven and dragged down to hell at every whim that takes him" (Shaw, 1965b, p. 649). This constitutes an issue-based agenda in which Shaw constructs an internal reality of fiction by making use of historical characters.

Shaw's last play, *Shakes versus Shav*, presents an array of postmodern elements: intertextuality, self-reflexivity, metadrama, fragmentation of identity, and self-consciousness. The puppet play, resonating with punch and Judy shows, epitomises Shaw's rivalry with the canonical playwright in a humorous way. Speaking in blank verse, Shakes comes to the stage and challenges Shaw:

Hither I raging come
An infamous impostor to chastize,
Who in an ecstasy of self-conceit
Shortens my name to Shav, and dares pretend
Here to reincarnate my very self,
And in your stately playhouse to set up
A festival, and plant a mulberry
In most presumptuous mockery of mine. (Shaw, 1965d, p. 1403)

Shakes, then, uncovers all plots and lines that Shav actually takes from his works and tries to prove his superiority over the other: "Couldst write Macbeth? / You stole that word from me" / These words are mine, not thine" (Shaw, 1965d, pp. 1403, 1404). Intertextuality is centred in the play which constantly refers to other plays both by Shakespeare and Shaw. More interestingly, there is a play-within-a-play scene in which Shakespeare's Macbeth and Walter Scott's (who rewrote *Macbeth*) Rob Roy have a duel, replacing Shakes and Shav, at the end of which Rob Roy cuts Macbeth's head. Recalling St George plays, the scene explores metatheatrical self-referentiality and signifies the fictional status of the play. Meanwhile, the characters are also aware of their fictional nature as Shakes alludes to the time gap between the two: "Younger you are / By full three hundred years, and therefore carry / A heavier punch than mine; but what of that?" (Shaw, 1965d, p. 1403). The fact that Shakes and Shav specify their identities as dramatists and cite each other's characters and works adds up to the sense of self-consciousness as part of the play's postmodern tenets. Christopher Wixson contends that the play "muses over the ramifications for the Shavian texts upon the death of the author" (Wixson, 2013, p. 80) and further argues: "While Shaw carefully adapts the theatrical material explicitly and self-

consciously for a reader, his stage direction moves far beyond ordinary expository description, seeking to appropriate models of prose narration in order to determine more powerfully the theatrical text" (Wixson, 2013, p. 82). In this web of intricate relationships between the text and the author, the text and characters and the author and characters, it becomes clear that Shaw experiences the fragmentation of identity: Shaw as the author of the play, Shaw as the character within his play, Shaw as the subject matter of his text and Shaw as the audience in the play-within-a-play scene, through which the boundaries between fact and fiction transgressed in a postmodern understanding. This idea can be traced in Schmidt's understanding of postmodern identity in drama as follows:

The effort to delineate as well as conceive of a postmodern sense of self is intertwined with the metadramatic concern in postmodern drama. In this sense, postmodern drama refers to and reflects upon itself while simultaneously exploring the condition of the self in postmodernity and the concept of dramatic character in postmodern drama. Since the fragmentation of the self is inherent in dramatic form at large, postmodern drama uses and thrives in the space that the actor/character split opens up. (Schmidt, 2005, p. 44)

More interestingly, Shaw's last play and his presence in the work turn the text and the playwright into a critic of his dramatic endeavour at the end of his career since Shaw discusses the idea of imitation, plagiarism and the limits of intertextuality and composition when he forces himself to face his life-long rival, the dead Shakespeare. This short piece ends with a strong sense of mortality which might be associated with Shaw's autobiographical reflection as an old man now: "Shaw: We both are mortal. For a moment suffer / My glimmering light to shine. / Shakes: Out, out, brief candle! [He puffs it out]. Darkness. The play ends" (Shaw, 1965d, p. 1404).

Conclusion

It is true that Shaw establishes himself as a strong voice of modern drama on the British stage under the influence of Ibsen. His issue-based works, the long prefaces to discuss his contemporary subject matters and the problematisation of social troubles on stage evidence his attempt to bridge life and art. In different phases of his career, it has to be considered that he becomes quite experimental, particularly at the turn of the 20th century, when he frequently makes use of either Shakespeare's works or Shakespeare himself in his own plays. There are some studies that trace elements of postmodernism in Shaw's works such as Jean Reynolds's analysis of *Pygmalion* (1913) in terms of postmodern linguistic inclusiveness and deconstruction (1999), Tony Stafford's analysis of Shaw's *Misalliance* (1910) as with its experimental features and criticism of capitalism (2009). However, it is rather in his Shakespeare adaptations and fictionalised Shakespeare stagings that Shaw aptly uses postmodern elements even before the rise of postmodernism in various genres. The act of rewriting, different shades of intertextuality, parodic playfulness and the fragmentation of temporality and identity by means of Shakespeare or Shakespeare's works address that Shakespeare is the impetus of postmodernism in Shaw's dramatic career. Given the evidence, it is necessary to reconsider Shakespeare's influence on Shaw's dramatic career rather than locating his admiration or rivalry as a Shakespearean critic.

References

- "Bricolage." (2001). In C. Baldick (Ed.), *Oxford Concise Dictionary of Literary Terms*. Oxford: Oxford University Press.
- Connor, S. (2004). "Postmodernism and Literature." In *The Cambridge Companion to Postmodernism* (pp. 62-81). Ed. S. Connor. Cambridge: Cambridge University Press.
- Hutcheon, L. (1988). *A Poetics of Postmodernism: History, Theory, Fiction*. New York: Routledge.
- Hutcheon, L. (2006). *A Theory of Adaptation*. New York: Routledge.
- Lüdeke, H. (1955). Some Remarks on Shaw's History Plays. *English Studies* 36 (1), pp. 1-6.
- Mason, F. (2007). *Historical Dictionary of Postmodernist Literature and Theater*. Plymouth: The Scarecrow Press.
- Papreck, A. (2005). 'Shakes vs. Shav': George Bernard Shaw's Misreading of Shakespeare's Historical Heroes. Diss. School of Saint Louis University in Partial, 2005. *ProQuest*. Retrieved from: <https://www.proquest.com/pqdtglobal/docview/305440712/E795FC12BCBC46B5PQ/1?accountid=16595>
- Peters, S. (1987). Shaw's Double Dethroned: *The Dark Lady of the Sonnets, Cymbeline Refinished*, and *Shakes Versus Shav*. *Shaw* 7, pp. 301-316.
- Pierce, R. B. (2011). Bernard Shaw as Shakespeare Critic. *Shaw: The Annual of Bernard Shaw Studies* 31 (1), pp. 118-132.
- "Postmodernism." (2001). *The Concise Oxford Dictionary of Literary Terms*. By C. Baldick. Oxford: Oxford University Press.
- Reynolds, J. (1999). *Pygmalion's Wordplay: The Postmodern Shaw*. Gainesville: University Press of Florida.
- Roy, N. Y. (1976). *George Bernard Shaw's Historical Plays*. Delhi: Macmillan Company of India.
- Sanders, J. (2006). *Adaptation and Appropriation*. New York: Routledge.
- Schmidt, K. (2005). *The Theater of Transformation Postmodernism in American Drama*. Amsterdam: Rodopi.
- Shakespeare, W. (1990). *Macbeth*. Ed. N. Brooke. Oxford: Oxford University Press.
- Shakespeare, W. (2003). *Cymbeline*. Ed. B. A. Mowat and P. Werstine. New York: Simon & Schuster Paperbacks.
- Shaw, B. (1901a). Preface to *Three Plays for Puritans*. In *Three Plays for Puritans: The Devil's Disciple, Caesar and Cleopatra, & Captain Brassbound's Conversion* (pp. v-xxxvii). London: Grant Richards.
- Shaw, B. (1901b). *Caesar and Cleopatra*. In *Three Plays for Puritans: The Devil's Disciple, Caesar and Cleopatra, & Captain Brassbound's Conversion* (pp. 91-211). London: Grant Richards.
- Shaw, B. (1936). Preface to *Cymbeline Refinished*. Retrieved from <http://gutenberg.net.au/ebooks03/0301031h.html>
- Shaw, B. (1961). *Shaw on Shakespeare; An Anthology of Bernard Shaw's Writings on the Plays and Production of Shakespeare*. Ed. Edward Wilson. New York: Dutton.

- Shaw, B. (1965a). *Cymbeline Refinished*. In *The Complete Plays of Bernard Shaw*. London: Paul Hamlyn, pp. 1285-1289.
- Shaw, B. (1965b). *The Dark Lady of the Sonnets*. In *The Complete Plays of Bernard Shaw*. London: Paul Hamlyn, pp. 644-651.
- Shaw, B. (1965c). *Farfetched Fables*. In *The Complete Plays of Bernard Shaw*. London: Paul Hamlyn, pp. 1390-1403.
- Shaw, B. (1965d). *Shakes versus Shav*. In *The Complete Plays of Bernard Shaw*. London: Paul Hamlyn, pp. 1403-1404.
- Shaw, B., and Dukore, B. F. (1967). "Macbeth Skit." *Educational Theatre Journal* 19 (3), pp. 343-348.
- Slethaug, G. E. (2014). *Adaptation Theory and Criticism: Postmodern Literature and Cinema in the USA*. New York: Bloomsbury Publishing.
- Stafford, T. (2009). Postmodern Elements in Shaw's *Misalliance*. *Shaw* 29, pp. 176-188.
- Wikander, M. H. (1998). "Reinventing the History Play: *Caesar and Cleopatra, Saint Joan*, 'In Good King Charles's Golden Days'." In C. Innes (Ed.), *The Cambridge Companion to George Bernard Shaw* (pp. 195-217). Cambridge: Cambridge University Press.
- Wixson, C. (2013). Authorship and Shaw's *Shakes Versus Shav*. *Shaw* 33 (1), pp. 79-94.

INTERNATIONAL

JOURNAL of HUMAN STUDIES

ULUSLARARASI İNSAN ÇALIŞMALARI DERGİSİ

ISSN: 2636-8641

Cilt/VOLUME 6 Sayı/ISSUE 11 Yıl/YEAR: 2023 Alındı/RECEIVED: 23-12-2022 – Kabul/ACCEPTED: 23-04-2023

Gönüllü Çocuksuzluğa İlişkin Tutumların Çelişik Duygulu Cinsiyetçilik, Genel Muhafazakarlık ve Sosyal Onay İhtiyacı ile İlişkisi

The Relationship of Attitudes Towards Voluntary Childlessness with Ambivalent Sexism, General Conservatism, and the Need for Social Approval

Dilan YAR¹ | Sinem ULAŞ² | Mualla YILMAZ³

Abstract

This research was conducted as a descriptive study to determine the relationship between attitudes towards voluntary childlessness and ambivalent sexism, general conservatism, social approval and demographic characteristics. The research data were collected online via various social media channels by creating a link containing the scale form on Google Forms. The sample of the study consisted of a total of 410 participants, 216 women and 194 men. The

Öz

Bu araştırma gönüllü çocuksuzluğa ilişkin tutumların çelişik duygulu cinsiyetçilik, genel muhafazakarlık, sosyal onay ve demografik özellikler ile ilişkisinin belirlenmesi amacı ile tanımlayıcı olarak yapılmıştır. Araştırma verileri Google Formlar üzerinden, ölçek formunu içeren link oluşturularak çeşitli sosyal medya kanalları aracılığıyla çevrim içi olarak toplanmıştır. Araştırmanın örneklemini 216 kadın ve 194 erkek olmak üzere 410 kişi

¹Dilan YAR, Doktora Öğrencisi, Mersin Üniversitesi, Toplumsal Cinsiyet Çalışmaları, dilan.yar@hotmail.com, Orcid: 000-0001-7371-511X

²Sinem ULAŞ, Uzman Psikolog, Sağlık Bakanlığı, sinem.ulass@outlook.com, Orcid: 0000-0001-7248-4305

³Mualla YILMAZ, Prof. Dr., Mersin Üniversitesi, Hemşirelik Fakültesi, mualley69@mersin.edu.tr, Orcid: 0000-0003-2685-4306

research data were collected using the demographic information form prepared by the researchers, The Ambivalent Sexism Inventory, The General Conservatism Scale, The Need For Social Approval Scale, and The Attitude Towards Voluntary Childlessness Scale. The data obtained were evaluated using descriptive statistics, independent t-test, one-way analysis of variance (ANOVA), correlation and regression analysis. As a result of the analysis, it was found that there was a significant difference between attitudes towards voluntary childlessness according to gender, age, marital status, educational status, income status, having children and number of children. The study revealed that general conservatism, hostile and benevolent sexism affect attitudes towards people who choose voluntary childlessness, but the need for social approval does not affect attitudes towards voluntary childlessness. As the general conservatism, hostile and benevolent sexism scores increase, negative attitudes towards voluntary childlessness increase. It is thought that the results of the research will form a framework for understanding the issue of voluntary childlessness, which is newly studied in our country.

Keywords: Voluntary Childlessness, Hostile Sexism, Benevolent Sexism, Conservatism, Social Consent

oluşturmuştur. Araştırma verileri araştırmacılar tarafından hazırlanan demografik bilgi formu, Çelişik Duygulu Cinsiyet Ölçeği, Genel Muhafazakarlık Ölçeği, Sosyal Onay İhtiyacı Ölçeği ve Gönüllü Çocuksuzluğa Yönelik Tutum Ölçeği kullanılarak toplanmıştır. Elde edilen veriler tanımlayıcı istatistikler, bağımsız t testi, tek yönlü varyans analizi (ANOVA), korelasyon ve regresyon analizi kullanılarak değerlendirilmiştir. Yapılan analiz neticesinde cinsiyet, yaş, medeni durum, öğrenim durumu, gelir durumu, çocuk sahibi olma durumu ve çocuk sayısına göre gönüllü çocuksuzluğa yönelik tutumlar arasında anlamlı fark olduğu bulgulanmıştır. Araştırmada genel muhafazakarlık, düşmanca ve korumacı cinsiyetçiliğin gönüllü çocuksuzluğu seçen kişilere yönelik tutumları etkilediği ancak sosyal onay ihtiyacının gönüllü çocuksuzluğa ilişkin tutumları etkilemediği ortaya çıkmıştır. Genel muhafazakarlık, düşmanca ve korumacı cinsiyetçilik puanları arttıkça gönüllü çocuksuzluğa yönelik olumsuz tutumlar artmaktadır. Araştırma sonuçlarının ülkemizde yeni çalışılan gönüllü çocuksuzluk konusunu anlamaya yönelik bir çerçeve oluşturacağı düşünülmektedir.

Anahtar kelimeler: Gönüllü Çocuksuzluk, Düşmanca Cinsiyetçilik, Korumacı Cinsiyetçilik, Muhafazakarlık, Sosyal Onay

Giriş

Aile toplumun temelini oluşturmaktadır. Toplumun çekirdeğini oluşturması bakımından aile kavramı yüceltilmekte, çocuk aileyi tamamlayan en önemli parça olarak görülmektedir. Tüm milletler aile kavramı temelinde inşa edildiğinden (Yuval-Davis, 2010) bir çiftin çocuk sahibi olmaması toplum

açısından anormal olarak algılanmakta, çocuk anne ve babanın ortak bakımına muhtaç olduğundan çifti birbirine bağlamakta, ilişkilerini güçlendirmektedir (Campbell, 1985).

Ülkemizde ve dünyada doğum oranları giderek düşmektedir. TÜİK verileri incelendiğinde ülkemizde 2001 yılında 2,38 çocuk olan toplam doğurganlık hızının 2020 yılında 1,76 çocuğa düştüğü görülmektedir. Bu oranlar doğurganlığın nüfusu yenileme düzeyi olan 2,10'un altında kaldığını göstermektedir (TÜİK,2021).

Bir bireyin koşullara bağlı olmaksızın kendi tercihiyle çocuk sahibi olmaması gönüllü çocuksuzluk olarak tanımlanmaktadır (Veevers, 1979). Kelly (2009), gönüllü çocuksuzluğun kişinin özgür seçimlerinden kaynaklandığına dikkat çekmektedir. Evliliğin temel amacı çocuk sahibi olmak olduğundan çocuksuzluğu tercih eden çiftler tercihleriyle ilgili sorgulanırken çocuk sahibi bireyler toplum normlarına uygun davrandıklarından bu sorgulamalara maruz kalmamaktadır (Badinter, 2011).Modern hayat, annelik kavramının yeni ve farklı anlamlar kazanmasını sağlasa da kadınlar kategorize edilmeye devam edilmekte, anneliği tercih etmeyen kadınların baskıya maruz kaldığı görülmektedir (Sever, 2015). Anneliğin kutsal ve içgüdüsel olarak algılanması modern toplumda da kadın kimliğinin annelik ve çocuk sahibi olmakla ilişkilendirilmesine neden olmaktadır. Anne olmayı tercih eden kadınlar toplum tarafından fedakar, kutsal, kabul edilir, nazik, sıcak, özenli, dikkatli, algılanırken gönüllü çocuksuzluğu tercih eden kadınlar bencil, değersiz, marjinal şeklinde tanımlanmaktadır. Bu doğrultuda kadınların kendi isteklerinden feragat ederek annelik yaşamaları beklenmektedir (Verniers, 2020).

Gönüllü çocuksuz olmayı tercih ettiği için olumsuz şekilde etiketlenenlerin yalnızca kadınlar olmadığı, erkeklerin de olumsuz değerlendirildikleri görülmektedir (LaMastro, 2001). Rijken ve Merz (2014) erkeklerin çocuk sahibi olmamayı tercih ettikleri durumda kadın bireylere kıyasla daha olumsuz algılandığını bulgulamışlardır. Özverili maskülenite ideal olarak görüldüğünden erkek bireylerin kimliği de babalıkları ve aile kurmaları üzerinden temellendirilmektedir (Daniels ve Chadwick, 2018). Çocuk sahibi olmak bir norm olarak kabul edilmekte gönüllü çocuksuz bireyler ise normdan sapan, duygusal sorunlara sahip, soğuk, materyalist, bencil kimseler olarak algılanmaktadır (Çopur ve Koropecjy-Cox, 2010; Blackstone ve Stewart, 2012; Koropecjy-Cox vd., 2018; Sever, 2015; Bays, 2017).

Gönüllü çocuksuz bireylerin hayatlarından tam anlamıyla memnun olmadıkları düşünülmekte (Vinson, Mollen ve Smith, 2010),çocuk sahibi olmayan bireylerin psikolojik olarak tatmin olmadıklarına dair kabuller bulunmaktadır. Öyle ki gönüllü çocuksuz bireyler ihmalkar ebeveynlerden daha olumsuz şekilde algılanmaktadır (Ashburn-Nardo, 2017).Yapılan bir çalışmada evli ve yaşlı bireylerin gönüllü çocuksuzluğa yönelik daha olumsuz tutumlara sahip olduğu bulgulanmıştır (Maftai, Holman ve Marchiş, 2021). Evli erkek ve kadın bireylerinse aile ile ilgili sorumlulukları daha çok üstlenebilecek kişiler olarak algılandığı görülmektedir (Bahtiyar-Saygan ve Sakallı-Uğurlu, 2019).

Aile, eğitim, din gibi toplumsal kurumlara saygı duyulması gerekliliğini benimseyen ve bu kurumlarda değişiklik veya yenilik yapılmasının deformasyona neden olabileceğine dair duyulan kaygıyı vurgulayan doktrin muhafazakarlık olarak adlandırılmaktadır. Muhafazakarlığın aynı zamanda korumak, muhafaza etmek gibi anlamları da bulunmaktadır (Minogue, 1967). Muhafazakar doktrin

birey yerine toplumu, akıl yerine dini, özgürlük yerine ahlakı ve modernlik yerine gelenekleri öne çıkartmakta, geleneksel kurumların sorgulanmaması gerektiğini belirtmekte, özgürlüğün toplum içinde aranmasına dikkat çekerek aile, din, gelenek ve cemaat ilişkilerinin bireyi özgür kılacağını vurgulamaktadır (Duman, 2012). Toplumun yapı taşının aile olduğunu katı bir şekilde vurgulayan muhafazakar düşünce birey yerine aileyi öncelemektedir (Özipek, 2000). Muhafazakar ideolojiye göre aile kurumunun yapısına ve işlevine zarar verecek ve onu değiştirecek herhangi bir müdahale toplum üzerinde yıkıcı etkiler meydana getirerek toplumun sonunu getirebilmektedir (Duman,2012). Tüm bunlar düşünüldüğünde gelenekçi toplumun yapı taşlarından olan aile kurumunun muhafazakar ideoloji için vazgeçilmez bir unsur olduğu açıkça görülmektedir. Nitekim muhafazakar ideoloji aile kurumunun varlığını devam ettirebilmesi için ailenin otoritesinin korunması gerektiğinden kadın ve erkek bireylerin toplumsal cinsiyet rollerine uygun davranmaları gerektiğini ısrarla vurgulamaktadır (Özipek, 2000). Muhafazakarlık ve dindarlığında gönüllü çocuksuzlukla ilişkili olduğu görülmektedir. Dini inancı daha az olan bireylerin gönüllü çocuksuz olma oranlarının dini inancı yüksek bireylere göre daha yüksek olduğu bulgulanmıştır (Avison ve Furnham, 2015; Peri-Rotem, 2016; Götmark ve Andersson, 2020; Uecker vd., 2022). Yine muhafazakarlık seviyesi yüksek, eğitim seviyesi düşük, yaşlı ve erkek bireylerin gönüllü çocuksuzlara yönelik daha fazla olumsuz tutum geliştirdiği görülmektedir (Koropecykj-Cox ve Pendell, 2007).

Cinsiyetçilik bir bireyin cinsiyeti nedeniyle önyargı ve ayrımcılığa maruz bırakılması olarak tanımlanmış olmakla birlikte genel olarak kadına yönelik olumsuz tutum ve davranışları ifade etmektedir. Bununla birlikte cinsiyetçiliğin olumlu tutum ve davranışları da içerebildiğini belirten Glick ve Fiske (1996) cinsiyetçiliğin düşmanca cinsiyetçilik ve korumacı cinsiyetçilik olmak üzere 2 boyuttan oluşan bir kavram olduğunu ifade etmektedir. Düşmanca cinsiyetçilik geleneksel cinsiyet rolleri aracılığıyla erkek bireylerin kadınlardan güçlü olduğuna vurgu yaparak kadınlara küçültücü özellikler atfetmektedir. Düşmanca cinsiyetçilik kadına yönelik olumsuz tutumlardan oluşmaktadır. Korumacı cinsiyetçilik ise kadınların kırılgan ve hassas olmaları sebebiyle korunması, sevilmesi ve yüceltilmesigerektiğine ilişkin olumlu tutumları içermekle birlikte kadını erkeğe göre daha düşük seviyede tutan bir anlayıştan ileri gelmektedir (Glick ve Fiske, 2001). Korumacı cinsiyetçilik olumlu ve kabul edilir görünse de kadınlara yönelik geleneksel cinsiyet rollerini destekleyen erkek egemen toplumun bir yansıması olduğu görülmektedir. Düşmanca cinsiyetçilikte kadınlar cinsel nesnelere olarak görülmekte ve kadınlara yönelik istismar haklılaştırılmaktadır. Öte yandan korumacı cinsiyetçilikte toplumsal cinsiyet rolleri daha kibar şekilde haklılaştırılmaktadır (Ayan, 2014).Korumacı olmaları, ihtiyaçları karşılamaları ve vaat edici olmalarından dolayı kadınların korumacı cinsiyetçi erkekleri tercih ettiği görülmektedir (Gul ve Kupfer, 2019). Düşmanca cinsiyetçilik düzeyleri yüksek bireylerse kadın ve erkek arasındaki ilişkileri bir güç oyunu olarak görmektedir. Kadınların bu oyunda güç kazanması erkeklerin istemeyeceği bir durum olduğundan kadınları erkeklere tercih ederek güç gerektiren konumlarda erkeklerin yer almasını istemektedir (Glick ve Fiske, 2001).

Kadınların statüsünün yükselmesini istemeyen bu bireylerin nitelikli bir kadın yerine daha niteliksiz bir erkeği tercih ettikleri görülmektedir (Christopher ve Mull, 2006). Bu doğrultuda toplumsal cinsiyet rollerini benimseyen korumacı ve düşmanca cinsiyetçilik düzeyi yüksek bireylerin, toplumdaki

normların dışına çıkarak kendilerine biçilen anne ve baba rollerini üstlenmeyen gönüllü çocuksuz bireylere yönelik olumsuz algılara sahip olmaları ve bu bireyleri damgalamaları beklenen bir sonuçtur. Nitekim Husnu (2016) korumacı cinsiyetçilik düzeyi yüksek kadın bireylerin yüksek dindarlık düzeyine sahip oldukları durumda gönüllü çocuksuz bireylere yönelik olumsuz tutumlara sahip olduğunu, erkeklerinse korumacı cinsiyetçilik düzeyleri yüksek olduğu durumlarda gönüllü çocuksuzlara yönelik olumsuz tutumlar geliştirdiklerini bulgulamıştır. Başka bir çalışmada ise gönüllü çocuksuzlukla ilgili tutumlara düşmanca ve korumacı cinsiyetçiliğin aracılık ettiği görülmektedir (Maftai, Holman ve Marchiş, 2021).

Bireyin onaylanmamaktan kaçınarak toplumun diğer üyelerinin onayını araması sosyal onay olarak adlandırılmaktadır (Leite ve Beretvas, 2005). Bu durum sosyal ilişkileri ve sosyal bağları güçlendirmekte ve aynı zamanda bireylerin kendi isteklerinden çok diğerlerinin istek ve beklentileri doğrultusunda bir yaşam sürdürmesine neden olabilmektedir (Karaşar ve Öğülmüş, 2016a). Toplulukçu kültür Türkiye’de yaygın olarak görülmektedir dolayısıyla bireylerin diğerleriyle olan ilişkilerinde toplumun kendilerine yönelik beklentileri oldukça önemsenmektedir (Kağıtçıbaşı, 2010). Birey, sosyal onay ihtiyacı yüksek olduğunda başkalarının ne düşündüğüyle ilgili yüksek düzeyde kaygı duymakta, bireyin öz değeri diğerlerinin onayından etkilenmektedir. Diğerlerinden övgü beklentisi içinde olan bu bireylerin başkalarını reddetmekte de zorlandığı; sosyal onay ihtiyacı düşük bireylerinse aksine başkalarından kolayca etkilenmeyen, kendilerine ters düşen düşünceleri reddeden, özgüven düzeyleri yüksek bireyler oldukları görülmektedir (West, 2013). Sosyal onay ihtiyacı bireyin içinde yaşadığı kültürden etkilenmektedir. Toplum üyelerinin birbirlerine yakınlaşmasını sağlayan sosyal onay ihtiyacı toplumsal ilişkileri geliştirirken bireylerin başkalarının belirlediği doğrultuda yaşamalarına neden olabilmektedir (Karaşar ve Öğülmüş, 2016a). Bir birey diğerlerinin onayına ihtiyaç duyduğunda olmak istediği grubun beklentisi doğrultusunda davranışlar sergileyebilmektedir. Bu doğrultuda sosyal onay ihtiyacı yüksek düzeyde olan bir bireyin “çocuğun olmadığı bir aile tam değildir, çocuk eve neşe katar, her kadın ve erkek anne baba olmalıdır” kabullerini benimsemesi ve gönüllü çocuksuzlara yönelik olumsuz tutumlara sahip olması beklenen bir durumdur.

Türkçe alanyazında konuya ilişkin yapılan çalışmalar incelendiğinde Türkiye’de gönüllü çocuksuzluğu seçen kadınlara ilişkin algı ve yaklaşımları inceleyen nitel çalışmada (Dalay-Tez,2016) kendisini gönüllü çocuksuz olarak tanımlayan kadınların toplum tarafından normdan sapan, bencil, sorumluluktan kaçan, çocuk sevmeyen kişiler olarak algılandıklarını bulgulamıştır. Evli ve çocuk sahibi olmamayı tercih eden kadınlar ile yürütülen fenemolojik bir çalışmada kadınların gönüllü çocuksuzluğu yaşamın pekçok alanında özgürlük olarak tanımladığı bununla birlikte sosyal çevrelerince anneliğe yönelik baskılara maruz kaldıkları görülmüştür (Parlak ve Tekin,2020).Bahtiyar-Saygan ve Sakallı-Uğurlu (2019) tarafından gönüllü çocuksuzluğa ilişkin tutumları ölçmek amacıyla Gönüllü Çocuksuzluğa Yönelik Tutum Ölçeği geliştirilmiştir.Bu çalışmalarında Bahtiyar-Saygan ve Sakallı-Uğurlu (2019) cinsiyetçi tutumlara sahip kişilerin gönüllü çocuksuzluğa yönelik daha olumsuz tutumlara sahip olduğunu bulgulamıştır. Kuzey Kıbrıs Türk Cumhuriyeti’nde yürüttüğü çalışmada Husnu (2016) korumacı cinsiyetçilik düzeyi yüksek kadın bireylerin yüksek dindarlık düzeyine sahip oldukları durumda gönüllü çocuksuz bireylere yönelik olumsuz tutumlara sahip olduğunu, erkeklerinse korumacı

cinsiyetçilik düzeyleri yüksek olduğu durumlarda gönüllü çocuksuzlara yönelik olumsuz tutumlar geliştirdiklerini bulgulamıştır. Sakman (2021) bireylerin çocuk sahibi olmak istememe kararlarının altında yatan sebepleri ve karşılaşılan tepkileri içeren bir derlemeyi alan yazınına kazandırmıştır. Gönüllü çocuksuz evli çiftlerle yürütülen bir başka çalışmada gönüllü çocuksuz bireylerin evliliklerinden memnun oldukları, toplumsal normlarla karşılaştığı ve bu normların üstesinden gelebilmek için stratejiler geliştirdiği belirlenmiştir (Erkaya,2021).

Gönüllü çocuksuzluk literatüre yeni giren, güncel ve üzerinde çalışmaların arttığı bir kavramdır (Sakman,2021).Gönüllü çocuksuzluğun, hem teorik olarak açıklanması gerekliliği, hem de birey ve toplum için giderek artan önemi nedeniyle bu araştırmanın Türkiye`de alan yazına kazandırılması önemlidir. Bu araştırmanın amacı gönüllü çocuksuzluğa ilişkin tutumların çelişik duygulu cinsiyetçilik, genel muhafazakarlık ve sosyal onay ihtiyacı ile ilişkisinin belirlenmesidir.Çalışmada ayrıca demografik özelliklerin de gönüllü çocuksuzluğa ilişkin tutumlar ile ilişkisi araştırılmıştır.

Araştırma Hipotezleri

- H₁.Bireylerin demografik özellikleri gönüllü çocuksuzluğa ilişkin tutumları etkiler.
H₂. Çelişik duygulu cinsiyetçilik ile gönüllü çocuksuzluğa ilişkin tutumlar arasında anlamlı bir ilişki vardır.
H₃. Genel muhafazakarlık düzeyi ile gönüllü çocuksuzluğa ilişkin tutumlar arasında anlamlı bir ilişki vardır.
H₄. Sosyal onay ihtiyacı ile gönüllü çocuksuzluğa ilişkin tutumlar arasında anlamlı bir ilişki vardır.

Yöntem

Katılımcılar

Gönüllü çocuksuzluğa ilişkin tutumların çelişik duygulu cinsiyetçilik, genel muhafazakarlık ve sosyal onay ihtiyacı ile ilişkisinin belirlenmesine yönelik yapılan bu çalışma tanımlayıcı bir nicel araştırmadır. Araştırmada örnekleme yöntemlerinden seçkisiz örnekleme yöntemi kullanılmıştır. Araştırma verileri toplanırken örnekleme içerisinde yer alan kişilerin, diğer kişilere anket formunu ulaştırması sağlanmış ve veriler kartopu örnekleme şeklinde toplanmıştır. Araştırma ile 216 kadın ve 194 erkek olmak üzere toplam 410 kişiye ulaşılmış ve araştırma bu kişilerle sınırlandırılmıştır. Araştırmada örnekleme büyüklüğünün belirlenmesinde araştırmada kullanılan ölçek madde sayısı esas alınmıştır. Analize uygun örnekleme büyüklüğü araştırmada kullanılan ölçek madde sayısının en az 5 katı olması gerekmektedir (Karagöz, 2020; Büyüköztürk, 2012). Araştırma ile ulaşılan örnekleme sayısının analize uygun örnekleme büyüklüğünü temsil ettiği düşünülmektedir.

Veri Toplama Araçları

Araştırmanın verileri demografik bilgi formu, Çelişik Duygulu Cinsiyetçilik Ölçeği, Genel Muhafazakarlık Ölçeği, Sosyal Onay İhtiyacı Ölçeği ve Gönüllü Çocuksuzluğa Yönelik Tutum Ölçeği kullanılarak toplanmıştır.

Katılımcıların cinsiyet, yaş, medeni durum, eğitim düzeyi, çocuk sahibi olup olmama, çocuk sayısı ve gelir düzeyine ilişkin soruları içeren **demografik bilgi formu** makalenin yazarları tarafından hazırlanmıştır.

Araştırmada kadınlara yönelik cinsiyetçi tutumları ölçmek amacıyla Glick ve Fiske (1996) tarafından geliştirilen, Sakallı-Uğurlu (2002) tarafından Türkçe'ye geçerlik ve güvenilirlik çalışması yapılan 22 sorudan oluşan, 5'li Likert tipinde oluşturulan, “düşmanca cinsiyetçilik” (2, 4, 5, 7, 10, 11, 14, 15, 16, 18, 21 numaralı maddeler) ve “korumacı cinsiyetçilik” (1,3,6,8,9,12,13,17,19,20,22 numaralı maddeler) alt boyutlarından oluşan **“Çelişik Duygulu Cinsiyetçilik Ölçeği”** kullanılmıştır. Ölçekte ters kodlanan madde bulunmamaktadır. Ölçekten alınabilecek en düşük puan 22, en yüksek puan 132'dir. Ölçekten alınacak yüksek puanlar cinsiyetçiliğin yüksek olduğuna işaret etmektedir. Ölçeğin Türkçe'ye uyarlamasında iç tutarlılık katsayısı .85; düşmanca ve korumacı cinsiyetçilik alt boyutlarının sırasıyla .87 ve .78 bulunmuştur. Bu araştırmada ölçeğin iç tutarlılık katsayısı .92; düşmanca ve korumacı cinsiyetçilik alt boyutlarının iç tutarlılık katsayıları ise sırasıyla .89 ve .88 olarak belirlenmiştir.

Araştırmada bireylerin muhafazakarlık düzeyini ölçmek amacıyla Yıldırım (2007) tarafından geliştirilen 13 sorudan oluşan, 5'li Likert tipinde oluşturulan, “değerleri koruma” (1,2,3,6,7,10,12,13 numaralı maddeler) ve “değişime direnme” (4, 5, 8, 9, 11 numaralı maddeler) boyutları bulunan **“Genel Muhafazakarlık Ölçeği”** kullanılmıştır. Genel muhafazakarlık ölçeği puanları 13 ile 65 arasında değişmekte olup, ölçekten alınacak yüksek puanlar yüksek muhafazakarlık düzeyini göstermektedir. Yıldırım (2007) çalışmasında ölçeğin alt boyutlarının iç tutarlılık katsayısının .71 olduğu bulgusuna ulaşmıştır. Gerçekleştirilen bu araştırmada ise ölçeğin iç tutarlılık katsayısı .78; her iki alt boyutun iç tutarlılık katsayısı ise .70 olarak hesaplanmıştır.

Araştırmada bireylerin sosyal onay ihtiyacını ölçmek amacıyla Karaşar ve Öğülmüş (2016b) tarafından geliştirilen 25 sorudan oluşan, 5'li Likert tipinde oluşturulan, “başkalarının yargılarına duyarlılık”, (5, 10, 12, 20, 24, 31, 36, 38, 39 numaralı maddeler) “olumlu izlenim bırakma” (2, 3, 6,8,9, 11, 19, 21 numaralı maddeler) ve “sosyal geri çekilme” (13, 22, 23, 29, 30, 33, 34, 40 numaralı maddeler) olmak üzere 3 alt boyuttan oluşan **“Sosyal Onay İhtiyacı Ölçeği”nin** “başkalarının yargılarına duyarlılık” alt boyutu kullanılmıştır. Başkalarının yargılarına duyarlılık boyutu 9 maddeden oluşmakta olup ters kodlanmış herhangi bir madde bulunmamaktadır. Ölçeğin genelinde alınabilecek en düşük puan 25, en yüksek puan 125'tir. Başkalarının yargılarına duyarlılık alt boyutundan alınabilecek en düşük puan 9, en yüksek puan ise 45'tir. Ölçekten alınabilecek yüksek puanlar yüksek sosyal onay ihtiyacını göstermektedir. Sosyal Onay İhtiyacı Ölçeği'nin alt boyutlarının iç tutarlılık katsayıları .80 ve .83 arasında değişmektedir. Araştırmamızda başkalarının yargılarına duyarlılık alt boyutu için iç tutarlılık katsayısı .72 olarak hesaplanmıştır.

Araştırmada gönüllü çocuksuzluğa yönelik tutumların belirlenmesi amacıyla Bahtiyar-Saygan ve Sakallı-Uğurlu (2019) tarafından geliştirilen 24 sorudan oluşan, 5'li Likert tipinde oluşturulan, “gönüllü çocuksuzluğu seçen kişilere yönelik önyargı” (1,2,3,4,5,6,7,8,9,10,11 numaralı maddeler), “aile olmak ve mutlu/anamlı bir hayata sahip olmak açısından çocuğun gerekliliği” (12,13,14,15,16,17,18,19,20 numaralı maddeler) ve “gönüllü olarak çocuksuzluğu seçme kararının desteklenmesi” (21,22,23,24 numaralı maddeler) boyutlarından oluşan **“Gönüllü Çocuksuzluğa Yönelik Tutum Ölçeği”**

kullanılmıştır. Ölçekten alınabilecek en düşük puan 24, en yüksek puan 120`dir. Ölçekten alınacak yüksek puanlar gönüllü çocuksuzluğa yönelik olumsuz tutumları göstermektedir. Saygan ve Sakallı-Uğurlu (2019) çalışmasında ölçeğin genelinin iç tutarlılık katsayısı .92 olarak hesaplamıştır. Ölçeğin alt boyutlarının iç tutarlılık katsayıları .80 ve .94 arasında bulunmuştur. Araştırmamızda ölçeğin iç tutarlılık katsayısı .94; alt boyutlarının iç tutarlılık katsayıları ise .84 ve .94 arasında bulunmuştur.

İşlem

Araştırma verileri Google Formlar üzerinden, ölçek formunu içeren link oluşturularak çeşitli sosyal medya kanalları aracılığıyla ile çevrim içi olarak toplanmıştır. Araştırma verileri toplanmadan önce bir devlet üniversitesinden 29.08.2022 tarihli 325 sayılı karar ile etik kurul onayı alınmıştır. Araştırma verileri toplanırken öncelikle bilgilendirilmiş onam formu sunulmuş ve bu çerçevede araştırmaya katılmayı kabul eden bireylerin formu doldurması istenmiştir.

Verilerin Değerlendirilmesi

Verilerin değerlendirilmesi SPSS. 26.0 programı kullanılarak yapılmıştır. Araştırma verileri öncelikle Google Formlar üzerinden Excel formatından indirilmiş, sonrasına SPSS programına aktarılmıştır. Araştırma verilerinde boş bırakılmış soru olup olmadığı “kayıp veri” kontrol edilmiş, tek tip cevap veren olup olmadığı “uç değerler” kontrol edilmiştir. Tüm bu işlemler yapıldıktan sonra araştırma verilerinin normal dağılım gösterip göstermediği ile ilgili analizler yapılmıştır. Araştırma verilerinin çarpıklık, basıklık değerleri, histogram grafikleri ve z testi değerleri hesaplanmıştır. Yapılan analiz sonucunda Çelişik Duygulu Cinsiyetçilik Ölçeğinin Skewness değeri -.217, Kurtosis değeri -.703; Genel Muhafazakarlık Ölçeğinin Skewness değeri -.221, Kurtosis değeri -.473; Sosyal Onay İhtiyacı Ölçeğinin Skewness değeri -.150, Kurtosis değeri -1.180; Gönüllü Çocuksuzluğa Yönelik Tutum Ölçeğinin Skewness değeri .112, Kurtosis değeri -1.141 olarak hesaplanmıştır. Araştırma kapsamında ele alınan değişkenlerin çarpıklık ve basıklık değerleri -1.5 ve +1.5 değerleri aralığında olduğundan verilerin normal dağılım gösterdiği düşünülmektedir (Tabachnick ve Fidell, 2013). Ayrıca çelişik duygulu cinsiyetçilik, genel muhafazakarlık, sosyal onay ihtiyacı ve gönüllü çocuksuzluğa yönelik tutumdeğerleri z testi (Skewness/standart hata; Kurtosis/standart hata) sonuçlarının ise 1.96`nın altında aralığında olduğu belirlenmiştir. Skewness ve Kurtosis değerlerinin standart hataya bölünmesiyle elde edilen değerlerin 1.96`nın altında olması verilerin normal dağıldığına işaret etmektedir (Kim, 2013). Araştırma verilerin normal dağılım göstermesi nedeniyle parametrik testler (bağımsız t testi, tek yönlü varyans analizi (ANOVA), korelasyon ve regresyon analizi) aracılığıyla veriler analiz edilmiştir.

Bulgular

Araştırmamız 216 kadın (%52.7) ve 194 erkek (%47.3) olmak üzere toplam 410 kişi ile yürütülmüştür. Katılımcıların genel yaş ortalaması 33.30 ± 9.23 ; kadınların yaş ortalamasının 31.99 ± 9.05 , erkeklerin yaş ortalamasının 34.75 ± 9.23 olduğu bulunmuştur. Katılımcıların sosyo-demografik özelliklerine ilişkin bilgiler Tablo 1`de sunulmuştur.

Tablo 1. Katılımcıların Sosyo-Demografik Özelliklerinin Dağılımı

	Sosyo-Demografik Özellikler	N	%
Cinsiyet	Kadın	216	52.7
	Erkek	194	47.3
Medeni Durum	Evli	221	53.9
	Bekar	189	46.1
Eğitim durumu	İlkokul	4	3.4
	Ortaokul	9	2.2
	Lise	80	19.5
	Üniversite	253	61.7
	Lisansüstü	54	13.2
Çocuk Sahibi Olma	Evet	197	48
	Hayır	213	52
Çocuk Sayısı	Çocuk yok	214	52.2
	1 çocuk	74	18
	2 çocuk	85	20.7
	2 üzeri	37	9.1
Gelir Düzeyi	Düşük	72	17.6
	Orta	317	77.3
	Yüksek	21	5.1

Araştırmamızda cinsiyet, medeni durum ve çocuk sahibi olma durumu ile gönüllü çocuksuzluğa ilişkin tutum ölçeğinden alınan puanlar arasında anlamlı bir fark olup olmadığını belirlemek amacıyla bağımsız t analizi yapılmıştır.

Tablo 2. Cinsiyet, Medeni Durum ve Çocuk Sahibi Olma Durumuna İlişkin Bağımsız T Testi Analizi Sonuçları

Cinsiyet	N	$\bar{X} \pm SS$	İstatistiksel Analiz
Kadın	216	53.01±20.57	t=-6.742
Erkek	194	66.60±20.19	p=0.000
Medeni Durum	N	$\bar{X} \pm SS$	İstatistiksel Analiz
Evli	221	65.75±20.80	t=6.799
Bekar	189	52.06±19.88	p=0.000
Çocuk Sahibi Olma	N	$\bar{X} \pm SS$	İstatistiksel Analiz
Evet	197	68.66±20.20	t=9.150
Hayır	213	50.91±18.97	p=0.000

p<0.05

Araştırmamızda cinsiyete göre gönüllü çocuksuzluğa ilişkin tutumlar arasında anlamlı bir fark olduğu bulunmuştur. Erkeklerin (Ort.=66.60, SS=20.19), kadınlara (Ort.=53.01, SS=20.57) göre gönüllü çocuksuzluğa yönelik daha olumsuz tutumlara sahip olduğu bulunmuştur (p<0.05). Araştırmamızda medeni durum ve çocuk sahibi olma durumuna göre gönüllü çocuksuzluğa ilişkin tutumlar arasında da anlamlı bir fark olduğu bulunmuştur. Evlilerin (Ort.=65.75, SS=20.80), bekarlara

(Ort.=52.06, $SS=19.88$); çocuk sahibi olan kişilerin (Ort.=68.66, $SS= 20.20$) çocuk sahibi olmayan kişilere (Ort.=50.91, $SS=18.97$) göre daha olumsuz tutumlara sahip olduğu bulgulanmıştır ($p<0.05$).

Araştırmamızda eğitim düzeyi, çocuk sayısı ve gelir durumu ile gönüllü çocuksuzluğa ilişkin tutum ölçeğinden alınan puanlar arasında anlamlı bir fark olup olmadığını belirlemek amacıyla tek yönlü varyans analizi (ANOVA) yapılmıştır.

Tablo 3. Çeşitli Değişkenlere Göre Gönüllü Çocuksuzluğa Yönelik Tutum Ölçeğinden Alınan Puan Ortamaları Dağılımı

Eğitim Düzeyi	N	Ort.	SS	F	p
İlkokul	14	77.85	17.91	17.49	0.000
Ortaokul	9	78.11	19.45		
Lise	80	71.16	18.18		
Üniversite	253	56.41	20.62		
Lisansüstü	54	48.38	19.37		
Çocuk Sayısı	N	Ort.	SS	F	p
Çocuk Yok	214	50.89	19.16	32.044	0.000
1 Çocuk	74	63.78	19.70		
2 Çocuk	85	70.54	20.17		
2 Üzeri Çocuk	37	74.70	18.05		
Gelir Düzeyi	N	Ort.	SS	F	p
Düşük	72	58.36	21.30	6.661	0.001
Orta	317	60.74	21.40		
Yüksek	21	43.47	16.67		

$p<0.05$

Eğitim düzeyinin gönüllü çocuksuzluğa yönelik tutumlar üzerinde anlamlı bir etkisi olup olmadığını belirlemek amacıyla tek yönlü varyans analizi yapılmıştır. Analiz neticesinde eğitim düzeyinin gönüllü çocuksuzluğa yönelik tutumlar üzerinde anlamlı bir etkisi olduğu tespit edilmiştir [$F(4,405)=17.49$, $p=.000$]. Hangi gruplar arasında fark olduğunu tespit etmek amacıyla Tukey's HSD kullanılarak yürütülen karşılaştırmalar sonucunda ilkokul (Ort=77.85, $SS=17.91$), ortaokul (Ort.=78.11, $SS=19.45$), lise (Ort=71.16, $SS=18.18$) eğitim düzeyine sahip bireylerin üniversite (Ort=56.41, $SS=20.62$) ve lisansüstü (Ort=48.38, $SS=19.37$) eğitim düzeyine sahip kişilere göre gönüllü çocuksuzluğa yönelik daha olumsuz tutumlara sahip olduğu bulgulanmıştır. İlkokul, ortaokul ve lise mezunlarının gönüllü çocuksuzluğa tutumları arasında anlamlı fark bulunmamıştır.

Çocuk sayısının gönüllü çocuksuzluğa yönelik tutumlar üzerinde anlamlı bir etkisi olup olmadığını belirlemek amacıyla tek yönlü varyans analizi yapılmıştır. Analiz neticesinde çocuk sayısının gönüllü çocuksuzluğa yönelik tutumlar üzerinde anlamlı bir etkisi olduğu tespit edilmiştir [$F(3,406)=32.044$, $p=.000$]. Hangi gruplar arasında fark olduğunu tespit etmek amacıyla Tukey's HSD kullanılarak yürütülen karşılaştırmalar sonucunda 2 ve üzeri çocuğa sahip kişilerin (Ort= 74.70, $SS=18.05$), çocuğu olmayan (Ort= 50.89, $SS= 19.16$) ve 1 çocuk sahibi kişilere (Ort= 63.78, $SS=19.70$) göre gönüllü çocuksuzluğa yönelik daha olumsuz tutumlara sahip olduğu bulgulanmıştır. Analizde 1 çocuk (Ort=63.78, $SS=19.70$) ve 2 çocuk (Ort=70.54, $SS=20.17$) sahibi bireylerin çocuğu olmayan kişilere göre (Ort=50.89, $SS=19.16$) gönüllü çocuksuzluğa yönelik daha olumsuz tutumlara sahip

olduğu görülmüştür. Çocuğu olmayan kişilerin (Ort=50.89, $SS=19.16$) gönüllü çocuksuzluğa yönelik en olumlu; 2 üzeri çocuğa sahip bireylerin (Ort=74.70, $SS= 18.05$) ise en olumsuz tutumlara sahip olduğu bulgulanmıştır.

Gelir düzeyinin gönüllü çocuksuzluğa yönelik tutumlar üzerinde anlamlı bir etkisi olup olmadığını belirlemek amacıyla tek yönlü varyans analizi yapılmıştır. Analiz neticesinde gelir düzeyinin gönüllü çocuksuzluğa yönelik tutumlar üzerinde anlamlı bir etkisi olduğu tespit edilmiştir [$F(2,407)=6.661, p=.001$]. Hangi gruplar arasında fark olduğunu tespit etmek amacıyla Tukey` s HSD kullanılarak yürütülen karşılaştırmalar sonucunda düşük (Ort=58.36, $SS=21.30$) ve orta gelir düzeyine (Ort=60.74, $SS=21.40$) sahip kişilerin yüksek gelir düzeyine (Ort=43.47, $SS=16.67$) sahip kişilere göre gönüllü çocuksuzluğa yönelik daha olumsuz tutumlara sahip olduğu bulgulanmıştır. Yüksek gelir düzeyine sahip kişilerin (Ort=43.47, $SS=16.67$) gönüllü çocuksuzluğa yönelik en olumlu; düşük gelir düzeyine sahip bireylerin (Ort=58.36, $SS= 21.30$) ise en olumsuz tutumlara sahip olduğu bulgulanmıştır.

Tablo 4.Yaş Değişkeninin Gönüllü Çocuksuzluğa Yönelik Tutumları Yordamasına İlişkin Regresyon Analizi Sonuçları

	B	Std. Error	Beta	r	t	p
(Constant)	36.187	3.796			9.533	.000
Yaş	.699	.110	.300	.300	6.358	.000

F =40.418; p<0.05
R²=0.090; p<0.05

a. Bağımlı Değişken: Gönüllü Çocuksuzluğa Yönelik Tutum

Araştırmamızda gönüllü çocuksuzluğa yönelik tutumlar ile yaş ($r=.300, p<0.01$) arasında pozitif bir korelasyon bulunmuştur. Katılımcıların yaşları arttıkça gönüllü çocuksuzluğa yönelik olumsuz tutumları artmaktadır.

Araştırmada yaş değişkeninin gönüllü çocuksuzluğa yönelik tutumları etkileyip etkilemediği regresyon analizi ile incelenmiştir. Yapılan analiz sonucunda araştırma modelinin anlamlı olduğu ortaya çıkmıştır ($F=40,418; p<0.05$). Araştırmada yaş değişkeninin gönüllü çocuksuzluğa yönelik tutumları etkilediği görülmüştür. Araştırmada gönüllü çocuksuzluğa yönelik tutumların %9'unun yaş değişkeni tarafından açıklandığı ortaya çıkmıştır ($R^2=0.090; p<0.05$).

Tablo 5.Genel Muhafazakarlık, Sosyal Onay, Düşmanca ve Korumacı Cinsiyetçiliğin Gönüllü Çocuksuzluğa Yönelik Tutumları Yordamasına İlişkin Regresyon Analizi Sonuçları

	B	Std. Error	Beta	r	t	p
(Constant)	-7.690	6.520			-1.179	.239
Muhafazakarlık	.687	.116	.245	.505	5.940	.000
Sosyal Onay	.006	.167	.001	.097	.034	.973
Düşmanca Cinsiyetçilik	.511	.074	.311	.581	6.902	.000
Korumacı Cinsiyetçilik	.483	.078	.296	.602	6.163	.000

F =94.462; p<0.05
R²=0.483; p<0.05

a. Bağımlı Değişken: Gönüllü Çocuksuzluğa Yönelik Tutum

Araştırmamızda gönüllü çocuksuzluğa yönelik tutumlar ile genel muhafazakarlık ($r=.505$, $p<0.01$), sosyal onay ihtiyacı ($r=.097$, $p<0.05$) düşmanca cinsiyetçilik ($r=.581$, $p<0.01$) ve korumacı cinsiyetçilik ($r=.602$, $p<0.01$) arasında pozitif korelasyon bulunmuştur. Katılımcıların genel muhafazakarlık,sosyal onay ihtiyacı, düşmanca cinsiyetçilik ve korumacı cinsiyetçilik puanları arttıkça gönüllü çocuksuzluğa seçen kişilere yönelik olumsuz tutumlar artmaktadır.

Araştırmada muhafazakarlık, sosyal onay, düşmanca ve korumacı cinsiyetçiliğin gönüllü çocuksuzluğa yönelik tutumları etkileyip etkilemediği regresyon analizi ile incelenmiştir. Yapılan analiz sonucunda araştırma modelinin anlamlı olduğu ortaya çıkmıştır ($F=94,462$; $p<0.05$). Araştırmada muhafazakarlık, düşmanca ve korumacı cinsiyetçiliğin gönüllü çocuksuzluğa seçen kişilere yönelik önyargıyı etkilediği ($p<0.05$), ancak sosyal onayın gönüllü çocuksuzluğa seçen kişilere yönelik önyargıyı etkilemediği ($p>0.05$) ortaya çıkmıştır. Araştırmada gönüllü çocuksuzluğa yönelik tutumların %48.3'ünün muhafazakarlık, düşmanca ve korumacı cinsiyetçilik tarafından açıklandığı ortaya çıkmıştır ($R^2=0.483$; $p<0.05$).

Tartışma

Bu araştırma gönüllü çocuksuzluğa yönelik tutumların çelişik duygulu cinsiyetçilik, genel muhafazakarlık ve sosyal onay ihtiyacı ile ilişkinin belirlenmesi amacıyla yürütülmüştür. Çalışmada ayrıca cinsiyet, yaş, medeni durum, eğitim düzeyi, çocuk sahibi olma durumu, çocuk sayısı ve gelir düzeyi gibi sosyo-demografik değişkenlerin de gönüllü çocuksuzluğa yönelik tutumlar üzerinde anlamlı etkisinin olup olmadığı araştırılmıştır.

Araştırmamızda bazı demografik değişkenler ile gönüllü çocuksuzluğa yönelik tutumlar açısından anlamlı fark olduğu bulgulanmıştır. Cinsiyet değişkeni açısından erkeklerin kadınlara göre gönüllü çocuksuzluğa yönelik daha olumsuz tutumlara sahip olduğu belirlenmiştir. Bu bulgu literatürde yapılan birçok çalışma ile tutarlılık sergilemektedir (Koropecjy-Cox ve Pendell, 2007; Çopur ve Koropecjy-Cox, 2010; Neal ve Neal, 2022a; Neal ve Neal, 2022b). Ülkemizde üniversite öğrencileri ile yürütülen bir çalışmada soyun devamını sağlama açısından erkeklerin kadınlara kıyasla çocuk sahibi

olmaya verdiği değerin anlamlı derecede yüksek olduğu saptanmıştır (Şimal ve Gürsoy,2020). Infertiliteye yönelik tutumların incelendiği çalışmalarda erkeklerin kadınlara kıyasla daha olumsuz tutumlara sahip olduğu görülmüştür (Taşçı ve Özkan, 2007; Siyez ve ark.,2018).Özcü bakış açısına göre annelik içgüdüsel ve fiziksel bir engeli bulunmayan her kadın anne olmak istenmektedir.Kadınlığı annelik ile eşdeğer tutan bu bakış açısında kadınlara çocuk doğurma görevi verilirken erkeğe anne ve çocuğun güvenliği ile evin geçimini sağlama görevi verilmektedir. Bu durum şüphesiz mevcut toplumsal düzeni ve kadınların dezavantajlı konumunu sürdürmeye hizmet etmektedir (Gilmore, 1990). Bununla birlikte gönüllü çocuksuzluk, kadınlığı annelikle eş değer gören bu inançlara karşı gelmektedir (Gillespie, 2000). Hakim (2003) çocuksuz olmanın kadınların yaşam öncelikleri ve değerlerinde erkeklere göre daha güçlü bir etkiye sahip olduğunu ifade etmektedir. Kadınlar yaşam hedeflerini gerçekleştirebilmek, daha iyi eğitim ve istihdam koşullarından yararlanabilmek için çocuk sahibi olmayı erteleyebilmekte ya da reddedebilmektedir. Yapılan çalışmalar kadınların erkeklere göre daha eşitlikçi cinsiyet rollerine sahip olduklarını, erkeklerin ise kademeli olarak eşitlikçiye kaydığına işaret etmektedir (Davis,2007). Benzer şekilde ülkemizde yapılan bir çok çalışmada da kadınların erkeklere göre daha eşitlikçi toplumsal cinsiyet rollerine sahip olduğu bulgulanmıştır(Ertuğrul-Yaşar ve Zorluoğlu, 2021;Ulaş, Yar ve Vefikuluçay-Yılmaz,2022). Geleneksel toplumsal cinsiyet rolleri psikolojik ve ekonomik olarak erkekler için bir avantaj sağlamaktadır. Bu sebeple erkekler değişime daha dirençlidir(Scott, Alwin ve Braun,1996).Eşitlikçi cinsiyet rollerinden kazanç sağlayarak statüleri iyileşecek olanlar ise kadınlar olduğundan kadınların erkeklere kıyasla daha eşitlikçi cinsiyet rollerine sahip olması beklenen bir sonuçtur (Phalet ve Güngör, 2013).Nitekim yapılan çalışmalar gönüllü çocuksuz kadınların daha çok kentsel alanda yaşadığını, gelir düzeyi ve eğitim seviyelerinin görece yüksek olduğunu, profesyonel ya da idari mesleklerde istihdam oranlarının daha yüksek olduğunu göstermektedir(Abma ve Martinez, 2006).

Yaş ve gönüllü çocuksuzluğa ilişkin tutumların incelendiği çalışmamızda katılımcıların yaşları arttıkça gönüllü çocuksuzluğa yönelik olumsuz tutumların arttığı belirlenmiştir. Benzer şekilde yapılan çalışmalar yaş arttıkça gönüllü çocuksuzluğa yönelik olumsuz tutumların arttığını, gençlerin daha olumlu tutumlara sahip olduğunu göstermektedir (Koropeckyj-Cox ve Pendell, 2007;Merz ve Liefbroer, 2012; Bahtiyar-Saygan ve Sakallı-Uğurlu, 2019; Dimitrova ve Kotzeva, 2022).Yaş ve istenen çocuk sayısı arasındaki ilişkide Türkiye Nüfus Araştırması (TNSA) 2018 verileri incelendiğinde ülkemizde kadınların istediği ortalama çocuk sayısının 2,8 olduğu görülmüştür. 45-49 yaşları arasında kadınlar ideal çocuk sayısını 3,1; 15-19 yaşları arasındaki genç kadınların ise istediği ideal çocuk sayısının 2,3 olduğugörülmüştür. Veriler gençlerin bir önceki nesile kıyasla daha az çocuk sahibi olmak istediğine işaret etmektedir. Geleneksel değerler dünyanın birçok yerinde formel eğitimin yaygınlaşması, sanayileşme, kentleşme ve kitle iletişiminin baskısı altındadır (Kağıtçıbaşı,1982).Özellikle genç nesiller ve eğitim düzeyi yüksek kadınların sosyalleşmesinde konformite ve itaat üzerindeki baskı azalmaktadır (Kağıtçıbaşı ve Ataca, 2005).Genç bireylerin toplumsal cinsiyet rolleriyle ilişkili değişime daha açık olması ve gelenekçi değerlere daha az bağlı olması gönüllü çocuksuz bireylere yönelik tutumlarını olumlu yönde etkilemiş olabilir.

Medeni durum, çocuk sahibi olma/olmama durumu ve çocuk sayısının gönüllü çocuksuzluğa ilişkin tutumları etkilediği görülmüştür. Evlilerin bekarlara, çocuk sahibi olanların olmayanlara göre

gönüllü çocuksuzluğa yönelik daha olumsuz tutumlara sahip olduğu bulgulanmıştır. Özellikle 2 ve üzeri çocuk sahibi olan katılımcıların çocuk sahibi olmak istemeyenlere yönelik en olumsuz tutumlara sahip olduğu belirlenmiştir. Benzer şekilde (Koropecyj-Cox ve Pendell, 2007;Maftaei, Holman veMarchiş,2021) çalışmalarında sahip olunan çocuk sayısı arttıkça gönüllü çocuksuzluğa yönelik olumsuz tutumların arttığını bulgulamışlardır.

Araştırmamızda eğitim düzeyi lisans ve lisansüstü olan bireylerin gönüllü çocuksuzluğa yönelik tutumlarının ilkökul, ortaokul ve lise mezunlarına göre daha olumlu olduğu bulgulanmıştır. Ayrıca yüksek gelir düzeyine sahip bireylerin de gönüllü çocuksuzluğa yönelik tutumlarının daha olumlu olduğu belirlenmiştir. Bulgularımızla paralel şekilde eğitim düzeyi yüksek bireylerin gönüllü çocuksuzluğa yönelik daha olumlu tutumlara sahip olduğu görülmüştür(Gubernskaya, 2010; Merz veLiefbroer, 2012; Koropecyj-Cox ve Çopur,2015; Dimitrova ve Kotzeva, 2022; Nealve Neal,2022a).Bahtiyar-Saygan ve Sakallı-Uğurlu (2019) ülkemizde yürüttükleri çalışmalarında yüksek eğitim seviyesine sahip bireylerin gönüllü çocuksuzluğa yönelik daha olumlu tutumlara sahip olduğunu belirtmiştir. Ayrıca birçok çalışmada gelir düzeyi arttıkça gönüllü çocuksuzluğa yönelik tutumların daha olumlu olduğu görülmüştür (Lundquist, Buding ve Curtis, 2009; Abma ve Martinez, 2006). (TNSA) 2018 verileri göz önünde bulundurulduğunda lise veya üzeri eğitim almış kadınların ortalama 1,8; hiç eğitim almamış veya ilkökulu bitirememiş kadınlarınsa ortalama 4,2 çocuk doğurduğu görülmektedir. Hanehalkı refah düzeyi arttıkça doğurganlık oranı düşmektedir. En düşük refah düzeyindeki kadınlar ortalama 3,3 doğum yaparken en yüksek refah seviyesindeki kadınlar ortalama 1,9 doğum yapmaktadır. Yüksek eğitim seviyesinin bireylerin gelenekçi değer yargılarından uzaklaşarak gönüllü çocuksuz kişilere yönelik önyargıların azalmasını sağladığı düşünülmektedir. Eğitim seviyesinin yükselmesi aile olmak için çocuk gereklidir fikrinden uzaklaşılmasına, eşitlikçi toplumsal cinsiyet rollerinin benimsenmesinde önemli rol oynamaktadır. Özellikle bireyler üniversite eğitimlerini tamamladıktan ve kariyerlerini inşa ettikten sonra daha ileri yaşlarda ve az sayıda çocuk sahibi olmak isteyebilmektedir.Bu durumda eğitim düzeyi yüksek kişiler gönüllü çocuksuzluğa ilişkin olumlu tutumlar geliştirerek, çocuk sahibi olmak istemeyen kişilere karşı daha anlayışlı olabilmektedir.Daha düşük eğitim seviyesindeki bireylerin geleneksel toplumsal cinsiyet rollerine bağlı kalmaları daha yüksek bir olasılık olduğundan gönüllü çocuksuzlara yönelik daha olumsuz tutumlar geliştirmeleri beklenen bir sonuçtur.

Gönüllü çocuksuzluğa yönelik tutumların çelişik duygulu cinsiyetçik ile ilişkisinin incelendiği araştırmamızda düşmanca ve korumacı cinsiyetçilik arttıkça gönüllü çocuksuzluğa yönelik olumsuz tutumların arttığı görülmüştür. Benzer şekilde Bahtiyar-Sayganve Sakallı-Uğurlu (2019) çalışmalarında cinsiyetçi tutuma sahip bireylerin gönüllü çocuksuzluğa yönelik negatif tutumlara sahip olduğunu bulgulanmıştır. Kuzey Kıbrıs Türk Cumhuriyeti`nde yürütülen çalışmada da korumacı cinsiyetçilik ile gönüllü çocuksuzluğa yönelik olumsuz tutumlar arasında anlamlı bir ilişki olduğu görülmüştür (Husnu, 2016). Yapılan bir çalışmada gönüllü çocuksuzlukla ilgili tutumlara düşmanca ve korumacı cinsiyetçiliğin aracılık ettiği görülmüştür (Maftai, Holman ve Marchiş, 2021).Çelişik duygulu cinsiyetçilik ataerkillik, cinsiyetleri arası farklılaşma ve cinsellik olmak üzere 3 bileşenden oluşmaktadır (Glick ve Fiske, 1996). Korumacı ataerkilliğe göre kadın erkeğin hayatının vazgeçilmez bir unsurudur ve anne,sevgili veya eş olan kadın zayıf olduğundan korunmalıdır. Cinsiyetler arası farklılaşma gereğince kadın ve erkeğin farklı görevleri bulunmaktan olup bu görevleri yerine getirerek birbirlerini

tamamlamaktadırlar. Geleneksel rollerin devamı olarak günlük hayatta erkek çalışıp eve ekmek getirirken, kadınların ise ev işleriyle uğraşıp çocuklara bakması beklenmektedir (Glick ve Fiske, 1996). Bu doğrultuda toplumsal cinsiyet rollerini benimseyen korumacı ve düşmanca cinsiyetçilik düzeyi yüksek bireylerin, toplumdaki normların dışına çıkarak kendilerine biçilen anne ve baba rollerini üstlenmeyen gönüllü çocuksuz bireylere yönelik olumsuz algılara sahip olmaları ve bu bireyleri damgalamaları beklenen bir sonuçtur.

Gönüllü çocuksuzluğa yönelik tutumların muhafazakarlık ile ilişkisinin incelendiği araştırmamızda muhafazakarlık düzeyi arttıkça gönüllü çocuksuzluğa yönelik olumsuz tutumların arttığı görülmüştür. Bu bulgu literatürde yapılan diğer çalışmalarla tutarlılık göstermektedir (Merz ve Leifbroer, 2012; Maftai ve ark., 2021). Yine muhafazakarlık seviyesi yüksek, eğitim seviyesi düşük, yaşlı ve erkek bireylerin gönüllü çocuksuzlara yönelik daha fazla olumsuz tutum geliştirdiği görülmektedir (Koropecykj-Cox ve Pendell, 2007). Kuzey Kıbrıs Türk Cumhuriyeti'nde yapılan bir çalışmada dindarlık düzeyi yüksek erkeklerin gönüllü çocuksuzluğa yönelik daha olumsuz tutumlara sahip olduğu bulgulanmıştır (Husnu, 2016). Ataerkil sistem ve muhafazakar ideoloji kadın ve erkeğe anne-baba rollerini biçmekte ve aileyi toplumun temeline koymaktadır (Özipek, 2017). Aile kurumunun toplumun temeline yerleştiren muhafazakar düşüncede erkek evin geçiminde sorumluyken kadının görevinin annelik ve ev işlerinden ibaret olduğu görülmektedir. Erkek bireyler liderlik, yöneticilik gibi özelliklerle ilişkilendirilirken kadın bireylerin korunma, annelik gibi kavramlarla ilişkilendirildiği ve bu rollere uygun davranmaları gerektiği beklentisinin olduğu görülmektedir (Bozkurt ve Akpınar, 2017). Geleneklerin itinayla korunmasının önemini vurgulayan muhafazakar düşüncede aile kurumu, bireyin kimliğinin oluşturulmasında oynadığı mühim rolün yanısıra gelenekleri üretilip diğer nesillere aktarma işlevi bakımından da önem arz etmektedir (Şeyhanlıoğlu, 2011). Ülkemizde Çarkoğlu ve Kalaycıoğlu (2014) tarafından yürütülen bir çalışmada katılımcıların büyük çoğunluğunun kadınların öncelikle tercihlerinin evlenerek çocuk sahibi olması gerektiğini düşündüklerini ortaya koymuştur. Yine muhafazakarlığın çeşitli değişkenlerle ilişkisinin incelendiği bir başka çalışmada katılımcıların Türkiye'de muhafaza edilmesi gereken yegane şeyin aile kurumu olduğunu düşündükleri belirtilmektedir (Yılmaz, 2006). Gönüllü çocuksuz bireylerin aile ve toplum yapısına zarar vereceği düşünülmekte ve bu bireyler toplum dinamiğine yönelik bir tehdit olarak değerlendirileceğinden şüpheyle yaklaşılmasına sebep olmaktadır. Bu doğrultuda muhafazakar bireylerin gönüllü çocuksuzluğa yönelik daha olumsuz tutumlara sahip olması beklenen bir sonuçtur.

Gönüllü çocuksuzluğa yönelik tutumların sosyal onay ihtiyacı ile ilişkisinin incelendiği araştırmamızda sosyal onay ihtiyacı ve gönüllü çocuksuzluğa yönelik olumsuzluk tutumları arasında anlamlı bir ilişki bulunmamıştır. İnsan sosyal bir varlık olduğundan çevresi tarafından takdir görmek, onaylanmak ve sevilme ihtiyacı istemektedir (Hoffman ve DiBartolo, 2010). Ülkemizde bireylerin sosyal onay ihtiyaçlarının yüksek olduğu bulgulanmıştır (Tanhan ve Mukba, 2014). Sosyal onay ihtiyacının toplum üyeleri arasındaki farklılığı azalttığı, benzerliği ise arttırdığı görülmektedir (Ellis ve Harper 2010). Sosyal onay ihtiyacı yüksek olan bireylerin sevgi, onay ve takdir ihtiyaçlarını karşılamak ve ait oldukları toplumla ters düşmemek için kadın ve erkeğe atfedilen davranış kalıplarının dışına çıkmayarak cinsiyet rollerine uygun davranmaları ve toplumun onaylamadığı davranışları reddetmeleri beklenmesine rağmen araştırma bulgularımız sosyal onay ihtiyacının gönüllü çocuksuzluğa yönelik

tutumlar üzerinde anlamlı bir etkisinin olmadığını göstermiştir. Literatür incelendiğinde sosyal onay ihtiyacını birçok faktörün etkilediği görülmektedir. Sosyal onay ihtiyacının depresyon (Erözkan, 2011), bağımlılık, yetersizlik, utanç, kusurluluk, yoksunluk, yabancılaşma, izolasyon gibi uyumsuz şemalarla da bağlantılı olduğu görülmektedir (Young, Klosko, Weishaar, 2009). Başka bir çalışmada sosyal onay ihtiyacının bireylerin eğitim düzeyi ve yaşadıkları bölgelere göre farklılaşabileceği görülmüş olup kırsal bölgede yaşayan ve daha büyük yaşta üniversite öğrencilerinin sosyal onay ihtiyacının daha yüksek olduğu bulgulanmıştır (Erözkan, 2005). Benliğin farklılaşma düzeyinin artmasıyla bireyin ailesiyle olan benzerlik düzeyinin azaldığı, bireyin kendi seçimleri üzerinde söz sahibi olduğu, ailesiyle ilişkisinde sağlıklı bir mesafe geliştirdiği ve sosyal onay ihtiyacının azaldığı görülmektedir (Gladding, 2013). West (2013) sosyal onay arama davranışının itaatkar bireylere has olduğunu belirtmekte ve bu bireylerin kaygı düzeylerinin yüksek olduğunu vurgulamaktadır. Toplulukçu benlik kurgusu, sosyal kaygı ve kendine yönelik mükemmeliyetçiliğin sosyal onay arama davranışını yordadığı belirtilmektedir (Karaşar ve Ögülmüş, 2016a). Yine doğum sırasının sosyal onay ihtiyacını etkilediği görülmektedir (Yavuzer, 2011).

Sonuç ve Öneriler

Bu araştırma gönüllü çocuksuzluğa ilişkin tutumların çelişik duygulu cinsiyetçilik, genel muhafazakarlık, sosyal onay ve demografik özellikler ile ilişkisinin belirlenmesi amacı ile yapılmıştır. Araştırmada genel muhafazakarlık, düşmanca ve korumacı cinsiyetçiliğin gönüllü çocuksuzluğu seçen kişilere yönelik tutumları etkilediği ancak sosyal onay ihtiyacının gönüllü çocuksuzluğa ilişkin tutumları etkilemediği ortaya çıkmıştır. Çelişik duygulu cinsiyetçilik ve genel muhafazakarlığın gönüllü çocuksuzluğa yönelik tutumları üzerinde etkili olmasına rağmen sosyal onay ihtiyacının etkisinin olmamasının nedeninin sosyal onay ihtiyacını oldukça etkilediği görülen depresyon düzeyi, geniş-çekirdek ailede büyüme, mükemmeliyetçilik düzeyi, benlik farklılaşma düzeyi, benlik kurgusu, psikolojik iyi oluş düzeyi, kaygı düzeyi, özyeterlilik, doğum sırası, kırsal/kentsel bölgede yaşanması gibi faktörlerin etkisi olduğu düşünülmektedir. Araştırmacılar bahsedilen değişkenlerin sosyal onay ihtiyacı ile ilişkisini göz önünde bulundurarak literatüre katkıda bulunabilirler.

Kaynakça

- Abma, J. ve Martinez, G. (2006). Childlessness among older women in the United States: Trends and profiles. *Journal of Marriage and Family*, 68, 1045 – 1046. <https://doi.org/10.1111/j.1741-3737.2006.00312.x>
- Ashburn-Nardo, L. (2017). Parenthood as a moral imperative? Moral outrage and the stigmatization of voluntarily childfree women and men. *Sex Roles: A Journal of Research*, 76(5-6), 393–401. <https://doi.org/10.1007/s11199-016-0606-1>
- Avison, M. ve Furnham, A. (2015). Personality and voluntary childlessness. *Journal of Population Research*, 32(1), 45-67. <https://doi.org/10.1007/s12546-014-9140-6>
- Ayan, S. (2014). Cinsiyetçilik: Çelişik duygulu cinsiyetçilik. *Cumhuriyet Medical Journal* 36(2), 147-156. [10.7197/1305-0028.2533](https://doi.org/10.7197/1305-0028.2533)
- Badinter, E. (2011). *Kadınlık mı annelik mi?* İstanbul: İletişim.
- Bahtiyar-Saygan, B. ve Sakallı-Uğurlu, N. (2019). Development of attitudes toward voluntary childlessness scale and its associations with ambivalent sexism in Turkey. *Journal of Family Issues*, 40 (17), 2499-2527. <https://doi.org/10.1177/0192513X19860168>
- Blackstone, A. ve Stewart, M.D. (2012). Choosing to be childfree: Research on the decision not to parent. *Sociology Compass* 6(9), 718-727. <https://doi.org/10.1111/j.1751-9020.2012.00496.x>
- Bays, A. (2017). Perceptions, emotions, and behaviors toward women based on parental status. *Sex Roles*, 76 (3), 138-155. <https://doi.org/10.1007/s11199-016-0655-5>
- Bozkurt, B. ve Akpınar, A. (2017). Bilişim sektöründe toplumsal cinsiyete dayalı iş bölümü. *Marmara Üniversitesi Kadın ve Toplumsal Cinsiyet Araştırmaları Dergisi*, 1 (2), 17-28. <https://doi.org/10.26695/mukatcad.2018.8>
- Büyüköztürk, Ş. (2012). *Sosyal bilimler için veri analizi el kitabı*. Pegem Akademi Yayıncılık.
- Campbell, E. (1985). *The childless marriage: An exploratory study of couples who do not want children*. London: Tavistock.
- Çarkoğlu, A. ve Kalaycıoğlu, E. (2014). *Türkiye'de ve dünya'da vatandaşlık*. İstanbul Policy Center: İstanbul.
- Christopher, A. N. ve Mull, M. S. (2006). Conservative ideology and ambivalent sexism. *Psychology of Women Quarterly*, 30 (2), 223-230. <https://doi.org/10.1111/j.1471-6402.2006.00284.x>
- Çopur, Z. ve Koropecykj-Cox, T. (2010). University students' perceptions of childless couples and parents in Ankara, Turkey. *Journal of Family Issues*, 31(11), 1481-1506. <https://doi.org/10.1177/0192513X103615>
- Dalay-Tez, Z.Ç. (2016). *Ataerkil toplumda gönüllü çocuksuzluk: Türkiye'de gönüllü çocuksuzluğuşeçen kadınlara dair algı ve yaklaşımlar*. Yüksek lisans tezi, İstanbul Üniversitesi, İstanbul.
- Daniels, N. M. ve Chadwick, R. J. (2018). Doing homebirth like a man? Constructions of masculinity in South African men's narratives of homebirth. *Journal of Gender Studies* 27(6), 725-739. <https://doi.org/10.1080/09589236.2017.1301811>
- Davis, S.N. (2007). Gender ideology construction from adolescence to young adulthood. *Social Science Research*, 36, 1021-1041. <https://psycnet.apa.org/doi/10.1016/j.ssresearch.2006.08.001>
- Dimitrova, E. ve Kotzeva, T. (2022). Contested parent-hood: Attitudes toward voluntary childlessness as a life strategy in post-socialist Bulgaria. *Social Inclusion*, 10(3), 172–183. <https://doi.org/10.17645/si.v10i3.5065>
- Duman, M. Z. (2012). Aile kurumu üzerine tarihsel bir okuma girişimi ve muhafazakâr ideolojinin aileye bakışı. *İnsan ve Toplum Bilimleri Araştırmaları Dergisi* 1(4), 19-51. <https://dergipark.org.tr/tr/pub/itobiad/issue/8758/109270>

- Ellis, A. ve Harper, R. (2010). *Akılca yaşam kılavuzu*. (Çev. S. Kunt Akbaş). Ankara:HYB Yayıncılık (Özgün çalışma 1961).
- Erkaya, M.(2021). *Childless by choice: A qualitative study on couples' experiences of marriage and voluntary childlessness*. Yüksek lisans tezi, İstanbul Bilgi Üniversitesi, İstanbul.
- Ertuğrul-Yaşar, Z. ve Zorluoğlu, E. (2021). Üniversite öğrencilerinin toplumsal cinsiyet rollerinin ve toplumsal cinsiyet rollerine ilişkin tutumlarının incelenmesi. *Erzurum Teknik Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 0 (12), 1-17. <https://dergipark.org.tr/tr/pub/etusbed/issue/57750/795100>
- Erözkan, A. (2011). Sosyal kaygının yordayıcıları olarak kaygı duyarlılığı, benlik saygısı ve kişilerarası duyarlılık. *İlköğretim Online*, 10 (1), 338-347. <https://dergipark.org.tr/tr/pub/ilkonline/issue/8593/106868>
- Erözkan, A.(2005). Üniversite öğrencilerinin kişilerarası duyarlılık ve depresyon düzeylerinin bazı değişkenlere göre incelenmesi. *Muğla Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 14, 129-155. <https://dergipark.org.tr/tr/pub/musbed/issue/23490/250191>
- Gillespie,R.(2000). When no means no: Disbelief, disregard and deviance as discourses of voluntary childlessness. *Womens`s Studies International Forum*, 23 (2), 223-234. [https://psycnet.apa.org/doi/10.1016/S0277-5395\(00\)00076-5](https://psycnet.apa.org/doi/10.1016/S0277-5395(00)00076-5)
- Gilmore, D. (1999). *Manhood inmaking: Cultural concepts of masculinity*. New Haven: Yale University Press.
- Gladding, S.T. (2017). *Aile terapisi, tarihi, kuram ve uygulamaları* (Çev. İ. Keklik ve İ. Yıldırım). Ankara: Türk PDR Yayınları (Özgün Çalışma 1995).
- Glick, P. ve Fiske, S. T. (1996). The ambivalent sexism inventory: Differentiating hostile and benevolent sexism. *Journal of Personality and Social Psychology*, 70 (3), 491-512. <https://psycnet.apa.org/doi/10.1037/0022-3514.70.3.491>
- Glick, P. ve Fiske, S. T. (2001). An ambivalent alliance: Hostile and benevolent sexism as complementary justifications for gender inequality. *American Psychologist*, 56(2), 109–118. <https://psycnet.apa.org/doi/10.1037/0003-066X.56.2.109>
- Götmark, F. ve Andersson, M. (2020). Human fertility in relation to education, economy, religion, contraception, and family planning programs. *BMC Public Health* 20 (1), 265. <https://doi.org/10.1186/s12889-020-8331-7>
- Gubernskaya, Z. (2010). Changing attitudes toward marriage and children in six countries. *Sociological Perspectives*, 53(2), 179-200. <https://doi.org/10.1525/sop.2010.53.2.179>
- Gul, P. ve Kupfer, T. R. (2019). Benevolent sexism and mate preferences: Why do women prefer benevolent men despite recognizing that they can be undermining? *Personality and Social Psychology Bulletin*, 45(1), 146–161. <https://doi.org/10.1177/0146167218781000>
- Hakim, C. (2003). *Childlessness in Europe: ESRC full research report*. Swindon: ESRC.
- Hofmann, S.G. ve DiBartolo, P.M. (2010). Introduction: Toward an understanding of social anxiety disorder. In S.G. Hofmann ve P.M. DiBartolo (Ed.) *Social anxiety: Clinical, developmental, and social perspectives*. Oxford: Elsevier/Academic Press.
- Husnu, S. (2016). The role of ambivalent sexism and religiosity in predicting attitudes toward childlessness in Muslim undergraduate students. *Sex Roles*, 75 (11), 573-582. <https://doi.org/10.1007/s11199-016-0639-5>
- Kağıtçıbaşı, Ç. (2010). *Günümüzde insan ve insanlar. Sosyal psikolojiye giriş*. İstanbul: Evrim Yayınevi.
- Kağıtçıbaşı, Ç. (1982). Old age security value of children and socioeconomic development: Cross-national evidence. *Journal of Cross-Cultural Psychology*, 13, 29-42. <https://doi.org/10.1177/0022022182131004>

- Kağıtçıbaşı, Ç. ve Ataca, B. (2005). Value of children and family change: A three-decade portrait from Turkey. *Applied Psychology*, 54, 317-337. <https://doi.org/10.1111/j.1464-0597.2005.00213.x>
- Karagöz, Y. (2020). *SPSS amos meta uygulamaları istatistiksel analizler*. Nobel Yayıncılık.
- Karasar, B. ve Ögülmüş, S. (2016a). Üniversite öğrencilerinde sosyal onay ihtiyacının çeşitli değişkenler açısından incelenmesi. *Uludağ Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 29(2), 469-495. <https://dergipark.org.tr/tr/pub/uefad/issue/26859/282490>
- Karasar, B. ve Ögülmüş, S. (2016b). Sosyal onay ihtiyacı ölçeği: Geçerlilik ve güvenirlik analizi. *Ege Eğitim Dergisi*, 17(1), 84-104. <https://doi.org/10.12984/eed.38607>
- Kelly, M. (2009). Women's voluntary childlessness: A radical rejection of motherhood? *Women's Studies Quarterly*, 37(3/4), 157-172. <http://dx.doi.org/10.1353/wsq.0.0164>
- Kim, H. Y. (2013). Statistical notes for clinical researchers: assessing normal distribution (2) using skewness and kurtosis. *Restorative Dentistry & Endodontics*, 38 (1), 52-54. <https://doi.org/10.5395/rde.2013.38.1.52>
- Koropecj-Cox, T. ve Pendell, G. (2007). The gender gap in attitudes about childlessness in the United States. *Journal of Marriage and Family*, 69(4), 899-915. <https://psycnet.apa.org/doi/10.1111/j.1741-3737.2007.00420.x>
- Koropecj-Cox, T., Çopur, Z., Romano, V. ve Cody-Rydzewski, S. (2018). University students' perceptions of parents and childless or childfree couples. *Journal of Family Issues*, 39(1), 155-179. <https://doi.org/10.1177/0192513X15618993>
- Koropecj-Cox, T. ve Çopur, Z. (2015). Attitudes about childlessness and infertility treatments: A comparison of Turkish and American university students. *Journal of Comparative Family Studies*, 46(3), 373-402. <https://doi.org/10.3138/jcfs.46.3.373>
- LaMastro, V. (2001). Childless by choice? Attributions and attitudes concerning family size. *Social Behavior and Personality: An International Journal*, 29(3), 231-243. <https://psycnet.apa.org/doi/10.2224/sbp.2001.29.3.231>
- Leite, W. L. ve Beretvas, S. N. (2005). Validation of scores on the Marlowe-Crowne social desirability scale and the balanced inventory of desirable responding. *Educational and Psychological Measurement*, 65(1), 140-154. <https://doi.org/10.1177/0013164404267285>
- Lundquist, J. H., Budig, M. J. ve Curtis, A. (2009). Race and childlessness in America, 1988-2002. *Journal of Marriage and Family*, 71(3), 741-755. <https://doi.org/10.1111/j.1741-3737.2009.00630.x>
- Maftçi, A., Holman, A. C. ve Marchiş, M. (2021). Choosing a life with no children. The role of sexism on the relationship between religiosity and the attitudes toward voluntary childlessness. *Current Psychology*, 1-11. <https://doi.org/10.1007/s121144-021-02446-4>
- Merz, E. M. ve Liefbroer, A. C. (2012). The attitude toward voluntary childlessness in Europe: Cultural and institutional explanations. *Journal of Marriage and Family*, 74(3), 587-600. <https://doi.org/10.1111/j.1741-3737.2012.00972.x>
- Minogue, K. (1967). Conservatism. P. Edwards (Eds.) *Encyclopedia of philosophy*. New York: Macmillan.
- Neal, J. W. ve Neal, Z. P. (2022a). The stereotypes about childfree adults (SACChA) development, validation, and demographic correlates. *PsyArXiv*, 1-10. DOI: 10.31234/osf.io/8u2mp (B)
- Neal, Z.P. ve Neal, J.W. (2022b). Prevalence, age of decision, and interpersonal warmth judgements of childfree adults. *Scientific Reports*, 12, 11907. <https://doi.org/10.1038/s41598-022-15728-z>
- Özipek, B.B. (2000). *Muhafazakar düşünce geleneğinde akıl, toplum ve siyaset*. Doktora tezi. Ankara Üniversitesi. Ankara.

- Özipek, B. B. (2017). *Muhafazakârlık akıl, toplum, siyaset*. Timaş Yayınları: İstanbul
- Parlak, S. ve Tekin, I. (2020). A phenomenological study on voluntarily childless women. *Psikoloji Çalışmaları*, 40 (1), 161-186.
- Peri-Rotem, N. (2016). Religion and fertility in Western Europe: Trends across cohorts in Britain, France and Netherlands. *European Journal of Population*, 32 (2), 231-265. <https://doi.org/10.1007/s10680-015-9371-z>
- Phalet, K. ve Güngör, D. (2013). Türk göçmen ailelerde kültürel süreklilik ve süreksizlik: Aile değişim modelinin genişletilmesi. S. Bekman, A.A. Koç (Eds.). *İnsan gelişimi aile ve kültür: Farklı bakış açıları* içinde (ss.289-310). İstanbul: Koç Üniversitesi Yayınları.
- Rijken, A. J. ve Merz, E. M. (2014). Double standards: Differences in norms on voluntary childlessness for men and women. *European Sociological Review* 30(4), 470-482. <https://doi.org/10.1093/esr/jcu051>
- Sakallı-Uğurlu, N. (2002). Çelişik duygulu cinsiyetçilik ölçeği: Geçerlik ve güvenilirlik çalışması. *Türk Psikoloji Dergisi*, 17(49), 47-58. doi:10.31828/tpd13004433
- Sakman, E. (2021). Gönüllü çocuksuzluk: Çocuk sahibi olmama kararının altında yatan faktörler ve karşılaşılan tepkiler hakkında bir derleme. *Psikoloji Çalışmaları* 41(1), 83-109. <https://doi.org/10.26650/SP2020-0105>
- Scott, J., Alwin, D.F. ve Braun, M. (1996). Generational changes in gender-role attitudes: Britain in a cross-national perspectives. *Sociology*, 30, 471-492. <https://doi.org/10.1177/003803859603003004>
- Sever, M. (2015). Kadınlık, annelik, gönüllü çocuksuzluk: Elisabeth Badinter'den Kadınlık mı Annelik mi?, Tina Miller'dan Annelik Duygusu: Mitler ve Deneyimler ve Corinne Maier'den No Kid üzerinden bir karşılaştırmalı okuma çalışması. *Fe Dergi*, 7(2), 71-86. https://doi.org/10.1501/Fe0001_00000000144
- Siyez, D. M., Seymenler, S., Kağnıcı, Y., Esen, E., Siyez, E. ve Baran, B. (2018). Investigating university students' attitudes towards infertility in terms of socio-demographic variables. *Health Psychology Report*, 6(4), 351-360. <https://doi.org/10.5114/hpr.2018.77181>
- Şeyhanlıoğlu, H. (2011). *Türk siyasal muhafazakarlığın kurumsallaşması ve Demokrat Parti*. Ankara: Kadim Yayınları.
- Şimal, N. ve Gürsoy, E. (2020). Üniversite öğrencilerinin gelecekte çocuk sahibi olmaya ilişkin düşünceleri ve etkileyen faktörler. *Dokuz Eylül Üniversitesi Hemşirelik Fakültesi Elektronik Dergisi*, 13 (3), 148-159. <https://doi.org/10.46483/deuhfed.675721>
- Tabachnick, B. G. ve Fidell, L. S. (2013). *Using multivariate statistics (6th ed.)*. Boston: Allynand Bacon.
- Tanhan, F. ve Mukba, G. (2014). Spann-Fischer ilişkin bağımlılığı ölçeği'nin Türkçe'ye uyarlama çalışmasına ilişkin psikometrik bir analiz. *Pamukkale Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 36 (36), 179-190. <https://dergipark.org.tr/tr/pub/pauefd/issue/32869/374891>
- Taşçı, K.D. ve Özkan, S. (2007). University School for Health Sciences students' opinions about infertility. *TAF Prev Med Bull*, 6(3), 187-192.
- Türkiye İstatistik Kurumu (2021). *Doğum İstatistikleri*. data.tuik.gov.tr, 07.12.2022 tarihinde alınmıştır.
- Türkiye Nüfus ve Sağlık Araştırmaları (2018). *Doğurganlık ve Belirleyicileri*. fs.hacettepe.edu.tr, 07.12.2022 tarihinde alınmıştır.
- Uecker, J. E., Bonhag, R., Burtt, J. J., Evans, H. R. ve Hernandez, A. D. (2022). Religion and attitudes toward childlessness in the United States. *Journal of Family Issues*, 43(1), 186-214. <https://doi.org/10.1177/0192513X21994148>

Ulaş, S., Yar, D. ve Vefikuluçay-Yılmaz, D. (2021). Üniversite öğrencilerinin ebeveynlerinden aldıkları çocuk yetiştirme stilleri ile cinsiyet rolleri arasındaki ilişkin. *The Journal of Social Sciences*, 55, 665-681. <https://doi.org/10.29228/SOBİDER.52835>

Veevers, J. E. (1979). Voluntary childlessness: A review of issues and evidence. *Marriage & Family Review*, 2 (2), 1-26. https://doi.org/10.1300/J002v02n02_01

Verniers, C. (2020). Behind the maternal wall: The hidden backlash toward childfree working women. *Journal of Theoretical Social Psychology*, 4(3), 107-124. <https://doi.org/10.1002/jts5.65>

Vinson, C., Mollen, D. ve Smith, N.G. (2010). Perceptions of childfree women: The role of perceivers' and targets'. *Journal of Community & Applied Social Psychology* 20(5), 426-432. <http://dx.doi.org/10.1002/casp.1049>

West, H. (2013). *Fear is not a mental disorder: or what is really wrong with the DSM*. Erişim adresi: <http://www.harperwest.co/fear-is-not-a-mental-disorder-or-what-is-really-wrong-with-the-dsm/>

Yavuzer, H. (2011). *Çocuğu anlamak ve tanımak*. İstanbul: Remzi Kitabevi.

Yıldırım, Z. (2007). *Religiousness, conservatism and their relationship with traffic behavior*. Yüksek lisans tezi, Orta Doğu Teknik Üniversitesi, Ankara.

Yılmaz, H. (2006). *Türkiye`de muhafazakarlık: Aile, din, Batı*. Yayımlanmamış araştırma raporu, Boğaziçi Üniversitesi, İstanbul.

Young, J.E., Klosko, J.W. ve Weishaar, M.E. (2003). *Schema therapy: A practitioner`s guide*. London: Guilford Press.

Yuval –Davis, N. (2010). Theorizing identity: beyond the‘us’ and ‘them’ dichotomy. *Patterns of Prejudice*, 44 (3), 261-280. <https://doi.org/10.1080/0031322X.2010.489736>

INTERNATIONAL

JOURNAL of HUMAN STUDIES

ULUSLARARASI İNSAN ÇALIŞMALARI DERGİSİ

ISSN: 2636-8641

Cilt/VOLUME 6 Sayı/ISSUE 11 Yıl/YEAR: 2023 Alındı/RECEIVED: 07-01-2023 – Kabul/ACCEPTED: 21-01-2023

60 Yaş ve Üzeri Kişilerin Covid 19 Pandemisinde Videokonferans Yoluyla Uygulanan Eğitim ve Destek Programı Hakkında Görüşleri

Opinions of People Aged 60 and Over on the Training and Support Program Applied Through Video Conference in the Covid 19 Pandemic

Cemil YAVUZ¹ | Sevnaz ŞAHİN²

Abstract

Fethiye Refreshment University; which aims to teach active and healthy aging to people aged 60 and over, is a social responsibility project that started its education life in 2019. The project is a structured "Third Age University" model within the scope of lifelong learning. In the Covid 19 pandemic, the elderly were the most risky group in terms of disease and death rates, and the elderly were most affected by the negative effects of the social isolation and quarantine measures applied. For this reason, Fethiye Refreshment University has structured its face-to-face activities in the pre-pandemic

Öz

60 yaş ve üzeri kişilere aktif ve sağlıklı yaşlanmayı öğretmeyi amaçlayan Fethiye Tazelenme Üniversitesi 2019 yılında eğitim hayatına başlamış bir sosyal sorumluluk projesidir. Proje hayat boyu öğrenme kapsamında yapılandırılmış bir "Üçüncü Yaş Üniversitesi" modelidir. Covid 19 pandemisinde yaşlılar hastalık ve ölüm oranları açısından en riskli grup olmuş, uygulanan sosyal izolasyon ve karantina tedbirlerinin olumsuz etkilerinden en çok yaşlılar etkilenmiştir. Bu nedenle Fethiye Tazelenme Üniversitesi pandemi öncesi dönemde yüz yüze sürdürdüğü

¹ Öğretim Görevlisi, Dr., Muğla Sıtkı Koçman Üniversitesi Fethiye Sağlık Bilimleri Fakültesi, Hemşirelik Bölümü, Muğla / Türkiye, cyavuz@mu.edu.tr, ORCID No: 0000-0002-3324-5069

² Doç. Dr., Ege Üniversitesi Tıp Fakültesi. İç Hastalıkları Ana BD, Geriatri, Bilim Dalı, İzmir / Türkiye, sevnaz.sahin@ege.edu.tr, ORCID: 0000-0001-5457-901X

period as a videoconference training and support program together with the pandemic. The aim of the research is to determine the opinions of the students aged 60 and over who participated in this program. Research; is of descriptive type. 66 people attending the program were sampled. Data were collected by online survey between 30 June -14 July 2021. The data were evaluated by using number and percentage calculations in SPSS 22 program. According to the findings; 81,8% of the participants had not participated in the online training program before, 89,4% were “very” satisfied with participating in the applied program, 69,7% were establishing the Zoom program, 83,3% were using the program, It was determined that 70,8 of them had no difficulty in asking questions in the lesson. A high “very” level of satisfaction was noted for all courses. The courses with the highest satisfaction are foreign language courses. Videoconference program; especially learning new information (92,0%), having accurate and reliable information about covid 19 (83,7%), cognitive (80,3%), mental (77%) and social support (76,2%) stated that they made a “very” positive contribution in increasing social communication (73,8%) and being more physically active (73,8%). As a result; It was observed that the elderly who participated in the videoconference training and support program were “very” satisfied with the program. The applied program; While improving their digital skills, it also made a “very” positive contribution in terms of cognitive, spiritual, social and physical aspects, as well as the opportunity to learn according to their needs, access to accurate and reliable information about the pandemic. We think that videoconference programs structured in

faaliyetlerini, pandemi ile birlikte videokonferans eğitim ve destek programı olarak yapılandırmıştır. Araştırmanın amacı, bu programa katılan 60 yaş ve üzeri öğrencilerin programa ilişkin görüşlerini belirlemektir. Araştırma; tanımlayıcı tiptedir. Programa devam eden 66 kişi örnekleme alınmıştır. Veriler 30 Haziran -14 Temmuz 2021 tarihleri arasında online anket ile toplanmıştır. Veriler SPSS 22 programında sayı ve yüzdelik hesaplamalar kullanılarak değerlendirilmiştir. Bulgulara göre; katılımcıların %81,8’inin daha önce online eğitim programına katılmadığı, %89,4’ünün uygulanan programına katılmaktan “çok” düzeyde memnun olduğu, %69,7’sinin Zoom programını kurmakta, %83,3’ünün programı kullanmakta, %70,8’inin derste soru sormakta zorlanmadığını belirlenmiştir. Tüm dersler için yüksek oranda “çok” düzeyde memnuniyet belirtilmiştir. Memnuniyetin en yüksek olduğu dersler yabancı dil dersleridir. Videokonferans programının; özellikle yeni bilgiler öğrenme (%92,0), covid 19 ile ilgili doğru ve güvenilir bilgiye sahip olma (%83,7), bilişsel (%80,3), ruhsal (%77) ve sosyal destek sağlama (%76,2), sosyal iletişimi artırma (%73,8) fiziksel olarak daha aktif olma (% 73,8) başlıklarında “çok” düzeyde olumlu katkı sağladığı belirtilmiştir. Sonuç olarak; videokonferans eğitim ve destek programına katılan yaşlıların programdan “çok” memnun oldukları görülmüştür. Uygulanan program; dijital yeteneklerini geliştirirken, aynı zamanda ihtiyaçlarına uygun öğrenme imkânı, pandemi ile ilgili doğru ve güvenilir bilgiye ulaşma, bilişsel, ruhsal, sosyal ve fiziksel açılardan “çok” düzeyde olumlu katkı sağlamıştır. İhtiyaçlarına uygun olarak yapılandırılmış videokonferans programların, yaşlılar tarafından ilgiyle takip edileceğini düşünüyoruz. Özellikle sosyal izolasyon yaşayan

accordance with their needs will be followed with interest by the elderly. We believe that it can be an important element in every period in supporting the elderly, especially those who experience social isolation.

yaşlıların desteklenmesinde her dönemde önemli bir unsur olabileceği kanısındayız.

Anahtar kelimeler: Covid 19 pandemisi, yaşlı, video konferans eğitim destek programı

Keywords: Covid 19 pandemic, elderly, videoconference education support program

Giriş

Aralık 2019'da Çin Halk Cumhuriyeti'nde Wuhan şehrindeki Deniz Ürünleri Pazarı'nda görülen bazı pnömoni vakalarının yeni bir koronavirüs salgını ile ilgili olduğu tespit edilmiştir. Önceleri 2019-nCoV, sonraları SARS-CoV-2 olarak isimlendirilen virüsün neden olduğu klinik hastalığa Koronavirüs Hastalığı 2019 (COVID-19) denilmiştir (Topeli İskit et al., 2021). 30 Ocak 2020'de, Dünya Sağlık Örgütü (DSÖ); COVID-19 salgınına Altıncı Halk Sağlığı Acil Durumu (Peeri et al., 2021), ardından da 11 Mart 2020 tarihinde Pandemi olarak ilan etmiştir (WHO Europe, 2020). Ülkemizde ilk vaka 11 Mart 2020'de bildirilmiştir (T.C. Sağlık Bakanlığı COVID-19 Bilgilendirme Platformu 2020 ; Topeli İskit et al., 2021). Bu tarihte; 11 Mart itibarıyla 114 ülkede 118 bin vakanın görüldüğü ve 4 bin 291 kişinin hayatını kaybettiği açıklanmıştır (Johns Hopkins CSSE, 2020; Worldmeter.com, 2021). Aradan geçen iki yılda (07 Nisan 2022 tarihi itibarı ile); vaka sayısı 495 milyona, ölüm sayısı 6,17 milyona ulaşmıştır. Bu tarihler arasında ülkemizde vaka sayısı 14,9 milyon, vefat sayısı 98275 olarak gerçekleşmiştir (World Health Organization, 2022).

Hastalıkları Kontrol ve Önleme Merkezi (Centers for Disease Control and Prevention: CDC)'nin COVID-19 için tanımladığı risk gruplarının başında yaşlılar ve kronik hastalığı olanlar gelmektedir. Yaşa özgü ölüm oranları da yaşlıların en fazla risk altında olduğunu göstermektedir. ABD'de bildirilen 10 ölümden 8'inin, 65 ve üstü yaş erişkinlerde görüldüğü bildirilmektedir (CDC, 2020). Pandemi döneminde hastalığın yayılması ve riskli grupların hastalığa yakalanmasını önlemek için hareketliliği kısıtlama ve sosyal mesafeyi koruma yaklaşımları tüm dünyada ortak strateji olarak uygulanmıştır. Gerek WHO, gerekse ülkelerin ulusal sağlık kuruluşları, hastalığın yayılmasının azaltılması için sosyal izolasyon ve evde kalma çağrılarını yapmış, karantina ve dışarı çıkma yasakları uygulamışlardır. Bu kapsamda tüm dünyada okullar ve iş yerleri başta olmak üzere kamusal alanlar geçici olarak kapatılmış ve ev karantinası uygulamasına geçilmiştir (Duran, 2020). 21 yüzyılda; Yaygın Akut Solunum Yetmezliğine neden olan SARS Virüsü salgını (2003) ve Ebola virüsü salgını (2014) sırasında da bölgesel karantinalar uygulanmıştır (Şirin et al., 2020). Ancak hiç biri COVID-19 da uygulanan kısıtlamalar kadar yaygın ve geniş kapsamlı olmamıştır.

Ülkemizde ilk vakanın görüldüğü 11 Mart 2020 tarihiyle başlayan tedbirlere ek olarak 22 Mart tarihinden itibaren 65 yaş üzeri kişilere, kronik hastalığı olanlara sokağa çıkma yasağı getirilmiştir (İç İşleri Bakanlığı, 2020). Bu yasak 10 Mayıs tarihinde 11.00 ile 15.00 saatleri arasında, 10 Haziran 2020 tarihinden sonra 10.00 - 20.00 saatleri arasında, “dışarı çıkma izni” şeklinde uygulanmıştır (TÜBA, 2020; İç İşleri Bakanlığı, 2021).

COVID-19 pandemisinde elde edilen veriler ve eski pandemilerdeki tecrübelerle dayanarak; “yaşlılar, solunum yolları ve kardiyovasküler sistem hastalığı olan bireyler, diyabetikler, hipertansifler, söz konusu virüs enfeksiyonu açısından daha riskli gruplar olarak belirtilmiştir (Chang & Levy, 2021). Riskli kişilerin korunması ve bulaşma zincirinin kırılmasında en etkili yöntemin hasta bireylerin, gerçek veya şüpheli taşıyıcıların, etkilenmemiş toplumdaki efektif bir şekilde ayrılması olduğu belirtilmektedir (Duran, 2020). Dünya’da olduğu gibi ülkemizde de ölüm açısından en yüksek riskli olarak belirtilen 65 ve üzeri yaş nüfus, sosyal ortamlardan ilk ayrılan grup olmuş, evlerinde ilk haftadan itibaren izole edilmişlerdir.

Sosyal izolasyonun, enfeksiyonun hızlı yayılımını engellemek için en iyi seçenek olduğu düşünülse de; dışarı çıkma yasakları ve karantina uygulamalarının olası yararları kadar olumsuz ruhsal sonuçları da olduğu gözden kaçırılmamalıdır (Jiménez-Pavón et al., 2020). Bu önlemler enfeksiyon, hastalık ve ölümü önlemede etkili olsa da, yalnızlık ve yabancılaşmanın artmasına (McGinty et al., 2020 ; Bailey et al., 2021) yol açabildiği ve potansiyel olarak hem zihinsel hem de fiziksel sağlık açısından korkunç sonuçlar doğurabileceği belirtilmektedir (Courtin & Knapp, 2017). Önceki bulaşıcı salgınlar ve pandemilerden elde edilen kanıtlar, sosyal izolasyonun fiziksel, zihinsel ve psikolojik sağlığa olumsuz etkileri olduğunu göstermiştir (Sameh W. Boktor & Hafner, 2020 ; Jeong H et al., 2016). İzolasyon, depresyon, kaygı ve bilişsel gerileme ile güçlü bir şekilde bağlantılıdır ve öz değer, amaç duygusu, değerli hissetme gibi dayanıklılık faktörlerini azaltmaktadır (Novotney, 2019).

Önceki pandemilerde yapılan araştırmalar; “psikolojik ve duygusal rahatsızlıkların, depresyon, stres, düşük ruh hali sinirlilik, uykusuzluk, travma sonrası stres bozukluğu tablolarının yüksek oranda görüldüğünü” ortaya koymaktadır (Brooks et al., 2020). İzolasyonun, kafa karışıklığı, konsantrasyon bozukluğu, korku, tükenmiş hissetmek gibi ruhsal yakınmalara, majör depresyon, travma sonrası stres bozukluğu (TSSB), akut stres bozukluğu, uyum bozukluğu, yaygın anksiyete bozukluğu gibi ruhsal bozukluklar neden olduğu belirtilmektedir (Banerjee, 2020; Courtin & Knapp, 2017). COVID-19 süreci, korunma ve önleme davranışı olarak sosyal etkileşimleri azaltmayı gerektirmiştir. Bu nedenle özellikle yalnız yaşayan yaşlılar için çok daha ileri sorunlar oluşturabileceği belirtilmektedir (Armitage & Nellums, 2020).

Sosyal izolasyon dönemlerinde algılanan izolasyonu azaltan sosyal desteği artıracak önlemler alınması önemlidir. İzolasyon sürecinde erken tanımlama ve müdahale girişimleri, uyumu güçlendireceği gibi uzun vadede ortaya çıkabilecek birçok ruhsal ve fiziksel problemi de engelleyebilir. Bunun için bireylerin başkalarıyla olan bağları, iletişimlerini sağlamalı ve korunmalıdır. Bu dönemlerde marjinalize edilmiş ve izole edilmiş insanlarla bağlantı sağlamak için ekstra çaba gösterilmelidir. Yaşlıları sosyal olarak desteklemeye yönelik girişimler arasında Facebook, Twitter, WhatsApp ve diğer dijital platformlar gibi çevrimiçi teknolojiler aracılığıyla sosyal ağların geliştirilmesi, insanların çevrimiçi

olmaya ve konuşmaya teşvik edilmesi yaklaşımlarının bu dönemde etkili olacağı belirtilmektedir (Galea et al., 2020).

Dışarı çıkmama, fiziksel olarak hareketsiz bir yaşam sürdürmenin yaşlı yetişkinlerde olumsuz etkileri çok şiddetlidir. Yaşlı yetişkinlerin COVID-19 riskleri daha yüksek olduğundan evde uzun süre kalmaları gerekebilir. Ancak; bu süreçte tamamen hareketsiz bir yaşam şeklini sürdürmekten kaçınılmadırlar. Fiziksel aktivitenin yaşlı yetişkinler için özellikle bağımsızlık (Harridge & Lazarus, 2020 ; Sun et al., 2013), zihinsel sağlık, esenlik ve refah düzeylerini korumak açısından önemli olduğu belirtilmektedir. Fiziksel harekette azalma, uzun süreli oturma, kardiovasküler hastalık ve tüm nedenlere bağlı mortalite için dünya çapında değiştirilebilir ana risk faktörleri arasında yer alır (Lavie et al., 2019). Dolayısıyla, hareketsizliğin dördüncü önde gelen mortalite nedeni olduğu unutulmamalıdır (WHO, 2010 ; Ghram et al., 2021). Hollandalı yaşlı yetişkinlerde yapılan bir araştırmada; örneklemin yaklaşık yarısında (%48,3-54,3) pandemi nedeniyle fiziksel aktivite ve egzersizde azalma olduğu belirtilmektedir (Visser et al., 2020). Sosyal izolasyon döneminde yetişkinlerin kendi sınırlı alanlarında fiziksel olarak aktif kalabilmeleri için basit ve güvenli uygulamaları hayat geçirmelerine yardımcı olmak gerekir (Goethals et al., 2020). İspanyada 60 yaş üzeri bireylerle COVID-19 pandemisinin ilk dönemimde yapılan bir araştırmanın sonuçları, karantina sırasında düzenli olarak şiddetli ve orta-şiddetli fiziksel aktivite yapan yaşlı yetişkinlerin daha yüksek dayanıklılık (Lokus, Öz-yeterlik ve İyimserlik), olumlu duygulanım ve daha düşük depresif belirtiler bildirdiğini göstermiştir (Carriedo et al., 2020).

COVID-19 pandemisinde riskli olarak tanımlanan yaşlı ve kronik hastalığı olan yetişkinlerin sağlıklarının korunabilmesi ve iyileştirilmesi için evde geçirilen sürecin mümkün olduğunca aktif olması sağlanmalıdır (Arslan E, Ercan S. 2020). COVID-19 pandemisinde olduğu gibi egzersizi bırakma dönemlerinin zararlı etkilerinden kaçınmak için yaşlı yetişkinlere, hareketsiz yaşam tarzlarını kırmak ve bağımsızlıklarını geliştirmek için fiziksel aktivite reçete edilebilir (Goethals et al., 2020). Basit, uyarlanmış, özel günlük fiziksel aktiviteler, kolayca uygulanabilen, ev tabanlı egzersiz programları COVID-19 pandemisinin zararlı etkilerini azaltmak ve kırılgan yaşlı yetişkinlerin bakımı için en iyi çözüm olarak kabul edilebileceği belirtilmektedir (Aubertin-Leheudre & Rolland, 2020; Kaya Ciddi & Yazgan, 2020) Bu programlara erişimde dijital teknolojiler, internet, web tabanlı uygulamalar kullanılabilir. Dijital platformlar aynı zamanda sosyal bağlantıların uzaktan sürdürülmesini sağlar. Etkili başa çıkmayı teşvik etmenin yanı sıra yalnızlık, sıkıntı ve diğer zihinsel sağlık koşullarını hafifletmek için terapötik tekniklerin ve becerilerin öğrenilebileceği ve uygulanabileceği dijital müdahalelerin iletilmesine imkan verir (Beatty & Lambert, 2013 ; Spijkerman et al., 2016). Bu tür müdahaleler, grup halinde yapılırsa pandemi gibi dönemlerde sosyal izolasyonu azaltabilir (Chen & Schulz, 2016). COVID-19 salgını, dijital platformlar aracılığıyla terapötik müdahaleler sunmanın ne kadar gerekli hatta çoğu zaman kaçınılmaz olduğunu bir kez daha göstermiştir.

Yaşlılar; toplumun COVID-19 pandemisinden en çok etkilenen kesimidir (UNFPA, 2020). Yüz yüze destek programlarının yürütülmesinin imkansız olduğu izolasyon döneminde; fiziksel, psikolojik, tıbbi, ve sosyal ihtiyaçları artmış bu yaş grubuna COVID-19 hakkındaki ihtiyaçları da içerecek şekilde bir destek programının video konferans yoluyla evlere götürülmesi önemli bir katkı sağlayacaktır.

Bu araştırma; pandemi sürecinde yaşlı nüfusun fiziksel, psikolojik ve sosyal sağlığın korunması için yürütülen çalışmalara, video konferans yoluyla uygulanacak bir destek programı önerisi ile yeni bir yaklaşım önermektedir. Bu araştırma pandemi döneminde sosyal mesafe ve dışarı çıkma kısıtlamalarının yaşlılarda neden olduğu psikososyal zorlanmaları video konferans yöntemiyle uyguladığı destek programı ile azaltmayı amaçlayan ender çalışmalardan biri olacaktır.

Yöntem

Amac

Bu araştırma Fethiye Tazelenme Üniversitesi 60+ yaş öğrencilerinin videokonferans yoluyla uygulanan eğitim ve destek programlarına ilişkin görüşleri belirlemek amacıyla yapılan tanımlayıcı tipte bir araştırmadır.

Evren ve örneklem

Araştırma Fethiye Tazelenme Üniversitesi öğrencileri üzerinde yürütülmüştür. Fethiye Tazelenme Üniversitesi; 2019 yılında kurulan 60 yaş üzeri kişilerin aktif, sağlıklı yaşlanmasını yaşantı yoluyla öğretmeyi ve sürdürmeyi amaçlayan bir sosyal sorumluluk projesidir. Dünyada Üçüncü Yaş Üniversiteleri "University of the Third Age" olarak bilinmektedir. Fethiye Tazelenme Üniversitesine kayıt olan 60 yaş üzeri kişiler 4 yıl süren planlı bir müfredatı olan eğitim programına katılırlar. Gönüllü öğretim üyeleri ve eğitimcilerden ders alırlar. Üniversite kampüsü, Fethiye İlçesinde bazı kurumların konferans salonları ve kent parkları gibi pek çok alanı kullanarak yüz yüze yürütülen program pandemi ile birlikte 2020 yılı güz yarıyılı itibarı ile videokonferans yoluyla Zoom Meeting programı ile sürdürülmeye başlanmıştır. 60 yaş üzeri kişilere pandemi döneminde önceden ilan ettiği bir müfredatla videokonferans yoluyla eğitim ve destek sağlayan ülkemizde ilk programdır. Kesintisiz 4 dönemdir devam etmektedir. Programa kayıtlı 100 öğrenci vardır. Bu öğrencilere pandemi ile birlikte eğitimlerin videokonferans yoluyla devam edeceği WhatsApp grupları ve sosyal medya sayfası üzerinden duyurulmuş ve programı sürdürmek isteyenlerin telefon, tablet ve bilgisayarlarına hazırlanan kısa videolarla, telefon görüşmeleri veya sosyal mesafe kurallarına uyularak yapılan ziyaretlerle Zoom Meeting programının kurulumu sağlanmıştır. Program başlamadan önce öğrencilerle ve program koordinatörleri ile bağlantı provaları yapılarak programı açma, kapama, soru sorma, ses açıp kapama gibi özellikleri öğretilmiştir. Programın Fethiye ilçesinde yaşayan 60 yaş üzeri katılımcıları haricinde sosyal medya hesaplarımızdan ve ortak arkadaşlıklar aracılığı ile haberdar olan İstanbul, İzmir, Ankara, Hatay, Bursa, Bodrum, Ürgüp'ten kayıt yaptıran ve devam eden öğrencileri vardır. Araştırma örneğine 2 eğitim öğretim dönemi boyunca uzaktan eğitim programına katılan ve araştırmaya katılmayı kabul ederek online anket dolduran 66 kişi alınmıştır.

Verilerin Toplanması ve Değerlendirilmesi

Araştırmanın verileri 30.06.2021-14.07.2021 tarihleri arasında öğrencilerin WhatsApp gruplarına gönderilen online anket ile toplanmıştır. Verilerin değerlendirilmesi SPSS 22 programında sayı ve yüzdelik hesaplamalar kullanılarak yapılmıştır.

Çalışmanın Etik Yönü

Araştırma için Muğla Sıtkı Koçman Üniversitesi (23.06.2021 / 138 numaralı karar) etik kuruldan ve kişilerden izin alınmıştır.

Bulgular

Katılımcılara ait sosyodemografik veriler Tablo 1 de verilmiştir.

Tablo 1. Katılımcıların Sosyodemografik Özellikleri (n:66)

Sosyodemografik Veriler		n	%
Cinsiyet	Kadın	52	78,8
	Erkek	14	21,2
Yaş	60-64 yaş	27	31,8
	65-69 yaş	21	40,9
	70-74 yaş	9	13,6
	75-79 yaş	9	13,6
Medeni durum	Evli	37	56,1
	Bekâr	29	43,9
Eğitim seviyesi	İlkokul	2	1,5
	Ortaokul	1	1,0
	Lise	24	36,4
	Ön lisans	12	18,2
	Lisans	21	31,8
	Yüksek lisans	6	9,1
Kiminle yaşıyor	Aile üyeleri	43	65,2
	Yalnız	21	31,8
	Arkadaş	2	3,0
Aile üyelerinden ayrılma	Evet	3	4,5
	Hayır	63	95,5
Aylık gelir	Gidere denk	37	56,9
	Gelir fazla	18	27,7
	Gider fazla	10	15,4
Genel sağlık durumu	İyi	43	65,2
	Orta	23	34,8
Kronik hastalık	Kronik hastalığı yok	19	29,2
	1 tane	28	43,1
	2 tane	16	24,6
	3 tane	2	3,1

Katılımcıların %78,8'i kadın, %21,2'si erkektir. %31,8'i 60-64 yaş, %40,9'u 65-69 yaş, %13,6'sı 70-74 yaş, %13,6'sı 75-79 yaş arasındadır.

Katılımcıların %56,1'i evli, %43,9'u bekârdır.

Katılımcıların %2,5'i ilköğretim, %36,4 lise, %18,2'si ön lisans, %31,8'i lisans, %9,1 lisansüstü eğitime sahiptir.

Katılımcıların %65,2'si aile üyeleri ile birlikte, %31,8'i yalnız, %3'ü arkadaşları ile yaşamaktadır.

Katılımcıların %4,5'i pandemi döneminde izolasyon amacıyla birlikte yaşadığı aile üyelerinden ayrılmış, %95,5'i ayrılmamıştır.

Katılımcıların %56,9'nun aylık geliri giderine denk, %27,7'sinin geliri fazla, %15,4'ün gideri gelirinden fazladır.

Katılımcıların %65,2'si yaşlarınınza göre genel sağlık durumunu iyi, %34,8'i orta olarak değerlendirmektedir.

Katılımcıların %29,2'sinin yerleşik kronik bir hastalığı yoktur, %43,1'inin 1 tane, %24,6'sının 2 tane, %3,1'inin 3 ve daha fazla kronik hastalığı vardır (Tablo1).

Tablo2. Katılımcıların Programa Katılmaktan Memnun Olma Durumları (n:66)

Pandemi uzaktan eğitim programına katılmaktan memnuniyet	n	%
Memnun değilim	0	0
Az	0	0
Orta	7	10,6
Çok	59	89,4
Toplam	66	100

Katılımcıların %89,4'ü Fethiye Tazelenme Üniversitesi pandemi döneminde uyguladığı uzaktan eğitim programına katılmaktan çok memnun, %10,6'sı orta derecede memnun oldukları yanıtı verilmiştir. Az veya hiç memnun olmayan katılımcı yoktur. Ayrıca katılımcıların %81,8'i pandemi öncesi dönemde internet üzerinden online eğitim ve kursa katılmadıklarını belirtmiştir (Tablo2).

Tablo3. Katılımcıların Programı Kurulumu, Kullanımı ve Dersler İle İlgili Görüşleri

	Evet		Hayır		Kısmen		Toplam	
	n	%	n	%	n	%	n	%
Programı kurmakta zorluk	5	7,6	46	69,7	15	22,7	66	100
Programı kullanmakta zorluk	2	3	55	83,3	9	13,6	66	100
Derste soru/katkı vermede zorluk	4	6,2	46	70,8	15	23,1	65	100
Derslerin ilan edildiği saatte başlaması	65	98,5	0	0	1	1,5	66	100
Ders iptali veya boş geçmesi	0	0	64	100	0	0	64	100

Katılımcıların %69,7'si Zoom Meeting programını bilgisayar veya cep telefonuna kurmakta(yüklemekte) zorlanmadığını, %83,3'ü programı kullanmakta hiç zorlanmadığını, %70,8'i derste soru sormak veya katkı sağlamak zorlanmadığını, %98,5'i derslerin ilan edildiği saatte başladığını, %100'ü derslerin iptal edilmediğini veya boş geçmediğini belirtmiştir (Tablo3).

Tablo 4. Katılımcıların Derslerden Memnuniyet Düzeyleri

Derslerden memnuniyet	Az		Orta		Çok		Dersi alan	
	n	%	n	%	n	%	n	%
Spor (yoga- plates)	1	1,8	6	10,9	48	87,3	55	100
Chi gong	1	1,9	7	13,4	44	84,6	52	100
Dans	3	7,9	6	15,7	29	76,3	38	100
Kültür sanat	0	0	4	6,9	54	93,1	58	100
İngilizce	0	0	1	2,7	36	97,3	37	100
Almanca	1	6,2	0	0	15	93,7	16	100
Beceri geliştirme	1	2	14	28	35	70,0	50	100
Sosyal bilimler	0	0	2	11,2	55	88,7	57	100

Katılımcılar derslerden ağırlıklı olarak **çok** düzeyde memnun oldukları belirlenmiştir. Katılımcıların en çok İngilizce (%97,3), Almanca; (%93,7) derslerinden çok memnun oldukları, bu dersleri sırasıyla Kültür sanat, (%93,1), Sosyal bilimler, (%88,7) Spor (%87,3), Çigong (%84,6) derslerinin izlediği görülmüştür. Öğrencilerin en az %70'inin derslerden “çok” düzeyde memnun oldukları, hiç memnun olmayan katılımcının olmadığı tespit edilmiştir (Tablo 4).

Tablo 5. Katılımcıların Pandemi Destek Programının Katkısına İlişkin Görüşleri

Pandemi destek programı	Çok		Orta		Az		Hiç		Toplam	
	n	%	n	%	n	%	n	%	n	%
Sosyal destek sağladı	48	76,2	13	20,6	1	1,5	1	1,5	63	100
Sosyal iletişimi artırdı	45	73,8	15	24,6	1	1,6	0	0	61	100
Yalnızlığı azalttı	39	62,9	17	27,4	4	6,5	2	3,2	62	100
Stresle baş etmeme yardımcı oldu	39	62,9	17	27,4	4	6,5	2	3,2	62	100
Olumsuz, karamsar duygularla baş etmekte yardımcı oldu	39	62,9	17	27,4	4	6,5	2	3,2	62	100
Fiziksel olarak daha aktif olmamda yardımcı oldu	45	73,8	14	23,0	1	1,6	1	1,6	61	100
Covid 19 korkusu ile baş etmekte yardımcı oldu	43	70,4	13	21,3	2	3,3	3	3,3	61	100
Yeni beceriler öğrenmemi sağladı	35	53,9	14	23,7	4	6,8	6	10,1	59	100
Yeni bilgiler öğrenmemi katkı sağladı	57	92,0	5	8,0	0	0	0	0	62	100
Fiziksel/bedeni anlamda olumlu katkı sağladı	44	73,3	12	20	3	5	1	1,7	60	100
Ruhsal/psikolojik anlamda olumlu katkı sağladı	47	77	11	18,1	3	4,9	0	0	61	100
Bilişsel anlamında olumlu katkı sağladı	49	80,3	12	19,7	0		0	0	61	100
Bilgisayar ve internet teknolojilerini kullanmamda olumlu katkı sağladı	41	68,3	12	20	3	5	4	6,7	60	100
Covid 19 ile ilgili doğru ve güvenilir bilgiye sahip olmama katkı sağladı	51	83,7	7	11,5	2	3,2	1	1,6	61	100

Katılımcılara uygulanan destek programının kendisine sağladığı katkı hakkında görüşleri incelendiğinde tüm seçeneklerde ağırlıklı olarak **çok** düzeyde katkı sağladığı yönünde görüş belirtildiği

görülmektedir. Bu alanlar sırasıyla; yeni bilgiler öğrenmeme katkı sağladı (%92,0), covid 19 ile ilgili doğru ve güvenilir bilgiye sahip olmama katkı sağladı (%83,7), bilişsel (zihinsel) anlamda olumlu katkı sağladı (%80,3) şeklinde sıralanmıştır. Sonra ruhsal/psikolojik anlamda olumlu katkı sağladı (%77), sosyal destek sağladı (%76,2), sosyal iletişimimi artırdı (%73,8) fiziksel olarak daha aktif olmamda yardımcı oldu (% 73,8) bana fiziksel/bedeni anlamda olumlu katkı sağladı (% 73,3) olarak devam etmiştir (Tablo 5).

Katılımcılara 2021 güz yarıyılında derslerin uzaktan mı, yüz yüze mi işlenmesi hakkındaki görüşleri sorulmuş; %73,6'sı evet kesinlikle uzaktan olsun yanıtı vermiştir. %81,2'si şartlar iyi olursa spor derslerini açık alanda buluşup yapmak istediklerini belirtmişlerdir. Derslerin haftada 1 gün kapalı alanda derslikte yapılmasını ister misiniz? sorusuna % 56,3'ü "böyle bir riske gerek olmadığı, zoom üzerinden devam etmek istediklerini belirtmişlerdir.

Tartışma

60+ Tazelenme Üniversitesi 2016 yılında Prof. Dr. İsmail Tufan tarafından Akdeniz Üniversitesinde başlatılmış bir sosyal sorumluluk projesidir. Gördüğü ilgiyle birlikte kısa sürede yaygınlaşmıştır. 2021 yılı itibarıyla 6 üniversitede 7 kampüste; Akdeniz Üniversitesi(1), Ege Üniversitesi(1), Muğla Sıtkı Koçman Üniversitesi(2), Burdur Mehmet Akif Ersoy Üniversitesi(1), Anadolu Üniversitesi(1), Kıbrıs Girne Üniversitesi(1) toplam 5.665 yaşlının eğitim görmektedir. 2022-2023 öğretim yılında 8 üniversite ile 17 kampüse ulaşılacağı belirtilmektedir. Proje 2021 yılında Aile ve Sosyal Politikalar Bakanlığına devredilmiştir(Aile Bakanlığı, 2021). 60 yaşını doldurmuş veya daha ileri yaşlardaki, okuryazar olan herkes kayıt olarak eğitim görme hakkına sahiptir. 60+Tazelenme Üniversitelerinde eğitim süresi 4 (dört) yıldır. Akademik takvimleri üniversitelerin akademik takvimiyle uyumludur. 60+Tazelenme Üniversitesi'nin dersleri hedef kitlenin ihtiyaçları ve ilgili üniversite kampüsünün kaynakları gözetilerek belirlenir. Dersler gönüllülük temelinde üniversite öğretim üyeleri veya üniversite dışından konusunda uzman ve yetkin kişiler tarafından verilir. Fethiye Tazelenme Üniversitesi 23 Eylül 2019 tarihinde 75 öğrencisi ile akademik hayatına başlamıştır. İlk dönem müfredatında; Spor, beceri, sağlık bilimleri, sosyal bilimler, geriatri, yabancı dil dersleri zorunlu, tango, halk oyunları, sanat müziği, halk müziği dersleri seçmeli dersler olarak belirlenmiştir (Yavuz, 2020). Bu sosyal sorumluluk projesi büyük beğeni ve enerji devam ederken Covid 19 salgını haberleri basında yer almaya başlamıştır.

Türkiye'de COVID-19 pandemisi nedeniyle sokağa çıkma yasağı döneminde 65 yaş ve üstü kişilerde yüksek bir anksiyete ve depresyon prevalansı bulunduğu belirtilmektedir (Yürümez Korkmaz et al., 2021) Pandemi sürecinde ülkemizde ev karantinasının yaşlı nüfusun yalnızlık ve anksiyete düzeylerini arttırdığı, kronik hastalık olan yaşlılarda anksiyete düzeyinin daha yüksek olduğu belirtilmektedir (Kılınçel et al., 2020). Diğer çalışmalarda da ülkemizde pandemiden en fazla etkilenenlerin önceden psikiyatrik hastalığı olanlar, kadınlar, kentte yaşayanlar ve beraberinde kronik hastalığa sahip kişilerin olduğu belirtilmektedir (Özdin & Bayrak Özdin, 2020). Karantina ve izolasyon uygulamalarında çok sayıda yaşlı, sosyal destek ağları, sağlık ve sosyal hizmet sağlayıcılarla bağlantı kurmanın olağan yollarını kaybetmiş yalnız başına kalmıştır. Geleneksel stratejilerin çoğu, yeni normalde modası geçmiş hale gelmiştir. Bu dönemde sosyal iletişimi artırmak için yeni beceriler-

teknoloji öğrenmenin, insanlarla geleneksel olmayan yollarla nasıl ilişki kurulacağını öğretmenin (çevirim içi uygulamalar, çevirim içi videolar tele sağlık gibi (Berg-Weger & Morley, 2020).) sosyal çevreleriyle iletişim halinde kalmalarını sağlamanın, (Sepúlveda-Loyola-Rodríguez et al., 2020) herhangi bir karantinanın gelecekte esenlikleri üzerindeki etkisini azaltabileceğini vurgulanmaktadır(Deveoğlu, 2021).

Araştırmacılar, daha çok yaşlı bireyler, kadınlar, engelli bireyler ve düşük gelirli bireyler gibi toplumun çeşitli kesimlerini etkileyen eşitsizliklere ve dijital dışlanmaya maruz kaldıklarını belirtmektedirler (Crenshaw ve Robison, 2006; Cruz-Jesus vd., 2012; Vicente ve Lopez, 2010). Ülkemizde yaşlı nüfusta internet kullanım oranları artmaktadır. İnternet kullanan 65-74 yaş grubundaki bireylerin oranı 2015 yılında %5,6 iken bu oran 2020 yılında %27,1'e yükselmiştir (TÜİK, 2021). Ülkemizde yapılan bir çalışmada yaşlıların teknolojik cihaz kullanımına tam hâkim olamadıkları belirtilmektedir. Özellikle pandemi dönemi evlerinden çıkamayan yaşlıların teknoloji tabanlı etkinlikler ile ilgili bilgi sahibi olmamaları büyük bir eksiklik olduğunu belirtmektedir (Bayram & Arıcı, 2014). 65 Yaş Üstü Kadınlara Dijital Yetkinlik Kazandırılmasına Yönelik Bir Öğretim Tasarımı çalışmasında eğitim yoluyla 65 yaş ve üstü kadınlara dijital yetkinlikleri kazandırma amacının geçerliliğini kanıtladığı belirtilmektedir. Sosyal politika önerisi olarak yaşlı nüfusa internet aracılığıyla hazırlanacak olan kısa bilgilendirme videolarının, yaşlı nüfusun dijital gelişimini de olumlu yönde etkileyeceği düşünülmektedir (Adnan et al., 2021). Araştırma grubumuzun tamamı internet ve digital teknoloji kullanım becerisine sahiptir. Bunda yürüttüğümüz eğitim programının payı yüksektir. Uzaktan eğitim için gerekli olan videokonferans programını hepsi kurup kullanma becerisine sahip olmuştur. Programı kurma ve kullanmada zorlandığını belirtenlerin oranı çok düşüktür (Tablo3).

Pandeminin yarattığı fiziksel ve psikosoyal olumsuzlukları azaltmada uyguladığımız program katılımcı öğrenciler tarafından “çok düzeyde” destekleyici, yararlı olarak değerlendirilmiştir. Bu özelliği ile pandemi döneminde planlı bir müfredatla uzaktan eğitim ve destek sunan ilk projedir. Bu proje gibi projeler yaşlıların pandemi döneminde güvenilir bilgiye ulaşması, korunması ve desteklenmesinde önemli olmuştur. Ankara Çankaya bölgesinde yaşayan 65+ yaş, üst sosyo ekonomik seviyede kadınlarından oluşan örnekleme WhatsApp aracılığıyla anket gönderilerek elde edilen bilgiler Evde kalınca zamanınızı nasıl değerlendiriyorsunuz? Sorusu sorulmuş ve online eğitimlere katılıyorum diyenlerin oranı %19,2 bulunmuştur. Katılımcıların %96,2 si her gün birkaç saat bu araçları kullandığını belirterek ,%92,3 bilgi edinmek, %67,3 Bankacılık işleri, %57,7 Gazete okumak , %9,6 Sosyal medya ve iletişim için kullandığını belirtmiştir (Balay Tuncer, 2021). Görüldüğü gibi egzersiz yapmak, sosyal iletişimi artırmak gibi cevaplar yoktur. Uyguladığımız videokonferans eğitim ve destek programı kişilerin pandemi döneminde gereksinimlerine (fiziksel, bilişsel, psikososyal) göre planlanmış, sonraki dönemlerde programı takip eden 65+ kişilerden alınan geri bildirimlerle içeriği ve ders sayısı artırılmıştır. 3 gün 3 dersle (spor, beceri geliştirme, etkileşimli sosyal bilimler) başlayan program 4 gün ve 9 ders sayısına ulaşmış, yabancı dil, dans, mutfak sanatları, fotoğraf, kültür sanat, sağlık bilimleri gibi dersler eklenmiştir. Ülkemizde pandemi döneminde yaşlılara uygulanan çevrimiçi egzersiz programında, yaşlıların egzersizler sırasında bazı zorluklar yaşasa da, çoğunluğun programı takip edip uygulayabildiği, çevrimiçi egzersiz programının yaşlıların fiziksel ve ruhsal iyilik hali üzerinde olumlu bir etkisi olduğu belirtilmektedir. Salgın sırasında yaşlıların aktif kalmasına yardımcı olabilecek çevrimiçi

egzersiz programlarının gerekliliğine vurgu yapılmaktadır. Çalışmaya katılan yaşlıların % 96,7' si, karantina sırasında çevrimiçi egzersizin sağlıklarını iyileştirdiğine, %95,6 'sının egzersizin yaşam kalitesini artırdığına, %98,9'u ise günlük yaşam aktivitelerine yardımcı olduğuna inandıkları belirtilmektedir (Gencer et al., 2021) Uyguladığımız videokonferans eğitim destek projesinde de en çok beğenilen derslerin başında Yoga, Taichi, Chigong dersleri gelmektedir (Tablo 4.) Bizim projemizde katılımcılar uygulanan eğitim destek programın stresle, olumsuz,karamsar duygularla baş etmelerinde, yalnızlıkların azaltılmasında ve sosyal destek sağlamada önemli katkısı olduğunu belirtmektedirler (Tablo 5). Bu tür çevirim içi eğitim programlarının olumlu etkileri ile ilgili literatürde araştırma bulgularımıza benzer sonuçları olan çalışmalar vardır. Anksiyete ve depresyonu olan 60 yaş üstü yetişkinler için klinik temas olmaksızın 8 hafta boyunca internet üzerinden verilen 5 çevrimiçi eğitim dersi/çevrimiçi tedavi paketinden oluşan bilişsel davranış terapinin etkinliğini inceleyen bir araştırma; hem anksiyete hem de depresyon ölçümlerinde önemli azalmalar gözlemlendiğini ortaya koymuştur (Dear et al., 2015). Tayvan'da bir huzur evi çalışmasında; deney grubuna olağan aile ziyaretlerine ek olarak aile üyeleriyle 3 ay süresince haftada en az 5 dakika video konferans etkileşimi sağlanmıştır. Videokonferans programının huzurevinde kalan yaşlılarda depresif belirtileri ve yalnızlığı azalttığı, depresif belirtileri ve yalnızlığı azaltmada uzun vadeli bir etkisi olduğu belirtilmektedir (Tsai & Tsai, 2011; Tsai et al., 2010).

Yaş ortalaması 72 olan bir grupta zoom video konferans platformu aracılığıyla davranışsal ve bilişsel tekniklerin öğrenildiği ve uygulandığı, çevirim içi rehberli oturumların yalnızlık ve depresif belirtiler açısından etkisini inceleyen randomize kontrollü bir çalışma; “deney grubunun hem yalnızlık hem de depresif belirtiler açısından kontrol grubuna kıyasla anlamlı bir iyileşme gösterdiğini” belirtmektedir (Shapira et al., 2021). Sonuçlar bizim çalışmamızın bulgularıyla örtüşmektedir. Bilgi iletişim teknolojileri müdahalelerinin eğilimleri ve etkinliğini inceleyen 23 makalenin incelendiği sistematik bir inceleme; bilgi iletişim teknolojileri kullanımının yaşlılarda sürekli olarak sosyal desteği, sosyal bağlılığı ve sosyal izolasyonu genel olarak olumlu yönde etkilediği belirtilmektedir (Chen & Schulz, 2016).

Sonuç ve Öneriler

Sonuç olarak; digital teknoloji konusunda dezavantajlı olan yaşlı bireyler, digital yeterlilikleri konusunda desteklenir ve online programlara katılımları sağlanırsa pek çok açıdan önemli yarar sağlayabilirler. Pandemi döneminde yürüttüğümüz Fethiye Tazelenme Üniversitesi videokonferans eğitim ve destek projesi bunun en güzel örneklerinden biridir. Ve pandemide kesintisiz 2 yıl devam etmiştir. Uygulanan program yaşlıların dijital yeteneklerini geliştirirken, aynı zamanda ihtiyaçlarına uygun öğrenme imkânı sağlamıştır. Ayrıca; programın pandemide doğru ve güvenilir bilgiye ulaşma, bilişsel, ruhsal, sosyal ve fiziksel açılardan “çok” düzeyde olumlu katkı sağladığı belirtilmiştir. Yaşlıların ihtiyaçlarına uygun olarak yapılandırılmış videokonferans programların, yaşlılar tarafından ilgiyle takip edilebileceğini, programların sadece pandemi dönemlerinde değil, her dönemde, özellikle evden dışarı çıkamayan yaşlılar gibi dezavantajlı yaşlıların öğrenme ihtiyaçlarına ve bütüncül sağlıklarına önemli katkı sağlayacağını düşünüyoruz.

Kaynakça

Adnan, M, Kocatürk Kapucu, N., Yakar, A., Köşk, U. C., & Özbek, Ç. (2021). 65 Yaş Üstü Kadınlara Dijital Yetkinlik Kazandırılmasına Yönelik Bir Öğretim Tasarımı. *Ege Eğitim Dergisi*, 22(2), 57–76. <https://doi.org/10.12984/egedfd.957120>

Aile ve Sosyal Hizmetler Bakanlığı(2021). 2021 yılı itibarıyla 6 Tazelenme Üniversitesinde toplamda 5.665 yaşlımıza eğitim veriliyor. <https://aile.gov.tr/haberler/bakanimiz-derya-yanik-2021-yili-itibariyla-6-tazelenme-universitesinde-toplamda-5665-yaslimiza-egitim-veriliyor/#:~:text=Aile ve Sosyal Hizmetler Bakanımız Derya Yanık%2C%2021 yılı itibarıyla,ile daha protokol aşamasına geldi>

Armitage, R., & Nellums, L. B. (2020). COVID-19 and the consequences of isolating the elderly. *The Lancet Public Health*, 5(5), e256. [https://doi.org/10.1016/S2468-2667\(20\)30061-X](https://doi.org/10.1016/S2468-2667(20)30061-X)

Arslan, E., & Ercan, S. (2020). Significance of Exercise During COVID-19 Pandemic and Social Distancing. *Turkish Journal of Sports Medicine*, 55(2), 188–191. <https://doi.org/10.5152/tjism.2020.190>

Aubertin-Leheudre, M., & Rolland, Y. (2020). The Importance of Physical Activity to Care for Frail Older Adults During the COVID-19 Pandemic. *Journal of the American Medical Directors Association*, 21(7), 973–976. <https://doi.org/10.1016/j.jamda.2020.04.022>

Bailey, L., Ward, M., DiCosimo, A., Baunta, S., Cunningham, C., Romero-Ortuno, R., Kenny, R. A., Purcell, R., Lannon, R., McCarroll, K., Nee, R., Robinson, D., Lavan, A., & Briggs, R. (2021). Physical and mental health of older people while cocooning during the COVID-19 pandemic. *QJM: An International Journal of Medicine*, January, 1–6. <https://doi.org/10.1093/qjmed/hcab015>

Balay Tuncer, B. (2021). Dijital İletişim, Dijital Eşitsizlik ve Yaşlanma: Kovid-19 Süreci ile Yaşanan Dijital Bölüme ve Uçurumlar Üzerine. *Uluslararası Sosyal Bilimler Akademi Dergisi*, 3(6), 1339–1369. <https://doi.org/10.47994/usbad.933056>

Banerjee, D. (2020). The impact of Covid-19 pandemic on elderly mental health. *International Journal of Geriatric Psychiatry*, 35(12), 1466–1467. <https://doi.org/10.1002/gps.5320>

Beatty, L., & Lambert, S. (2013). A systematic review of internet-based self-help therapeutic interventions to improve distress and disease-control among adults with chronic health conditions. *Clinical Psychology Review*, 33(4), 609–622. <https://doi.org/10.1016/j.cpr.2013.03.004>

Berg-Weger, M., & Morley, J. E. (2020). Loneliness and Social Isolation in Older Adults during the COVID-19 Pandemic: Implications for Gerontological Social Work. *Journal of Nutrition, Health and Aging*, 24(5), 456–458. <https://doi.org/10.1007/s12603-020-1366-8>

Brooks, S. K., Webster, R. K., Smith, L. E., Woodland, L., Wessely, S., Greenberg, N., & Rubin, G. J. (2020). The psychological impact of quarantine and how to reduce it: rapid review of the evidence [Elsevier Ltd]. In *The Lancet* (Vol. 395, Issue 10227). [https://doi.org/10.1016/S0140-6736\(20\)30460-8](https://doi.org/10.1016/S0140-6736(20)30460-8)

Carriedo, A., Cecchini, J. A., Fernandez-Rio, J., & Méndez-Giménez, A. (2020). COVID-19, Psychological Well-being and Physical Activity Levels in Older Adults During the Nationwide Lockdown in Spain. *American Journal of Geriatric Psychiatry*, 28(11), 1146–1155. <https://doi.org/10.1016/j.jagp.2020.08.007>

CDC. (2020). Older Adults Risks and Vaccine Information. [Internet]. 2020. Available at: https://www.cdc.gov/aging/covid19/covid19-older-adults.html?CDC_AA_refVal=https%3A%2F%2Fwww.cdc.gov%2Fcoronavirus%2F2019-ncov%2Fneed-extra-precautions%2Ffolder-adults.html

Chang, E. S., & Levy, B. R. (2021). High Prevalence of Elder Abuse During the COVID-19 Pandemic: Risk and Resilience Factors. *American Journal of Geriatric Psychiatry*, 29(11), 1152–1159. <https://doi.org/10.1016/j.jagp.2021.01.007>

Chen, Y. R. R., & Schulz, P. J. (2016). The effect of information communication technology interventions on reducing social isolation in the elderly: A systematic review. *Journal of Medical Internet Research*, 18(1), e18. <https://doi.org/10.2196/jmir.4596>

Courtin, E., & Knapp, M. (2017). Social isolation, loneliness and health in old age: a scoping review. *Health and Social Care in the Community*, 25(3), 799–812. <https://doi.org/10.1111/hsc.12311>

Dear, B. F., Zou, J. B., Ali, S., Lorian, C. N., Johnston, L., Terides, M. D., Staples, L. G., Gandy, M., Fogliati, V. J., Klein, B., & Titov, N. (2015). Examining self-guided internet-delivered cognitive behavior therapy for older adults with symptoms of anxiety and depression: Two feasibility open trials. *Internet Interventions*, 2(1), 17–23. <https://doi.org/10.1016/j.invent.2014.11.002>

Deveoğlu, M. (2021). Salgın hastalıkların yaşlılar üzerindeki etkileri. *Journal Of Social, Humanities And Administrative Sciences*, 7(38), 490–497. <https://doi.org/http://dx.doi.org/10.31589/JOSHAS.561>

Duran, H. (2020). Devletlerin koronavirüsle karşılaştırmalı mücadele stratejileri. *SETA Yayınları*, 317, 1–24.

Galea, S., Tracy, M., & Norris, F. H. (2020). Differences in the determinants of posttraumatic stress disorder and depression after a mass traumatic event. *JAMA Internal Medicine*, 180(6), 817–881. <https://doi.org/10.1002/da.20838>

Gham, A., Briki, W., Mansoor, H., Al-Mohannadi, A. S., Lavie, C. J., & Chamari, K. (2021). Home-based exercise can be beneficial for counteracting sedentary behavior and physical inactivity during the COVID-19 pandemic in older adults. In *Postgraduate Medicine* (Vol. 133, Issue 5, pp. 469–480). <https://doi.org/10.1080/00325481.2020.1860394>

Goethals, L., Barth, N., Guyot, J., Hupin, D., Celarier, T., & Bongue, B. (2020). Impact of home quarantine on physical activity among older adults living at home during the COVID-19 pandemic: Qualitative interview study. *JMIR Aging*, 3(1), 1–5. <https://doi.org/10.2196/19007>

Gunes Gencer, G. Y., Özgür, Ö., Dinç, S., & Nakajima, H. (2021). Online Exercise Program for Elderly During Coronavirus (Covid-19) Pandemic. *OPUS Uluslararası Toplum Araştırmaları Dergisi*. <https://doi.org/10.26466/opus.934919>

Harridge, S. D. R., & Lazarus, N. R. (2020). Physical Activity, Aging, and Physiological Function. *Physiology*, 152–161. <https://doi.org/10.1152/physiol.00029.2016>

İç İşleri Bakanlığı. (2020). 65 Yaş ve Üstü ile Kronik Rahatsızlığı Olanlara Sokağa Çıkma Yasağı Genelgesi. In <https://www.icisleri.gov.tr/> (pp. 1–2).

İç İşleri Bakanlığı. (2021). Haziran Ayı Normalleşme Tedbirleri Genelgesi 01.06.2021.

Jeong H, Yim H, Song Y, Ki M, Min J, Cho J, & Chae J. (2016). Mental health status of people isolated due to Middle East Respiratory Syndrome. *Epidemiology and Health*, 38, 1–7. <https://doi.org/https://doi.org/10.4178/epih.e2016048>

Jiménez-Pavón, D., Carbonell-Baeza, A., & Lavie, C. J. (2020). Physical exercise as therapy to fight against the mental and physical consequences of COVID-19 quarantine: Special focus in older people. *Progress in Cardiovascular Diseases*, 63(3), 386–388. <https://doi.org/10.1016/j.pcad.2020.03.009>

Johns Hopkins CSSE. (2020). COVID-19 Dashboard. In *Coronavirus COVID-19 Global Cases by Johns Hopkins CSSE* (p. 1).

Kaya Ciddi, P., & Yazgan, E. (2020). COVID-19 Salgininda Sosyalizasyon Sirasinda Fiziksel Aktivite Durumunun Yaş Kalitesi Üzerine Etkisi. *İstanbul Ticaret Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 19(37), 262–279.

Kılınçel, O., Muratdağı, G., Aydın, A., Öksüz, A., Atadağ, Y. B., Etçioğlu, E., & Özen, F. (2020). The anxiety and loneliness levels of geriatric population in-home quarantine during COVID-19 pandemic in Turkey. *Klinik Psikiyatri Dergisi*, 23, 7–14. <https://doi.org/10.5505/kpd.2020.04382>

Lavie, C. J., Ozemek, C., Carbone, S., Katzmarzyk, P. T., & Blair, S. N. (2019). Sedentary Behavior, Exercise, and Cardiovascular Health. *Circulation Research*, 124(5), 799–815. <https://doi.org/10.1161/CIRCRESAHA.118.312669>

Mahmure Nur BAYRAM, & Arıcı, A. (2014). Yaşlılıkta Dijital Çağı Yakalamak. *Ufku Ötesi Bilim Dergisi*, 21(2), 367–390. <https://doi.org/Doi:https://doi.org/10.54961/uobild.1038116>

McGinty, E. E., Presskreischer, R., Han, H., & Barry, C. L. (2020). Psychological Distress and Loneliness Reported by US Adults in 2018 and April 2020. *JAMA - Journal of the American Medical Association*, 324(1), 93–94. <https://doi.org/10.1001/jama.2020.9740>

Novotney, A. (2019). The risks of social isolation. In *Monitor On Psychology* (Vol. 50, Issue 5, p. 32).

Özdin, S., & Bayrak Özdin, Ş. (2020). Levels and predictors of anxiety, depression and health anxiety during COVID-19 pandemic in Turkish society: The importance of gender. *International Journal of Social Psychiatry*, 66(5), 504–511. <https://doi.org/10.1177/0020764020927051>

Peeri, N. C., Shrestha, N., Siddikur Rahman, M., Zaki, R., Tan, Z., Bibi, S., Baghbanzadeh, M., Aghamohammadi, N., Zhang, W., & Haque, U. (2021). The SARS, MERS and novel coronavirus (COVID-19) epidemics, the newest and biggest global health threats: what lessons have we learned? *International Journal of Epidemiology*, 49(3), 717–726. <https://doi.org/10.1093/IJE/DYAA033>

Boktor SW, Hafner JW. Influenza. 2022 Jul 18. In: *StatPearls* [Internet]. Treasure Island (FL): StatPearls Publishing; 2022 Jan–. PMID: 29083802.

Sepúlveda-Loyola-Rodríguez, Pérez-Rodríguez, S.-P., F. Ganz, R. T., Oliveira, D. V., & Rodríguez-Mañas, L. (2020). Impact of Social Isolation Due To Covid-19 on Health in Older People: Mental and Physical Effects and Recommendations. *J Nutr Health Aging*, 27. <https://doi.org/doi:10.1007/s12603-020-1469-2>

Shapira, S., Yeshua-Katz, D., Cohn-Schwartz, E., Aharonson-Daniel, L., Sarid, O., & Clarfield, A. M. (2021). A pilot randomized controlled trial of a group intervention via Zoom to relieve loneliness and depressive symptoms among older persons during the COVID-19 outbreak. *Internet Interventions*, 24, 100368. <https://doi.org/10.1016/j.invent.2021.100368>

Şirin, H., Ergüder, T., & Ahmadi, A. A. (2020). Dünyada Salgın Tarihçesi. *Türkiye Sağlık Okuryazarlığı Dergisi*, 1(2), 87–97. <https://doi.org/10.54247/soyd.2020.10>

Spijkerman, M. P. J., Pots, W. T. M., & Bohlmeijer, E. T. (2016). Effectiveness of online mindfulness-based interventions in improving mental health: A review and meta-analysis of randomised controlled trials. *Clinical Psychology Review*, 45, 102–114. <https://doi.org/10.1016/j.cpr.2016.03.009>

Sun, F., Norman, I. J., & While, A. E. (2013). Physical activity in older people- a systematic review | *BMC Public Health* | Full Text. *BMC Public Health*, 13(449), 1–17.

T.C. Sağlık Bakanlığı Covid 19 Bilgilendirme Platformu. (2020). Yayınlar: COVID-19 Sözlüğü; Pandemi.

Topeli İskit, A., Uzun, Ö., & Durusu Tanrıöver, M. (2021). Covid-19 Pandemi Raporu(20 Mart-20 Kasım 2020).

Tsai, H. H., & Tsai, Y. F. (2011). Changes in depressive symptoms, social support, and loneliness over 1 year after a minimum 3-month videoconference program for older nursing home residents. *Journal of Medical Internet Research*, 13(4), 1–12. <https://doi.org/10.2196/jmir.1678>

Tsai, H. H., Tsai, Y. F., Wang, H. H., Chang, Y. C., & Chu, H. H. (2010). Videoconference program enhances social support, loneliness, and depressive status of elderly nursing home residents. *Aging and Mental Health*, 14(8), 947–954. <https://doi.org/10.1080/13607863.2010.501057>

TÜBA. (2020). COVID-19 Değerlendirme Raporu (17 Nisan 2020). <https://www.tuba.gov.tr/files/images/2020/kovidraporu/Covid-19%20Raporu-Final+.pdf>

TUIK. (2021). İstatistiklerle Yaşlılar, 2020. In Türkiye İstatistik Kurumu (p. 2). <https://data.tuik.gov.tr/Bulten/Index?p=Istatistiklerle-Kadin-2020-37221%0Ahttps://data.tuik.gov.tr/Bulten/Index?p=Isgucu-Istatistikleri-Ocak-2021-37486%0Ahttps://data.tuik.gov.tr/Bulten/Index?p=Girisimlerde-Bilisim-Teknolojileri-Kullanim-Arastirmasi-2018-2>

UNFPA. (2020). Küresel Teknik Bilgi Notu COVID-19'un Yaşlılar Açısından Sonuçları: Salgına Müdahale: Vol. Mayıs.

Visser, M., Schaap, L. A., & Wijnhoven, H. A. H. (2020). Self-reported impact of the covid-19 pandemic on nutrition and physical activity behaviour in dutch older adults living independently. *Nutrients*, 12(12), 1–11. <https://doi.org/10.3390/nu12123708>

WHO. (2010). Global Recommendations on Physical Activity for Health (Vol. 148). <https://www.who.int/publications/i/item/9789241599979>

WHO Europe. (2020). WHO announces COVID-19 outbreak a pandemic. In WHO/Europe. <https://reliefweb.int/report/world/who-announces-covid-19-outbreak-pandemic>

World Health Organization. (2022). WHO Coronavirus (COVID-19) Dashboard. In Who (pp. 1–5). <https://covid19.who.int/> (Erişim Tarihi:20.08.2022)

Worldmeter (2021). COVID Live Update. <https://www.worldometers.info/coronavirus/> (Erişim Tarihi:20.08.2021)

Yurumez Korkmaz, B., Gemci, E., Cosarderecioglu, C., Yigit, S., Atmis, V., Yalcin, A., Varli, M., & Aras, S. (2021). Attitudes of a geriatric population towards risks about COVID-19 pandemic: in the context of anxiety and depression. *Psychogeriatrics*, 21(5), 730–737. <https://doi.org/10.1111/psyg.12731>

INTERNATIONAL

JOURNAL of HUMAN STUDIES

ULUSLARARASI İNSAN ÇALIŞMALARI DERGİSİ

ISSN: 2636-8641

Cilt/VOLUME 6 Sayı/ISSUE 11 Yıl/YEAR: 2023

Alındı/RECEIVED: 09-02-2023 – Kabul/ACCEPTED: 23-06-2023

Doğuşundan Ölümüne, Yok Oluşundan Dirilişine Yazar Figürünün Tarihsel Değişimi

A Historical Review of the Author Figure from Birth to Death and Disappearance to Resurrection

Nesrin KOÇ¹

Abstract

With his absence- presence, the figure of the author has continued to occupy a significant space in literary discourse. Undoubtedly, Roland Barthes' "The Death of the Author" is one of the most renowned debates. Barthes' emphasis on the text itself, rather than the author who created it, has significantly transformed the methods by which texts are analysed and the author has been relegated to the periphery of the text with the widespread adoption of literary theories which have been

Öz

Yazar figürü varlığı ve yokluğu etrafında şekillenen tartışmalar ile tarih boyunca edebiyatta önemli bir yer tutmuştur. Şüphesiz, bu tartışmaların en bilindik örneklerinden biri de Roland Barthes'ın "Yazarın Ölümü" denemesidir. Barthes'ın metni yaratan yazardan ziyade metnin kendisine yaptığı vurgu, metin okuma biçimlerini de kökten bir değişikliğe uğratmış, yazara karşı eleştirel bir tutum takınmış olan edebi teorilerin yaygın olarak benimsenmesi ile yazar metnin gerisine

¹Dr. Öğr. Üyesi, Mudanya Üniversitesi, Rektörlük, Ortak Dersler Koordinatörlüğü, nesrin.koc@mudanya.edu.tr. Orcid: 0000-0001-6906-4641

Bu makale yazarın Orta Doğu Teknik Üniversitesi'nde Doç. Dr. Elif Öztabak- Avcı danışmanlığında tamamladığı "The Reconstruction of Authorial Identity in Contemporary Author Fictions: A.S Byatt's *Possession*, David Lodge's *Author, Author* and Maggie Gee's *Virginia Woolf in Manhattan*" [A.S Byatt'ın *Sahipler*, David Lodge'un *Yazar, Yazar* ve Maggie Gee'nin *Virginia Woolf Manhattan'da Adli Yazar Romanlarında Yazar Kimliğinin Yeniden Kurgulanması*] başlıklı doktora tezinden üretilmiştir.

critical of the author. Nevertheless, the author has persisted in the literary world as a writer, a scriptor, a character, a “function” as described by Foucault, or a “figure on the carpet” as Barthes puts it. Postmodernism and post-postmodernism have brought the author back to the forefront. In the context of postmodernism and its aftermath, it can be argued that there has been a shift in the perception of the author, as post-postmodern sincerity has replaced postmodern irony, and the reconstructivist method has supplanted deconstruction. This study examines the relationship between authorship and authority by delving into the definition of the author throughout history within the context of the birth, death and resurrection of the author.

Keywords: Author, The death of the author, Roland Barthes, Michel Foucault, Deconstruction, Reconstruction

itilmiştir. Yine de yazar edebiyat dünyasında yazan kişi, yazman, karakter, Foucault açısından bir “işlev” ya da Barthes’in deyiimiyle “halıdaki figür” de olsa varlığını sürdürmeye devam etmiştir. Postmodernizm ve post-postmodernizm ise “ölmüş” olan yazarı yeniden ön plana çıkarmıştır. Postmodernizm ve sonrasındaki dönem değerlendirildiğinde postmodern ironinin yerini post-postmodern içtenliğin, yapısökümün yerini ise yeniden yapılandırma yönteminin almasıyla yazar algısında bir değişim yaşandığı söylenebilir. Bu çalışma, yazarın doğuşu, ölümü ve yeniden dirilişi bağlamında tarih boyunca yazar tanımının geçirdiği değişimleri ele alarak yazarlık ve otorite arasındaki ilişkiyi incelemektedir.

Anahtar kelimeler: Yazar, Yazarın Ölümü, Roland Barthes, Michel Foucault, Yapısöküm, Yeniden yapılandırma

Giriş

Roland Barthes (1968), “Yazarın Ölümü”¹ denemesinde Yazar²’ı “Orta Çağ’da İngiliz deneyselciği, Fransız rasyonalizmi ve Reform hareketinin kişisel inancı ile ortaya çıkmış, modern bir figür ve toplumumuzun bir ürünü” olarak betimlemektedir (s.142). Bu tanımda tasvir edilen Yazar, “bireyin, veyahut daha soylu bir ifadeyle kişinin prestijinin keşfidir” (ss.142-3). Barthes bu tanımla yazarı öldürmesinin ardındaki sebepleri sıralarken aynı zamanda doğuştan ölümüne yazarın varoluşunun incelenmesine olanak tanıyan bir izlek de sunmuş olur. Bir figür olarak doğuştan, yaşamı ve ölümüne yazarın kavramsallaştırılması daima bireye ve özneye bakış açısı ile yakın ilişki içinde olmuştur. Barthes, bir metne yazar tayin etmenin o metne kilit vurmak ve yazıyı kapatmak anlamına geldiğini iddia ederek yazarın öldürülmesi gerektiğini savunmasıyla metnin okunma biçimlerinde büyük

¹Aksi belirtilmedikçe İngilizce metinlerden Türkçeye yapılan çeviriler yazara aittir.

²“Yazar” [Author], Barthes’in eleştirdiği, tanrısal özellikler atfedilmiş, kapitalizmin bir ürünü olan Yazar-Tanrı’dır. Daha sonra belirteceği gibi Barthes’in eleştirisinin esas hedefi, hayatı ile tanrılaşmış bu Yazar figürüdür. Yazar’ın aksine kişisellikten sıyrılmış, dilin yazara üstünlüğünü kabul eden “yazar” metne geri dönebilir. Makale içerisinde “Yazar” kullanımını Barthes’in kullanımına paralel olarak ilerlemektedir.

bir değişim yaratmıştı; ancak postmodernizm ile başlayan ve post-postmodernizm, metamodernizm gibi çeşitli adlarla anılsa da, henüz adı tam olarak konulamamış olan postmodernizm sonrası ile devam eden dönemde gerçek yazarın metne ve yazın dünyasına döndüğünü söylemek mümkündür. Peki, tarih boyunca, Yazar-Tanrı, yazman, motif veya figür olarak çeşitli biçimlerde varlık göstermiş, bir noktada öldürülmüş ve nihayetinde “diriltiyle” metne geri dönmüş olan bu yazar kimdir? Barthes’ın yazarı öldürmesinin etrafında şekillenen tartışmalardan yola çıkarak yazar kimdir sorusuna cevap arayan bu çalışma, “doğuştan”, “ölümü” ve “geri dönüşü” üzerinden yazar kavramındaki değişimleri tarihsel bağlam içerisinde ele alarak yazar ve otorite ilişkisinin tarihsel gelişimini irdelemekte, yazarın biyografisinin ve kimliğinin eleştirideki yerini İngiliz edebiyatından örneklerle analiz etmektedir.

Yazarın Doğuşu

Etimolojik olarak bakıldığında *Author/Yazar* sözcüğünün kökeninin belli hakların sahibi anlamına gelen Latin kökenli *auctor* kelimesine uzandığı görülmektedir. Seán Burke, *Authorship: From Plato to the Postmodern* [Plato’dan Postmodernizme Yazarlık] eserinde, Plato’dan günümüze yazarlık anlayışını inceleyerek yazar (*author*) kelimesinin kökenine ilişkin üç muhtemel sözcük önermiştir: *agere* (to perform/icra etmek), *augere*, (to grow/gelişmek), *auieo* (to tie/bağ kurmak). İngilizce ve Türkçe karşılıkları parantez içerisinde belirtilmiş olan bu sözcükler yazarlık kavramının performans, gelişim, bağ kurma gibi farklı yönlerine vurgu yapmaktadırlar. Burke, bu üçünün yanı sıra dördüncü bir kelimeye dikkat çekerek modern yazar (*author* ya da Latince karşılığı ile *auctor*) sözcüğünün Yunan kökenli *authentim* sözcüğünden de türemiş olabileceğini belirtir. Bu dört kelime arasında Burke’ün en uygun bulduğu, yazar ve otorite ilişkisini en iyi yansıttığını düşündüğü *authentim* kelimesidir. Bu ilişkilendirmeye rağmen Burke, bu dönemde sözcüğün orijinal kökeni dikkate alındığında yazar kelimesinin barındırdığı otorite fikrinin çağdaş anlamıyla otonomiden tamamen farklı bir biçimde düşünülmesi gerektiğine dikkat çeker; çünkü o dönemki yazarlık anlayışında yazarlar otoritelerini öncelikle gelenek ile olan ilişkilerinden, sonra ise Tanrı’dan almışlardır. Yazar kavramının ortaya çıkışı itibarıyla otorite, yazan bireyin kendisine ait değildir. Bu dönemde yazar otoritesini Tanrı’dan almaktadır, çünkü Söz’ün sahibi Tanrı’dır ve yazarlığın bugün anladığımız hali ile özerklik kavramıyla bağdaştırılması ise çok daha sonra gerçekleşecektir (Burke, 1995, s. xviii).

Orta Çağ yazarlık anlayışında *auctor* genellikle bu yetkiyi Tanrı’dan alan bir otorite figürü olarak kavramsallaştırılmıştır. Saygınlık uyandıran ve insanların kendisine güven duyduğu biri olarak *auctor*, *auctoritas* (otorite) üreten ve/veya bu otoriteye sahip olan biri olarak görülmüştür (Bennett, 2005, s.39). Bu vasıflarıyla *auctor* çeşitli disiplinler için kuruluş ilkeleri belirlemiş ve otoriteyi ahlak ve siyaset açısından kutsallaştırmıştır (Pease, 1995, s.106). Kurucu ya da öncü sıfatlarını kazanmış olan *auctor* bu yönlerinin benzerlikleri açısından tüm kâinatın yaratıcısı olan Tanrı ile ilişkilendirilir ve Tanrı’nın kâinatın mucidi olduğu gibi *auctor*, yazar da yaratıcı bir dehadır ve bu vasıfıyla artık bir dâhi (*genius*) unvanı kazanmıştır (Bennett, 2005, s.7).

Pease’e göre, *auctor* kelimesindeki disiplin kurucularından kurgusal metin yazarlarına uzanan anlamsal genişleme Orta Çağ’da da gerçekleşmiş olabilir, ancak bu dönemde edebi metinlerin üretimi çoğunlukla manastırlar tarafından yürütüldüğü ya da çoğu durumda ortaya çıkan eser anonim veya kolektif bir çalışmanın ürünü olduğu için, Orta Çağ *auctor* figüründe yazarın modern çağrışımlarıyla bağdaştırılan bireyselleşmiş bir yazarlık anlayışına rastlanmaz. Orta Çağ’da *auctor* otoritesini edebi yazarla ilişkilendirilen bir özellik olan sözel yaratıcılık becerisinden değil, daha ziyade bir kâtip gibi *auctor*’un fikirlerini yeniden yazarak sorunları yorumlama, açıklama ve çoğu durumda çözme becerisinden alıyordu (Pease, 1995, s.105-6). Orta Çağ kâtibinin otoritesini Tanrı’dan aldığı düşüncesi neticesinde “Kitap”ın kutsal kitap, yazarlığın da Tanrı ile bağdaştırılması olağanlaşmış ve bunun sonucu olarak yazma ve yaratma eylemlerine teolojik bir açıdan bakılmıştır (Burke, 1995, s. xviii).

Orta Çağ'da *auctor*'un otorite iddiası ilahi bir güce dayandırılırken, Rönesans döneminde ise gelişen bireysellik ile birlikte yazarların hikâyelerinin bireyselliğine ve biricikliğine dayanarak metin üzerinde otorite iddia ettikleri düşünüldüğünde Rönesans ile *auctor* figürünün otoritesinin azalmaya başladığı söylenebilir (Pease, 1995, s.107). Rönesans aynı zamanda matbaanın ortaya çıkışıyla edebi üretimin maddi koşullarının da muazzam bir dönüşüme uğradığı ve bunun sonucunda yazılı dile dayalı bir kamusal alanın kurulduğu çağdır (Schönert, 2011). Rönesans ile ortaya çıkan gelişmelerin sonucunda Orta Çağ yazarlık anlayışına hâkim olan yazar ve tanrı analogisi etkisini yitirmeye başlamış, edebiyat kilisenin ürünü olmaktan çıkarak kamusal bir ürüne dönüşmeye başlamıştır.

17. ve 18. yüzyıl sadece nesir ve romanın değil, romanla birlikte yazarın da yükselişine tanıklık etmiştir. Anlatılacak “yeni” ve “orijinal” bir hikâyesi olan ve eserinin üzerinde adı olan yazar, 18. yüzyılda tüzel bir kişiliğe dönüşmüştür. Eserde adı yazan bu kişi, artık telif hakkı talep edebilen ve yazdıklarından sorumlu tutulabilen bir kişi olmuştur. Bu dönemde romanların yanı sıra, genel olarak hiciv geleneği ve süreli yayınlar da yazarların kendilerine özgü bir “ses” inşa etmeleri ve okur kitlesi edinmeleri bakımından özel bir yere sahip olmuşlardır.

Romantik dönem şiirinde ise şair, eşsiz bir hayal gücünün yegâne sahibi olarak diğer insanlardan ayrılmış bir biçimde karşımıza çıkmaktadır. Hayal gücü bu dönemde coşku ile kutlanmış, hayal gücüne Tanrı vasıfları atfedilmiştir. Shelley'in (1821) sözleriyle hayal gücü, “tekrarla köreltilen izlenimlerin yinelenmesiyle zihnimizde yok edildikten sonra, evreni yeniden yaratır” (s.533). Hayal gücüne atfedilen eşsiz statünün yansıtma kuramı ile ilişkisini irdeleyen Burke, Romantik şairlerde yansıtmacı bakış açısı tamamen yok olmasa da hayal gücünün ve imgenin etkisinin giderek arttığı sonucuna varır (1995, s. xix). Romantizmden önce yazarların ana amacı taklitti ve bu doğrultuda Doğa, Tanrı'nın eseri olarak tasvir ediliyordu. Romantik dönem şiirlerindeyse Doğa, insanda yaratıcılığı tetikleyen bir kaynak olarak ön plana çıkar: “Romantik şairlerde Doğa şiirsel olarak yeniden üretilebilmesi için şairin hayal gücünün tezahürüne bağlıdır” (Burke, 1995, s. xxi). Değişen dünya görüşüyle birlikte Romantik dönem şiirinde şair, “artık ne Orta Çağ edebiyatındaki gibi ilahi yazıtların ayrıcalıklı bir okuyucusu, ne de Tanrı'dan gelen ilhamla ilahi söylemleri tekrarlayan seçilmiş kişidir” (Burke, 1995, ss. xxi- xxii). Romantik dönem şairlerinde görülen biçimiyle, yazar/şair, artık yaratma eyleminin kendisini taklit etmekte ve böylece yaratıcı rolünü üstlenmektedir.

Şairin yaratıcı rolünü üstlenmesiyle birlikte bu şairin “kim” olduğu sorusu da Romantik dönem şiirinde önemli bir yer tutmuştur. “Şair kimdir?” sorusu, Wordsworth, Coleridge gibi o dönemin öne çıkan şairlerinin üzerinde düşündükleri ve gerek şiirlerinde gerek şiir üzerine yazılarında yanıt aradıkları bir sorudur. Şairlerin bu soruya net yanıtlar sunmakta zorlanmaları, bir noktada da kendileri için bir yazarlık pozisyonu belirlemede güçlük yaşadıklarını düşündürmektedir. Bu açıdan bakıldığında, Romantik dönem şairlerinde görülen yazarlık ve kimlik karmaşası, yazılarında yanıt aradıkları varoluşsal sorgulamalar bakımından kendilerinden önce gelen yazarlarınkinden ayrılmaktadır. Örneğin, Rönesans dönemi şairlerinden Sir Philip Sidney, “Şair ne yapar?” sorusuyla ilgilenmişken, Wordsworth “Şair kimdir?” sorusuna yoğunlaşmıştır. Wordsworth şairin bir “insan” olduğunu ilan etmişti, ancak bu özel insan, sahip olduğu bütünsel ruh ve insan doğasının inceliklerine hâkim olmasıyla diğerlerinden ayrılıyordu. Dolayısıyla, Bennett'in de belirttiği gibi, “Romantik şiir, şiir ve edebiyat teorisinde edebi esere odaklanmaktan, eseri ortaya çıkaran ya da yaratan özneye, bir analiz ve keşif alanı olarak şaire ya da yazara doğru bir dönüşe işaret eder” (Bennett, 2005, s.3). Barthes yazarı öldürdüğünde hedef aldığı yazar da bu dönemde ortaya çıkmış olan eser pahasına biyografisiyle ön plana çıkan yazardır.

Barthes'in eleştirdiği gibi Yazar'a Tanrı'nın güçlerinin atfedildiği yazarlık anlayışı, modernizm etkisindeki eserlerde de görülmektedir. Modernist yazarların yaşadıkları bu paradoksu Brian McHale (1987) şöyle açıklar: “Modernist şairler metinden kendilerini ne kadar silmeye çalıştırlarsa, varlıklarını o

denli dikkat çekici hale getirmişlerdir. Kendi kendini silme stratejileri, görünürde yazarın yüzeydeki izlerini silerken aslında stratejist olarak yazarın kendisine işaret etmektedir” (s.199). Barthes; Proust, Mallarme ve Valery gibi modernist figürleri, yaşayan kişi ile yazan kişiyi birbirinden ayırabilen yazarlar olarak över. Bu yazarlar yazarı öldürebilmişlerdir, ancak metnin ardında “yaratıcı” olarak duran Yazar-Tanrı’yı öldürüp öldüremedikleri sorusu ise kolayca yanıtlanamaz. Dolayısıyla, Modernist edebiyat yansıtma kuramının ötesine geçerken ve yazarlar eserlerini kişisellikten uzaklaştırırken, yazarın bir eserin yaratıcısı olarak sahip olduğu otoritesi, Tanrı benzeri güç ile bağdaştırılması açısından pek değişmemiştir. Yazarın biyografisinin izleri eserlerden silinmiş olsa da otoriteye olan arzusu hep baki kalmıştır ve yazarın dönüşünün yarattığı coşku da yine bu arzusunun sürekliliği ile açıklanabilir.

Günümüzde Barthes daha çok “Yazarın Ölümü” argümanı ile hatırlansa da, Barthes’ta yazar sorununun hem daha önceki yazılarında da mevcut olduğunu, hem de yazarın ölümünü ele aldığı denemelerinden sonraki çalışmalarında da devam ettiğini belirtmek gerekir. *On Racine* [Racine Üzerine] (1963) ve *Criticism and Truth* [Eleştiri ve Hakikat] (1966) gibi eserlerde yazarın yok edilmesine zemin hazırlanmış ve nihayet “Yazarın Ölümü”nde Yazar öldürülmüşse de *The Pleasure of the Text*’te [Metnin Hazzı] (1973), “dostane bir şekilde” olmak kaydıyla, yazarın geri dönmesine izin verilir. Barthes’in düşüncesinde yazarlık meselesi *Roland Barthes by Roland Barthes* [Roland Barthes] (1975), *A Lover’s Discourse* [Bir Aşk Söyleminden Parçalar] (1977) ve *Camera Lucida* [Camera Lucida Fotoğraf Üzerine Düşünceler] (1980) gibi otobiyografik ve kurgusal çalışmalarında önem arz etmeye devam etmiştir.

“Authors and Writers” [Yazarlar ve Yazmanlar] (1960) başlıklı denemesinde Barthes, *author* olarak ifade ettiği yazarları dilin “sahipleri” olarak tanımlayarak *author* ve *writer* kavramları arasında bir ayrıma gider. *Critical Essays*’te [Eleştirel Denemeler] “yazarın dilinin siyasi kullanım için benimsendiği Devrim’e kadar” (Barthes, 1972, s.144) “Fransa’da dilin tartışmasız sahipleri sadece ve sadece yazarlardı; vaizler ve hukukçular dışında (üstelik işlevsel dillerde) başka kimse konuşmazdı” (1972, s.143) diyen Barthes dilin, siyasi amaçlar için kullanılmaya başlamasından sonra, “yeni bir grubun oluştuğunu ve geliştiğini, kamusal dilin yeni bir koruyucusunun ortaya çıktığını” iddia eder ve bunları yazmanlar (*writers*) olarak adlandırır. Barthes’a göre, “yazar (*author*) rahibin rolüne, yazman (*writer*) da kâtibin rolüne katılır” (1972, s.147). Fransız Devrimi ile birlikte dil, yazarın egemenliğinden kurtarılmışsa da 1968’de Barthes yazarın ölümünü ilan edene dek, bir kurum olarak yaşamaya devam etmiştir. “Yazarın Ölümü” eserinde Barthes, günlükler, hatıralar aracılığıyla yazarın kişiliğini ve eserlerini birleştirmeye çalışanların çok iyi bildiği üzere, edebiyat tarihlerinde, yazarların biyografilerinde, röportajlarında ve dergilerde yazarın halen hüküm sürdüğünden yakınıdır. Dilin konuşan kişiye ve söyleme üstünlüğünü önceleyen Barthes eserden önce var olan ve onu bir Baba gibi var eden ve doğuran Yazar’ın aksine, metinle aynı anda doğan, hiçbir şekilde yazıdan önce veya yazıyı aşan bir varlıkla anılmayan “modern bir yazman” isterken metnin, “yazarın kişiliğine, yaşamına, zevklerine, tutkularına gaddarca odaklanan statüsünden” kurtarılmasını gerektiğinin altını çizer (Barthes, 1968, s.143).

Bu arzusu ile Barthes’in yazar için kurguladığı yeni pozisyonu metafizik bir soyutlama, bir Platonik tip ve mutlak bir anlayışın kurgusu olarak formüle etmiş olduğu söylenebilir (Burke, 2008, s.26). Burke’ün nezdinde yazarı öldürme çabasının ardındaki tüm sebepler gayrimeşrudur, çünkü Barthes yazarı öldürmeye girişirken sunduğu sebepler ile yazarın pek tabii var olduğunu kabul etmiş ve böylece aslında dönüşüne de zemin hazırlamıştır. Barthes, yazarı metinden dışlayarak yazarı öldürebilir; ancak ölümünü ilan ettiği anda yazarın varlığını da kabullenmiş olur. Belki de Barthes, yalnızca yazarı öldürebilmek gayesiyle, önce, yazardan “öldürülmeye değer bir kral” yaratmış; fakat yazarı tahtından indirmeye çalışırken yazarlığın tanrısallaştırılmasına yol açmıştır (Burke, 2008, s.25).

Barthes'ın Yazar'ı Tanrı ile ilişkilendirmesi, yukarıda bahsedildiği gibi Orta Çağ'da ortaya çıkan yazar ve esere/kitaba teolojik açıdan yaklaşan görüşten kaynaklanmaktadır; çünkü o dönemdeki yazarlık anlayışında yazar Tanrı'nın sözlerini nakleden ilahi bir otorite olarak görülmektedir. Barthes yazarı öldürerek bu teolojik faaliyete meydan okurken, "modern yazman" tanımlamasını tam da Yazar-Tanrı'yı öldürmek için kullandığı imgelerle gerçekleştirir. Barthes'ın dili konuşan ve eyleyen fail olarak önermesi Klasik, Patristik ve Orta Çağ teorisinde karşımıza çıkan gelenek ile büyük ölçüde benzerlik gösterir (Burke, 2008, s.xvi). Barthes dili "kökeni olmayan bir alan - ya da en azından dilin kendisinden başka bir kökeni olmayan, tüm kökenleri durmaksızın sorgulayan dil" olarak tanımlar (Barthes, 1968, s.146). Bu tanımdan yola çıkan Burke, Barthes'ın aslında eleştiriyor gibi görüldüğü savı yücelttiğini iddia eder; Barthes'ta "Dil" yeni bir Tanrı olmuştur, öyle ki metinde "Dil" için ayrılan yerlere "Tanrı" kelimesi getirildiğinde metnin anlam bütünlüğünün bozulmuyor oluşu Burke'e göre bu durumun en açık kanıtıdır (Burke, 2008, s.xvii).

Yazar-Tanrı'nın reddedilmesi ve onun yerine "Dil" in önerilmesinin bir sonucu olarak, Barthes'ın metne bakışı da değişir. Metin artık kapalı, monolitik bir ürün değildir. "[B]iliyoruz ki bir metin, tek bir 'teolojik' anlam (Yazar-Tanrı'nın 'mesajı') taşıyan bir sözcük dizisinden oluşmaz; metin içinde çeşitli yazı türlerinin iç içe geçtiği ve çekiştiği, hiçbirisi özgün olmayan birçok boyuttan oluşan bir alandır: metin, kültürün binlerce kaynağından ortaya çıkan bir alıntılar dokusudur" (Barthes, 1968, s.146). Carla Benedetti'ye göre, metne pastiş ve/veya yeniden kullanım olarak yaklaşan bu anlayış özellikle metnin yaratıcısı olan yazarı geri plana itme işlevi görür (Benedetti, 2005, s. 6). Bu doğrultuda, *The Empty Cage: Inquiry into the Mysterious Disappearance of the Author* [Boş Kafes: Yazarın Gizemli Kayboluşu Üzerine Bir Soruşturma] eserinde, Benedetti postyapısalcı eleştiride sanat eserini yaratan kişiye yer olmamasını eleştirir. Benedetti'ye göre, metnin her alanına nüfuz eden yaratmaya yönelik "sanatsal niyet", "bir şey ifade etmek" olarak anlaşılan niyet kadar kolay göz ardı edilemez. Ayrıca, ona göre, sanatsal niyeti bir kenara itmek imkânsızdır çünkü sanatsal niyetin varlığı kabul edilmeden bir metin "edebi" bir eser olarak incelenemez (Benedetti, 1999, s.13).

"Niyet" etrafında şekillenen ve gelişen tartışmalar Wimsatt ve Beardsley'in "The Intentional Fallacy" [Niyet Yanılgısı]'nda (1946) ortaya attıkları argümana yanıt olarak ortaya çıkmıştır ve makalenin yayımlanmasından yarım yüzyıl sonra bile hararetli tartışmaların devam ediyor olması, "niyet" sorununun kolaylıkla bir kenara bırakılamayacağını doğrulamaktadır. Ne de olsa "niyet", edebi eser üzerinde söz sahibi olan iki tarafın, yazar ve eleştirmenin, üzerinde en şiddetli rekabete girdiği zemindir. Bu nedenle, niyet tartışmasının başlangıcının izini sürmek amacıyla bir sonraki bölümde biyografik eleştirinin bir metodoloji olarak doğuşu ve yazarın eleştirmenden ayrılmasıyla eser üzerinde otorite iddia eden iki ayrı figürün ortaya çıkışı ve yazarın ölümü incelenecektir.

Yazarın Ölümü

İngiliz Romantik dönem şairlerinden William Wordsworth'ün *Prelude* [Prelüd] ve Samuel Taylor Coleridge' in *Biographia Literaria* [Edebî Hayatımdan Biyografik Skeçler ve Mülâhazalar] eserleri şairlerin kendi yaratıcı süreçlerini belgeledikleri eserlerin en bilindik örneklerindedir. Hayal gücünün enginliğiyle övünen ve bu özelliği ile diğer insanlardan ayrıldığı düşünülen şair figürünün hayatının incelenmesi ile hayranlık uyandıran böylesi bir zihnin çalışma biçiminin daha iyi anlaşılacağı düşünülmüş ve bu anlayışın yaygınlaşması ile yazarın hayatı edebi eleştiriye dâhil olmuştur. Jack Stillinger, *Multiple Authorship and the Myth of Solitary Genius* [Çoklu Yazarlık ve Yalnız Deha Miti] (1991) kitabında, bir yazarın eserlerinin ve hayatının incelenmesi olarak edebiyat eleştirisinin ortaya çıkışını 18. yüzyıla, özellikle de Samuel Johnson'un kaleme aldığı *Lives of the English Poets* [İngiliz Şairlerin Hayatları] (1779) gibi eserlere dayandırır. Stillinger, edebiyata "hayatın" girmesiyle birlikte, biyografik eleştirinin, eserin anlaşılabilmesi için şairin hayatının incelenmesinin gerekli olduğunu

savunan bir eleştiri türü olarak ortaya çıktığını belirtir. Bu yöntem Viktorya dönemine kadar etkisini sürdürmüş ve o dönemde İngiliz Edebiyatı müfredatlarının çoğu bu yaklaşıma göre tasarlanmıştır (Stillinger, 1991, s. 6-7). Stillinger'a göre bu yaklaşımın en iyi örneklerinden biri belki de Charles Grosvenor Osgood'un *The Voice of England* [İngiltere'nin Sesi] (1935) eserinde görülmektedir; zira bu çalışmada edebi eserler yalnızca kısa paragraflar halinde yorumlanırken, kitapta yer alan yazarların hayatları altı yüz sayfa boyunca ayrıntılı bir şekilde anlatılmaktadır (Stillinger, 1991, s.7). Osgood'un kendi amacını Dr. Johnson gibi "edebiyatın biyografik kısmına" eğilerek "İngiliz Edebiyatındaki büyük figürleri" insanileştirmek olarak ifade ediyor olması da o dönemdeki "doğru" edebiyat çalışması algısına ışık tutmaktadır (Stillinger, 1991, s.xi). Bu "insanileştirme" eğilimiyle birlikte, yirminci yüzyılın başında biyografi neredeyse tamamen eleştirinin yerini almıştır.

Edebiyata bilimsel, evrensel bir sistem olarak yaklaşılması ile birlikte biyografinin edebiyat eleştirisindeki yeri sorgulanmaya başlanmıştır. Örneğin Boris Tomashevskii, 1923 tarihli denemesinde "eserini anlamak için şairin biyografisine ihtiyacımız var mı, yok mu?" (Tomashevskii, 1995, s.82) sorusunu ortaya atmıştır. Bu sorunun ardından ortaya çıkan araştırmalar ve teorilerin gösterdiği üzere, Tomashevskii'nin sorusu sonraki dönemlerde de pek çok kez yeniden ele alınmıştır. Örneğin Yeni Eleştiri buna karşı çıkarken, feminizm, postkolonyalizm ya da Marksist eleştiride, bir eserin köklendiği tarihsel, sosyal, ekonomik ve kültürel koşullar ve yazarın bunlarla ilişkisi/ konumu sıklıkla edebi metinlerin analizine dâhil olur.

Barthes gibi Tomashevskii de anlamı okurda konumlandırır ve yazarın biyografisinin bir eserin alımlanmasını ne ölçüde etkilediğini ve yazarın biyografisine bakışın tarihsel süreç içerisinde değişip değişmediğini sorgular. Yazarın doğuşunda ele alındığı üzere, Orta Çağ edebiyatı büyük ölçüde anonimken, örneğin Romantik dönemde biyografi ve yazarlık farklı bir şekil alıyordu: "Romantik bir şairin biyografisi, bir yazarın ve kamusal bir figürün biyografisinden daha fazlasıydı. Romantik şair kendi kendisinin kahramanıydı. Onun hayatı şairdi" (Tomashevskii, 1995, s.82-3). Yazar'ın hayatı ile kahramanlaştırıldığı okuma biçimi ilhamını bu dönem şairlerinden almış ve Tomashevskii'nin iddia ettiği gibi okurlar metinde de "hayatın tam bir illüzyonunu" talep ettiklerinden, biyografinin önemi giderek artmıştır (Tomashevskii, 1995, s.84). Öyle ki, Tomashevskii'nin iddiasına göre, okurların eserin arkasında "gerçek bir yazar" olması talebi, "biyografisi esere eklenmiş, bir anlamda "icat edilmiş" bir yazarı olan eserlerin ortaya çıkmasına neden olmuştur (Tomashevskii, 1995, s.85). Bazı durumlarda, örneğin yazar gözlerden uzak kalmak istediğinde, gerçeklik yanılması yaratmak için "icat edilmiş bir anlatıcının" da devreye girdiği olmuştur. Dolayısıyla, ister gerçek ister "icat edilmiş" olsun, biyografi, bir edebi eserin arkasında, hayatının izlerinin o edebi eserde yansıtılması beklenen metnin yaratıcısı olan gerçek bir insanın olduğu algısını sürdürmek için önemli bir araç olmuştur.

Tomashevskii, aynı zamanda 19. yüzyılda yazarın daha profesyonel bir figür olarak ortaya çıktığını ve yazarın kişiliğine olan ilginin azaldığını ileri sürmektedir. 18. yüzyıldaki durumun aksine, 19. yüzyılda eserlerin yukarıda bahsedildiği şekilde biyografik bir arka planın varlığına bağlı olmadığı (Tomashevskii, 1995, s. 87) altını çizer. Buna rağmen, ironik bir şekilde, yazar figürüne duyulan ilgi 19. yüzyılda yeniden canlanmış, ancak bu kez yazarın sosyal bir birey ve toplumun temsilcisi, örnek bir "Viktorya dönemi vatandaşı" olarak "örnek" eserler ürettiği dönemde, yazarlık anlayışı da biçim değiştirmiştir. Her yazar, "makbul" bir Viktorya dönemi vatandaşı olmadığından, bu durum toplum tarafından marjinalleştirilen kesimlerin yazın dünyasına girişine imkân tanımının bir yolu olarak takma adların kullanılmasıyla sonuçlanmıştır. Örneğin Charlotte Brontë ve Mary Ann Evans gibi kadın yazarlar kendilerine takma adlar edinmiş ve "kamusal olarak kabul edilebilir bir erkek" kisvesi altında yazmışlardır. Viktorya dönemi değerlerinin gerilemesi ve edebiyatta modernizm akımının ortaya çıkmasıyla birlikte, 20. yüzyılda yazar algısı ve yazarın biyografisine ilişkin görüşler de değişmiştir.

Tomashevskii'ye göre, 20. yüzyılda “gösterişli bir biyografiye sahip özel bir yazar tipi ortaya çıkmıştır” (Tomashevskii, 1995, s.87). Bu tipin bir önceki yüzyılın örnek teşkil eden yazar profiline tepki olarak ortaya çıktığını ve yazarın toplumsal olarak kabul gören değil, aksine alışılmadık, farklı yönlerini ön plana çıkardığını söylemek mümkündür.

Bir yazarın hayatının eseriyle ilgili olup olmadığına dair tartışmalar, “niyet” tartışmalarıyla ayrılmaz bir şekilde iç içe geçmiştir. Tomashevskii'nin biyografi analizi, yazarın hayatının edebiyatta inşa edilmesine zemin hazırlarken, “niyet” ile bu zemin yazarın hayatından yazarın zihnine kaymıştır. Niyet tartışması, yazarın bir metnin yapısı ve anlamına ilişkin niyetlerinin eserin incelenmesi yoluyla elde edilip edilemeyeceği sorusunu beraberinde getirmiştir. Biyografik eleştiri bunun mümkün olduğuna inanıyordu; bir yazarın hayatının incelenmesi yoluyla, zihni eserlerinde ortaya çıktığı varsayılan haliyle anlaşılabilirdi. Ancak, yaşam ve eser arasındaki bu iki yönlü ilişki birçok kişi tarafından eleştirilmiştir. Örneğin, I.A. Richards eleştirinin biyografiye dayanmasını şiddetle eleştirmiş ve bunu kanıtlamak için Cambridge Üniversitesi'ndeki öğrencileri arasında bir dizi deney yapmış ve bunları 1929'da *Practical Criticism*' de [Uygulamalı Eleştiri] yayınlamıştır. Bu deneylerde, öğrencilerinin edebiyat anlayışının biyografi ile sınırlı olduğunu ve öğrencilere şairin adı ve biyografisi verilmediğinde, bir şiiri nasıl analiz edeceklerini bilmediklerini görmüştür (Stillinger, 1991, s.7-8). Richards'ın bu çalışması pek çok eleştirmeni biyografik eleştirinin yol açtığı düşündükleri “eksikliklerle” ilgilenmeye teşvik etmiştir.

1946 yılında Wimsatt ve Beardsley, “The Intentional Fallacy” [Niyet Yanılgısı] başlıklı eserlerinde yazarın niyetinin gayrimeşru olduğunu, zira “yazarın tasarımının ya da niyetinin bir edebi eserin başarısını değerlendirmek için bir standart olarak ne mevcut ne de arzu edilir” olduğunu ileri sürmüşlerdir; niyet, yalnızca “yazarın zihnindeki bir tasarım ya da plan” olarak mevcuttur (Wimsatt&Beardsley,1946, s.90). Bununla birlikte, edebi eser okuyucuyla buluştuğunda niyet önemsiz hale gelir, çünkü artık “şiir eleştirmenin değil, yazarın da değildir (doğuştan yazardan kopmuştur ve onun niyet etme ya da kontrol etme gücünün ötesinde dünyaya yayılır)” (Wimsatt&Beardsley, 1946. s.92). Yayımlandıktan sonra, “şiir halka aittir. Kamunun kendine özgü mülkiyeti olan dilde somutlaşmıştır ve kamusal bilginin bir nesnesi olan insanla ilgilidir” (Wimsatt&Beardsley,1946. s. 92). Benzer şekilde Northrop Frye da “Literary Criticism” [Edebi Eleştiri] makalesinde niyete karşı görüşlerini dile getirmiş ve onu kaçınılması gereken bir “gaf” olarak nitelendirmiştir. Ona göre, “yazar bununla ne demek istedi?” sorusu her zaman gayrimeşru bir sorudur çünkü “[b]irincisi, bunu asla bilemeyiz; ikincisi, bildiğini varsaymak için hiçbir neden yoktur; üçüncüsü, bu soru imgesel yazı ile söylemsel yazıyı birbirine karıştırır. Sorunun meşru biçimi şudur: metin ne diyor?”(Frye, 1963, s.59).

Foucault, “Yazar Nedir?” eseri ile Barthes'ın “Yazarın Ölümü” arasında doğrudan bir ilişki olduğunu reddetmiş olsa da bu yazı genellikle Barthes'a bir cevap olarak kabul edilmiştir. Barthes, yazarın metinle birlikte var olduğuna, yazardan önce var olanın dil ve yazı olduğuna inanır. Bu nedenle Barthes'a göre yazar “daima ancak daha önceden gerçekleştirilmiş olan, asla özgün olmayan bir jesti taklit edebilir. Onun tek gücü yazıları karıştırmak, tek bir tanesine dayanmayacak şekilde diğerleriyle karşı karşıya getirmektir” (Barthes, 1968, s.146). Foucault ise yazarı öldürürken yazının bu şekilde yüceltilmesinin yalnızca “önsel olanın korunması yoluyla yazarın ayrıcalıklarını” sürdürmeye hizmet ettiğine inanır. Bu noktadan hareketle, “yazıya ilksel bir statü verirken, aslında onun kutsal kökenine dair teolojik bir olumlamayı ya da yaratıcı doğasına dair eleştirel bir inancı aşkın terimlerle yeniden yazmış olmuyor muyuz?” diye sorar (Foucault, 1969, s.120). Daha önce de belirtildiği gibi, Seán Burke'ün Barthes eleştirisi de aynı önermeye dayanmaktadır. Burke'e göre Barthes, yazıya/dile, yazar karşısında ayrıcalık tanıyarak, Yazar'a yönelttiği aynı teolojik eleştiriye bir bakıma yeniden üreten metafizik soyutlamalar yaratmaktadır.

Foucault'da yazar, söylemin atfedilebilirliği, cezalandırılabilirliği ve hesap verilebilirliği ile ilgilidir. Genel olarak Foucault, bir işleve indirgenmiş olsa bile yazarın varlığının sürekliliğini onaylar ve yazarı söylemselliğin kurucusu olarak analiz eder. Barthes ve Derrida metinsel dünya ile ilgilenirken, Foucault metinlerin içinde var olduğu ağların dokusunun onları iktidar ağları içinde nasıl konumlandığına dikkat çeker. Dolayısıyla Foucault için öznelerin bu iktidar ağları içinde nasıl özne haline geldiğini anlamak önemlidir.

Barthes'ta olduğu gibi Foucault'da da yazarlık tartışması “ses” sorusuyla başlar. “Kimin konuştuğu ne fark eder?” sorusu ile başlayan Foucault, yazının nasıl olup da daima kurban ve ölümle ilişkilendirildiğini araştırır ve “ölümsüzlüğü yaratmakla yükümlü bir metnin şimdi nasıl olup da yazarının katili olma hakkını elde ettiğini” sorgular (Foucault, 1969, s.117). Foucault'ya göre, yazarın ölümüyle olan bu eşsiz ilişkisi onu kendi yazısına kurban eder. Foucault'nun deyişiyle yazarın yokluğunun biricikliği, çözüldüğünde yazarın ölümünün anlaşılabilirliği bir düğümdür. Bunu yapmak için Foucault, ilk olarak, birinin tam olarak ne zaman yazar olduğunu, “[örneğin] Sade'in yazar olarak kutsanmadan önce yazdıkları neydi? Belki de hapisaneyeyken durmadan fantezilerini döktüğü kağıt rulolarından biraz daha fazlası” (Foucault, 1969, s.118) örneği ile sorgular ve bir yazarın ancak bir “ad” kazanarak yazar olduğu sonucuna varır. Foucault'ya göre yazarın adı özel addan farklıdır, çünkü belirli bir eserin sahipliğini ima ettiği için yazarın adı, zamanla bir esere bağlı bir varlık olarak işlev değiştirebilir. Yazar-işlevi gören bu isim herhangi bir özel isimden daha güçlüdür. Sınıflandırma işlevi ile metinleri tanımlayıp, yazara ait metinler arasında yazarın adına dayanan ilişkiler kurar.

Foucault, “artık adlandırılmış, bireysel yazarın sözde kişisel sesine değil; bunun yerine, kolektif söylemin anonim uğultusuna kulak vermeliyiz” (Foucault, 1969, s.115) sözleriyle giriş yaptığı makalesini sonlandırırken yeni sorulara duyulan ihtiyaca parmak basar. Foucault, söylemlerin nasıl kontrol edildiğini ve dolaşıma sokulduğunu anlamak için “Gerçek yazar kimdir?”, “Onun gerçekliğinin ve özgünlüğünün kanıtları nelerdir?” gibi “usandırıcı tekrarlar” yerine “[b]u söylemin üretim biçimleri nelerdir?” gibi soruların sorulması gerektiğini savunur (Foucault, 1969, s.138). Dolayısıyla “kim” sorusunun yerini “ne” almaktadır ve bu değişim, Barthes'ta dilsel olarak ele alınan söylemi Foucault'da sosyo-tarihsel güçlerin karşılıklı etkileşimine dönüştürür. Donald E. Pease de “Author” [Yazar] başlıklı makalesinde, yazarın dâhi kişiden farklılaşmasının ardından siyasi ve kültürel alanların birbirinden ayrıldığını ileri sürer. Yazar söylemin sürdürücüsü olarak işlevsellik kazanırken, dâhi, Foucault'nun “temel yazar” olarak adlandırdığı “icat etme” gücüne sahip kişi olarak ortaya çıkmıştır. Pease'e göre, bu farklılaşmayla birlikte, yazarın işlevi de buna uygun olarak değişmiş, yazar alternatif bir siyasi dünya üreten değil, siyaset dünyasına kültürel bir alternatif üreten kişi olmuştur (Pease, 1995, s. 110).

Siyaset ve kültür alanlarındaki bu ayrışma ortaya başka bir figürü çıkarmıştır: yazar ve eseri birbirinden daha da ayıran edebiyat eleştirmenini. Barthes'ın kendisi de bu ayrımı ele alır ve yazar gibi davranmaya başlayan ya da yazarın “keşfinden” yararlanan eleştirmeni sorgular. Yazarı ortadan kaldırmanın tam da bu nedenle bir gereklilik olduğunu, çünkü metnin tek anlamının taşıyıcısı olarak yazarın öne çıkmasının eleştirmenin varlığını da meşrulaştırdığını söyler:

Yazar ortadan kaldırıldığında, bir metni deşifre etme iddiası oldukça beyhude hale gelir. Bir metne bir Yazar vermek, o metne bir sınır koymak, onu nihai bir gösterilenle donatmak, yazıyı kapatmaktır. Böyle bir kavrayış eleştiriye çok uygundur, eleştiri o zaman kendine eserin altındaki yazarı (ya da onun hipostazlarını: toplum, tarih, ruh, özgürlük) keşfetme gibi önemli bir görev biçer: Yazar bulunduğu anda, metin “açıklanmış” olur – eleştirmen bir zafer kazanır. Dolayısıyla, tarihsel olarak yazarın saltanatının aynı zamanda eleştirmenin de saltanatı olmasında şaşılacak bir şey yoktur. (Barthes, 1968, s.147)

Yukarıda aktarılan alıntıda Barthes, metnin kendisinden ziyade metnin yegâne kaynağı olarak yazarın yüceltilmesine odaklanan metin çalışmalarını eleştirmektedir. E.D. Hirsh ise *Validity in Interpretation* [Yorumlamada Geçerlilik] (1967) kitabında Niyet Yanılgısı ve “yazarın sürgün edilmesi” olarak adlandırdığı duruma tepki göstermiştir. Yazarın sürgün edilmesini “eleştirmenin saltanatı” olarak gören Donald E. Pease’e benzer şekilde Hirsh de yazarın sürgün edilmesinden en çok eleştirmenin yararlandığı görüşündedir. Hirsh’e göre yazarın ne söylediği yerine “ ‘metnin ne söylediğine’ geri dönme konusundaki ilk heyecanla fark edilmeyen şey, metnin birinin kast ettiği anlamı aktarmak zorunda olduğuydu - yazarın değilse bile eleştirmenin anlamını” (Hirsh, 1967, s.110). Hirsh ayrıca, bu yaklaşımın doğal bir sonucu olarak, edebiyat çalışmalarının belirli bir eleştirmenin bir metni “okuması” şeklini aldığından ve bunun popüler bir yöntem haline geldiğinden yakındır. Barthes’ın yazarı öldürmesinden faydalanan kişinin eleştirilen olduğuna inanan Pease de “postyapısalcıların tamamen metinsel ortamının, yazarın aksine eleştirilen ya da yazarsız özne tarafından yönetildiğini” belirtir (Pease, 1995, s.116). Bu ayrıcalıklı alanda eleştirilen yazarı “öldürmekte” ve metni kendi yorumuyla okuyarak onun rolüne bürünmekte özgürdür. Barthes’ta Yazar’ın bulunmasıyla zafer kazanan eleştirilen de yazar gibi ölerken kişiliğini geri planda tutmaya mahkûm edilmişken, pratikte eleştirilen, yazarın yok oluşundan faydalanan kişi olmuştur.

Yazarın metin içindeki ve dışındaki konumu edebiyat tartışmalarının her zaman önemli bir parçası olmuştur. Barthes’ın yazarın ölümünü ilan etmesi bir çözüm olamamış, bilakis yazara duyulan ihtiyacın net bir biçimde ortaya çıkması ile metnin içinde kişiliği, hayatı ile ölmüş olduğu kabul edilerek yazan ve yaşayan kimlikleri ayrıştırılmış; ama tamamen de gömülemeyen bu beden nasıl ele alınacağına ilişkin yeni sorular ortaya atılmıştır. Dilimize “zımnî yazar”, “örtük yazar” ya da “ima edilen yazar” olarak çevrilen *implied author* Wayne Booth tarafından 1961 gibi erken bir tarihte anlatıcının güvenilirliği tartışmaları bağlamında “icat edilmişti”, ancak postyapısalcılık ve sonrasında ortaya çıkıp halen devam eden tartışmalarla birlikte, ima edilen yazarın konumu da yazarın ölümü ve geri dönüşü bağlamında yeniden ele alınmalıdır. Eğer gerçek yazar metne geri dönerse, ima edilen yazarın konumu da elbette bu dönüşten etkilenecektir.

Paul de Man, *Blindness and Insight*’ta [Körlük ve İçgörü] yazarlık meselesini farklı “benlikler” üzerinden ele alır. De Man’a göre edebiyat çalışmalarında benlik sorusu, çok sayıda özne arasındaki çoğu zaman çelişkili ilişkilerden oluşan şaşırtıcı bir ağda ortaya çıkmaktadır. En az dört olası ve farklı benlik türüne sahip olduğumuzu belirten de Man bu benlikleri şöyle sıralar: yargılayan benlik, okuyan benlik, yazan benlik ve kendini okuyan benlik (de Man, 1971, s.39). Anlatıbilimsel açıdan tüm bu farklı benlikler, farklı anlatı konumlarının ve işlevlerinin farklı varsayımlarına karşılık gelir. İma edilen yazar, bu farklı “benlikleri” irdelemeyi amaçlayan en önemli kavramlardan biridir. Marie-Laure Ryan’ın “Meaning, Intent, and the Implied Author” [Anlam, Niyet ve İma Edilen Yazar] makalesinde belirttiği gibi, ima edilen yazar, Booth, Wimsatt ve Beardsley’in “niyet yanılgısı” olarak adlandırdıkları tuzaga düşmeden yapısalcılık ve Yeni Eleştiri’nin ve yapısökümün reddettiği insani boyutu edebiyata geri kazandırmaya çalıştığından, Booth bu terimi ilk ortaya attığında metin ve bağlam çalışmalarının görünüşte zıt uçlarından bir çıkış yolu olarak görünmüştü (Booth, 2011, s.30). Dahası, ima edilen yazar anlatıbilim çalışmalarında o kadar önemli bir terim haline geldi ki, örneğin Gérard Genette, 1972’de yayımlanan *Narrative Discourse* [Anlatının Söylemi] kitabında ima edilen yazara değinmediği için Rimmon-Kenan gibi bazı akademisyenler tarafından eleştirildi. Rimmon-Kenan, Genette’in ima edilen yazarı ihmal etmesini talihsizlik olarak görür, çünkü bunun “anlatıcı ile anlatılan arasında kısmen yanlış bir simetri yaratılmasına” yol açtığını ve “metnin ‘normlarının’, özellikle de bu normlar anlatıcınıninkilerden farklı olduklarında” analiz edilmesini engellediğini iddia eder (Rimmon-Kenan,

1976, s.58). Bu sözler muhatabına ulaşmış olmalı ki, Genette 1983'te *Narrative Discourse Revisited*ı yayınladığında, ima edilen yazar tartışmasına geniş bir bölüm ayırmıştır.

Chatman (1990), "In Defence of the Implied Author" [İma Edilen Yazarın Lehine] eserinde "iki şey arasında üçüncü, görünüşte 'hayalet' bir varlığın konumlandırılmasının neden gerekli olduğu" (Chatman, s.74) sorusuyla başlayarak, ima edilen yazarın yerinde tutulmasının gerekliliğine ilişkin nedenleri sıralar. Chatman, ima edilen yazarı anlatı metninin içsel bir unsuru olarak yerleştirirken, gerçek yazar ve gerçek okuru anlatı metninin dışında konumlandırmıştır. Chatman, ima edilen yazarın vazgeçilmez bir anlatı aracı olduğunu, çünkü gerçek yazar ile metin arasında bir aracı olarak ima edilen yazarın, eleştirilenlerin gerçek yazara atıfta bulunmadan niyet sorununu çözmelerine yardımcı olduğunu savunur. Foucault'nun yazarın adını, söylemi meşrulaştıran bir işlev olarak kurgulamasına benzer şekilde, Chatman'ın ima edilen yazarı savunmasının ardında pragmatik nedenler yatmaktadır. Dolayısıyla, bu konuya ilişkin esas soru ima edilen yazarın var olup olmadığı değil, böyle bir kavramı ortaya atarak ne elde ettiğimizdir. Başka bir deyişle, Chatman da Genette gibi onu "ideal bir fail" olarak görür. İma edilen yazar eleştirmene, Booth'un da amaçladığı gibi, kurguların metinsel niyetini tek bir terim altında, biyografizme başvurmadan adlandırma ve analiz etme yolunu açar (Chatman, 1990, s.75).

Chatman ima edilen yazarı "anlatıdaki diğer her şeyle birlikte anlatıcısı da icat eden ilke" olarak tanımlar. İma edilen yazar aynı zamanda "kartları bu şekilde dizen, bu karakterlerin başına bu şeylerin gelmesini sağlayan, bu kelimeleri ya da imgeleri kullanan" kişidir (Chatman, 1990, s.85). Bu özellikleriyle, "ima edilen yazarın 'sesi' yoktur. İma edilen yazar yalnızca başkalarına 'konuşma' yetkisi verir. İma edilen yazar (yetkilendirilmiş konuşmacı olan anlatıcının aksine) sessiz bir bilgi kaynağıdır. İma edilen yazar hiçbir şey 'söylemez'" (Chatman, 1990, s.85). Bu görüş, Barthes'ın dili önsel olarak gören ve yazarı da dile göre konumlandıran argümanı ile paralel görünse de Marie-Laure Ryan, bu yaklaşımda aslında ima edilen yazarın gereksiz olmasının nedenlerinin net bir biçimde ortaya konulduğunu belirtir. Ryan'a göre, Chatman'ın ima edilen yazar tanımında bu yazarın gerçek bir iletişimsel işlevi yoktur. Ryan bu durumda metnin tasarımının ve sanatsal niyetin neden ima edilen yazara değil de gerçek yazara atfedilemeyeceği sorusunu gündeme getirir ve okuyucuyu, metnin tüm tasarımı gerçek yazara ait değilse kime ait olduğunu düşünmeye davet eder (Ryan, 2011, s.36): "Bir kurgunun anlatıcısı kurgusal dünyada neler olduğunu bildirmekle görevlidir; ancak bu olayların daha yüksek anlamından, spekülatif yorumların odağını oluşturan anlamdan kim sorumludur?" (Ryan, 2011, s.38). Ryan, de Man'a benzer şekilde, ima edilen yazarın yerine farklı kurgusal öznellik inşalarını gerçek yazarın çoklu benlikleri olarak görmeyi önerir ve bu şekilde gerçek yazar ile ima edilen yazar arasındaki ayrımın ortadan kalkacağını ileri sürer. Ryan'a göre metindeki yazar ile biyografik yazar hiçbir zaman aynı kişi olmadığından, ikisini gerçek yazar ve ima edilen yazar olarak ayırmak gereksizdir.

Yazarın Geri Dönüşü

Brain McHale, yazar ölmüş kabul edilse de, varlığı ve yokluğu ile tam olarak ele alınabilmesi için "ölümünün yeniden keşfedilmesi" gerektiğini şu sözlerle ifade etmektedir: "Yazarın yok oluşu yeni değildir; tarih boyunca farklı biçimlerde yok olmuştur - ya da farklı biçimlerde var olduğunu söylemek de aynı derecede doğru olacaktır" (McHale, 1987, s.201). Yazarın sadece eseri yazan kişi olarak değil, bir figür olarak varlığını sürdürmesi veyahut tematik açıdan ele alındığı yazar romanlarının popülerliği düşünüldüğünde yazarın hayatına ve kişiliğine duyulan ilginin hiçbir zaman tamamen yok olmaması da yazarın tarihsel süreç boyunca farklı biçimlerde var olduğunu doğrular niteliktedir.

Yazarın geri dönüşü, "dirilişi" fikri 1990'larda, özellikle de yazarın geri dönüşüne izin veren post-postmodernizm ve yeniden yapılandırmacı anlayış ile birlikte daha fazla vurgulanmaya başlanmış olsa da aslında, *The Pleasure of the Text* [Metnin Hazzı](1973) ile yazarın geri dönüşünün sinyallerini

veren yine Barthes'ın kendisiydi. Yazarın “kurum olarak” öldüğünü ilan eden Barthes, yazarın “sivil statüsünün, biyografik kişiliğinin ortadan kalktığını” ve artık “elden çıkarılmış” olduklarından bu kişilik ve statüye dayanarak metin üzerinde babalık otoritesi iddia edemeyeceklerini belirtir. Barthes'ın tartışmasını bir bakıma metinde yazar figürünün “arzulandığını” söyleyerek devam ettirmesi de düşüncesindeki değişimin sinyalini verir: “Yazarı arzuluyorum: Onun benimkine ihtiyacı olduğu gibi, benim de onun figürüne (ki bu ne onun temsili ne de izdüşümüdür) ihtiyacım var” (Barthes, 1973, s. 27). Böylece yazar, metnin arzusunu yerine getirmek için metne geri dönebilir. Bu koşullu dönüş *Sade, Fourier, Loyal*'da (1971) “dostane dönüş” olarak tasvir edilmişti. Burada Barthes, Yazar-Tanrı'nın değil, yazarın geri dönmesine kesin bir sözleşmeyle de olsa izin verir. Yazarın metin tarafından arzulandığını kabul eder ve metnin hazzının bir parçası olarak geri dönüşüne izin verir. “Metnin hazzı yazarın dostane dönüşünü de içerir” (Barthes, 1971, s.8). Bu dostane dönüş, geri dönen yazarın tarih, felsefe ve edebiyat kurumları tarafından yüceltilen yazardan ayrışması koşuluyla sağlanır; burada geri dönen yazar Romantik dönem şairleri gibi bir biyografik kahraman ya da dâhi olamaz.

Metni terk edip hayatımıza giren yazarın bir bütünlüğü yoktur; o yalnızca bir “tılsımlar” çoğuludur, birkaç zayıf ayrıntının mekânıdır, yine de canlı romansal pırıltıların kaynağıdır, içinde ölümü bir kaderin destanından daha kesin olarak okuduğumuz süreksiz bir sevecenlikler ilahisidir, o bir (sivil ahlaki) kişi değil, bir bedendir. (Barthes, 1971, s.8)

Yazar geri dönebilir; ancak sadece “dostane bir şekilde” ve daha da önemlisi, yazarın geri dönebilmesi için ölümünün gerçekleşmiş olması gerekir. Bu şekilde ölümü yenerek dönüş mitik kahramanları çağırırsa da, bahsi geçen yazar hiçbir şekilde klasik bir kahraman değildir. Cazibesi vardır ama bu cazibe yazarın bütünlük benliğinden ayrılmıştır. Aslında Barthes'ın meselesi Yazar/Tanrı'nın otoritesini yıkmak ve yazarın hayatının metne sızmasına karşı savaşmaktır. Edebiyatı “yazan bedeninin kimliğinden başlayarak tüm kimliğin kaybolduğu yer” (Barthes, 1968, s.142) olarak tanımladığında, yazan beden ile metindeki yazar arasında çok keskin bir sınır çizmişti. Bu kimlik meselesi çözüldüğünde, yazar geri gelebilir, der Barthes; ancak bu beden metne yalnızca bir kağıt-varlık olarak, bir “misafir” olarak girebilir: “Yazar metinde, kendi metninde ‘geri gelemeyen’ değildir, ama bunu ancak bir ‘konuk’ olarak yapar. Eğer bir romancıysa, romana karakterlerinden biri gibi yazılır, halde bir figür gibidir; artık ayrıcalıklı, babacan, aleolojik bir varlık değildir, yazıları oyunbazdır” (Barthes, 1968, s.161). Otoritesinden sıyrılarak geri dönen yazar “bir kağıt-yazar haline gelir: hayatı artık kurgularının kaynağı değil, eserine katkıda bulunan bir kurgudur; eserin hayata geri dönüşü vardır (tersi değil)” (Barthes, 1968, s. 161). Barthes'ın yaşam ve yapıtın tersine çevrilmesine örnek olarak gösterdiği Proust, Barthes'a göre, “sık sık iddia edildiği gibi [...] yaşamını romanına katmak yerine, kendi yaşamını, kendi kitabının model olduğu bir yapıt haline getirmiştir” (Barthes, 1968, s.149). Bu önerme, yaşam ve kurmaca arasındaki hiyerarşi çözüldüğü sürece yazarın metinde hoş karşılanabileceğini öne sürer. Burke'ün hatırlattığı gibi, “temsil sahnesi etrafında çözüldüğünde, Balzac artık gerçekliğin bir kâtipi değil, metinlerin yazarı olarak geri dönebilir; eseri artık ‘bir ifade kanalı’ değil, ‘göndergesiz bir yazı’dır” (Burke, 2008, s. 48).

Barthes'ın Yazar'ı yok edişi, çağdaş edebiyat çalışmalarında yazarın konumuna ilişkin bir algı olarak genel kabul görmüştür; ancak yapıtın ortasına karşı yeniden yapıtın ortaya çıkması ile birlikte yazarın ölümü sorusunu yeniden ele alan yazarların sayısında bir artış gözlenmektedir. Bu da yazarın kimliğinin ve yazarlık meselesinin çağımızda yeniden değerlendirildiğini ve bu süreçte alternatif yazar konumlarının benimsenerek yazarın geri dönüşüne izin verildiğini göstermektedir. Yeniden yapılandırmacı anlayış ile birlikte yazarları konu alan, yazarlık meselesine ilişkin bir görüş beyan eden yazar romanlarının sayısında ciddi bir artış gözlenmektedir. Bir tür olarak bakıldığında yazar romanının köklerinin ilk yazara kadar uzandığı görülmektedir. *Odyseia* destanının sekizinci kitabında

Phaeacians'ın kör ozanı Demodocus türün ilk örneklerinden kabul edilir. Homer de çeşitli anlatılarda sık sık geri döner; Virgil, Dante'nin *İlahi Komedya*'sında görünür ve özellikle on sekizinci yüzyılda, yazarların, Thomas More gibi yazarları "dirilttikleri" "ölüler ile diyalog" olarak ünlenmiş form, yazar romanlarının erken örnekleri olarak değerlendirilebilir (Franssen&Hoenselaars, 1999, s.12). On dokuzuncu yüzyıla gelindiğinde ise Viktorya dönemi romanının yükselişi ile birlikte, kurgu ve biyografi birbirinden beslenen iki tür olarak hem ayrı ayrı, hem de dönemin ünlü kurgusal biyografilerinde varlıklarını sürdürmüşlerdir. Modernizm ve postmodernizm ile birlikte, biyografiye duyulan ilgi tamamen yok olmasa da öznenin bütünlüğünü yitirmesi ile parçalanmış bir öznenin geleneksel metotlarla temsil edilemeyeceği inancı yerleşmiş ve biyografik kurgular biçim değiştirmiştir. Andrew Bennett, "yazarlığın duygusal hümanizmine, rahatlatıcı özcülüğüne karşı, sözde hoşgörüsüzlüğüyle postmodernizm, yine de -ya da belki de bu nedenle- yazar-etkileri ve yazar-figürleriyle büyülenmiş, bu noktaya takılıp kalmıştır" der (Bennett, 2005, s.109). Laura Savu'nun "postmodern yazar romanları" nitelemesiyle sunduğu Peter Ackroyd'un *The Last Testament of Oscar Wilde* [Oscar Wilde'in Son Vasiyeti] ve *Chatterton*, Penelope Fitzgerald'ın *Blue Flower* [Mavi Çiçek], Michael Cunningham'ın *The Hours* [Saatler] gibi eserlerinde, yazara duyulan ilginin yeniden canlandığı görülmektedir.

Yazarın roman kahramanı olarak geri dönüşünü bazı kategorilerin yeniden yorumlanmasıyla açıklamak mümkündür: özne, yazar ve temsil. Yazar romanlarının okuyucuyu "benlik, yaratıcılık, tarih, dil ve temsil hakkındaki son dönem eleştirel düşüncelerin ışığında, geçmiş metinlerin, estetik ve tarihsel yönlerinin yanı sıra önceki yazarlık modellerinin nasıl sürekli olarak değiştirildiği, hatta revize edildiği üzerine düşünmeye davet ettiğini" dile getiren Savu, Barthes'a atıfta bulunarak, yazar romanlarında yazarın hayatına yapılan vurgu ile Barthes'ın yazarı öldürmesine tepkisel bir cevap olarak yazan kişinin kimliğinin metne geri getirildiği sonucuna varır (Savu, 2009, s.21).

Yazarın postmodernist anlatılar tarafından ontolojik soruların araştırılmasında kullanılan birçok araçtan biri olduğuna inanan McHale yazarın varlığı ve yokluğu arasındaki salınımın postmodernist yazarı karakterize ettiğini belirtir. Yazarın metnin içinde ve dışında parladığını dile getiren McHale, postmodernist yazarın bu nedenle en az iki farklı ontolojik yapı katmanında işlev gördüğünü ileri sürer; birincisi, "yansıtılan kurgusal dünya içinde otobiyografik gerçeğin aracı olarak" ve ikincisi, "bu dünyanın yaratıcısı olarak, görünürde ondan daha üstün bir ontolojik seviyeyi işgal ederek" (McHale, 1987, s.202). Bu özellikleriyle, "postmodernist yazar, tanrıların her zaman iddia ettiği güçleri kendine mal eder: her şeye kadir olma, her şeyi bilme" (McHale, 1987, s. 210).

"Yazarın dönüşü" ya da her zaman var olması, belki de hiçbir zaman gerçekten ortadan kaybolmamış olan Viktorya dönemi yazarının yeniden ziyaret edilmesi yoluyla da anlaşılabilir. Malcolm Bradbury'ye göre Viktorya dönemi romanı, David Lodge, Graham Swift ve Peter Ackroyd gibi yazarların romanları (Bradbury, 1993, s.4) ve Maggie Gee'nin kurgularını da içeren günümüzün toplumsal gerçekçi romanı üzerinde etkisini sürdürmektedir. Viktorya dönemi romanının tamamen ortadan kalkmadığını iddia eden Bradbury sunduğu yazarlık pozisyonuna dikkat çekmek için John Fowles'a atıfta bulunur. Fowles'a göre: "Romancı yarattığı için hala bir tanrıdır ve en avangart modern roman bile yazarını tamamen ortadan kaldırmayı başaramamıştır; değişen şey artık Viktorya dönemi imgesinin her şeyi bilen ve buyuran tanrıların gitmiş olmasıdır. Yeni teolojik imgede birincil ilkimiz otorite değil özgürlüktür" (Fowles, 1969, s.82 akt. Bradbury, 1993, s.5). Daha sonra Rowland Molony'nin *Conversations with John Fowles* [John Fowles ile Sohbetler] kitabında bu ifadeyle ilgili sorulara cevap veren Fowles, bir yazarın karakterleri konusunda özgür olup olamayacağı sorusunu oldukça sorunlu bulduğunu söylemiştir: "Yazarın elinde mavi kalemi olan adam olduğu bir nokta her zaman gelir. Siz aslında bir diktatörsünüz" (Fowles, 1999, s. 29). Dolayısıyla yazar, bir noktada, daima, kendi metni üzerindeki yaratıcı ve yönetici güçtür.

Yazarın konumuna ilişkin bu tartışma, “Omniscience” [Tanrısal Bakış Açısı] (2004) makalesinde Barbara K. Olson’un *Authorial Divinity in the Twentieth Century* [Yirminci Yüzyılda Yazarsal Tanrısalılık] (1997) kitabında sunduğu Yazar/Tanrı benzetmesine yanıt veren Jonathan Culler gibi başka teorisyenler tarafından da ele alınmıştır. Culler, tanrısal, her şeyi bilen bir anlatıcı var olsa da, Yazar-Tanrı’yı çağrıştıran ve akla baskıyı getiren “her şeyi bilme” terimi yerine “bu etkileri -özellikle de karakterlerin düşüncelerinin sunumunu- tanımlamak için daha doğru yollar” (Culler, 2004, s.28) düşünmek gerektiği sonucuna varır. Culler metnin bu teolojik çağrışımından kurtarılması gerektiğine inanırken, Barbara K. Olson, “Who Thinks This Book? Or Why the Author/God Analogy Merits Our Continued Attention” [Bu Kitabı Kim Düşündü? Ya da Yazar/Tanrı Benzetmesi Neden İlgimizin Devamlılığını Hak Ediyor?] makalesinde Culler’a verdiği yanıtta Yazar ile Tanrı arasındaki analojinin güçlü ve hala geçerli olduğu sonucuna varır, çünkü “yazarlar yazmayı bir dünya yaratmak olarak deneyimlerken okurlar da okumayı kendilerini bu yaratıcıların dünyalarına kaptırmak olarak deneyimlerler” (Olson, 2006, s.344).

Paul Dawson, her şeyi bilme yetisini “postmodern kurgunun bazı teknik deneylerinin daha da geliştirilmesi ve rafine edilmesi” olarak ele alır ve bunu aynı zamanda “son yirmi yılda romanın kültürel otoritesinde algılanan düşüşe” bir yanıt olarak görür (Dawson, 2009, s.144). Tanrısal anlatımın eşlik ettiği her şeyi bilme duygusunun harfiyen kabul edilmesi gerekmediğini savunan Dawson, çağdaş tanrısal anlatıcının klasik tanrısal anlatıcıdan “biçimsel anlatı özellikleri açısından değil, bu anlatı sesinin işlev görmesini sağlayan kültürel otoriteye yönelik belirli iddialar açısından” farklı olduğunu ileri sürer (Dawson, 2009, s.149). Dawson, çağdaş her şeyi bilen yazar anlatısının ancak “kamusal bir entelektüelin” (Dawson, 2009, s.150) sesi aracılığıyla gerçekleştirilebileceğini öne sürer. Bu bağlamda anlatıdaki otoritenin, değişen edebi kültürel koşullar tarafından şekillendirildiğine inanan Dawson, çok uluslu yayınevleri, yeni medyanın yükselişi, bloglara ilginin artması, tartışma forumları, anı türüne duyulan ilginin artması, popüler tarih gibi başlıkları listeleterek çağdaş romanlarda tanrısal anlatıcıya geri dönüşün, yazarların romanın güç kaybına verdikleri yanıtlardan biri olduğunu ileri sürer ve kamusal entelektüeller olarak romancıların kültürel otoritesini savunmaya çalışan seslere ihtiyaç duyulduğunu belirtir (2009, s.150).

Çağdaş yazar kendini çevrimiçi platformlarda eseriyle ilgili tartışmaların bir katılımcısı olarak bulmakta, sosyal medyayı kullanarak okurlarla bir araya gelebilmekte ve böylece eserinin “sonraki yaşamında” daha aktif bir aktör rolüne bürünebilmekte, hatta bazen kendi edebi üretimi etrafındaki eleştirel çalışmanın gidişatını yönlendirebilmektedir. Bu tür yeni metin biçimlerinin ve yeni yazarlık ontolojilerinin oluşumuyla ilgili olarak Nicholas Rombes, “The Rebirth of the Author” [Yazarın Yeniden Doğuşu] yazısında, “Yazar hiçbir yerde olmadığı için değil, aksine her yerde olduğu için” Barthes’ın yazara karşı argümanlarının gücünü kaybetmiş olduğunu öne sürer (Rombes, 2005). Ona göre, Barthes tarafından Yazar’ın karanlığa gömülmesinin tam tersi bir sonuç doğurduğu iddia edilebilir. Barthes metnin üzerindeki otoritesini tehdit olarak gördüğü, yaşamı ile metni domine eden Yazar’ı öldürmüştür, ancak günümüzde herkesin “yazar” olabildiği kişisel web sitelerinin, forumların, tartışma noktalarının mantar gibi çoğalması Yazar’ın yaşamı ile geri dönüşünü kanıtlar niteliktedir.

SONUÇ

Yazarın konumuna ilişkin incelenen görüşlerden anlaşıldığı üzere yazarın konumu ve otoritesi tarih boyunca öznenin algılanışı ile paralellik göstermiştir. Yazarın tanrısallaştırılması, öldürülmesi ya da arzulanması özneye karşı hissedilen duygularla yakın bir ilişki içinde olmuştur. Diğer yandan sosyo-kültürel gelişmelerin de yazarın konumunu etkilediği aşikârdır. Matbaanın icadıyla eserini daha geniş kitlelere ulaştırabilen, eserinin üzerine adını yazdırarak adıyla işlevselleşen yazar günümüzde internet sayesinde örneğin kendisi hakkında söylenenlerden anında haberdar olabilir, forumlara katılarak, tweet

atarak görüş bildirebilir, “takipçi” kitlesi oluşturabilir. Bu haliyle dijimodernite ile tanışan yazar günümüzde teknolojinin başka bir boyutu ile de karşı karşıyadır. Çağımızın teknolojik gelişmeleri arasında yazarlık açısından en dikkate değer olanı yapay zekânın yazar/yaratıcı olarak kullanılmasıdır. Bilgisayar teknolojileri ve yapay zekâ uzun yıllardır yazma işini kolaylaştırmak, çeviri, vb. pek çok amaçla kullanılmaktadır; ancak yapay zekânın salt bir araç olmaktan sıyrılarak, yaratıcı konumuna erişmesi tartışmayı başka bir noktaya taşımaktadır.

Günümüzde yapay zekânın geldiği noktada görsel sanat üretiminin yanında yapay zekâ kullanarak haber metinleri yazılmakta, robotlar Hollywood filmleri, televizyon dizileri için senaryolar üretmektedir. Edebiyat alanındaki gelişmelere bakıldığında, en dikkat çekici örneklerden biri olarak 2018’de tamamen yapay zekâ tarafından yazılmış ilk roman olan *1 the Road* karşımıza çıkmaktadır. Jack Kerouac’ın *On the Road* [Yolda] romanına öyküden bu projede, Ross Goodwin çeşitli şiir, kurgu metinleriyle veri girişi yaparak eğittiği yapay zekâyı araba üzerine kurulu bir kamera düzeneği ile New York’tan New Orleans’a bir yolculuğa çıkarmıştır. Bu yolculuk boyunca gördüklerini makine öğrenmesinden edindiği veriler ile birleştiren yapay zekâ “romanını” fatura kâğıtlarına “yazmıştır”. *1 the Road* [1 Yolda] bazı kesimlerde büyük bir coşku yaratırken, bazı çevrelerde beklenen etkiyi yaratamamıştır. Birçok eleştirmenin nezdinde, yapay zekânın ürettiği roman, öykündüğü *On the Road*’ın yanına bile yaklaşamamıştır. Ortaya çıkan eserin edebi değeri elbette tartışmaya açıktır; ancak yapay zekânın giderek artan gücü ve yaratıcı potansiyeli üzerinde düşünmeye değerdir. Örneğin, yapay zekâ, veri kapasitesiyle bir Babil Kütüphanesi olabilir mi? Yeryüzündeki bütün kitapların, hatta yazılmış, üretilmiş her şeyin taranarak işlendiği ve istenildiği zaman kullanıldığı bir kaynak olarak düşünülürse, bir programcı yardımıyla, hatta yakın gelecekte muhtemelen programcıdan bağımsızlaşıp otonomisini kazanarak tek başına da roman yazabilir. Bu özelliği ile belli bir kökeni olmayan yapay zekâ, Barthes’ın kişisellikten arındırdığı *scriptor* (yazman) kavramına büyük benzerlik göstermektedir. Yapay zekânın, Barthes’ın yazmana atfettiği “hiçbiri orijinal olmayan çeşitli yazıların harmanlandığı ve çatıştığı çok boyutlu bir alan” (Barthes, 1968, s.146) tanımıyla büyük bir benzerlik göstermesi oldukça düşündürücüdür. Tıpkı Barthes’ın yazmanı gibi yapay zekâ, “hiçbirine dayanmayacak şekilde, yazıları birbirine karıştırma, diğerleriyle karşı karşıya getirme” gücüne sahiptir ve dolayısıyla metnin arkasında sadece kişi arayışını değil, köken arayışını da geçersiz ve gereksiz kılabilir (Barthes, 1968, s.146). Peki, yapay zekâ, bir yazman olarak kabul edildiğinde, Foucault’ nun “yazar işlevini” kim gerçekleştirecektir? Bir yapay zekâ tarafından üretilen sanat eseri programa mı yoksa onu tasarlayan kişiye mi ait olacaktır? Tüm bu sorular gösteriyor ki yapay zekânın yaratıcı işlevinin artması, tarih boyunca ekonomi, kültür ve teknoloji alanlarındaki gelişmelerle yeniden şekillenen yazar kavramının yakın gelecekte bir kez daha ele alınarak yazar ve otorite ilişkisinin yeniden düşünülmesine ve kurgulanmasına sebep olacaktır.

KAYNAKÇA

- Barthes, R. (1972 [1964]). Authors and writers. *Critical essays* (Fransızcadan Çev. Richard Howard) Evanston:Northwestern University Press.
- , (1974). *S/Z* (Fransızcadan çev. Richard Miller)New York: Blackwell.
- , (1975). *The Pleasure of the text*. (Fransızcadan Çev. Richard Miller). New York: Hill and Wang.
- , (1977 [1968]), “The death of the author”, *Image, music, text*, Fransızcadan çev. Stephen Heath, s.142-149. Londra: Fontana Press.
- , (1989[1971]). *Sade, Fourier, Loyala*. (Fransızcadan çev. Richard Miller). Berkeley &Los Angeles: University of California Press.
- Benedetti, C. (2005). *The empty cage:inquiry into the mysterious disappearance of the author*. (İtalyancadan çev. William J. Hartley). Londra: Cornell University Press.
- Bennett, A. (2005). *Author: the new critical idiom*. New York: Routledge.
- Bradbury, M. (1993).*The modern British novel*. Londra:Penguin.
- Burke, S. (1995). *Authorship from Plato to the postmodern: A Reader*. Edinburgh: Edinburgh University Press.
- , (2008). *The death and return of the author: criticism and subjectivity in Barthes, Foucault and Derrida*. Edinburgh: Edinburgh University Press.
- Chatman, S. (1990). In defense of the implied author. *Coming to terms: the rhetoric of narrative in fiction and film*. Ithaca& London: Cornell University Press
- Culler, J.D. (2004). Omniscience. *Narrative*. 12 (1). 22-34.
- Dawson, P. (2009). The return of omniscience in contemporary fiction. *Narrative*. 17 (2). 143-161.
- De Man, P. (1986). *Resistance to theory*. ABD: University of Minnesota Press.
- . (1971). *The Blindness and Insight*. ABD: The University of Minnesota Press.
- Foucault, M. (1998 [1969]). What is an author?. Faubon, J.D. (Ed.). *Essential works of Foucault: aesthetics, method, and epistemology* (Fransızcadan çev. Josue V. Harari) (s. 205-223). New York: The New Press
- Franssen, P. & Haenselaars T. (Eds.). (1999). *The Author as character: representing historical writers in western literature*. Madison & New Jersey: Fairleigh Dickinson University Press.
- Frye, N. (1963). Literary criticism. Thorpe, J. (Ed.). *The aims and methods of scholarship in modern languages and literatures*. (s.57-69). New York: Modern Language Association.
- Genette, G. (1988). *Narrative discourse revisited*. (Çev. Jane E. Lewin). Ithaca & New York: Cornell University Press.
- McHale, B. (2004 [1987]). *Postmodernist fiction*. E-book: Routledge.
- Molony, R. (1999). John Fowles: the magus. Vipond, D. L. (Ed.). *Conversations with John Fowles*. ABD: University Press of Mississippi.
- Olson, B. K. (1997). *Authorial divinity in the twentieth century*. Londra: Brucknell University Press

- , (2006). Who thinks this book? or why the Author/God analogy merits our continued attention. *Narrative*. 14(3). 339-46 .
- Pease, D. (1995). Author. Frank L. & McLaughlin T. (Eds). *Critical terms for literary study*. Chicago: The University of Chicago Press.
- Rombes, Nicholas (2005, October 06). The rebirth of the author. <https://journals.uvic.ca/index.php/ctheory/article/view/14454/5296>
- Ryan, M. L. (2011). Meaning, intent, and the implied author. *Style: implied author: back from the grave or simply dead again*. 45(1). 29-47.
- Savu, L. E. (2009). *Postmortem postmodernists: the afterlife of the author in recent narrative*. ABD: Rosemont Publishing.
- Schönert, J. (2011, September 6). Author. *The living handbook of narratology*. <https://www-archiv.fdm.uni-hamburg.de/lhn/node/65.html>
- Shelley, P. B. (1997 [1821]), *Shelley's poetry and prose*. Reiman, D.H. (Ed). New York: Norton.
- Stillinger, J. (1991). *Multiple authorship and the myth of solitary genius*. Oxford: Oxford University Press.
- Tomashevskii, B. (1995 [1923]). Literature and Biography. In Burke, S. (Ed). *Authorship: from Plato to the postmodern: a reader*. Edinburgh: Edinburgh University Press.
- Wimsatt, W.K.& Beardsley, M. C. (1995 [1946]). The intentional fallacy. Burke, S. (Ed). *Authorship: From Plato to the postmodern: A Reader*. Edinburgh: Edinburgh University Press.

INTERNATIONAL

JOURNAL of HUMAN STUDIES

ULUSLARARASI İNSAN ÇALIŞMALARI DERGİSİ

ISSN: 2636-8641

Cilt/VOLUME 6 Sayı/ISSUE 11 Yıl/YEAR: 2023 Alındı/RECEIVED: 01-06-2023 – Kabul/ACCEPTED: 15-06-2023

Terörün Finansmanının Önlenmesine İlişkin Uluslararası Düzenlemeler Kapsamında Teröre Finansman Sağlama Suçu ve Lafarge Örneği

*The Offence of Terrorist Financing within the Scope of International Regulations on the Prevention of
Terrorist Financing and the Example of Lafarge Case*

Hamdi Gökçe ZABUNOĞLU¹ | Esmâ Yağmur SÖNMEZ²

Abstract

In the period following 11 September, the concern that national methods of combating terrorism, which had acquired an international character in the aftermath of 9/11, would not only be ineffective but also exacerbate the existing problems, led to a louder voicing of the issue of international fight against terrorism. The United Nations International Convention for the Suppression of the Financing of Terrorism is of great importance as it is the first international regulation that defines financing terrorism as a criminal offence. The offence of financing terrorism, defined under the Convention, which is binding on States Parties to the Convention, has become one of the top

Öz

11 Eylül'ü takip eden dönemde uluslararası bir nitelik kazanan terörle mücadeleyi ulusal yöntemlerle sürdürmenin etkisiz olmak bir yana mevcut sorunları daha da kötüleştireceğinden duyulan endişe, terörle uluslararası mücadele konusunun daha yüksek sesle dile getirilmesine neden oldu. Bu mücadelenin etkili olması için gereken temel unsurlardan birisi kuşkusuz ki terörün finansmanının önlenmesidir. Birleşmiş Milletler Terörizmin Finansmanının Önlenmesine Dair Uluslararası Sözleşme, teröre finansman sağlamanın bir suç olarak tanımlandığı ilk uluslararası düzenleme olması bakımından son derece önemlidir. Sözleşmeye taraf devletler üzerinde bağlayıcı olan Sözleşme

¹Doç. Dr., Kırıkkale Üniversitesi, Hukuk Fakültesi, zabunoglu@kku.edu.tr, Orcid: 0000-0001-8774-9097

²yaniky@metu.edu.tr, Orcid: 0000-0002-3898-0505

issues on the world agenda in 2016. The most important reason for this is the news published by Le Monde newspaper in 2016, in which it was alleged that Lafarge, one of the leading companies in France, provided financing to terrorist organisations in the region in order to maintain the activities of its factory in the north of the country while the civil war in Syria was continuing. The main purpose of this study is to conduct a legal analysis of the Lafarge case within the scope of the offence of financing terrorism. The upper framework of this legal analysis is formed by the international regulations on the prevention of terrorist financing. In the study, firstly, money laundering and terrorist financing, which are the leading offences of financing illegal activities, are briefly defined. Based on this definition, in the next section, international regulations on the prevention of the financing of illicit activities are listed chronologically. In the third section, international regulations on the prevention of terrorist financing are analysed in detail. Following these legal analyses, the events forming the basis of the Lafarge case and the litigation process are discussed. In the last part, an evaluation of the Lafarge case is made within the scope of international regulations on the prevention of terrorist financing and in the light of the information on the case.

Keywords: Financing of Terrorism, Money laundering, International Convention for the Suppression of the Financing of Terrorism, Financial Action and Task Force, Lafarge Case

kapsamında tanımlanan teröre finansman sağlama suçu, 2016 yılında dünya gündeminin üst sıralarında yer alan konulardan biri haline gelmiştir. Bunun en önemli nedeni Le Monde gazetesi tarafından 2016 yılında yayınlanan Fransa'nın önde gelen firmalarından Lafarge'ın Suriye'deki iç savaş sürerken ülkenin kuzeyindeki fabrikasının faaliyetlerini sürdürebilmek için bölgedeki terör örgütlerine finansman sağladığı iddia edildiği haberdır. Bu çalışmanın temel amacı, Lafarge davasının teröre finansman sağlama suçu kapsamında hukuki bir incelemesinin yapılmasıdır. Bu hukuki incelemenin üst çerçevesini ise terörün finansmanının önlenmesine ilişkin uluslararası düzenlemeler oluşturmuştur. Çalışmada ilk olarak, yasadışı faaliyetlerin finansmanı suçlarının başında gelen kara para aklanması ve terörün finansmanı kısaca tanımlanmıştır. Bu tanımlamadan hareketle bir sonraki bölümde, yasadışı faaliyetlerin finansmanının önlenmesine ilişkin uluslararası düzenlemeler kronolojik olarak sıralanmıştır. Üçüncü bölümde ise, terörün finansmanının önlenmesine ilişkin uluslararası düzenlemeler ayrıntılı olarak incelenmiştir. Bu hukuki incelemeleri takiben, Lafarge davasına temel oluşturan olaylar ve dava süreci ele alınmıştır. Son bölümde ise terörün finansmanının önlenmesine ilişkin uluslararası düzenlemeler kapsamında ve davaya ilişkin bilgiler ışığında Lafarge davasının bir değerlendirmesi yapılmıştır.

Anahtar kelimeler: Terörün finansmanı, Kara paranın aklanması, Terörizmin Finansmanının Önlenmesine Dair Uluslararası Sözleşme, Mali Eylem ve Görev Gücü, Lafarge Davası

1. Giriş

Amerika Birleşik Devletleri'ndeki bir salı sabahının dünyanın ekonomik, politik, hukuki ve sosyal yapısını bu denli derinden etkileyeceğini öngörmek neredeyse imkânsızdı. Yaşandığı günden beri sayısız komplo teorilerine konu olan 11 Eylül saldırılarının altında yatan nedenler ve olayın gerçek aktörleri çokça tartışılrsa da o dönemi yaşayan herkesin aklında El-Kaide terör örgütü ve Usame bin Ladin isimleri kaldı. 2001 yılını ve izleyen dönemi geri dönülemez şekilde değiştiren bu saldırılardan sonra uluslararası organize suç ve terör örgütleri dünya gündeminden hiç düşmedi. Bu tarihe kadar ulusal düzeyde etkili olan terör sorunu artık dünya toplumlarının bütünlüğüne, güvenliğine ve istikrarına yönelik en önemli tehditlerin başında gelmeye başladı. 11 Eylül'ü takip eden dönemde uluslararası bir nitelik kazanan bu tehditle mücadeleyi ulusal yöntemlerle sürdürmenin etkisiz olmak bir yana mevcut sorunları daha da kötüleştirileceğinden duyulan endişe, terörle uluslararası mücadele konusunun daha yüksek sesle dile getirilmesine neden oldu.

Bu mücadelenin etkili olması için gereken temel unsurlardan birisi kuşkusuz ki terörün finansmanının önlenmesidir. Terör örgütlerinin eylemlerini gerçekleştirmek, yaşamsal ihtiyaçlarını karşılamak, silah temini gibi her alanda finansmana ihtiyaç duydukları açıktır. Bu nedendir ki terörün önlenmesinde atılacak ilk adımlardan biri finansal kaynak sağlanmasının önüne geçilmesidir. Ancak, 11 Eylül saldırılarına kadar terörün finansmanının önlenmesine özgülenmiş bir uluslararası düzenlemeye rastlamak mümkün değildir. Terörün finansmanının önlenmesi bu tarihe kadar kara para aklanmasıyla uluslararası mücadelenin zayıf bir halkası olarak algılanmıştır.

1999 tarihli Birleşmiş Milletler Terörizmin Finansmanının Önlenmesine Dair Uluslararası Sözleşme, teröre finansman sağlamanın bir suç olarak tanımlandığı ilk uluslararası düzenleme olması bakımından son derece önemlidir. Ayrıca terörün finansmanının önlenmesinin belirgin etkiye sahip ayrı bir alan olarak ortaya çıkması da bu Sözleşmeye dayanır. Sözleşme her ne kadar 1999 tarihinde Birleşmiş Milletler Genel Kurulu tarafından kabul edilmiş ve 2000 yılı başında imzaya açılmış olsa da, devletleri bu Sözleşmeyi imzalamaya iten esas neden 11 Eylül olayları olmuştur. Bu tarihe kadar Sözleşmeyi imzalama ve yürürlüğe koyma noktasında devletler nezdinde var olan isteksizlik, terörün kazandığı uluslararası boyut ve terör örgütlerinin gücünün açıkça ortaya konulduğu bu saldırılardan sonra ortadan kalmıştır. Bunun neticesinde New York Sözleşmesi olarak da bilinen Sözleşme 10 Nisan 2002 tarihinde yürürlüğe girmiştir.

Bu tarihten sonra tüm Taraf Devletler üzerinde bağlayıcı olan Sözleşme kapsamında tanımlanan teröre finansman sağlama suçu, 2016 yılında dünya gündeminin üst sıralarında yer alan konulardan biri haline gelmiştir. Bunun en önemli nedeni Fransız Le Monde gazetesi tarafından 2016 yılında yayınlanan bir haberdir. Haberde, Fransa'nın önde gelen firmalarından Lafarge'ın Suriye'deki iç savaş sürerken ülkenin kuzeyindeki fabrikasının faaliyetlerini sürdürebilmek için bölgedeki terör örgütlerine finansman sağladığı iddia edilmiştir (Le Monde).

Haberi takiben, Lafarge Suriye fabrikasında çalışan 11 eski işçi ve iki sivil toplum örgütü (Avrupa Anayasa ve İnsan Hakları Merkezi-ECCHR ve yolsuzlukla mücadele kuruluşu SHERPA) tarafından savcılığa suç duyurusunda bulunulmuştur. Lafarge'ın 2013-2014 yılları arasında Irak ve Şam İslam Devleti (İŞİD) de dâhil olmak üzere Suriye'deki cihatçı gruplardan hammadde satın aldığı ve

Suriye fabrikasındaki çalışanların geçişi ile ürünlerin sorunsuz teslimatı için verilen güvenlik taaddüdü karşılığında bu cihatçı gruplara 13 milyon Euro finansman sağladığı iddia edilmiştir (Young, 2012, 1). Buna dayanarak; Lafarge'ın, savaş suçlarına iştirak, insanlığa karşı suçlar, terörün finansmanı ve zorla çalıştırma yasağının ihlali kapsamında ceza almasını talep edilmiştir.

Haziran 2017'de şirket hakkında terörü finanse etmek suçu kapsamında bir soruşturma başlatılmış ve bir yıl sonra da şirkete insanlığa karşı suçlara ortak olmak suçlaması ile dava açılmıştır. Kasım 2019'da Fransız ilk derece mahkemesince verilen kararda; şirketin teröre finansman sağladığı, Suriye'ye karşı uygulanan Avrupa Birliği (AB) ambargosunu ihlal ettiği ve başkalarının hayatını tehlikeye attığı kabul edilmiştir. Öte yandan, Lafarge hakkındaki insanlığa karşı suçlara ortak olma suçlaması düşürülmüştür. Sivil toplum örgütleri tarafından Fransız Yargıtay'ına taşınan bu kararda kabul edilen iddialar Yargıtay'ca da onanırken, insanlığa karşı suçlara ortak olma iddiasıyla yeniden başka bir ilk derece mahkemesince yargılama yapılması talep edilmiştir.

Bu çalışmanın temel amacı, Lafarge davasının teröre finansman sağlama suçu kapsamında hukuki bir incelemesinin yapılmasıdır. Bu hukuki incelemenin üst çerçevesini ise terörün finansmanının önlenmesine ilişkin uluslararası düzenlemeler oluşturacaktır. Çalışmada ilk olarak, yasadışı faaliyetlerin finansmanı suçlarının başında gelen kara para aklanması ve terörün finansmanı kısaca tanımlanacaktır. Bu tanımlamadan hareketle bir sonraki bölümde, yasadışı faaliyetlerin finansmanının önlenmesine ilişkin uluslararası düzenlemeler kronolojik olarak sıralanacaktır. Üçüncü bölümde ise, terörün finansmanının önlenmesine ilişkin uluslararası düzenlemeler ayrıntılı olarak incelenecektir. Bu hukuki incelemeleri takiben, Lafarge davasına temel oluşturan olaylar ve dava süreci ele alınacaktır. Son bölümde ise terörün finansmanının önlenmesine ilişkin uluslararası düzenlemeler kapsamında ve davaya ilişkin bilgiler ışığında Lafarge davasının bir değerlendirmesi yapılacaktır.

2. Yasadışı Faaliyetlerin Finansmanı: Kara Para Aklanması Ve Terörün Finansmanı

Geniş suç faaliyeti kapsamı nedeniyle mali suçlar, dünyadaki tüm hukuk sistemlerinde öncelikli yaptırım alanları içerisinde yer almaktadır. Bireysel olarak veya organize gruplar halinde işlenebilen bu suçların başında ise kara para aklama ve terörün finansmanı gelmektedir. Kara para aklanması suçu temelde, yasa dışı yollarla elde edilen gelirlerin kaynağının gizlenmesi ve bu gelirlerin meşru kaynaklardan elde edilmiş gibi gösterilmesine dayanmaktadır. Bu suçun işlenmesinde genellikle banka ve işletme hizmetleri kullanılmaktadır. Bireylere ve gruplara planladıkları terör eylemlerini gerçekleştirmek için gereken fonun sağlanması olarak tanımlanabilen terörün finansmanı suçu³ için de kullanılan fonların kaynağının ve hedefinin gizlenmesini zorunludur.

Bu anlamda, genellikle iç içe geçmiş şekilde işlenen, bu iki suçun oluşması için gereken ortak maddi unsur finansal sistemin kötüye kullanılmasıdır. Bu suçların işlenmesi için de yine benzer finansal araçlara ihtiyaç duyulacağı açıktır. Ancak kara para aklanması ve terörün finansmanı suçları, bahse konu

³ Türk Ceza Hukuku mevzuatında terörizmin finansmanı suçuna ilişkin düzenlemelerle ilgili olarak detaylı bir çalışma için bkz. Yeşim Yılmaz, "Terörün Finansmanı Suçu" (2020), Yeditepe Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi, 17(3), s. 177-267. Türk hukukunda bu suça ilişkin düzenlemelerin insan hakları üzerindeki etkileri yönünden bir inceleme için bkz. Tuğçe Duygu Köksal, "Terörün Finansmanına İlişkin Düzenlemelerin Temel Hak ve Özgürlükler Üzerindeki Etkileri", (2021), Suç ve Ceza, 3, s. 599-654.

finansal kaynaklarının yasallığı noktasında ayrılmaktadır. Kara para aklama suçu her zaman yasa dışı yollardan elde edilen gelirlerden kaynaklanırken, terörün finansmanı suçuna konu finansal kaynak yasal olarak elde edilmiş de olabilir. Burada önemli olan, kaynağın nasıl elde edildiği değil, hangi amaçla kullanıldığıdır.

Ekonomik ve finansal küreselleşme sonucunda artan teknik ve teknolojik imkânlar her iki mali suçun da uluslararası bir nitelik kazanmasına neden olmuştur. Küresel bir nitelik kazanan bu suçlar, gelişmişlik düzeyi fark etmeksizin tüm ülkelerin finansal sistemlerindeki istikrarı, şeffaflığı ve verimliliği tehlikeye atmaktadır. Suçluların her yıl ortalama küresel GSYH'nin yüzde iki ila beşi arasında para akladığını ve bu paranın sıklıkla terörün finansmanında kullanıldığını ortaya koyan Birleşmiş Milletler verileri (UNODC) dikkate alındığında, bu suçların uluslararası finans sistemini bütünüyle tehdit ettiği açıktır. Bu tehdit aynı zamanda, ülkelerin artan bağlarla birbirine bağlı olduğu politik ve sosyal sisteme duyulan kamu güvenini de sarsmaktadır.

Bu nedenledir ki; kara para aklama ve terörün finansmanını engellemeye yönelik mücadele, devletlerarası yakın işbirliğini ve yaptırım gücüyle desteklenmiş uluslararası düzenlemeleri gerektirmektedir. Bu suçların işlenmesinde özellikle ulusal yasalar arasındaki farklılıkların ve küresel finansal sistemindeki zayıflıkların istismar edildiği düşünüldüğünde, uluslararası düzenlemelerle oluşturulacak küresel mücadelenin önemi ortaya çıkmaktadır. Bu düzenlemelerin bir amacı suç ve terör örgütlerinin ekonomik gücünü zayıflatmak iken diğer bir amacı bu örgütlerin eylemlerinin uluslararası hukuk kuralları kapsamında cezalandırılmasının teminidir.

3. Yasadışı Faaliyetlerin Finansmanının Önlenmesine İlişkin Uluslararası Düzenlemeler

Yasadışı faaliyetlerin finansmanının önlenmesine ilişkin doğrudan ifadelerin yer aldığı ilk uluslararası yasal düzenleme Narkotik Uyuşturucu ve Psikotrop Maddelerin Yasadışı Ticaretine Karşı 1988 Birleşmiş Milletler Sözleşmesi (Vienna Konvansiyonu)'dur. Vienna Konvansiyonu olarak da bilinen bu Sözleşmeye kadar olan süreçte de birçok farklı uluslararası sözleşmede yasadışı faaliyetlerin finansmanının önlenmesine ilişkin dolaylı atıflara rastlanabilir.

Bunlardan ilki 1971 tarihli Sivil Havacılığın Güvenliğine Karşı Yasadışı Fiillerin Önlenmesine Dair Sözleşmedir. Sözleşmenin 10. Maddesinin 1. Fıkrasında, 1. Maddede belirtilen ve bir hava aracının güvenliğini tehlikeye düşürecek suçların önlenmesi amacıyla Taraf Devletlerin tüm önlemleri alacakları kararlaştırılmıştır. Devletlerin uluslararası ve ulusal hukuka uygun olarak tüm tedbirleri alma yükümlülüğü altına girdiği bu fıkrayı geniş bir şekilde yorumlamak doğru olacaktır. Buna göre, hava güvenliğini tehlikeye düşürecek suçların önlenmesi için, suça konu eylemlerin finansmanının da önlenmesi gerekmektedir. Dolaylı yoldan da olsa, bu Sözleşme ile devletler, hava araçlarının güvenliğini tehlikeye düşürecek eylemlerin finansmanının önlenmesine yönelik tedbirleri alma yükümlülüğü altındadır.

Benzer bir yorumu, 1973 tarihli Uluslararası Alanda Korunan Kişilere Karşı İşlenen Suçların Önlenmesi ve Cezalandırılması Sözleşmesi için de yapmak mümkündür. Söz konusu Sözleşme'nin 4. Maddesinin (a) bendinde, 2. Maddede belirtilen ve uluslararası koruma altındaki kişilerin kişiliği, özgürlüğü ve haysiyetine karşı işlenen suçların önlenmesinde Taraf Devletlerin tüm tedbirleri alma

yükümlüğü altında olduğu belirtilmektedir. Bahsedilen suçlar teşebbüs aşamasında kalsa ve dahi ülke dışında işlenecek olsa bile, tüm Taraf Devletler ülkelerinde bu suçların işlenmesine yönelik hazırlıkları engellemek için uygulanabilir tüm önlemleri almak zorundadır. Bu önlemler içerisinde suçun finansmanının önlenmesine yönelik tedbirlerin de yer alacağı kuşkusuzdur. Yine 17 Aralık 1979 tarihinde kabul edilen Rehine Alınmasına Karşı Uluslararası Sözleşme'nin 4. Maddesinin (a) bendinde Taraf Devletlerin, herhangi bir rehin alma eylemini teşvik etmek, organize etmek veya bunlara katılmak suçlarını önlemek için uygulanabilir tüm önlemleri alacağı kararlaştırılmıştır.

3.1. Narkotik Uyuşturucu ve Psikotrop Maddelerin Yasadışı Ticaretine Karşı Birleşmiş Milletler Sözleşmesi (1988)

Taraf Devletlerin, yasadışı ticaretle uğraşan kişileri suç faaliyetlerinden elde ettikleri gelirden yoksun bırakmaya ve böylece yasadışı faaliyetlere girişmeye yönelik temel güdülerini ortadan kaldırmaya kararlı olduklarını açıkça ifade ettikleri ilk uluslararası düzenleme olması bakımından, 1988 tarihli Viyana Konvansiyonu son derece önemlidir. Konvansiyonun önsözünde ifade edildiği şekliyle; kaçaklıktan elde edilen büyük mali kârın ve zenginliğin, uluslararası suç örgütlerinin hükümet yapılarına, meşru ticari ve finansal işletmeler ile toplumun tüm katmanlarına nüfuz etmesine, bunları kirlletmesine ve yozlaştırmasına imkân sağladığı tüm devletlerce kabul edilmiştir.

Bu genel kabulün bir sonucu olarak, yasadışı faaliyetlerin önlenmesi amacıyla Taraf Devletler arasındaki işbirliğinin artırılmasının gerekli olduğu ifade edilmiştir. 2. Madde 1. Fıkıradaki, Taraf Devletlerin işbu Sözleşmeden doğan yükümlülüklerinin yerine getirilmesinde gerekli bütün önlemleri alacakları öngörülmektedir. Bu önlemlere, ulusal hukuk sistemlerinin temel hükümlerine uygun olması koşuluyla tüm yasal ve idari tedbirler dâhildir. Takip eden, "Suçlar ve Yaptırımlar" başlıklı, 3. Maddede ise doğrudan kara para aklama olarak ifade edilmese de bu suçu oluşturan unsurlar açıkça tanımlanmıştır. Konvansiyon bu yönüyle bir ilki temsil etmektedir.

3.2. Mali Eylem Görev Gücü (Financial Action Task Force-FATF) (1989)

Viyana Konvansiyonundan bir yıl sonra, yedi büyük sanayileşmiş ülkenin Devlet veya Hükümet Başkanları Zirvesinde bağımsız bir hükümetler arası organ olan Mali Eylem Görev Gücü (Financial Action Task Force-FATF) kurulmuştur. Bu Gücün kuruluş amacı, kara para aklama ile mücadelenin etkinliğini artırmaya yönelik politikalar önermektir. İlerleyen yıllarda FATF'nin görev kapsamı, terörün finansmanını önlemeye yönelik tedbirleri de içerir şekilde genişletilmiştir. FATF tarafından yayınlanan, kara para aklamaya mücadeleyle yönelik 40 Tavsiye ile terörün finansmanı ile mücadeleyle yönelik 9 Tavsiye birlikte uluslararası bir standardı temsil etmektedir. Bu Tavsiyeler (FATF) ile bahse konu alanlarda uluslararası işbirliğinin güçlendirilmesi ile ulusal hukuk sistemlerinin iyileştirilmesi amaçlanmaktadır.

1990 yılında yayınlanan kara para aklanmasıyla mücadeleyle yönelik FATF Tavsiyelerinin kapsamı, 11 Eylül saldırılarının hemen ardından, Ekim 2001'de, terörün finansmanının önlenmesine yönelik 8 yeni Tavsiye ile genişletilmiştir. 2003'te başlayan Irak Savaşı'nı takiben, Ekim 2004'te de terörün finansmanının önlenmesine yönelik 9. Tavsiye kabul edilmiştir. İşlenmesi bakımından kara para

aklanması ve terörün finansmanı suçlarının genellikle iç içe geçtiği düşünüldüğünde kara para aklanmasına yönelik Tavsiyelerin aynı zamanda terörün finansmanının önlenmesi amacına da hizmet edeceği açıktır. Öte yandan, bu çalışma için önemi dikkate alınarak, FATF Tavsiyeleri C Bölümünde yer alan ve terörün finansmanının önlenmesi amacına özgülenmiş Tavsiye 5, 6 ve 8 ilerleyen sayfalarda ayrıntılı olarak incelenecektir.

4. Terörün Finansmanının Önlenmesine İlişkin Uluslararası Düzenlemeler

FATF Tavsiyelerini ayrıntılı olarak ele almadan önce, bu Tavsiyelerin bağlamının ve Tavsiyelerde geçen tanımların doğru anlaşılabilmesi için New York Sözleşmesi olarak da bilinen 1999 tarihli Birleşmiş Milletler Terörizmin Finansmanının Önlenmesine Dair Uluslararası Sözleşmeyi maddeleriyle incelemek yerinde olacaktır. Uluslararası barış ve güvenliğin korunması için devletlerarasındaki iyi komşuluk, dostane ilişkiler ve sıkı bir işbirliğinin önemine dikkat çekilen bu Sözleşmede, farklı biçim ve görünümde tırmanan uluslararası terör eylemlerinden duyulan endişe de dile getirilmiştir.

4.1. Birleşmiş Milletler Terörizmin Finansmanının Önlenmesine Dair Uluslararası Sözleşme (1999)

Bu Sözleşmede ilk olarak, uluslararası terörizmin ortadan kaldırılması amacına matuf tüm Birleşmiş Milletler Genel Kurulu kararları hatırlatılarak terör eylemlerinin sayısı ve ciddiyetinin ancak sağlanabilecek finansmanla mümkün olabileceği belirtilmiştir. Ancak bu zamana kadar uluslararası terörle mücadeleyle yönelik geliştirilen çok taraflı yasal araçlarda terörün finansmanının önlenmesine ilişkin tedbirlere açıkça yer verilmediği kaydedilmiştir. Bu nedenle, terörizmin finansmanının önlenmesi, faillerinin kovuşturulması ve cezalandırılması yoluyla uluslararası terörle mücadele edilmesi amacına yönelik ilk uluslararası sözleşme olan 1999 New York Sözleşmesi, bu alanda acil bir ihtiyaç olan uluslararası işbirliğini geliştirmek için de etkili bir araçtır.

Sözleşmenin kapsamının da çizildiği 2. Madde 1. Fıkra, terörün finansmanının suç olarak tanımlandığı ilk uluslararası yasal araç olması bakımından son derece önemlidir. Buna göre, terörün finansmanı suçunun işlenmesi için kişilerin finansman kaynaklarını Fıkranın (a) ve (b) bentlerinde sayılan eylemlerde kullanma niyetine sahip olması ya da bir başkası tarafından bu gibi eylemlerde kullanılacağını bilmesi gerekmektedir. Başka bir deyişle, bu suçun taksirle işlenmesi mümkün değildir. Kasten işlenebilen bir suç olarak tanımlanmıştır. Fıkranın devamında, bu niyete veya bilgiye sahip kişilerin, doğrudan veya dolaylı herhangi bir yolla, yasadışı bir şekilde ve kasten fon sağlaması veya toplaması durumunda terörün finansmanı suçunu işlemiş sayılacağı belirtilmiştir.

Burada yer alan “fon” teriminin kapsamı, Sözleşmenin 1. Madde 1. Fıkrasında açıkça ve geniş bir şekilde tanımlanmıştır.⁴ Bu Fıkraya göre, her ne suretle edinilmiş olursa olsun, maddi veya maddi olmayan, taşınır veya taşınmaz her türlü kıymet fon kapsamına girer. Ayrıca, bu kıymetler üzerindeki

⁴ Çalışmanın bundan sonraki kısımlarında kullanılan “finansman” kavramı, bu Fıkra da tanımlanan şekliyle fon sağlanması veya toplanması olarak değerlendirilmelidir.

bir mülkiyet hakkı veya çıkarı kanıtlayan, elektronik veya dijital dâhil olmak üzere, her türlü belge ve yasal araç da fon sayılmaktadır. Bu araçlar, yine aynı Fıkroda ve tahdidi olmamak üzere; banka kredileri, seyahat çekleri, banka çekleri, para havaleleri, hisse senetleri, teminatlar, tahviller, ödeme emirleri ve kredi mektupları şeklinde örneklenmiştir.

Sözleşmenin amacı ve diğer maddeleri kapsamında değerlendirildiğinde, 2. Maddede “suçu işleyen kişi” olarak ifade edilen ve suçun maddi unsurunu oluşturan eylemleri gerçekleştiren kişinin gerçek kişi olduğu yorumlanabilir. Sözleşmenin bu yorumu destekler nitelikteki en önemli maddesi, terörün finansmanı suçu kapsamında tüzel kişilerin sorumluluklarına yer verilen 5. Maddedir. Bu Maddenin 1. Fıkrasına göre, tüm Taraf Devletler, ülkelerinde yerleşik veya kendi hukuklarına göre kurulmuş olan bir tüzel kişiliğin yönetiminden veya denetiminden sorumlu bir kişinin 2. Maddede belirtilen bir suçu işlemesi halinde, o tüzel kişiliğin bu suçtan sorumlu tutulabilmesi için gerekli önlemleri almakla yükümlüdür.

Devletlerin kendi iç hukuk ilkelerine uygun olarak cezai, hukuki veya idari tüm tedbirleri almakla yükümlü kılındığı bu Fıkroda dikkat edilmesi gereken en önemli husus, tüzel kişiliğin sorumluluğunun, yönetim veya denetim yetkisine haiz gerçek kişinin bu sıfatı kullanarak gerçekleştirdiği eylemlerinden kaynaklanmasıdır. Buradan hareketle, tüzel kişilik tarafından terörün finansmanı suçunun işlenmesinin mümkün olmadığı yorumlanabilir. Aynı Maddenin 2. Fıkrası da bu yorumu destekler niteliktedir. Söz konusu Fıkroda, ilk Fıkroda yer alan tedbirlerin uygulanmasının gerçek kişi failin bireysel cezai sorumluluğunu ortadan kaldırmayacağı açıkça ifade edilmiştir.

Terörün finansmanı suçunun maddi unsurlarını oluşturan eylemler ise 2. Madde 1. Fıkra (a) ve (b) bentlerinde sıralanmıştır. Bu kapsamda suça neden olacak eylemlerden ilki, 1. Fıkranın (a) bendine göre, Sözleşme ekinde sayılan uluslararası sözleşmelerden⁵ biri kapsamında yer alan ve burada suç olarak tanımlanan fiillerin tümüyle veya kısmen gerçekleştirilmesinin finansmanıdır. Aynı Fıkranın (b) bendinde ise, bir sivilin ya da bir silahlı çatışmada durumundaki taraftarlardan birinde aktif rol almayan herhangi bir kişinin ölümüne veya ciddi şekilde yaralanmasına neden olan eylemlerin tümüyle veya kısmen gerçekleştirilmesini finanse etmek suç sayılmıştır. Yine (b) bendine göre; bahse konu suçun oluşması için, gerçekleştirilen eylemin doğası veya bağlamı gereği bir halkı korkutmak ya da bir

⁵ 1. Uçakların Yasadışı Ele Geçirilmesinin Önlenmesi Sözleşmesi (16 Aralık 1970, Lahey)

2. Sivil Havacılık Güvenliğine Karşı Yasadışı Eylemlerin Önlenmesi Sözleşmesi (23 Eylül 1971, Montreal)

3. Diplomatik Ajanlar Dahil Uluslararası Korunan Kişilere Karşı İşlenen Suçların Önlenmesi ve Cezalandırılması Sözleşmesi (14 Aralık 1973, New York)

4. Rehin Almalara Karşı Uluslararası Sözleşme (17 Aralık 1979, New York)

5. Nükleer Maddelerin Fiziki Korunması Sözleşmesi (3 Mart 1980, Viyana)

6. Uluslararası Sivil Havacılığa Hizmet veren Havalimanlarında Yasadışı Şiddet Eylemlerinin Önlenmesi Protokolü, Sivil Havacılık Güvenliğine Karşı Yasadışı Eylemlerin Önlenmesi Sözleşmesine Ek Protokol (24 Şubat 1988, Montreal)

7. Denizcilik Seferyollarının Güvenliğine Karşı Yasadışı Eylemlerin Önlenmesi Sözleşmesi (10 Mart 1988, Roma)

8. Kıta Sahanelerinde Kurulu Sabit Platformların Güvenliğine Karşı Yasadışı Eylemlerin Önlenmesi Hakkında Protokol (10 Mart 1988, Roma)

9. Terörist Bombalamaların Önlenmesi Sözleşmesi (15 Aralık 1997, New York)

hükümeti veya uluslararası kuruluşu herhangi bir işi yapmaya veya yapmamaya zorlamak amacı taşıması gerektiği belirtilmiştir.

2. Maddenin takip eden fıkraları ile de 1. Fıkroda tanımlanan suçun kapsamı genişletilmiştir. 3. Fıkroya göre, 1. Fıkroda belirtilen bir fiilin suç teşkil etmesi için, fonların fiilen 1. Fıkranın (a) veya (b) bentlerinde atıfta bulunulan bir suçun işlenmesinde kullanılmış olması gerekli değildir. Fonların bu amaçla sağlamış veya toplanmış olması yeterlidir. 4. Fıkroda ise (a) ve (b) bentlerinde yer alan eylemleri işlemeye teşebbüs eden kişilerin de suç işlemiş sayılacağı belirtilmektedir. Suçun oluşması için eylemin gerçekleşip gerçekleşmemesinin bir önemi yoktur.

5. Fıkroya göre; ilk dört Fıkroda sayılan suçlara iştirak eden, başkalarını bu suçları işlemeleri için örgütleyen veya yönlendiren kişilerle bu Fıkraların bir veya birkaçında suç olarak sayılan eylemlerin ortak bir amaç doğrultusunda hareket eden bir grup tarafından gerçekleştirilmesine katkı bulunanlar da suç işlemiş sayılacaktır. Bir grup tarafından işlenen suçlara katkıda bulunmuş sayılmak için bu Fıkroda iki koşul öngörülmüştür. Bunlardan ilki, bahse konu katkının kasıtlı olması gerekliliğidir. Ayrıca, yapılan katkının, grubun suç faaliyetini veya suç amacını devam ettirme niyetiyle ya da grubun suç işleme niyeti bilinenek yapılmış olması gerektiği özellikle belirtilmiştir.

Sözleşmenin 2. Maddesinde tüm ayrıntılarıyla tanımlanan suçun cezalandırılmasına ilişkin hususlar da takip eden maddelerde hüküm altına alınmıştır. Madde 3'e göre, gerçekleştirilen terörün finansmanı eyleminin Sözleşme kapsamında suç sayılabilmesi için uluslararası bir niteliğe sahip olması gereklidir. Suçun tek bir ülke içerisinde işlenmesi, failinin bu devletin vatandaşı olması ve bu devletin topraklarında bulunması ile başka hiçbir devletin 7. Maddenin 1. ve 2. Fıkraları uyarınca yargı yetkisini kullanmadığı hallerde Sözleşmenin uygulanamayacağı belirtilmiştir. Yine aynı Maddeye göre, bu şartları taşımakla birlikte Madde 12 ile 18 arasında sayılan hükümlerin uygulanmasının gerekli olduğu durumlar istisna tutulmuştur.

Sözleşmenin 3. Maddesinde işlendiği yer, vatandaşlık, ikamet ve diğer devletlerin yargı yetkisi ölçütlerine dayandırılan terörün finansmanı suçunun Taraf Devletlerce yargılanmasına ilişkin hususlar Madde 7'de yer almaktadır. Bu Madde'nin 1. Fıkrasına göre Taraf Devletler, terörün finansmanı suçunun yargılanması amacıyla gerekli önlemleri alma yükümlülüğü altındadır. Bu yükümlülüğü doğuran koşullardan ikisi suçun işlendiği yere ilişkinen diğeri suçun failine ilişkindir. Yere ilişkin koşullar; suçun topraklarında, bayraklarını taşıyan bir deniz aracında ya da suçun işlendiği sırada kendi mevzuatına uygun bir şekilde kayıtlı bulunan bir hava aracında işlenmesini kapsarken, suçun o devletin vatandaşlarınınca işlenmesi faile ilişkin koşuldur.

Bu 3 koşul, Sözleşmenin 4. Maddesi ile birlikte değerlendirildiğinde, 7. Madde 1. Fıkroda kastedilen önlemlerin ulusal mevzuat değişikliği yapmak olduğu yorumlanabilir. Zira 4. Madde uyarınca Taraf Devletler; 2. Maddede belirtilen suçları ulusal mevzuatta cezai kovuşturma gerektiren suçlar kapsamına almak ve bu suçların ağırlığını göz önünde bulundurarak uygun şekilde cezalandırmalarını sağlamak zorundadır. 7. Maddenin 2. Fıkrasında sayılan diğer durumlarda⁶ ise, Taraf Devletler yargılama yetkisi tesis edip etmemek konusunda takdir yetkisine sahiptir.

⁶ a) İşlenen suçun amaç veya sonucunun topraklarında veya bir vatandaşına karşı 2. Maddenin 1.Fıkrasının (a) veya (b) bentlerinde belirtilen bir suçun işlenmesi olması;

Yukarıda açıklanan Maddelere ilaveten, Sözleşmenin bu çalışmanın amacı bakımından en önemli maddeleri Madde 6 ve Madde 18'dir. 6. Maddeye göre Taraf Devletler, Sözleşmenin diğer maddelerinde öngörülen tedbirlerinin alınmamasını siyasi, felsefi, ideolojik, ırksal, etnik, dini veya herhangi benzer bir gerekçe ile meşru kılamazlar. Tüm Taraf Devletler gerektiğinde yasal düzenlemeler de dâhil olmak üzere Madde 2'de tanımlanan terörün finansmanı suçunun önlenmesine ilişkin tüm gerekli olabilecek tedbirleri almak zorundadır.

18. Maddede ise, Taraf Devletlerin terörün finansmanının önlenmesi amacıyla ve gerektiğinde iç hukuk değişikliklerini de içerir şekilde tüm tedbirleri almak suretiyle işbirliği yapma yükümlülüğüne yer verilmiştir. Bu çerçevede, alınması gereken bazı tedbirler de sıralanmıştır. Bunların en önemlisi, 2. Maddede belirtilen suçların işlenmesini bilerek teşvik eden, kışkırtan, örgütleyen veya bu suçlara karışan kişilerin ve kuruluşların topraklarındaki yasadışı eylemlerinin yasaklanmasına ilişkin önlemlerdir. Bir diğeri ise finansal kuruluş ve işlemlerin özel bir dikkat gösterilerek takip edilmesine ve suç teşkil eden bir eylemden kaynaklandığı düşünülen şüpheli durumların bildirilmesine ilişkin tedbirlerdir. Bu anlamda, 18. Maddenin 3. Fıkrası uyarınca Taraf Devletler, 2. Maddede belirtilen suçların önlenmesinde bilgi alışverişi ve işbirliğini geliştirmek suretiyle işbirliği yapmak zorundadır.

1999 New York Sözleşmesi'nde hüküm altına alınan terörün finansmanı suçu ve bununla mücadeleyle ilişkin uluslararası işbirliği yükümlülüklerini destekler nitelikteki ifadeleri FATF Tavsiyelerinde de görmek mümkündür. Özellikle C Bölümünde yer alan Tavsiye 5, 6 ve 8, terörün finansmanının önlenmesi amacına özgülenmiş politika önerilerini içermektedir.

4.2. FATF Tavsiyeleri

“Terörün Finansmanı Suçu” başlıklı Tavsiye 5'in temel amacı, bu suçu işleyen kişilerin kovuşturulması ve bu kişilere cezai yaptırımlar uygulanması konularında ülkelerin yasal kapasiteye sahip olmalarının sağlanmasıdır. Tavsiye 5 ile ayrıca, terörün finansmanı ve kara para aklama suçları arasındaki yakın ilişkiye dikkat çekilerek terörün finansmanı suçunun kara para aklama için öncül suçlar arasına dâhil edilmesi amaçlanmaktadır. Bu çerçevede, 1999 New York Sözleşmesi 2. Maddeye atf yapılan bu Tavsiyede, tüm ülkelere terörün finansmanının suç olarak kabul edilmesi gerektiği belirtilmiştir. Bu suçun kapsamı da, New York Sözleşmesine benzer şekilde geniş tutulmuştur. Tavsiye 5, yalnızca terör eylemlerinin finansmanının değil, belirli bir terör eylemi veya eylemleriyle bağlantısı olmasa bile bireysel veya örgüt halinde hareket eden teröristlerin finanse edilmesinin de suç haline getirilmesini önermektedir.

Tavsiye 6'ya göre, terörizm ve terörün finansmanının önlenmesi ve engellenmesine ilişkin Birleşmiş Milletler Güvenlik Konseyi (BMGK) Kararları ile belirlenen mali yaptırım rejimleri tüm ülkelere uygulanmalıdır. Fon ve diğer varlıklar bir bütün olarak bu mali yaptırımların konusunu

-
- b) İşlenen suçun amaç veya sonucunun, söz konusu Devletin diplomatik veya konsüler binaları da dahil olmak üzere, toprakları dışında bulunan bir kamu tesisine karşı 2. Maddenin 1. Fıkrasının (a) veya (b) bentlerinde belirtilen bir suçun işlenmesi olması;
- c) İşlenen suçun amaç veya sonucunun, kendisini herhangi bir eylemi gerçekleştirmeye veya gerçekleştirmekten kaçınmaya zorlama amacıyla 2. Maddenin 1. Fıkrasının (a) veya (b) bentlerinde belirtilen bir suçun işlenmesi olması;
- d) Suçun, daimi ikametgâhı kendi topraklarında olan bir vatansız tarafından işlenmesi,
- e) Suçun, söz konusu Devletin Hükümeti tarafından işletilen bir hava aracında işlenmesi

oluşturmaktadır. Ülkelerin, bu kapsama giren tüm varlıkları gecikmeksizin dondurması ve doğrudan ya da dolaylı olarak yararlanılma imkânı bulunulanların kullanımını engellemesi gerekmektedir. Bahse konu yaptırım rejiminin iki temel hedefi vardır. Bunlardan birincisi, 1267 sayılı BMGK Kararı ve takip eden Kararlar kapsamına giren, Birleşmiş Milletler Şartı'nın VII. Bölümü uyarınca BMGK tarafından belirlenen veya BMGK yetkisi altında bulunan kişi veya kuruluşlardır. Bir diğeri ise, 1373 Sayılı Karar uyarınca ülkeler tarafından belirlenen kişi veya kuruluşlardır.

Bu minvalde, Tavsiye 6 ile önerilen politikayı anlamak için ilgili BMGK Kararlarını kısaca incelemek yerinde olacaktır. 15 Ekim 1999 yılında alınan 1267 sayılı BMGK Kararı 4. Madde (b) bendine göre, Taliban tarafından sahip olunan veya kontrol edilen fon ve diğer mali kaynakların tüm ülkelerce dondurulması talep edilmiştir. Ayrıca, bu mali kaynakların Taliban'ın ya da ilişkili kişi veya kuruluşların yararına kullanılmasının da engellenmesi istenmiştir. 2011 yılında, yine aynı amaçlarla, alınan 1988 ve 1989 sayılı BMGK Kararlarında da benzer ifadelere rastlamak mümkündür. 1373 sayılı BMGK Kararında ise, devletlere Birleşmiş Milletler Şartı tarafından tanınan bireysel veya toplu meşru savunma hakkı ve uluslararası terörle mücadeleye yönelik tüm araçların kullanılmasının gerekliliği hatırlatılmıştır. Yapılan bu hatırlatma ile devletlere, hangi kişi veya kuruluşların uluslararası barış ve güvenliğe tehdit oluşturduğunu belirleme yetkisi verildiği yorumlanabilir. Bu kapsamda belirlenen kişi veya kuruluşlarla mücadele etmek için, kuvvet kullanımı da dâhil olmak üzere, devletlerin tüm araçlara başvurma yetkisine sahip oldukları da kabul edilebilir.

1373 sayılı BMGK Kararı, ayrıca, terörün finansmanının tüm devletler üzerinde bağlayıcı güce sahip bir BMGK Kararı ile suç sayılması bakımından bir ilktir. Karar'ın ilk maddesinde, bütün devletlerin terör eylemlerinin finansmanını önleyecekleri ve engelleyecekleri karar altına alınmıştır.⁷ Aynı maddenin (b) bendinde, 1999 New York Sözleşmesindeki benzer ifadeler kullanılarak, terörist eylemlerde kullanılmak üzere ve kasıtlı olarak herhangi bir şekilde fon sağlanmasının veya toplanmasının suç sayılacağı ifade edilmiştir. 1. Maddenin diğer iki bendinde ise, devletler, terörist eylemlerde bulunan ya da buna teşebbüs eden tüm kişi veya kuruluşların malvarlıklarını dondurmak ve vatandaşlarının bu kişi veya kuruluşlara herhangi bir finansal yardımda bulunmasını engellemekle yükümlü kılınmıştır. Bu Kararla, terörün finansmanı ile mücadele yollarının emredici kurallar şeklinde sayılması da bu konudaki uluslararası düzenlemelerin bağlayıcılığın artması bakımından son derece önemlidir.

FATF Tavsiyelerine dönecek olursak, “Kar Amacı Gütmeyen Kuruluşlar” başlıklı Tavsiye 8'de ülkelere, kâr amacı gütmeyen kuruluşlarla ilgili yasa ve yönetmeliklerin yeterliliğinin gözden geçirilmesi önerilmiştir. Bu kuruluşların, terörün finansmanı amacıyla kötüye kullanılmaya açık olabileceklerinin altı çizilmiştir. Ülkelere, risk temelli yaklaşım doğrultusunda, bu kötüye kullanılmanın engellenmesi

⁷ Karar'da bu konuya ilişkin olarak 1999 tarihli 1269 sayılı ve 2001 tarihli 1368 sayılı BMGK Kararlarına özel atıf yapılmıştır. Artan uluslararası terörist eylemlerin uluslararası barış ve güvenliğe yönelik tehdidinden derin endişe duyulduğu ifade edildiği 1269 sayılı BMGK Kararı'nda, terörle mücadele için gereken uluslararası işbirliğini teminen, tüm ülkelerin kendi topraklarında herhangi bir terör eyleminin finanse edilmesini tüm yasal yollarla önlemesi ve bastırması istenmiştir. 11 Eylül saldırılarının ertesi günü kabul edilen 1368 sayılı BMGK Kararında da; uluslararası toplum, terörle mücadeleye ilişkin çok taraflı sözleşmelerin ve BMGK Kararlarının tam olarak uygulanması da dâhil olmak üzere, terör eylemlerini önlemek ve bastırmak için daha fazla gayret göstermeye davet edilmiştir.

amacına yönelik ve orantılı tedbirler geliştirmeleri tavsiye edilmiştir. Bu noktada özellikle; terör örgütlerinin bu kuruluşlar altında gizlenebileceklerine, bu kuruluşları fon ve diğer mali varlıkların dondurulması önlemlerinden kaçma amacıyla kullanabileceklerine ve bu kuruluşlar aracılığıyla elde edilen fonların gizlice terör örgütlerine aktarılabilmesine dikkat çekilmiştir.

2005 yılından beri aldığı farklı Kararlarda BMGK, tüm üye devletleri, terörün finansmanının önlenmesine yönelik uluslararası düzeyde bir standart oluşturan FATF Tavsiyelerini uygulamaya geçirmeye davet etmiştir. İlki 2005 tarihli ve 1617 sayılı Karar olmak üzere, 2015 yılındaki 2253 sayılı Karar, 2017 yılındaki 2368 ve 2395 sayılı Kararlar ve son olarak 2019 yılındaki 2462 sayılı Karar bunlara örnek olarak gösterilebilir.

Yukarıda yapılan incelemeden de görüleceği üzere, terörün finansmanının önlenmesine özgülünmüş son derece kapsamlı ve ayrıntılı uluslararası düzenlemeler mevcuttur. Bugün itibarıyla, 193 Birleşmiş Milletler üye ülkesinin 189'unun Birleşmiş Milletler Terörün Finansmanının Önlenmesine Dair Uluslararası Sözleşmesine taraf olması ve bu Sözleşme hükümlerinin uygulanması için gerekli onay prosedürlerini tamamlamış olmaları terörün finansmanı suçuyla mücadele için son derece önemli bir adımdır. Aynı zamanda, dünya çapında 200'den fazla yargı mercii tarafından FATF üyeliği ve FATF tarzı bölgesel kuruluşlara üyelik neticesinde FATF Tavsiyelerini uygulama taahhüdü verilmiştir.

Tüm bu uluslararası düzenlemelerin hazırlanması ve uygulanması sürecinde başı çeken ülkelerden biri Fransa'dır. 2000 yılının Ocak ayında New York Sözleşmesini imzalayan ilk ülkelerden olan ve bu imzadan yaklaşık iki yıl sonra Sözleşmenin onaylanması için tüm gerekli işlemleri tamamlayan Fransa, 1990'dan beri de FATF'nin önde gelen üyelerindedir. Bunun dışında, terörün finansmanı ile mücadeleye yönelik birçok bölgesel girişimde de gözlemci üye veya destekleyici ülke olarak yer almaktadır.⁸ “No Money for Terror” (Teröre Para Yok) Bakanlar Konferansı'nın ilkinin Paris'te ev sahipliğini de yapan Fransa, terörün finansmanının önlenmesi için mücadelesini uluslararası düzeyde ve kararlılıkla sürdüreceğini her fırsatta dile getirmektedir (Ministère de l'Europe et des Affaires Etrangères, 2022). Bu nedenle, Fransa'nın en büyük şirketlerinden Lafarge'ın Suriye'deki terör örgütlerine finansman sağladığı iddiası dünya gündeminde büyük şok yaratmıştır. Bir Fransız şirketiyle uluslararası terör örgütlerinin en tehlikelileri arasındaki iş ortaklığı ortaya koyması bakımından Lafarge Davası son derece çarpıcıdır.

5. Lafarge Davası

5.1. Davaya Temel Olaylar

Çatışma bölgelerinde faaliyet gösteren ulus ötesi şirketlerin o bölgedeki silahlı çatışmaları körükleyebileceği ve bu yolla da küresel barış ve güvenliğin sağlanmasına yönelik uluslararası girişim ve

⁸ a) Asya Pasifik Grubu - Gözlemci Üye

b) Avrasya Grubu - Gözlemci Üye

c) Latin Amerika Mali Eylem Görev Gücü - Gözlemci Üye

d) Orta Doğu ve Kuzey Afrika Mali Eylem Görev Gücü - Gözlemci Üye

e) Karayip Mali Eylem Görev Gücü- İşbirliği Yapan ve Destekleyen Ülke

düzenlemelere engel olabileceği bilinen bir gerçektir (Banfield, Haufler ve Lilly, 2005 ; Rieth ve Zimmer, 2004). Bu durumun bir örneğini, silahlı çatışmanın başlangıcından bu yana kapsamlı bir savaş ekonomisi gelişen Suriye’de görmek mümkündür. Silah ve hammadde ticareti ile bölgede çıkarı olan tarafların, devletlerin ve şirketlerin ihtiyaç duyduğu diğer mal ve faydaların ticareti 2011 yılından itibaren Suriye ekonomisinin temel unsurlarını oluşturmaya başlamıştır (Tokmajyan, 2016). Suriye’de tırmanan şiddet nedeniyle Total ve Bel gibi birçok ulus ötesi şirket bölgeyi terk ederken Lafarge’ın bölgedeki faaliyetini sürdürüyor olması, terörist grupları finanse ederek savaş ekonomisini körüklediği ve insan hakları ihlallerinin işlenmesine katkıda bulunduğu eleştirilerine neden olmuştur (Belhoste veNivet, 2021).

Gerçekten de 2011-2014 yılları arasında Lafarge fabrikasının bulunduğu bölgede hiçbir aktör devamlı ve tam anlamıyla hâkimiyet kuramamıştır. Bölge yönetimi, PKK terör örgütünün Suriye’de faaliyet gösteren kolu PYD ve IŞİD arasında devamlı olarak el değiştirmiştir. Genellikle fidye talepleri ve barikatlar kurulmasına dayalı bu düzende, Lafarge’ın çimento fabrikasındaki üretimin sürmesi için gereken işçi ve hammadde tedariki ile güvenlik teminatını nasıl sağladığı büyük bir soru işaretidir. Tüm bu ihtiyaçların sağlanması amacıyla yönetim stratejilerinin bu yeni ortama adapte edilmesi gerekeceği ve bu adaptasyonun temelinde terör örgütlerinin güvenlik aktörleri veya sağlayıcıları olarak kabul edilmesinin olacağı açıktır(Belhoste veNivet, 2021).

Mart 2011’de başlayan hükümet karşıtı gösterilerin bir yıl içerisinde iç savaşa döndüğü Suriye’de, Lafarge fabrikasının bulunduğu bölge 2012 yılı baharına kadar çatışmalardan nispeten etkilenmemiş ve Suriye hükümetinin bu bölgedeki hâkimiyetinin sürmesi nedeniyle Lafarge üretimine devam edebilmiştir. Ancak fabrikanın faaliyetine devam etme kararının, diğer büyük Avrupa şirketlerinin Suriye’den çekilme kararı aldığı ve başta Fransa ile Birleşik Krallık olmak üzere Avrupa Birliği üyeleri tarafından Suriye’ye kapsamlı ekonomik yaptırımlar uygulanmaya başlandığı dönemde gerçekleştiğinin altını çizmek önemlidir. Fabrikada o dönemde risk yöneticisi olan Jacob Wærness’e göre, çimento sektörüne yönelik uluslararası bir yaptırım kararı bulunmaması ve Suriye hükümetinin, vergilerini ödedikleri sürece, fabrikanın üretime devam etmesi yönündeki destekleri nedeniyle çatışmanın ilk döneminde alınan bu karar yasal bir sorun teşkil etmemektedir (Lund, 2018).

Ancak Temmuz 2012 itibarıyla Suriye hükümetinin bu bölgeden çekilmesi ve PYD’nin bölgenin hâkimiyetini ele geçirmesiyle durum değişmeye başlamıştır. Bu kaotik ortam aynı zamanda cihatçı grupların bölgedeki etkinliklerini artırmalarına imkân sağlamıştır. Çok sayıda küçük ve silahlı grubun iktidar mücadelesine sahne olan bu ortamda özellikle karayolu yolculuğunun tehlikeli hale gelmesi, fabrikanın üretime devam etmesi için gereken hammadde ve işçi temininde ciddi bir sorun yaşanması anlamına gelmektedir. Bu döneme ilişkin olarak Wærness, fabrikanın güvenliğinin PYD tarafından sağlandığını ancak en büyük güvenlik tehdidini de yine PYD’nin oluşturduğunu ifade etmiştir. Bu güvenlik temini karşılığında LaFarge tarafından PYD’ye hem nakdi hem de aynı destek sağlandığı yine Wærness tarafından açıkça ortaya konulmuştur(Lund, 2018).

PYD’ye yapılan bu ödemeler Özgür Suriye Ordusu adıyla anılan cihatçı gruplar tarafından haber alındığında ise LaFarge için başka bir sorun ortaya çıkmıştır: Adam kaçırma. Bu kaçırmaların temel amacı cihatçı grupların ihtiyaç duyduğu finansman desteğinin fidye yoluyla sağlanmasıdır (Atkins, Solomon ve Stothard, 2017). Bu noktadan sonra, Fabrikanın kaçırılan çalışanlarının serbest bırakılması,

çalışanların işe gidiş gelişinin sorunsuz sağlanması ve üretim için gereken hammaddenin doğrudan IŞİD kontrolündeki işletmeden satın alınması gibi konularda Lafarge ile IŞİD arasındaki iş ilişkisi başlamıştır (European Center for Constitutional and Human Right).

Le Monde gazetesinde yer alan özel habere göre, Lafarge eski CEO'su Bruno Pescheaux, bu dönemde IŞİD ve diğer cihatçı gruplara 'diğer giderler' kalemi altında ödemeler yapıldığını ve tüm bu ödemelerin Lafarge'ın operasyonel genel müdür yardımcısı Christian Herrault tarafından onaylanıp ve imzalandığı ifade etmiştir. Bu belgelerde, ödeme yapılan kişi kısmında "Daech" (IŞİD'in Arapça kısaltması) adını gördüğünü de iddia eden Pescheaux, terörist gruplara ödenen aylık tutarın 20.000 dolar civarında olduğunu belirtmiştir. Ayrıca, Amerikan firması Baker McKenzie tarafından Lafarge'ın talebi doğrultusunda hazırlanan rapora göre de bahse konu dönemde Lafarge tarafından silahlı cihatçı örgütlere toplam 5.56 milyon dolar ödeme yapıldığı ortaya konulmuştur (Seelow, 2017). Yine Pescheaux tarafından, terörist gruplar ve Lafarge arasındaki iş ilişkisine aracılık eden Firas Talass'a, bu gruplara iletilmek üzere aylık 80.000- 100.000 dolar arasında ödeme yapıldığı ve bu ödemelerden en büyük payı PYD'nin aldığı ifade edilmiştir (Capital, 2017).

Yapılan tüm bu ödemelerin ve aynı desteklerin terörist örgütlerin bölgede güçlenmesine ve nüfuz alanının artmasına doğrudan katkı sağladığı açıktır. Bu dönemde Fabrikanın risk yönetiminden sorumlu Jacob Wærness, "Suriye'de Risk Yönetimi: Rejim, isyancılar ve IŞİD arasında iş başında" (Risikosjef i Syria: På jobb mellom regime, opprørere og IS) isimli kitabında açıkça Firas Talass'a yapılan ödemeler aracılığıyla aslında IŞİD'in ekonomisine katkıda bulunduğunu ifade etmiştir (Wærness, 2016).

5.2. Dava Süreci

2016 yılında Fransız Le Monde gazetesi tarafından yayınlanan ve Lafarge'ın IŞİD'e 2013 ve 2014 yıllarında "vergi" ödediğini iddia eden haber (Le Monde), bir yıl önce IŞİD'in Paris'te gerçekleştirdiği terör saldırısının şokunu atlatamayan Fransız halkı başta olmak üzere, tüm dünyada büyük ses getirmiştir. Çok sayıda şikâyet üzerine, Paris Yüksek Mahkemesi tarafından Lafarge'ın Suriye'deki faaliyetlerinin uluslararası hukuku ihlal edip etmediğinin araştırılması için Fransız yargıçlardan oluşan bir heyet atanmıştır.

Kasım 2016 yılında ise Fransız insan hakları ve yolsuzlukla mücadele kuruluşu olan SHERPA, Avrupa Anayasa ve İnsan Hakları Merkezi (European Center for Constitutional and Human Rights-ECCHR) ile bahsedilen dönemde Fabrikada çalışan 11 Suriyeli çalışan tarafından Lafarge aleyhine bir dava açılmıştır. Davaya konu iddiaya göre Lafarge, IŞİD ile kurduğu iş ilişkisi nedeniyle, terörün finansmanı, savaş suçlarına iştirak ve insanlığa karşı suçlara iştirak suçlarını işlemiştir (Sherpa, 2016).

Bu iddialar üzerine, Paris Yüksek Mahkemesi tarafından Haziran 2017'de adli bir soruşturma başlatılmıştır. Aralık 2017'de incelemelerini tamamlayan Mahkeme, Lafarge Suriye'nin altı eski yöneticisinin terörizmin finansmanı ve insanların hayatlarını kasıtlı olarak tehlikeye atma suçlarını işlendiğine kanaat getirmiştir. Bu yöneticilerden bazılarının da Suriye'ye yönelik AB petrol ambargosunu ihlal etmek suçlarını işlendiğine karar vermiştir. Mart ve Mayıs 2018'de Fabrika'nın iki ayrı yöneticisi daha benzer suçlardan suçlu bulunmuştur.

Bu kararın yeterli olmadığını iddia eden SHERPA ve ECCHR, Mayıs 2018'de soruşturma hakimlerine sundukları notta, Lafarge yöneticileri hakkındaki iddianamenin insanlığa karşı suçlara iştirak suçunu da içerecek şekilde genişletilmesini ve şirketin tüzel kişiliğinin de bütün suçlardan ayrıca yargılanmasını talep etmişlerdir. Bu taleplerin incelenmesi üzerine, Paris Mahkemesi tarafından Lafarge şirketinin terörün finansmanı, insanlığa karşı suçlara iştirak, AB ambargosunun ihlali ve başkalarının hayatını tehlikeye atma suçlarını işlediğine karar verilmiştir.

Temyiz mahkemesi, Ekim 2019'da SHERPA ve ECCHR'nin davaya taraf olma taleplerini reddetmiştir. Kasım 2019'da ise Mahkeme, dokuz Lafarge yöneticisi ve Lafarge şirketi tüzel kişiliği hakkında ilk derece mahkemesi tarafından verilen, terörün finansmanı, AB ambargosunun ihlali ve başkalarının hayatını tehlikeye atma suçlarının işlendiğine ilişkin kararı onamıştır. Öte yandan, şirkete yönelik insanlığa karşı işlenen suçlarla ilgili suçlamaları düşürmüştür. Bunun üzerine SHERPA ve ECCHR Yargıtay'a başvurmuştur. 7 Eylül 2021 tarihli kararında Fransız Yargıtayı, Lafarge aleyhindeki insanlığa karşı suçlara iştirak ve başkalarının hayatlarını tehlikeye atma suçlarına ilişkin alt mahkeme kararlarını bozarak bu suçlamaların başka bir alt mahkeme tarafından yeniden gözden geçirilmesini talep etmiştir. Paris Temyiz Mahkemesi 18 Mayıs 2022'de Lafarge hakkında "insanlığa karşı suça ortak olduğu" iddiasıyla soruşturma açılmasını onayladı. Davaya ilişkin yargılama sürecine ne zaman geçileceği ise halen belirsizliğini korumaktadır (Mohamed ve Doğru, 2022).

6. Sonuç ve Değerlendirme

Fransız ulusal hukukuna göre yapılan yargılama sürecinde tüm alt ve üst derece mahkemelerin üzerinde uzlaştığı tek nokta hem eski yöneticileri hem de Lafarge şirketinin tüzel kişiliği tarafından terörün finansmanı suçunun işlendiğidir. Bu kararın hukuki temelini ise Fransız Ceza Kanununun 421-2-2 sayılı Maddesi oluşturmaktadır. Bahse konu maddenin lafzının, 1999 New York Sözleşmesi 2. Madde ile aynı olması bu çalışma bakımından son derece önemlidir. Zira bu madde uyarınca terörün finansmanı suçunu işlediği Fransız en üst derece mahkemesi olan Yargıtay tarafından da onanan Lafarge'ın uluslararası düzenlemeler kapsamında da bu suçu işleyip işlemediğinin değerlendirilmesi bu çalışmanın temel amacını oluşturmaktadır.

Bu amaca matuf olarak, çalışmada, öncelikle yasadışı faaliyetlerin finansmanı suçlarının neler olduğu tanımlanmış ve bu suçların önlenmesine ilişkin uluslararası düzenlemeler kronolojik olarak sıralanmıştır. Buradan hareketle, terörün finansmanının önlenmesine ilişkin en önemli uluslararası düzenlemeler olan 1999 New York Sözleşmesi ve FATF Tavsiyeleri ayrıntılı olarak incelenmiştir. Bu hukuki incelemeleri takiben, Lafarge davasına temel oluşturan olaylar ele alınmış ve Fransa mahkemeleri önünde görülen davanın tüm süreci incelenmiştir. Fransa'daki yargılama süreci sonunda terörün finansmanı suçunu işlediği sabit görülen Lafarge eski yöneticilerinin ve şirket tüzel kişiliğinin uluslararası düzenlemeler kapsamında da bu suçu işleyip işlemediğinin değerlendirmesi ise bu bölümde yapılacaktır.

Terörün finansmanı suçunun tanımlandığı ilk uluslararası düzenleme olan New York Sözleşmesinin bu değerlendirme açısından en önemli iki maddesi, suçun tanımlandığı Madde 2 ve bu suç kapsamında tüzel kişilerin sorumluluklarına yer verilen Madde 5'tir. Kısaca hatırlatacak olursak,

Madde 2'ye göre, terörün finansmanı suçu iki farklı yolla işlenebilmektedir. Bunlardan ilki, kişilerin yasal ya da yasal olmayan yollardan elde ettikleri fonları terör eylemi gerçekleştirme amacıyla kullanmalarıdır. Bir diğeri ise, bu gibi terör eylemlerinde kullanılacağını bilerek bir başkasına fon sağlanmasıdır. Bu iki yoldan hangisiyle olursa olsun, yasadışı bir şekilde ve kasten terör eylemlerine fon sağlayan kişilerin terörün finansmanı suçunu işlemiş sayılacağı açıktır.

Sözleşmede dikkat edilmesi gereken bir diğer önemli madde ise 5. Maddedir. Bu Maddeye göre, terörün finansmanı suçu kapsamında tüzel kişiliğin sorumluluğu, yönetim veya denetimden sorumlu bir gerçek kişinin bu sıfatını kullanarak gerçekleştirdiği eylemlerinden kaynaklanmaktadır. Bu madde, terörün finansmanı suçunun maddi unsurunu oluşturan eylemlerin tüzel kişiliğin kendisi tarafından işlenmesinin mümkün olmadığı şeklinde yorumlanabilir. Yine de bu durum tüzel kişiliğin sorumluluğunu tamamen ortadan kaldırmaz. Yönetim veya denetimden sorumlu gerçek kişilerce yapılan ve terörün finansmanı kapsamına giren eylemler sonucunda tüzel kişilik de cezai, hukuki veya idari yaptırımlara tabi olacaktır. Tüzel kişiliğe uygulanan bu yaptırımlar, gerçek kişi failin bireysel cezai sorumluluğunu ortadan kaldırmaz.

Lafarge davasına konu olaylar dikkate alındığında, şirketin yöneticileri tarafından yasadışı bir şekilde ve kasten terör eylemlerine fon sağlandığı sabittir. Üst düzey yöneticilerin onayıyla, hem birbirleriyle hem de diğer taraflarla savaşan PYD ve IŞİD'e finansman sağlandığı resmi belgelerle ve tanık ifadeleriyle doğrulanmıştır. Sağlanan bu finansmanın her iki örgütçe de terör eylemlerinde kullanılacağı ortadadır. Bu nedenle, Lafarge yöneticilerinin New York Sözleşmesi 2. Maddeye göre terörün finansmanı suçunu işlediği herhangi bir şüpheye yer bırakmayacak derecede kesindir.

Yönetim ve denetimden sorumlu bu kişilerce terörün finansmanı suçunun işlenmesi, Madde 5'e göre şirket tüzel kişiliğinin de sorumluluğunu doğuracaktır. Aralarında hem Lafarge şirketinin hem de Lafarge Suriye Fabrikası'nın en üst düzey yetkililerinin⁹ bulunduğu bu kişilerce görevlerinin verdiği yetki kullanılarak terörün finansmanı suçunun işlenmiş olması, New York Sözleşmesi kapsamında şirketin de yaptırımlara tabi olması anlamına gelmektedir. Bahse konu yaptırımların uygulanması için şirketin merkezinin bulunduğu Fransa devleti yetkili sayılacaktır. Bu anlamda, Fransa mahkemeleri önünde görülen davada şirketin terörün finansmanı suçu nedeniyle yaptırımlara tabi olacağını karar altına alınmış olması, Fransa'nın Sözleşme kapsamındaki sorumluluklarını yerine getirdiğini göstermesi bakımından önemlidir.

Fransa mahkemeleri önünde görülen davada hem şirket yöneticilerinin hem de şirket tüzel kişiliğinin suçlu bulunması, taraf devletlere sorumluluklar yükleyen FATF Tavsiyeleri kapsamında da yerinde bir karardır. Özellikle "Terörün Finansmanı Suçu" başlıklı Tavsiye 5 ile uyumlu olarak, Fransa Ceza Kanunu uyarınca terörün finansmanının suç sayılmaktadır. Burada özellikle dikkat çekilmesi gereken nokta, Fransa mahkemelerinde görülen davada belirli bir terör eylemi ile bağlantı kurulmamış

⁹ - Lafarge'in eski CEO'ları Eric Olsen ve Bruno Lafont

- 2008 ve 2014 yılları arasında Lafarge Suriye Fabrikası CEO'su Bruno Pescheux ve halefi Frédéric Jolibois

- Lafarge'in güvenlik müdürü Jean-Claude Veillard

- Lafarge'in müdür yardımcısı Christian Herrault.

- Lafarge'in insan kaynakları yöneticisi Sonia Artinian

- Lafarge Suriye Fabrikası eski güvenlik direktörü Jacob Waerness

olmasına rağmen Lafarge yöneticilerinin ve şirketinin terörün finansmanı suçunu işlediğine karar verilmiş olmasıdır. Bu nedenle, bu dava özelinde, Fransa'nın Tavsiye 5 kapsamındaki politika önerilerini uyguladığı değerlendirilebilir.

Sonuç olarak, Lafarge davasına konu olaylar terörün finansmanının önlenmesine ilişkin uluslararası düzenlemeler kapsamında değerlendirildiğinde, şirketin eski yöneticilerinin bu suçı işlediği ve bu nedenle şirket tüzel kişiliğinin de bu suçtan sorumlu tutulabileceği açıktır. İşlenen suça ilişkin olarak, şirketin merkezinin bulunduğu ülke olan Fransa'nın uluslararası düzenlemeler kapsamındaki sorumluluklarını yerine getirdiği değerlendirilebilir. Ancak yine de, Lafarge'ın terörün finansmanı suçuna kapsamına giren eylemlerinden Fransız hükümetinin haberi olup olmadığı sorusu akılda tutulmalıdır.

Zira Lafarge eski genel müdür yardımcısı Christian Herrault, Fransız hükümetinin Suriye'deki fabrikanın faaliyetlerine devam edilmesi yönünde telkinlerde bulunduğundan ve Lafarge'ın üst düzey yetkilileri ile Fransa Dışişleri Bakanlığı arasında altı ayda bir düzenli toplantılar yapıldığından bahsetmektedir (Faytre, 2018). Bu konuya ilişkin gelecek çalışmaların en önemli konusu, Fransa'nın uluslararası hukuk kapsamındaki sorumluluklarını yerine getirir gözükürken terörün finansmanına gizli destek verip vermediğinin araştırılmasıdır. Belki de ilerleyen dönemlerde bu çalışmanın, Fransız hükümeti yetkililerinin terörün finansmanı suçundan yargılanması süreci de eklenerek revize edilmesi ihtiyacı doğacaktır.

Kaynakça

Atkins R., Solomon E., Stothard M. (2017). LafargeHolcim's Reputation at Risk over Alleged Links with ISIS. *Financial Times*, 19 Mart 2017. <https://www.ft.com/content/406b06fe-05b6-11e7-aa5b-6bb07f5c8e12>

Banfield J, Haufler V., Lilly D (2005). *Transnational Corporations in Conflict-prone Zones: Public Policy Responses and a Framework for Action*. *Oxford Development Studies* 33(1)

Belhoste N., Nivet B. (2021). The Organization of Short-Sightedness: The Implications of Remaining in Conflict Zones. The Case of Lafarge during Syria's Civil War. *Business & Society* 60(7).

FATF, *International Standards on Combating Money Laundering and the Financing of Terrorism & Proliferation (FATF 2012-2021)* <https://www.fatf-gafi.org/content/dam/fatf-gafi/annual-reports/FATF%20annual%20report%202011%202012%20website.pdf.coredownload.pdf>

Faytre L. (2018). Lafarge's Cooperation with Terrorist Organizations in Syria: A State Scandal?. *SETA Perspective* 36.

Köksal T. D. (2021). Terörün Finansmanına İlişkin Düzenlemelerin Temel Hak ve Özgürlükler Üzerindeki Etkileri. *Suç ve Ceza* 3, 599-654.

Lund A. (2018). *The Factory: A Glimpse into Syria's War Econom*. The Century Foundation, 21 Şubat 2018. 3 Nisan 2022 tarihinde <https://tcf.org/content/report/factory-glimpse-syrias-war-economy/> adresinden alındı.

Lothar R., Zimmer M. (2004). *Transnational Corporations and Conflict Prevention: The Impact of Norms on Private Actors*. University of Tübingen.

Soren S. P. (2017). Lafarge en Syrie : trois cadres du cimentier mis en examen. *Le Monde*, 1 Aralık 2017. https://www.lemonde.fr/societe/article/2017/12/01/lafarge-en-syrie-trois-cadres-mis-en-examen_5223444_3224.html

Tokmajyan A. (2016). *The War Economy in Northern Syria. The Aleppo Project*.

Wærness J. (2016). Risikosjef i Syria: På jobb mellom regime, opprørere og IS.

SHERPA (2016). French company Lafarge sued for Financing ISIS and Complicity in War Crimes and Crimes Against Humanity in Syria. <https://www.asso-sherpa.org/french-company-lafarge-sued-for-financing-isis-and-complicity-in-war-crimes-and-crimes-against-humanity-in-syria>.

Yılmaz Y. (2020). Terörün Finansmanı Suçu. *Yeditepe Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*. 17(3).

Madeline Y. (2021). LaFarge's Case Cemented: Holding Corporations Liable for Crimes Against Humanity. *Emory International Law Review Recent Developments Journal*. 36. <https://scholarlycommons.law.emory.edu/eilr-recent-developments/33/>

European Center for Constitutional and Human Rights (2016). *Case Report. Lafarge in Syria: accusations of complicity in war crimes and crimes against humanity*. https://www.ecchr.eu/fileadmin/Fallbeschreibungen/Case_Report_Lafarge_Syria_ECCHR.pdf.

FATF. 'FATF Countries', <http://www.fatf-gafi.org/countries/>

Le Monde (2016). Comment le cimentier Lafarge a travaillé avec l'Etat islamique en Syrie. Le Monde. https://www.lemonde.fr/proche-orient/article/2016/06/21/comment-le-cimentier-lafarge-a-travaille-avec-l-etat-islamique-en-syrie_4955039_3218.html.

Capital (2017). Les dessous du pacte entre Lafarge et Daech en Syrie <https://www.capital.fr/entreprises-marches/les-dessous-du-pacte-de-lafarge-avec-le-groupe-etat-islamique-en-syrie-1248310>.

United Nations Office on Drugs and Crime. Money Laundering. <https://www.unodc.org/unodc/en/money-laundering/overview.html>

Ministère de l'Europe et des Affaires Etrangères. Terrorism: France's International Action. <https://www.diplomatie.gouv.fr/en/french-foreign-policy/security-disarmament-and-non-proliferation/terrorism-france-s-international-action/> .

Mohamad F.B., Doğru A. (2022). Fransız Lafarge'un DEAŞ'e finansmak sağlamakla suçladığı davanın akıbeti sorgulanıyor. <https://www.aa.com.tr/tr/dunya/fransiz-lafargein-dease-finansman-saglamakla-suclandigi-davanin-akibeti-sorgulaniyor/2678134>

INTERNATIONAL

JOURNAL of HUMAN STUDIES

ULUSLARARASI İNSAN ÇALIŞMALARI DERGİSİ

ISSN: 2636-8641

Cilt/VOLUME 6 Sayı/ISSUE 11 Yıl/YEAR: 2023 ALINDI/RECEIVED: 19-05-2023 – Kabul/ACCEPTED: 25-06-2023

The Effect of Hopelessness on Life Satisfaction: The Mediator Role of Self Esteem

Umutsuzluğun Yaşam Doyumu Üzerindeki Etkisi: Benlik Saygısının Aracı Rolü

Özgür GÜLDÜ¹

Abstract

Most of the life of today's people is spent in the business environment. However, various situations and events that may cause tension, desperation, burnout, and a decrease in job satisfaction in business life can cause them to think that they are at a dead end and to experience hopelessness. At the same time, this process negatively affects people's psychological well-being and social relations, leading to a decrease in the satisfaction they receive from their lives in general. This study was conducted to determine whether self-esteem plays a mediating role in the effect of hopelessness on life satisfaction. The study group comprised 175 tourism employees, 84 women and 91 men. The study used the Beck Hopelessness Scale,

Öz

Günümüz insanının yaşamının büyük bölümü iş ortamında geçmektedir. Ancak iş yaşamında gerilime, çaresizliğe, tükenmişliğe ve iş doyumunun düşmesine neden olabilecek çeşitli durumlar ve olaylar, onların bir çıkmazda olduğunu düşünmelerine ve umutsuzluk yaşanmalarına neden olabilmektedir. Aynı zamanda bu süreç kişilerin psikolojik iyi olma hallerini ve sosyal ilişkilerini de olumsuz yönde etkileyerek genel olarak yaşamlarından aldıkları doyumun da azalmasını beraberinde getirmektedir. Bu çalışma umutsuzluğun yaşam doyumunu üzerindeki etkisinde, benlik saygısının aracı bir role sahip olup olmadığının belirlenmesi amacıyla gerçekleştirilmiştir. Araştırmanın çalışma grubunu 84 kadın, 91 erkek olmak üzere

¹Özgür GÜLDÜ, Dr. Öğr. Üyesi, Ankara Üniversitesi, Seyahat-Turizm ve Eğlence Hizmetleri Bölümü, guldu@ankara.edu.tr, Orcid: 0000-0002-7503-4251

Satisfaction with Life Scale, and Self-Esteem Scale. According to the analysis results, the relationships between hopelessness, life satisfaction, and self-esteem are negative and significant. On the other hand, a positive and significant relationship was determined between life satisfaction and self-esteem. According to the results of the mediating variable analysis using PROCESS Multiple Mediation Model 4, self-esteem plays a mediating role in the relationship between hopelessness and life satisfactions. The study results were discussed and interpreted within the literature framework, and recommendations were made.

Keywords: Hopelessness, Satisfaction with Life, Self-Esteem, Tourism, Mediating Effect

toplam 175 turizm çalışanı oluşturmuştur. Araştırmada, Beck Umutsuzluk Ölçeği, Yaşam Doyumu Ölçeği ve Benlik Saygısı Ölçeği kullanılmıştır. Analiz sonuçlarına göre umutsuzluk ile yaşam doyumu ve benlik saygısı arasındaki ilişkiler negatif yönde ve anlamlıdır. Yaşam doyumu ve benlik saygısı arasında ise pozitif yönde anlamlı bir ilişki belirlenmiştir. PROCESS Multiple Mediation Model 4 kullanılarak gerçekleştirilen aracı değişken analizi sonucuna göre de benlik saygısı, umutsuzluk ve yaşam doyumu arasındaki ilişkide aracılık rolüne sahiptir. Araştırma sonuçları alan yazın çerçevesinde tartışılarak, yorumlanmış ve önerilerde bulunulmuştur.

Anahtar kelimeler: Umutsuzluk, Yaşam Doyumu, Benlik Saygısı, Turizm, Aracı Etki

Introduction

Emotions are important determinants of individuals behavior in their private and professional lives. For example, emotions affect the individuals enjoyment of his job, his approach to colleagues and managers, and the level of his relationships with them. Therefore, these emotional influences in different aspects of work life also become determinants of satisfaction and happiness in one's private life based on work-life balance.

Yetim (2001) and Kırcı Çevik and Korkmaz (2014) stated that individuals want to shape their lives according to their own goals and expectations. To the extent they can achieve this, their life satisfaction will increase. In this process, in addition to the positive aspects of life, such as happiness, well-being, subjective-social well-being, and high quality of life, negative aspects, such as pain, sorrow, grief, frustration, and deprivation, will also be focused on. However, a third aspect of life must be evaluated along with pleasant emotional aspects, such as happiness and joy, and painful and, unpleasant emotional aspects, such as anger and sadness. This is satisfaction with life in general.

Life satisfaction, which significantly affects an individuals psychological state and social relations, is the result of comparing one's goals and expectations with what one already has. In other words, it is the individuals evaluation of the quality of their current private and professional life with the criteria they have created about how a good life should be. In other words, it is the cognitive

judgment of the individual about whether their living conditions are in accordance with the general living standards. According to another definition, life satisfaction is the level of satisfaction with the processes in all areas of an individuals life (Özer & Karabulut, 2003; Huebner, 2004; Yılmaz & Aslan, 2013). It is stated that life satisfaction emerges from a three-stage process. The first is the state of well-being created by comparing the individuals life with external criteria. The second is the state of emotion the individual reaches by evaluating their life individually. The last is the state of satisfaction arising from daily relationships. Individuals' life satisfaction is affected by many factors, such as happiness arising from their private or professional lives, meaning attributed to life, achieving goals, having a positive individual identity, feeling physically well, economic security, and social relationships (Yetim, 2003; Yılmaz & Aslan, 2013).

Individuals private and professional life areas will impact their satisfaction with their life in general and overall well-being. Many factors related to work, such as position in work life, wage, job security, promotion and reward opportunities, and job routine, significantly affect the individual's life satisfaction. Because most of today's lives are spent in the work environment, the level of happiness and satisfaction an individual achieves due to their job will also affect their other areas of life. The happiness in family life, primarily mental and physical health, will be positively affected, and finally, the process will be completed with increased productivity in working life. In other words, people whose position in their work life is in line with their career goals and expectations, who have a high level of income, who are autonomous in their work, and whose working hours are flexible will increase their satisfaction with their lives as well as their work. However, unfavorable working conditions such as poor working conditions, obstacles, compulsions, conflicts, high working hours, and low salaries will negatively affect people's family life, psychological well-being, and social relationships. They will reduce their life satisfaction in general. In addition, it should not be forgotten that the ability of businesses to compete and survive depends on their ability to use their resources effectively and efficiently. Therefore, an enterprise has to take and implement the necessary measures throughout the organization to ensure that its employees, who are its most important and dynamic resources, are satisfied with their jobs for them to show high performance and be productive (Acar Arasan, 2010; Ümme, 2012; Taştan, 2021).

In addition, the fact that the employee's goals and expectations in his professional life cannot be met due to situations arising from him and/or organizational conditions being suitable may cause him to make negative evaluations about the future. At the same time, preventing them from looking to the future with hope is also possible. Unfortunately, such situations are frequently experienced and may cause people to feel intensely hopeless. In general, hopelessness is a psychological reaction to negative events. A state of helplessness arises with the thought that it cannot change the future (Dunn, 2005). Beck et al. (1974) defined hopelessness as a cognitive disorder that occurs in a person's perception of current conditions and future expectations that may lead to negative consequences in the future. According to Horney (1999), hopelessness is a form of reaction to situations that are evaluated as a failure and not proportional to the actual dimensions of the situation. Taslak and Işıkyay (2015) defined hopelessness as a person's belief that he will never overcome any problem or failure and will never be able to solve his problems, attributing false meanings to his experiences without a

realistic reason, and accepting negative results from the beginning without making any effort to achieve his goal. According to these definitions, hopelessness generally refers to a lack of well-being, unwillingness, and aimlessness. It is also a cognitive process in which life events are perceived negatively. In short, it characterizes current and future situations as negative (Erdoğan, 2013).

In working life, which is generally characterized as a meaningful, important, valuable, satisfying, and dignity-providing activity for employees, it is quite possible for an individual to experience professional dissatisfaction when he feels that he has failed, that his work has become insignificant and that he cannot make a difference. This occupational dissatisfaction and/or tension-creating factors in the work environment will cause the individual to feel helpless, exhausted, and hopeless. In other words, the fact that the individual is unsatisfied with his job and thinks he is at a dead end will cause a feeling of hopelessness. In other words, hopelessness will arise due to the employee's problems with managers and other employees, the lack of opportunity for self-development, and the lack of satisfaction with his work. Therefore, hopelessness is a result of negative conditions in the work environment. These negative conditions will cause the individual to feel inefficient, decrease his commitment to work, and decrease his self-esteem (Dündar, 2008; Kaya, 2012; Özben & Argun, 2003).

Self-esteem, which is another concept addressed within the scope of the research, is a positive state of mind that enables a person to accept himself as he is without seeing himself as superior or inferior, to be satisfied with himself, to find himself worthy of admiration and love, and to trust himself (Yılmaz Tekirgöl, 2011). Rosenberg (1965) defined self-esteem as the sum of an individual's positive and negative evaluations of themselves. He states that self-esteem includes different components, such as social competence, personal value, and body perception. The degree of importance of each of these components is different. When a judgment is made about the self, it is first necessary to determine how the individual evaluates each of these characteristics (as cited in Kaya, 2011).

According to McMullin and Cairney (2004), self-esteem is a social-psychological evaluation of an individual's perceptions of themselves. It is a person's judgment about themselves, including adjectives such as "good or bad, valuable or worthless, positive or negative, superior or inferior." It is a person's understanding of the quality of themselves. Finally, it is the degree to which the individual perceives themselves as talented, successful, valuable, admired, and worthy of love at a level that will affect their behaviors in society and determine their reactions to events.

Güloğlu and Kararımak (2010) stated that self-esteem affects everything a person thinks, says, and does. In other words, self-esteem will affect a person's view of the world, their choices about their life, their ability to give and receive love, their power to take action to change the things they perceive as problematic, the view of others toward them, and their behaviors. Akpınar (2013) stated that individuals evaluate their characteristics, attitudes, and behaviors in the same way as they observe and evaluate other people. Thus, this "judgment of worthiness" about oneself will be the main determinant of the individual level of self-esteem. If they perceive themselves as admirable, their self-esteem will be high; on the contrary, if they evaluate themselves as unappreciated and unloved, their self-esteem will be low.

According to Şentürk (2010), individuals with high self-esteem are self-confident, do not show frustration despite difficulties, want to succeed, and believe they are important and useful to others. These individuals are open to new ideas, friendly, creative, and forgiving. On the other hand, individuals with low self-esteem are constantly worried about failure, shyness, self-disliking, timidity, avoid close relationships, are withdrawn, lack confidence in themselves and others, experience feelings of rejection, are unforgiving, passive, and are more prone to psychosomatic diseases. Olcay and Çelik (2010) stated that choosing a profession and a job suitable for the individual's interests, abilities, values, expectations, and personality traits will positively affect his psychological state and private and professional life. According to them, such a process will contribute positively to all aspects of the individual life and increase self-esteem. However, a career choice or work environment that is not suitable for the individual's characteristics, that does not allow him to use his talents and develop himself, that does not provide opportunities to show his creativity, that does not provide social security, advancement, and social respectability will cause the employee to be dissatisfied with his work and to decrease the value he gives to his work. As a result, both self-esteem and life satisfaction will decrease.

As mentioned before, individuals may face many problems in their working life. For example, problems with managers and other employees, not finding the opportunity to improve themselves, or dissatisfaction with their job may cause them to fall into despair. In such a situation, the individual can think that he has failed, that his work has become insignificant, and that he cannot make a difference. This process will cause the individual to feel helpless and exhausted, leading to professional dissatisfaction. All these negativities will also affect the satisfaction and fulfillment levels in other areas of the individual life, especially in private life. It will be possible to reduce the possible negative effects of hopelessness on the satisfaction level of the individual's life by increasing his positive evaluations of himself, self-confidence, desire for success, optimism, creativity, assertiveness, and self-esteem. This study aims to determine whether self-esteem has a mediating role in the effect of hopelessness, which emerges from a negative evaluation of current situations and the future, on life satisfaction, which expresses the general level of satisfaction with life. The research hypotheses formed within the framework of this purpose are as follows:

H₁. There are significant relationships between hopelessness, life satisfaction, and self-esteem.

H₂. Self-esteem plays a mediating role in the effect of hopelessness on life satisfaction.

The conceptual model of the mediation effect is given in Figure 1.

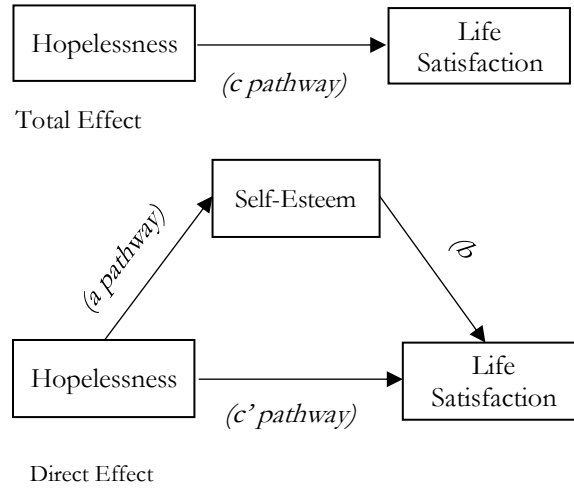

Figure 1. The total effect of hopelessness on life satisfaction and mediating effect conceptual model that addresses the direct effect on self-esteem

Method

Participants

A total of 175 tourism employees, 84 (48%) females and 91 (52%) males, participated in the study. The average age was 27.53 years ($S = 4.95$). The average age of female employees was 27.74 ($S = 5.28$), while the average age of male employees was 27.34 ($S = 4.64$).

Materials

In the study, Beck Hopelessness Scale, Satisfaction with Life Scale, and Self-Esteem Scale were applied to the participants.

Beck Hopelessness Scale: The Beck Hopelessness Scale (HS) developed by Beck et al. (1974) was used to measure the participants' negative expectations for the future. The scale consists of three subdimensions (feelings about the future, loss of motivation, and hope) and 20 items. Scale items are scored between 0 and 1. The higher the score, the higher the level of hopelessness. Durak and Palabıyıkoglu (1994) stated that the scale gave valid and reliable results in determining the level of hopelessness for individuals with psychiatric and chronic-physical diseases and normal people. The Turkish adaptation study determined the Cronbach Alpha internal consistency coefficient for the whole scale as 0.85 and the two-half test reliability coefficient consisting of single and double items as 0.85 (Durak & Palabıyıkoglu, 1994). In this study, the Cronbach Alpha internal consistency coefficient for the whole scale was 0.89.

Satisfaction with Life Scale: The Satisfaction With Life Scale (SWLS) developed by Diener et al. (1985) was used to measure the individual's cognitive evaluations and judgments reached by

comparing their expectations and goals from life with what they already have. The scale consists of 5 items and is evaluated on a seven-point Likert-type scale ranging from "strongly disagree" (1 point) to "strongly agree" (7 points). A high score on the scale indicates a high degree of life satisfaction, while a low score indicates a low degree of life satisfaction. Diener et al. (1985) determined the test-retest reliability coefficient of the scale as 0.82 and the Cronbach Alpha internal consistency coefficient as 0.87 (as cited in Turan, 2013). In the adaptation study of the scale into Turkish conducted by Köker (1991), the test-retest reliability coefficient was 0.85 at a three-week interval (as cited in Tuzgöl-Dost, 2007). This study determined the scale Cronbach Alpha internal consistency coefficient as 0.87.

Self-Esteem Scale: Rosenberg Self-Esteem Scale (RSES), developed by Rosenberg (1963), was used to measure the subjective judgments of the individual about himself. The scale consists of 10 items. In this study, a four-point Likert-type response format ranging from "very true" (4 points) to "very false" (1 point) was used. A high score on the scale indicates high self-esteem and a low score indicates low self-esteem. In the adaptation study of the scale into Turkish, Yılmaz Irmak (2008) determined the Cronbach Alpha internal consistency coefficient as 0.82. In this study, the Cronbach Alpha internal consistency coefficient was 0.82.

Procedure

The research was conducted between September 2019 and November 2019. The scales used in the study were arranged in different orders to control the order effect and turned into batteries. Participants were informed about the research, and the scales were administered after their verbal consent was obtained. They were also asked to answer the questions per the instructions without leaving any questions blank, and it was also stated that the answers would be kept strictly confidential and used only for research purposes. The application took approximately 20 minutes.

Data Analysis

Before analyzing the dataset, was examined for outliers using descriptive statistics and graphical techniques, and 21 participants with outlier values were removed from the dataset. For the normality of the distribution of the variables, it was examined whether the skewness coefficient was between -1 and +1, and it was seen that the scale scores were normally distributed (Morgan et al., 2013).

Results

The relationship levels between the variables were first determined to test the hypotheses according to the research purpose. Then, it was examined whether self-esteem plays a mediating role in the effect of hopelessness on life satisfaction.

The levels of the relationships between the research variables of hopelessness, life satisfaction, and self-esteem were determined using The Pearson Correlation Coefficient (Pearson r). The results of the analysis and the mean and standard deviations of the participants' scores from the scales are presented in Table 1.

Table 1. Correlation coefficients between research variables and mean and standard deviation values

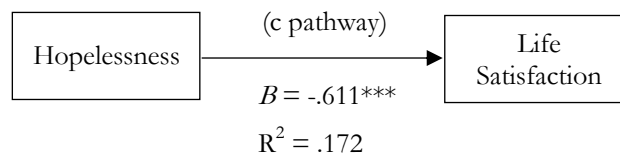
	<i>M</i>	<i>SD</i>	1	2	3
1. Hopelessness	4.97	4.60	-		
2. Life Satisfaction	19.38	6.79	-.41**	-	
3. Self-Esteem	33.27	5.39	-.64**	.42**	-

N = 175, **p*<.05, ***p*<.01

When the analysis results presented in Table 1 are examined, it is seen that there are negative and significant relationships between hopelessness and life satisfaction and self-esteem ($r = -.41, p < .01$ and $r = -.64, p < .01$, respectively). On the other hand, there was a significant positive relationship between life satisfaction and self-esteem ($r = .42, p < .01$). According to these results, Hypothesis H₁ was supported.

In the second stage of the analyses, PROCESS Multiple Mediation Model 4 (Hayes, 2013), in which the sample was randomly resampled 5000 times with the bootstrap method, was used to determine whether self-esteem plays a mediating role in the relationship between hopelessness and life satisfaction. The INDIRECT program for SPSS developed by Preacher and Hayes (2004) is used in this model. The 95% Bias-Corrected and Accelerated Confidence Interval (BCA CI) values obtained to determine the mediation effect in the analysis should not include a zero (0) value (Hayes, 2013; MacKinnon et al., 2004).

According to the "mediator effect conceptual model" given in Figure 1, the total effect of the predictor variable on the predicted variable without the mediator variable was examined first. The results of the analysis are presented in Figure 2.

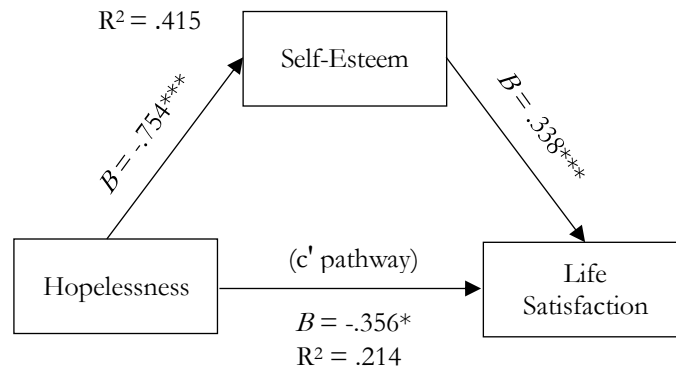
Total Effect (c pathway): $B = -.611, SE = .102, t = -5.99, p < .001$
 Notes: $N=175$; * $p < .05$, ** $p < .01$ *** $p < .001$; Unstandardized beta coefficients (B) are reported. R^2 value: Variance explained

Figure 2. The total effect of hopelessness on life satisfaction

According to the analysis results presented in Figure 2, the total effect of hopelessness on life satisfaction is negative and significant ($B = -.611, SE = .102, 95\% CI = [-.8123, -.4095], t = -5.99, p < .001$). Hopelessness explained approximately 17.2% ($R^2 = .172$) of the variance in the life

satisfaction variable ($F_{1,173} = 35.85, p < .001$). Without including self-esteem, this result shows that as the employees level of hopelessness increases, the level of life satisfaction decreases (pathway c).

The results of the regression analysis performed based on the bootstrap method to determine whether self-esteem has a mediating role in the effect of hopelessness on life satisfaction are presented in Figure 3.

Direct Effect (c' pathway): $B = -.356, SE = .130, t = -2.73, p < .05$
 Indirect Effect: $B = -.255, SE = .086, 95\% CI [-.4331, -.0989]$

Notes: $N=175$; * $p < .05$, ** $p < .01$ *** $p < .001$; Unstandardized beta coefficients (B) are reported. SE: Standard Error. R^2 value: Variance explained, 95% BCA CI: 95% Bias-Corrected and Accelerated Confidence Interval.

Figure 3. The mediating role of self-esteem in the effect of hopelessness on life satisfaction

According to the analysis results presented in Figure 3, hopelessness negatively and significantly affects self-esteem ($B = -.754, SE = .068, 95\% CI = [-.8889, -.6201], t = -11.08, p < .001$). Hopelessness explains approximately 41.5% ($R^2 = .415$) of the variance in the self-esteem variable ($F_{1,173} = 122.86, p < .001$). According to this result, as the level of hopelessness increases, self-esteem decreases (a pathway). Secondly, regression analysis showed that self-esteem had a significant positive effect on life satisfaction ($B = .338, SE = .111, 95\% CI = [.1188, .5586], t = 3.04, p < .01$). Accordingly, as an employee self-esteem increases, the level of life satisfaction also increases (b pathway). When the mediating variable self-esteem was included, the direct effect of hopelessness on life satisfaction (c' pathway) was found to be negative and significant ($B = -.356, SE = .130, 95\% CI = [-.6128, -.0982], t = -2.73, p < .05$). Hopelessness and self-esteem together explained approximately 21.4% ($R^2 = .214$) of the change in life satisfaction ($F_{2,172} = 23.40, p < .001$). Finally, the indirect effect of hopelessness on life satisfaction was also significant. This result shows that self-esteem mediates the relationship between hopelessness and life satisfaction ($B = -.255, SE = .086, 95\% CI = [-.4331, -.0989]$). According to the bootstrapping analysis, the 95% adjusted bias and accelerated confidence interval values (95% BCA CI) exclude 0 (zero). The completely standardized effect size of the mediation effect is (K^2) = 0.173. This value indicates an effect size close to a high effect (Preacher & Kelley, 2011). These results showed that the H_2 hypothesis was supported.

Discussion

Employees are the most important component of tourism due to its labor-intensive characteristics. Because success of the business and its image in the eyes of consumers are largely shaped by the employees' personality traits, skills and abilities, attitudes, and behaviors. However, due to significant increases in the demand for tourism in certain periods of the year, many employees are employed seasonally. This leads to the loss of job security, high employee turnover, employment of unskilled workers, relatively low wages, lack of career opportunities, poor working conditions, long and inconvenient working hours, and low job satisfaction, resulting in large fluctuations in workers. In addition, all these unfavorable conditions lead to many problems, especially psychological ones. Hopelessness is one of them. Due to unfavorable working conditions, employees feel exhausted and tired, are unsatisfied with their work, cannot show the necessary performance, and believe there will be no improvement in these conditions. At the same time, their family life, psychological well-being, social relationships, and the level of satisfaction they get from their lives, in general, are negatively affected. Within the framework of this general evaluation, the study aims to determine the mediating role of self-esteem in the effect of hopelessness on life satisfaction. Based on this purpose, the relationship levels between hopelessness, life satisfaction, and self-esteem were analyzed. According to the analysis results, significant negative relationships were found between hopelessness and life satisfaction and self-esteem, and significant positive relationships were found between self-esteem and life satisfaction. These findings are consistent with the literature (Çevik & Yıldız, 2016, Çivilidağ et al., 2018; Dikmen ve Şahin Özdemir, 2021; Gençay, 2009; Lyubomirsky et al., 2006; Sarpkaya, 2017). As mentioned before, hopelessness emerges due to the persons negative characterization of current living conditions and negative expectations about the future. It expresses a lack of well-being, unwillingness, and aimlessness. Therefore, it is very unlikely that a person in despair can achieve sufficient satisfaction and happiness in all areas of life. This will prevent him from accepting himself as he is, being satisfied with himself, finding himself worthy of admiration and love, and trusting himself. In other words, it will cause his self-esteem to fall. On the contrary, individuals who are satisfied with themselves, have strong and positive beliefs about the future, believe that they are in control of their lives, and establish positive relationships with others will have higher levels of satisfaction and satisfaction with their lives. At the same time, these individuals with high levels of self-esteem have heightened perceptions of social support and feelings of personal control. They direct their lives according to their wishes, do not hesitate to take responsibility and risk, and are more optimistic and friendly about the future (Fogle et al., 2002; Savi Çakar & Karataş, 2012).

In order to determine the mediating role of self-esteem in the effect of hopelessness on life satisfaction, which is the study's second hypothesis, PROCESS Multiple Mediation Model 4 (Hayes, 2013), mediation effect analysis was conducted. According to the analysis results, self-esteem plays a mediating role in the effect of hopelessness on life satisfaction. In other words, the level of hopelessness decreases as self-esteem increases, which increases the employees satisfaction with life. This is consistent with the literature. Çevik and Yıldız (2016) also found that self-esteem mediates the relationship between hopelessness and happiness. As can be seen, various situations and events that

may cause tension, helplessness, burnout, and decreased job satisfaction in an individual's work-life cause him to think that he is at a dead end and experience a sense of hopelessness. An employee who falls into hopelessness shows low performance, has difficulty focusing on his work, and exhibits inappropriate behavior. Similarly, negative situations such as failures in private life, feelings of inadequacy, and insufficient social support to deal with problems will cause the individual to experience hopelessness. As a result of individuals facing such negativities in various periods of their private and professional lives, their level of satisfaction and happiness with their lives will inevitably decrease. In order to compensate for or prevent this decrease in an individual's life satisfaction caused by hopelessness, his negative perceptions about himself should be turned in a positive direction. In other words, it is necessary to increase self-esteem by enabling him to assess his importance and value. For this purpose, processes enabling the individual to perceive himself as capable, successful, valuable, admired, and worthy of being loved should be included in his life, or he should be made to feel these processes. If this is done, it will be possible to reduce the negative impact of the state of hopelessness that the individual falls into for different reasons on life satisfaction or to make it less damaging.

References

- Acar Arasan, B.N. (2010). *Akademisyenlerde yaşam doyumu, iş doyumu ve mesleki tükenmişlik düzeylerinin belirlenmesine yönelik bir araştırma*. [Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi], Uşak Üniversitesi.
- Akpınar, Ş. (2013). *Yetiştirme yurdunda kalan erkek ergenlere uygulanan yapılandırılmış eğitimin umutsuzluk düzeyi benlik saygısı ve intihar olasılığı üzerine etkisi*. [Yayınlanmamış Doktora Tezi], Atatürk Üniversitesi.
- Beck, A.T., Lesker, D., & Trexler, L. (1974). The hopelessness scale. *Journal of Consulting and Clinical Psychology*, 42, 861-874.
- Çevik, G. B., & Yıldız, M. A. (2016). Pedagojik formasyon öğrencilerinde umutsuzluk ile mutluluk arasındaki ilişkide benlik saygısının aracılık rolü. *Dicle Üniversitesi Ziya Gökalp Eğitim Fakültesi Dergisi*, 2(7), 96-107.
- Çivilidağ, A., Yanar, A., Kizilirmak, B., & Denizli, T. (2018). Mesleki benlik saygısı, sürekli kaygı ve yaşam doyumu düzeylerinin incelenmesi. *Yaşam Becerileri Psikoloji Dergisi*, 2(3), 45-60.
- Dikmen, F. C. ve Şahin Özdemir, H. (2021). Üniversite öğrencilerinin kariyer planlamalarının, kişilik ve demografik özellikler açısından incelenmesi. *Uluslararası İnsan Çalışmaları Dergisi*, 4(8), 199-216.
- Dunn, S.L. (2005). Hopelessness as a Response to Physical Illness. *Journal of Nursing Scholarship*, 37(2), 148-154.
- Durak, A. ve Palabıyıkoglu, R. (1994). Beck Umutsuzluk Ölçeği Geçerlik Çalışması. *Kriz Dergisi*, 2(2), 311-319.
- Dündar, S. (2008). Polislerin Umutsuzluk Düzeyi ile Problem Çözme Becerisi Arasındaki İlişkinin İncelenmesi. *Polis Bilimler Dergisi*, 10(3), 77-92.
- Erdoğan, B. (2013). *Evde bakım hizmeti alan özürlü bireye sahip ailelerin sosyo-ekonomik durumlarının incelenerek umutsuzluk ve yaşam doyumu düzeylerinin belirlenmesi*. (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Selçuk Üniversitesi.
- Fogle, L. M., Huebner, E. S. & Laughlin, J. E. (2002). The relationship between temperament and life satisfaction in early adolescence: Cognitive and behavioral mediation models. *Journal of Happiness Studies*, 3, 373-392.
- Gençay, S. (2009). Beden eğitimi öğretmeni adaylarının umutsuzluk ve yaşam doyumlarının bazı değişkenler açısından incelenmesi. *Elektronik Sosyal Bilimler Dergisi*, 8(27), 380-388.
- Güloğlu, B. & Kararmak, Ö. (2010) Üniversite öğrencilerinde yalnızlığın yordayıcısı olarak benlik saygısı ve psikolojik sağlamlık. *Ege Eğitim Dergisi*, 2(11), 73-88.
- Hayes, A. F. (2013). *Introduction to mediation, moderation, and conditional process analysis: A regression-based approach*. Guilford Publications.

- Horney, K. (1999). *Nevrozlar ve insan gelişimi öz-gerçekleştirme kavgası* (5.Edition). Öteki Yayınları.
- Huebner, E. S. (2004). Research on assesment of life satisfaction of children and adolsecents. *Social Indicators Research*, 66, 3–33.
- Kaya, İ. (2012). Türk turizm sektöründe istihdamın temel özelliklerinin ve sorunlarının ücretli çalışanlar arasında coğrafi bölgelere göre analizi. *Balıkesir Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 15(28), 241-257.
- Kaya, Z. (2011). *Madde Kullanan ve Kullanmayan Ergenlerin Kişilik Özellikleri ve Benlik Saygısı Açısından Karşılaştırılması*. [Yayınlanmamış Doktora Tezi], Dokuz Eylül Üniversitesi.
- Kırcı Çevik, N. & Korkmaz, O. (2014). Türkiye’de yaşam doyumu ve iş doyumu arasındaki ilişkinin iki değişkenli sıralı probit model analizi. *Niğde Üniversitesi İ.İ.B.F. Dergisi*, 7(1), 126-145.
- Lyubomirsky, S., Tkach, C., & Dimatteo, M. R. (2006). What are the differences between happiness and self-esteem? *Social Indicators Research*, 78, 363–404.
- MacKinnon, D. P., Lockwood, C. M. & Williams, J. (2004). Confidence limits for the indirect effect: Distribution of the product and resampling methods. *Multivariate Behavioral Research*, 39(1), 99-128.
- McMullin, J. A. & Cairney, J. (2004). Self-esteem and the intersection of age, class, and gender. *Journal of Aging Studies*, 18(1), 65-90.
- Morgan, G.A., Leech, N.L., Gloeckner, G. W. & Barret, K.C. (2013). *IBM SPSS for introductory statistics. Use and interpretation*. (Fifth Edition). Routledge.
- Olçay, A. & Çelik, Z. (2010). Turizm ve otel işletmeciliği programında öğrenim gören öğrencilerin otelcilik mesleğine ilişkin algıları. *Gaziantep Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 9(2), 279-301.
- Özben, Ş. & Argun, Y. (2003). İlköğretim öğretmenlerinin umutsuzluk ve tükenmişlik düzeyleri üzerine bir araştırma. *Ege Eğitim Dergisi*, 3(1), 36-48.
- Özer, M. & Karabulut, Ö. (2003). Yaşlılarda yaşam doyumu. *Türk Geriatri Dergisi*, 6(2), 72-74.
- Preacher, K. J. & Hayes, A. F. (2004). SPSS and SAS procedures for estimating indirect effects in simple mediation models. *Behavior Research Methods, Instruments, & Computers*, 36, 717-731.
- Preacher, K. J. & Kelley, K. (2011). Effect size measures for mediation models: Quantitative strategies for communicating indirect effects. *Psychological Methods*, 16(2), 93-115.
- Sarpkaya, A. (2017). *Öğretmenlerin iş doyumu ve yaşam doyumu arasındaki ilişkide benlik saygısının rolü* [Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi], Çukurova Üniversitesi.
- Savi Çakar, F. & Karataş, Z. (2012). Ergenlerin benlik saygısı, algıladıkları sosyal destek ve umutsuzluk düzeyleri: bir yapısal eşitlik modeli çalışması. *Kuram ve Uygulamada Eğitim Bilimleri*, 12(4), 2397-2412.

- Şentürk, S. (2010). *Liseli ergenlerin yalnızlık algısının sosyal beceri, benlik saygısı ve kişilik özellikleri bağlamında değerlendirilmesi*. [Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi], İstanbul Maltepe Üniversitesi.
- Taslak, S., & Işııkay, Ç. (2015). Hemşirelik bölümü öğrencilerinin eğitim algıları ile kaygı ve umutsuzluk düzeylerine yönelik bir araştırma: Sağlık yüksekokulu örneği. *Süleyman Demirel Üniversitesi Sağlık Bilimleri Enstitüsü Dergisi*, 6(3), 108-115.
- Taştan, S. (2021). Çalışma yaşamında algılanan sosyal destek düzeyi ile umutsuzluk, psikolojik uyumsuzluk ve yaşam kalitesi arasındaki ilişkilerin incelenmesi: İstanbul ilinde 3-15 yaş arası otizm tanılı çocuğa sahip çalışan bireyler üzerinde bir araştırma. *Sosyal Politika Çalışmaları Dergisi*, 21(53), 887-940.
- Turan, M.E. (2013). *Ergenlerde kariyer ve yetenek gelişimi özyeterliliğinin, üst bilişsel farkındalık, yaşam doyumu ve algılanan arkadaş sosyal desteği ile ilişkisi*. [Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi], Sakarya Üniversitesi.
- Tuzgöl-Dost, M. (2007). Üniversite öğrencilerinin yaşam doyumunun bazı değişkenlere göre incelenmesi. *Pamukkale Üniversitesi Eğitim Bilimleri Fakültesi Dergisi*, 2(22), 132-143.
- Ümmet, D. (2012). *Üniversite öğrencilerinde özgecilik davranışının transaksiyonel analiz ego durumları ve yaşam doyumu bağlamında incelenmesi*. [Yayınlanmamış Doktora Tezi], Marmara Üniversitesi.
- Yetim, Ü. (2003). The impact of individualism/collectivism, self-esteem, and feeling of mastery on life satisfaction among Turkish university students and academicians. *Social Indicators Research*, 66, 297-317.
- Yılmaz, E. & Aslan, H. (2013). Öğretmenlerin iş yerindeki yalnızlıkları ve yaşam doyumları arasındaki ilişkilerin incelenmesi. *Pegem Eğitim ve Öğretim Dergisi*, 3(3), 59-69.
- Yılmaz Irmak, T. (2008). *Çocuk istismarı ve ihmalinin yaygınlığı ve dayanıklılıkla ilişkili faktörler*. [Yayınlanmamış Doktora Tezi], Ege Üniversitesi.
- Yılmaz Tekirgöl, D. (2011). *Çalışanlarda mesleki benlik saygısının iş tatmini ve yaşam mutluluğu ile ilişkisi*. [Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi], Maltepe Üniversitesi.

INTERNATIONAL

JOURNAL of HUMAN Studies

ULUSLARARASI İNSAN ÇALIŞMALARI DERGİSİ

ISSN: 2636-8641

Cilt/VOLUME 6 Sayı/ISSUE 11 Yıl/YEAR: 2023

Alındı/RECEIVED: 18-05-2023 – Kabul/ACCEPTED: 28-06-2023

Conceded Reconciliation: The Impact of Habitus on Ethnic Identity Formation in *Bread Givers* and *The Island Within*

Tavizle Ulaşılan Uzlaş: Bread Givers ve The Island Within Eserlerinde Habitusun Etnik Kimlik Üzerindeki Etkisi

Gamze KATI GÜMÜŞ¹

Abstract

The anti-Semitism of the 1920s affected the status of Jewish Americans as equal citizens in the United States. This paper examines the Jewish immigrant's journey from their ethnic habitus to Americanization in Anzia Yezierska's *Bread Givers* (1925/1999) and Ludwig Lewisohn's *The Island Within* (1928) that were published amidst the rising tensions of Anti-Semitism. Yezierska and Lewisohn demonstrate how the habitus of these two characters shape their identities as Jewish Americans. Bourdieu's sociological concept of habitus indicates that the character and the tastes of an individual are shaped in relation to the set structures of his habitus, which is internalized unconsciously. Sara

Öz

1920lerin Yahudi karşıtlığı Amerika Birleşik Devletleri'nde yaşayan Yahudi Amerikalıların eşit vatandaşlar olarak statülerini etkilemiştir. Bu makale, artan Yahudi karşıtlığının oluşturduğu gerginlik döneminde basılan Anzia Yezierska'nın *Bread Givers* (1925/1999) ve Ludwig Lewisohn'un *The Island Within* (1928) eserlerinde Yahudi göçmenin etnik habitusundan Amerikanlaşmaya giden yolculuğunu incelemektedir. Yezierska ve Lewisohn, ana karakterlerin habituslarının birer Yahudi Amerikalı olarak kimliklerini nasıl biçimlendirdiğini göstermektedirler. Bourdieu'nün sosyolojik habitus kavramı bir bireyin kişiliği ve zevklerinin habitusunun yerleşmiş yapılarıyla ilişkili olarak

¹ Dr. Öğr. Üyesi, Ankara Üniversitesi, Amerikan Kültürü ve Edebiyatı Anabilim Dalı, gkati@ankara.edu.tr, Orcid: 0000-0002-6416-3218

Smolinsky in *Bread Givers* and Arthur Levy in *The Island Within* try to preserve their internalized Jewishness in a society that thought the unassimilable Jew was a menace to American values. This paper uses Pierre Bourdieu's discussion on the habitus as well as Jean Phinney's model of ethnic identity formation as its initial discussion and develops Phinney's model to elaborate on the final phase of the formation of Jewish characters in these works. According to Phinney's argument, the ethnic subject achieves reconciliation between the ethnic identity and the identity of the majority group. However, this paper argues that the main characters of the two novels--Sara and Arthur, reach a conceded reconciliation in the final phase of their ethnic identity formation, which allows them to exercise subjectivity and reclaim their identity against the deterministic aspect of habitus.

Keywords: Anzia Yeziarska, Ludwig Lewisohn, Habitus, Ethnic Identity, Jewish American

biçimlendirildiğine ve bu habitusun bilinç dışı bir biçimde içselleştirildiğine işaret eder. *Bread Givers* eserinden Sara Smolinsky ile *The Island Within* eserinden Arthur Levy, asimile olamayacağı düşünülen Yahudilerin Amerikan değerlerine bir tehdit olarak algılandığı bir toplumda içselleştirilmiş Yahudiliklerini korumaya çalışmaktadırlar. Bu makale Pierre Bourdieu'nün habitus üzerine görüşlerinin yanısıra Jean Phinney'nin etnik kimlik oluşumu modelini ilk tartışma noktası olarak almakta ve Phinney'nin modelini bu eserlerdeki Yahudi karakterlerin kimlik oluşumunun son evresi hakkında tartışmak için geliştirmektedir. Phinney'nin savına göre etnik özne, etnik kimliği ve çoğunluğu oluşturan grubun kimliği arasında bir uzlaşmaya varır. Fakat bu makalede Sara ve Arthur'un etnik kimlik oluşumlarının son evresinde, habitusun deterministik tavrına karşı özellikle hareket etmelerine ve kimliklerini geri kazanmalarına olanak sağlayan sekteye uğramış bir uzlaşmaya vardıkları öne sürülmektedir.

Anahtar kelimeler: Anzia Yeziarska, Ludwig Lewisohn, Habitus, Etnik Kimlik, Yahudi Amerikalı

Introduction

Early twentieth century American society faced many challenges and transitions in terms of incoming immigration flows and the nativist attitude towards those newcomers. The nativists were influential in setting new immigration laws that barred or limited entry to some groups. The rising anti-Semitism of the 1920s not only led to immigration quotas for the Jewish in 1924 with the enactment of the Johnson-Reed Act, but also affected their status as equal citizens in the United States, for they were being denied entry to certain schools and social spaces on the ground of their Jewishness. This article will examine the Jewish immigrant's journey from their ethnic habitus to Americanization in Anzia Yeziarska's *Bread Givers* (1925/1999) and Ludwig Lewisohn's *The Island Within* (1928) that were

published amidst the rising tensions of Anti-Semitism. These texts discuss how the main characters try to preserve their internalized Jewishness in a society that thought the unassimilable Jew was a menace to American values. This work uses Pierre Bourdieu's discussion on the habitus as well as Jean Phinney's model of ethnic identity formation as its initial discussion and develops Phinney's model to elaborate on the final phase of the formation of Jewish characters in these works. According to Phinney's argument, the ethnic subject achieves reconciliation between the ethnic identity and the identity of the majority group. However, this paper argues that the main characters of the two novels- Sara and Arthur, reach a conceded reconciliation in the final phase of their ethnic identity formation.

Eastern and western European Jews of the late nineteenth-early twentieth centuries introduced a Jewish nationalist perspective to the American novel. This nationalist perspective was both the result and the counter action of their ethnic identity formation in the New World. These immigrants went through different stages of ethnic identity formation in and outside their habitus, and I will focus on two texts written by Jewish American authors with different backgrounds in order to discuss these stages, and the effect of habitus on them. *Bread Givers* and *The Island Within* reflect on the differences between the generations of Jewish immigrant families. Furthermore, they demonstrate the growth of the characters as they try to break through their internalized environment and join the mainstream American national scene.

In the first part of this article, I will shortly mention the different attitudes of Jewish American authors of late nineteenth and early twentieth centuries toward the subject of assimilation. I will then offer Yeziarska and Lewisohn's texts as end products of their own habitus. In this sense, the discussion on habitus by Pierre Bourdieu becomes helpful in the second part to look at the habitus of the characters created by both authors. In the third part of the article, the discussion will focus on how this habitus affects the ethnic identity formation of the Jewish immigrant in these novels.

Assimilation or Perseverance: The Jewish American Experience in Yeziarska and Lewisohn

The Jewish American literature was an arena of contemplation on assimilation at the turn of the nineteenth century. The Jewish immigrant literature of the period stresses the tension between the Jewish and American identities. Some of the renowned Jewish American authors like Abraham Cahan and Ludwig Lewisohn were against assimilation, and in their works characters who assume a complete American identity with little to no regard for their Jewishness were punished with despair, insanity or death. But characters who managed to accept the values of an American citizen with a complete preservation of their Jewishness were praised and rewarded with the promise of upcoming success. However, there were also other authors like Mary Antin and Samuel Ornitz, who were in favor of assimilation. For them, assimilation did not weaken the Jew in her American surroundings but empowered her. Assimilation, which was most certainly a defeat for Cahan and Lewisohn, rather became a sign of success for Antin and Ornitz. And yet, for authors such as Anzia Yeziarska, assimilation into American ways of life was not the main concern. In the works of Yeziarska, the struggle is mainly with the Jewish immigrant life in the ghetto and the riches of the American upper

class. And the reconciliation between these two classes and identities is more challenging than Antin's suggestion to reconcile the American and the Jewish within.

Anzia Yeziarska, a Polish Jewish immigrant who came to the US around age ten in the 1890s, moved with her family to the Lower East Side, the Jewish ghetto of New York. Her life story along with her struggle with her religious father resonate in her work, in which her characters try to fight the patriarchy of the Old World in order to have autonomy in an Americanized—and yet Jewish—social sphere. No matter how Americanized Yeziarska's characters become, their internalized Jewishness always betray them and limit them to a Jewish sphere in terms of upward mobility.

Born in Germany in 1882, Ludwig Lewisohn immigrated to the US with his family when he was eight years old; moved to Charleston in South Carolina and converted to Christianity as a child only to return to his Jewish belief later. The religious conversion of the Lewisohns led to a divergence in social sphere greater than many Jewish immigrants of the period. Even though Lewisohn was not familiar with the domestic work and hard labor Yeziarska had to perform before becoming an author, he was still having hardships in terms of adaptation. In his autobiographical work *Upstream: An American Chronicle* (1922), Lewisohn describes his inner struggle as a Jewish man in America, where there is no escape from one's Jewishness. For instance, when he receives rejections for a position from different universities, he understands that despite being an American, he will always be a Jew on exile:

... catching sight of myself in a mirror, noted with dull objectivity my dark hair, my melancholy eyes, my unmistakably Semitic nose... An outcast. ... A sentence arose in my mind which I have remembered and used ever since. So long as there is discrimination, there is exile. (Lewisohn, 1922, p. 123)

Lewisohn is reproachful about the Jew's exile. Being Jewish, however, is not only related to his Jewish identity, but it is also engraved on his body. His "Semitic nose," and his dark features give him away. Lewisohn remembers himself in the mirror, but in doing so he sees the split in his Americanized Jewish self. As he gazes at the mirror, the recognition of his physical Jewishness rather than his Americanness is distressful. It shatters his sense of identity as Jewish American and reflects on his identity only as Jewish. This breaking point is painstaking since he, as a child, viewed himself as more American than Jewish; "[i]f ever the child of immigrants embraced the faith of the folk among whom it came I was that child" (Lewisohn, 1922, p. 51). But he also believes that even though "Americanization means ... assimilation," there is not a homogenous American culture to assimilate into. Assimilation for him is "an empty concept, a mere cry of rage or tyranny," since there is "none such that can unite us" (Lewisohn, 1922, p. 235). It should be kept in mind that by 1920, Lewisohn had already become a Zionist, therefore his work was immensely under the influence of his belief for the Jewish immigrant's salvation through self-perseverance from assimilation.

In Yeziarska's work the Smolinsky family and their lives as Jewish immigrants are at the center of the book. Lewisohn's book, on the other hand, does not focus on one generation, but on multiple generations of the Levys. Even though these two novels end with characters that cannot sever ties with their Jewish background, they follow different paths in this pursuit, and the reconciliation they

reach at the end is disrupted to a certain degree based on how these characters perceive acculturation. In *Bread Givers* the struggle is mainly with the Jewish and the American societies rather than an inner struggle experienced by Sara. Lewisohn's main character Arthur on the other hand, has a continuous fight within himself. The differences in these struggles have different roots. First of all, Yeziarska has firsthand knowledge of immigration and adaptation to the mainstream American society in a predominantly Jewish habitus. The Jewish habitus she was grown in was the Lower East Side of Manhattan, which was home to many Jewish immigrants during the late nineteenth and early twentieth centuries. The Hester Street, especially, was an enclave for Ashkenazi Jews who wanted to maintain the traditions they were accustomed to. Lewisohn is also an immigrant, but his American experience is quite different than Yeziarska's. Gender plays an important role in this difference, but religion and space have undeniably pivotal roles, too. Yeziarska was brought up in Lower East Side Manhattan, surrounded by immigrants and Jewish people, whereas Lewisohn was detached from his Jewish culture through assimilation, only to resurrect the Jew inside him with his return to Zionism years later. It is not a coincidence for the characters Sara and Arthur to follow different paths to chase their dreams, since Yeziarska and Lewisohn had led quiet different paths themselves. These differences indicate how critical some elements are in relation to ethnic identity formation in the fictional world of immigration in these two novels.

First of these novels, *Bread Givers* starts with the financial difficulties in the Smolinsky household, as father Reb Smolinsky does not see worldly gain comparable to his spiritual work. Bessie, Mashah, Fania and the youngest daughter Sara—who is Yeziarska's chosen protagonist—work hard to make ends meet. Their mother Mrs. Smolinsky views her husband as the light of their home, which results in the positioning of Smolinsky women as the bread givers of the house. Yeziarska reflects the tension between the Old and New Worlds through the relationship of Reb Smolinsky with his daughters. Reb Smolinsky forces his older daughters into unhappy arranged marriages. Sara, the youngest of the four, runs away from her home seeing the destiny that awaits her. Struggling against the newly encountered world of “real Americans” (Yeziarska, 1925/1999, p. 210), she works as an ironer and goes to college to become a teacher. The segregation she faces in the laundry and the college, and her inner struggle with her living situation in a different sphere than her internalized Lower East Side ghetto position her deeper into the sterilized oneness of otherness. After losing her mother and feeling the heaviness of the quickly arranged second marriage of her father, Sara finds herself in a difficult situation when her father sends a letter to the principal Hugo Seelig to remind Sara of her financial duties as a daughter. Anthropologist Karen Brodtkin points out this traditional expectation in her book *How Jews Became White* and says that unmarried daughters were expected to give their wages to their parents (1998, pp. 61-62). Although Sara refuses to meet the expectations of her father in this matter, the complaint letter of her father leads to the initiation of her relationship with Hugo Seelig. In the end, Sara and Hugo get romantically involved and Hugo, who is also a Polish Jewish immigrant, wins the consent of the traditional father Reb Smolinsky. The novel ends with conceded reconciliation; Sara finds happiness within the Jewish community, far from the WASP American community that ignores her. Although Sara initially believed that hard work, education and American clothes would

help her, she later faces the cold reality of discrimination when she realizes that her chances as a Jewess are limited to Hester Street.

While Sara tries to get her way in the Yankee world, the situation is not very different for Ludwig Lewisohn's Arthur, who also feels the loneliness of being a Jew in a bigger Christian world in *The Island Within*. Lewisohn's novel, which is composed of nine books, starts in Vilna in the year of 1840. Lewisohn goes back as far as the 11th century in the generation of the Levys throughout the novel. This genealogical tree of Jews, whose fate has been migration first from Poland to Russia and Germany and then to America, serves to ground the fictional narrative into history by giving dates, mentioning names of each branch of the family, and detailing every growth ring in its life span. *The Island Within* begins with Reb Mendel ben Reb Jizchock and his wife Braine's story, which forms the first book. In the second book, the story of their son Efraim and his children are told. Their already transitioning life between the Old World of origin and the New World in Germany is followed by another transition with Jacob's, the youngest of the five Levy children, immigration to America. Even though Lewisohn does not start to talk about Jacob's and his family's lives in the United States until book three, he focuses exclusively on their American life for the rest of the book. Jacob, who now sells furniture, settles down in New York with his wife Gertrude where they raise their children Arthur and Hazel. Jacob has already become an American citizen by 1891, and "his children, God willing, would be Americans" as well (Lewisohn, 1928, p. 94). This dream of Jacob becomes real when Arthur is accepted to Columbia University in 1910, because university education was mainly a privilege reserved for Protestant Americans until WWII. Moreover, in the 1920s the United States would introduce *numerus clausus* (a policy to restrict or ban the admission of Jewish students to colleges), and during this period, "Columbia's quota against Jews was well known" (Brodkin, 1998, p. 32). This exclusion was a branch of an earlier spatial segregation as "a growing number of resorts and public accommodations closed to Jews" in the late nineteenth century (Goldstein, 2006, p. 14). Although Arthur is admitted to Columbia a decade earlier than the passing of the *numerus clausus*; considering the publication date of the book, it becomes clear that Lewisohn is demonstrating what achievements can be accomplished by Jews if only segregation and discrimination were not a part of the American attitude towards the ethnic other. In the novel, Arthur successfully graduates from the university and becomes a psychoanalyst. The medical training of Arthur obviously carries him up in the social ladder of citizenship, increasing his worthiness of becoming American. It is also an influence of Sigmund Freud, whose psychoanalytic work shows its traces in Lewisohn's work. The two contemporary Jewish intellectuals were impressed by each other's work and "Freud was a well-known fan of Lewisohn, even writing promotional blurbs for his novels" (Sol, 2001, p. 226). Arthur starts to treat patients first in a hospital and then opens his own clinic since he cannot stand to see the way Jewish patients are treated by doctors, and the attendants who are "mostly Irish" (Lewisohn, 1928, p. 181). He marries Elizabeth Knight, a 'goy' (gentile), only to get divorced from her three years later. At the end of the novel, Arthur, who has struggled with his Jewish and American identities meets Reb Moshe almost in an act of *deus ex machina*. The novel ends with Arthur's visit to Romania to help the Jewish in need. He not only returns to his community but also this journey is a chance for him to discover the self within, which

was suppressed as a supposed prerequisite of Americanization.

These incidents in both novels highlight the importance of space and community in individual ethnic identity formation. In these two novels, spatial conflicts lead to the clash between the Old and New Worlds. Moreover, the performative nature of the American identity becomes an important aspect of their journey as the protagonists try to break through their Jewish habitus and become a member of the American circle.

Between Worlds: Habitus and A Jewish American Path towards Americanization

The importance of space in *Bread Givers* shows itself not only through the challenges of the Old and New Worlds but also through the changing settings of the book's three parts which are named "Hester Street," "Between Two Worlds," and "The New World." The same spatial transition occurs in *The Island Within*, when generations of the Levys immigrate from Poland to Russia, to Germany, to the US, and back to Romania; which offers an interlude to the never-ending diaspora of the Jew at least for the Levys with the return of Arthur to Eastern Europe. Since the space plays a pivotal role for these characters, it will be helpful to look at the habitus as an important contributor to the formation of identity before advancing into the spatial transitions of the novels.

In his book *Distinction*, Pierre Bourdieu seeks to explain human behavior in accordance with the habitus the person lives in, showing the interaction between the agent and the habitus. He argues that taste "functions as a sort of social orientation, a 'sense of one's place', guiding the occupants of a given place in social space towards the social positions adjusted to their properties, and towards the practices or goods which befit the occupants of that position" (1979/1984, p. 466). Therefore, according to him, a person and his taste are cultivated under the impact of the habitus he lives in. The habitus allows a child to absorb the values of his family, leading him to unconsciously acknowledge the culture of that specific household. Bourdieu argues that habitus inevitably shapes a person for the act of acquisition happens unconsciously. Therefore, habitus becomes a deterministic aspect in Bourdieu's theory. In immigrant literatures, this deterministic value of the habitus shapes the immigrant's self-identity construction in regard to his acquired ethnic and adopted American cultures. I argue that the role of the habitus is utterly essential in immigrant and ethnic groups, since the first-generation immigrants generally experience a disruption in their habitus and the second generation goes through a transition and adaptation process that is quite different than their parents. Last but not least, the age and gender of the first-generation immigrant play an important role in this process. All members of the Smolinsky family are born outside the United States, however, Smolinsky children go through a rather easier adaptation to American values, whereas Reb Smolinsky and his wife are not that receptive to the same process. One reason for that is the exposure of the children to another habitus at an early developmental stage. This early exposure makes the acquisition of another culture easier for children like Sara and her sisters, who become more accustomed to American culture when compared to their parents. The connection of Arthur's family to their roots, on the other hand, is almost broken by the time he is born. When his father Jacob immigrates to America at the age of

eighteen, he “perceived the soft brilliance of an American landscape and in some way claimed the earth and country as his own” (Lewisohn, 1928, p. 92). His coming to America at a young age, and his following marriage to the native-born Jewish Gertrude does explain the distance the couple has towards their Judaist ancestry. The couple’s children Arthur and Hazel feel the cultural distance to the Old World as they question their Jewishness. As Arthur wonders continuously as a young man, “[w]ere Jews his own kind? ...Who are our own kind?” (Lewisohn, 1928, pp. 132-133). Even at a young age, Arthur questions his Jewishness for it has been a distant and unmentioned part of his identity due to the choice made by his parents.

When Bourdieu’s concept of how habitus molds the individual into certain characteristics within a given structure is applied to the identity construction of a child, it is seen that the child’s development is affected by those invisible structures to a certain degree. Anthony King argues that Bourdieu’s habitus “comprises perceptual structures and embodied dispositions which organize the way individuals see the world and act in it” (2000, p. 423). In this manner, the construction of identity begins at the habitus of the child, where he or she is exposed to the transmittable characteristics of the family and community. However, the will of the child in this construction process affects the impact of these exposures on the identity. The child either accepts the traditional identity norms of his/her family or refuses them to create a new identity. The habitus acts as an invisible force in the everyday life of the child. It is up to the child to become aware of the invisibility of the habitus because it is engraved in every aspect of her living zone. This awareness offers the child a chance to break through her habitus and experience another life. One of the aspects that are engraved into the everyday life in the Smolinsky household is Judaism. As a prominent theme in the novel, religion becomes a significant part of the habitus in which Sara and her sisters grow up. The religious books of Reb Smolinsky crowd the house, and the whole Smolinsky household is ruled according to the doctrines of Judaism. The Levy household, on the other hand, is the complete opposite with its barren and forgetful approach to Judaism since there is “in the house no visible symbol of religion and of race” (Lewisohn, 1928, p. 103). In Sara’s habitus Judaism is an unquestioned reality; Arthur, on the other hand, grows up to step into a Christian milieu which is presented as the lack of a Jewish influence on him at a young age.

Judaism like other monotheistic religions has been restrictive against women in different cultures throughout long ages. Ideas of purity, obedience to the patriarchal family and the tendency to protect the outcomes of the male world have been in the center of radical religious lives. In such religion-centered cultures, women’s existence is formed and evaluated in relation to men. The world Yeziarska creates in Lower East Side has such a culture, demanding the authority of man and the obedience from the woman as an ordinance of Judaism. However, the interpretation of Judaism in *Bread Givers* changes according to the radically religious father from the Old World and the Americanized daughter of the New World. The mobility of generations between these two worlds offers them different insights on the perception of Judaism. While Reb Smolinsky points to Torah to say, “only through a man has a woman an existence,” and shows, “olden times” as an example, his daughter Sara opposes him showing America as her evidence (Yeziarska, 1925/1999, p. 137). She says, “I’m not from the old country. I’m American!” (Yeziarska, 1925/1999, p. 138). The youngest daughter

of the Smolinsky family declares her newly acquired identity and uses it as a shelter to protect herself from the impact of the Old World. In the book, Russia and the life based on Judaism represent the Old World fathers, who want to keep traditions alive as they sense that their daughters are getting further away into the New World on their way to Americanization.

The rather secular habitus of Arthur and his family lead him to question his parents, and his own relationship to Judaism. When talking about conversion to Christianity as a way out of the discriminatory attitude of the US, he says that “[p]erhaps the requirement of lying about religion and being sprinkled with a little water isn’t the worst kind” (Lewisohn, 1928, p. 170). However, he realizes that the farther he is removed from that Jewish habitus—either by his secular upbringing or the attitudes of the anti-Semites—the more isolated he gets. In their household forgetting is the main problem, his father Jacob later in his life confesses that

[i]n the early years here I chust forgot everything ent your dear mudder—*her* mudder had already forgotten—ent so ve told you nothing. ... Vy did ve forget so? Maybe because America used to say: Dis is no place vere ancestors count. Only individooal vorth. ... Vell, I’m glet to see my son remembering. I hear of odder young people remembering. My cheneration tried to pull down de house of Israel; maybe yours vill build it up again... (Lewisohn, 1928, p. 348)

Forgetting becomes a prerequisite of Americanization for the generation of Jacob. Even though Jacob’s use of non-standard English demonstrates a defiance of assimilation in terms of language, the obliteration of Jewish culture from Jacob’s household in his earlier years in America shows how he as a first-generation immigrant moved away from Judaism. He situates the younger generation in contrast to the forgetfulness of older generations since the young Jews according to Jacob are getting re-acquainted with the Jewish religion and culture. In this sense, the need to return to the origins, as far as Israel, is a return to the initial state of belonging and remembrance. The return of immigrant Jacob’s children to the house of Israel symbolizes how the scattered population of Jews can return to their promised land if the memory of the Jew within is preserved. According to Judaism, Jacob, or Israel with his God-given name, is the patriarch of Israelites. In Genesis 49:7, Jacob addresses his sons Simeon and Levi and says that he “will scatter them in Jacob and disperse them in Israel” (New International Version, 2011). But Levi’s descendants remain loyal to Moses and win his blessing even though they inherit no land from him (Guzik, 2018, para. 23). The sons of Israel are later cursed by God in Leviticus 26:33 to be scattered “among the heathen, ... Your land will be laid waste, and your cities will lie in ruins” (New International Version, 2011). Jacob’s descendants forget their promise to follow God’s orders, and they are cursed with being scattered among people and being devoured under their power; “[y]ou will perish among the nations; the land of your enemies will devour you” (New International Version, 2011, Genesis 26:38). The prophecy fulfills itself in the novel as now the first landless Levi son, Jacob, laments his forgetful attitude towards his belief and feels the hope of the rebuilding of the House of Israel, after their people have been devoured by the gentile population of America. The promised land of the US turns out not to be “their” promised land, and salvation lies in a return to the original habitus. As Lewisohn contemplates in the introductory part of book two; “[t]he

Jews ... furnish the classical example of migration, because nowhere have they yet found the rest of either the tolerance or land” (1928, p. 41). This points to a never-ending search for the Jew as well as for Arthur, with no hope of settlement in a protective ancestral habitus and no hope of belonging. America fails in its promise to the huddled masses of Jewish descent. As seen, the novel is “dealing explicitly with Jewish Americans’ need to return to a strong identification with the Jewish people” (Chametzky, Felstiner, Flanzbaum & Hellerstein, 2001, p. 344). Howe, in a similar vein, argues that early American Zionism “kept insisting that nowhere in the gentile world, not even in America, could the Jews find comfort or security” (1976, p. 206). This is the same message Lewisohn gives to his readers, assimilation to a full degree is a trap, the complete loss of the Jewish habitus is a loss of self that leads to destruction.

Even though habitus plays an essential role in identity construction of the immigrant, Bourdieu’s strict habitus borderlines do not apply to my argument here. Bourdieu suggests that habitus is internalized and embedded in the minds of the individuals living in a particular habitus (1972/1995, p. 86). Thus, individuals do not perceive the habitus for their identities are constructed unaware of its restraints. In Bourdieu’s perception of the habitus, “the habitus ensures that the individual will inevitably act according to the logic of the situation” (King, 2000, p. 423). Therefore, they do not perceive their habitus as a separate entity and adopt its values automatically. In this context, the habitus has always been there, and the individuals have always been a part of it, stuck in a situation that leaves no room for them to recognize the restraints imposed by the structures of the habitus. However, critics argue against the inexorable nature of Bourdieu’s habitus concept, stating that social change would be impossible if habitus was unconsciously internalized. Anthony King, for instance, gives a clear explanation for this argument by explaining that individuals would not get out of the borders of social norms and have social mobility if they behaved according to the “objective structural conditions” of their habitus (2000, p. 427). Sherry Ortner also argues against Bourdieu’s idea of internalized habitus, which leaves out the “intentional subject” (1996, p. 11). However, Bourdieu’s concept of the doxa as learned beliefs within a field is bound to the determinism of the habitus, because doxa is formed by the structures in the habitus (1972/1995, pp. 165-166). Bourdieu argues that doxa is unquestionable and each agent of the said habitus “tacitly accords by the mere fact of acting in accord with social convention (*Outline* 169). In this situation, it can be said that the deterministic value of the habitus and doxa sees individuals as passive agents who do not try to pursue progressive ways.

In *Distinction* (1984), Bourdieu also states how habitus both shapes the individuals and is shaped by them concurrently. Different capitals play an important role in this two-way creation: social capital, symbolic capital and cultural capital. According to Bourdieu, social capital occurs between individuals and groups generally with an economic benefit; symbolic capital is about the class and status of a person in a particular culture and lastly cultural capital is not related to economic means but to social mobility through education, appearance, etc. Especially cultural capital can be the outcome of the habitus, as habitus is seen as a sculptor shaping the individual and providing the necessary aspects for the preservation of it. This theory suggests that habitus and the capital it provides to the individual lead to a system of classification. Bourdieu discusses how cultural consumption and taste mark a

habitus, and the difference of taste occurs between rich and poor; educated and uneducated; bourgeois, petit-bourgeois, middle and working classes. His ideas become illuminating when applied to the immigrant child's domestic, cultural and economic habitus and the young immigrant's compliance with it.

The deterministic aspect of the habitus is challenged to a degree in these novels. Although Bourdieu's concept of habitus is highly enlightening in showing the structured nature of the individual's surrounding cultural systems, King and Ortner are also right since the intentional subject plays an important role in the process of acculturation. If habitus had borders as strict as Bourdieu argues, then we would not have seen Sara outside the Hester Street. In fact, her escape from her father is an attempt to run away from the Old World. She, as an active agent, challenges her father, their habitus and status as immigrants. This conflict of the old and new habitus reemerges as she argues with her father just before leaving home. While Reb Smolinsky mourns over their coming to "this wild America" where there is "no respect for fathers," Sara remembers her father's disparaging behavior towards his wife and daughters (Yeziarska, 1925/1999, p. 135). She understands that her father still tries to live according to the traditions of the Old World. However, she is not a part of that world anymore and she questions her father's paternal authority: "Should I let him crush me as he crushed them? No. This is America, where children are people" (Yeziarska, 1925/1999, p. 135). Therefore, she claims her identity as she rejects the Old World of her father and moves on to create herself a new habitus in the "airless gloom" (Yeziarska, 1925/1999, p. 163) of her new room. This new room is not better than her old one; in fact, it has more spatial boundaries than the previous one. However, the possibility of having 'a room of her own' is Sara's declaration of independence in the New World.

Although Bourdieu offers environment as a means for the acquisition of finer tastes, the scholars criticizing the determinism of his theory also point to the use of it as a means to blend into another class (like Sara does), providing the individual with social mobility. Although Sara has succeeded in becoming a teacher and gaining her economic freedom, her father's existence still hovers on her like a shadow. As she walks away from her father's house after telling him that he is welcome to move in with her, Sara notes "the fading chant" of Reb Smolinsky (Yeziarska, 1925/1999, p. 297). However, even this act of physical distance cannot prevent her from feeling the pressure of the Old World her father represents; "[b]ut I felt the shadow still there, over me. It wasn't just my father, but the generations who made my father whose weight was still upon me" (Yeziarska, 1925/1999, p. 297). Metaphorically, she can never escape her past, her ancestors, her Jewish habitus on Hester Street no matter how hard she tries to leave them behind and assimilate into the American ways. The shadow of the past will haunt her for the communal past is engraved into her individual identity.

In a similar vein to Sara, Arthur also escapes from the internalized habitus. His internalized habitus, however, lacks the traditional values of the Old World, therefore, he chooses to go back to the original habitus of the Jew. He realizes that those who try to run away from their Jewish identity and habitus in order to be accepted by the mainstream Americans, lack the notion of happiness that accompanies belonging to a community. In the book, the effort of the Jews to obliterate their identity

just to be granted the right to Americanization is “an unhuman effort” that only leads to self-hatred (Nilsen, 1983, pp. 66-67). When Arthur’s Arab-looking Jewish architect friend Victor Goldmann commits suicide, Arthur declares that the reason was “self-disgust.” Victor “was trying to shout down his Jewish soul,” who believed that success lay in becoming “an Anglo-American gentleman” (1928, p. 301). Assimilation is inhuman, it is only “mimicry” (1928, p. 301) for Arthur. The Jewish habitus in Lewisohn’s novel is a safe haven, and the Jewish children that leave behind that safety to assume an all-American identity face destruction as a result of culture loss.

The Formation of Jewish American Identity in *Yezierska* and Lewisohn

As a collectively formed phenomenon, identity is not self-produced. It is the result of the collaboration between the self and the habitus. A renown ethnic identity formation model belongs to Jean Phinney, who claims that there are three stages of ethnic identity formation. According to Phinney, in the first stage ethnicity is “not salient” and “the individual, typically a child or young adolescent, accepts the values and attitudes present in his or her environment” (Phinney, 1996, p. 143). This stage is quite similar to Bourdieu’s perception of an internalized habitus, where the child embodies the values of his family, since he had been subjected to its influence since his birth. In the second stage, the individual becomes “deeply interested in knowing more about their group” (Phinney, 1996, p. 143). And this leads to the next and final stage in Phinney’s model, where “minority individuals develop a secure, confident sense of themselves as members of their group” (Phinney, 1996, p. 143). Phinney argues that in this last stage the individual does not have any anger towards the majority. In other words, the individual achieves reconciliation as an ethnic subject with a peaceful attitude towards the dominant group. It is suggested that in this third stage of Phinney’s model, “individuals have explored their ethnic group membership and are clear as to the meaning of ethnicity in their life” (French, Seidman, Allen, Aber, 2006, p. 2). According to Phinney’s argument, the subject may overcome two difficulties of minor vs. major culture clash. Chávez and Guido-DiBrito consider this conclusion “helpful in identifying very real triggers for consciousness and in outlining threats to ethnic self-concept” but “missing a discussion of the critical and positive aspect of immersion into one’s own culture” (1999, p. 43). In my point of view, the last stage of Phinney’s model is problematic since the ethnic subject does not generally reach a reconciliation in the New World where he needs to connect that ethnic identity to the newly acquired national identity.

Phinney’s model is explanatory about the developmental stages. However, her model is based on an achieved sense of self while in most cases the final stage requires a conceded reconciliation. I argue that in *Bread Givers* and *The Island Within* the members of Jewish ethnicity go through five stages of the identity formation process. The first stage of the identity formation process I suggest is very similar to Phinney’s initial stage. In this phase, the individual is unaware of his identity as the habitus (and the ethnic culture it brings with it) is internalized. The identity is taken for granted; it has always been there. For instance, Jewish people surround Sara on Hester Street. She is not exposed to other habitus yet. When her elder sister Mashah, who is interested in the American way of life, comes to

their house with a new toothbrush, a towel and soap rather than handing her wages to her father; Sara responds just like other family members. She thinks that Mashah has “no heart, no feelings,” and is not a dutiful daughter (Yeziarska, 1925/1999, p. 6). Sara blames her sister for being arrogant but does not acknowledge that the reason underneath is her own upbringing as a dutiful Jewish daughter. Arthur, on the other hand, looks more specifically into his internalized ancestry. In Lewisohn’s novel, memory and blood become almost synonymous with instinct. When contemplating on Goyims and Yehudims, Arthur “continued to search his memory for other and outward visible methods by which his consciousness of being Jews had crept into his sister’s mind and into his own” (Lewisohn, 1928, pp. 104-105). Jewish identity is internalized for Arthur, and he tries to figure out a memory to understand how he already has this knowledge of who he is. This supports the idea that the first stage is the outcome of a collective past, where memories of identity and knowledge of the self within a community are embedded in the ethnic subject’s life. The collective past brings forth an archive and this archive becomes an inseparable part of the cultural habitus. Derrida and Prenowitz argue that “the concept of the archive ... shelters itself from this memory which it shelters: which comes down to saying also that it forgets it” (1995, p. 9). The family archive is lost as the characters happen to forget their Jewish background. Thus, remembrance and forgetting together form the basis for the Levys’ Jewish familial archive. Lewisohn implies that cultural heritage is part of this archive, in which the forgotten familiar becomes the unknown/unfamiliar. It is “the voice of the blood” (Lewisohn, 1928, p. 105), and the “spiritual heritage” (Lewisohn, 1928, p. 343). For Arthur, the *unheimlich* is within him and yet outside his body; it is the forgotten memories he shares with his kinsmen.

The second stage is the encounter with the outside world. In this stage the individual breaks through his habitus and is exposed to other habitus and cultures. This leads the ethnic member to question himself and his group as he questions the difference between him as a minority subject and the dominant other. The real breakthrough for Sara is her decision to leave her home as she identifies herself as an American. This leads her to encounter the world outside the conventional boundaries of her Jewish community. On the surface, Sara is eager to explore this newly found habitus, but her encounter with white Americans and their indifference to her construct an individuality that contradicts the communal Jewish life she lived on Hester Street. She describes herself “like a lost ghost. I was nothing and nobody Even in college, I had not escaped from the ghetto” (Yeziarska, 1925/1999, pp. 219-220). The ghetto; in this case, the cultural signifiers of her Jewishness inscribed to her inner-self and outer manners, betray her in college, revealing to everyone who she is under her American clothes. The Jewess is declined entry to a white middle-class American community which leads her to question her identity as a discriminated Jew. Arthur, on the other hand, struggles through this encounter and questions himself as to who he and his family are. In high school he becomes aware of “the sound of his name” and his father’s “foreign accent” and this “awareness [becomes] acute and painful” (Lewisohn, 1928, p. 115). He questions himself, the name Levy—the monumental reminiscent of centuries of Jewishness, and his father’s accent. Sara does not ask questions since she already knows the answers, but Arthur questions his Jewishness because even though he knows it is in his blood, at this point in his life Judaism has not been as prominent in his life as it has been in Sara’s life.

When the individual finds answers to questions about his ethnic identity, he moves towards the third stage where he fights the majority's discriminatory system and embraces his ethnic identity. He asks and learns more about his ethnic group and tends to explain everything regarding his ethnic identity. This third stage works partially in Yezierska's novel, as Sara's fight against the system is not necessarily presented as the fight of a Jewish woman, but as the fight of a woman in a new place. Sara fights against her boss (1925/1999, p. 166), fights for more meat in the restaurant (1925/1999, p. 169), and fights with teachers and the girls at the laundry (1925/1999, p. 180) not because she is Jewish but because she is a woman unaware of the rules of her new American precincts. And yet, Yezierska offers these hardships as incidents experienced by immigrant women; because of the limitations of the Old World patriarchy dominating the habitus of Jewish women's lives. It is this patriarchy that turns this situation into a handicap for Sara; she fails to understand the individual ways of America as a woman, for her existence in the household was needed merely to support her father's Rabbinical studies. Likewise, Lewisohn artfully places his character into the fight against the system as Arthur tries to make meaning of his Jewishness. His education at Columbia gives Arthur the chance to learn more about his ethnic identity. His physiognomy is described as "unmistakably Jewish" (1928, p. 125), he questions if Jews are his own kind (1928, p. 132), avoids taking German classes in order to prevent his past from catching up with him (1928, p. 134), and ends up taking an anthropology class from a Jewish professor (1928, p. 154). The university education serves as a preparatory ground for Arthur before his fight against the racial subjugation of Jewish patients at the Hospital for the Insane on Drew's Point. He starts to embrace his Jewishness as he tries to help the Jewish patients who are abused by the Irish attendants. Arthur understands that the high percentage of mentally ill among "his people" would receive a bad treatment from Americans and Americanized ethnicities within the hospital (Lewisohn, 1928, p. 182). In other words, race becomes a crucial element in Lewisohn's narrative. Schuchalter asserts that in *The Island Within* "[r]ace' is the prime mover of the plot, determining which paths the characters will take in constructing their lives" (2007, p. 14). Consequently, Arthur develops a sense of belonging to the Jewish race as his story moves towards inner inquisitions.

The fourth stage of the model is an awareness that brings more questions. The hyper-conscious state of ethnic awareness results in another self-questioning. In this phase the ethnic subject meditates on whether he is discriminating himself by learning who he is and highlighting his ethnicity. Sara is conscious of her ethnicity and fails to leave behind the audibly remarkable sign of her Jewishness: the vernacular that is reminiscent of her initial habitus. When she becomes a teacher, her embarrassment upon pronouncing the word "sing" with a Jewish vernacular acts as a reminder of her identity. She questions how she was discriminated because of these outward signs that cannot be suppressed. As a Jewish woman running away from the Old World towards the New, and discriminating herself from both, she is left rootless in "a hard and prejudiced world which kept her always a stranger" (Wilentz, 1991-1992, p. 34). As a psychoanalyst, Arthur steps forward in this stage. He muses that a Jew needs to act less like a Jew in order not to discriminate himself from the Gentiles: "Wasn't it a self-stultification, since one had to and did in the end live Jewishly, to live Jewishly on as poor and stripped and ignorant a basis as possible? Why? So as not to emphasize one's Jewishness in the eyes of the

purely theoretical *Goyim*” (Lewisohn, 1928, p. 320). Arthur experiences his emphasized Jewishness especially when he discusses with Joe and makes decisions about his and his son John’s lives together with his gentile wife Elizabeth.

The final stage of the model I propose is a conceded reconciliation unlike Phinney’s ethnic identity achievement. At this final phase the subject acknowledges his circumstances as an ethnic group member. He understands that he ‘had to’ discriminate himself because of the majority’s pressure as the hegemonic power. This self-discrimination only serves to underline the differences more and labels the individual with a highly intensified etiquette as the other. The individual sees this and accepts who he is. He has (at least) two identities: ethnic and national. He can be both an ethnic group member and an American; but the dominant majority may not see him as both. This is why I call this final stage as conceded reconciliation. The ethnic identity is formed but its acquisition generally results with a fault line in the national identity. The reconciliation itself becomes deconstructive in the sense that it reaffirms their difference from American natives as the ethnic other, problematizing their sense of belonging. This is visible both in Sara’s and Arthur’s cases. Sara manages to become a “teacherin” and accomplishes her American dream of becoming “a person among people” (Yeziarska, 1925/1999, p. 237). Her Jewish identity is more problematic when compared to the newly acquired identity of the “Americanerin” (Yeziarska, 1925/1999, p. 255). Sara, like Arthur, cannot sever her ties with her Jewish identity, but unlike Arthur her relationship with Jewishness at the end is on a love-hate basis. She wants to “tear the roots of [her] father out of [her] flesh and bones, force [her] heart and brain to blot him out of [her] soul” (Yeziarska, 1925/1999, p. 274). But then she understands that she and her father are one: “How could I have hated him and tried to blot him out of my life? Can I hate my arm, my hand that is part of me? Can a tree hate the roots from which it sprang?” (Yeziarska, 1925/1999, p. 286). Sara reaches the conceded reconciliation at this time in her story. Hugo acts as the mediator for the reconciliation, but the weight and the shadow of Reb Smolinsky and “generations who made [her] father” disrupts this reconciliation (Yeziarska, 1925/1999, p. 297). She becomes the burden bearer as her ideal to become an American and the weight of generations of Jews on her back clash in the end. She is both, and she is none. While Sara struggles against her identities, Arthur needs to make a decision as an American scientist and a Jewish kinsman. He resurrects the Jew within, but in order to complete the resurrection he needs to go to Romania leaving his American habitus behind. His transformation follows a long path from Israeli to European and American national identities.

Conclusion

In *Religion, Culture and Politics in the Twentieth-Century United States* (2007), Mark Hulsether argues that subsequent generations of the first wave immigrants underwent a differentiation in their cultural values to escape the panoptical gaze of the mainstream community (109). However, this attitude of the mainstream Christians also led people of minority and ethnic groups to hold on to their culture and to reconstruct their identities without the restraints of the hegemonic mainstream. For Jewish Americans, it became important to preserve cultural values such as Yiddish language and Jewish rituals.

This anthropological process of challenging the mainstream, submitting to it, and then reclaiming the diasporic culture demonstrates itself on various levels in *Bread Givers* and *The Island Within*. As discussed, the authenticity factor of the ethnic group shapes a person from the beginning of his life since he is born into those webs of culture. But people are not essentially what their former generations are. Members of an ethnic group are made from the same clay, they are shaped on the same potter's wheel, but they may turn out in different shapes. Sara and Arthur differ from each other, and they also differ from their parents; they transform into unique end products of their habitus as they move along their Americanization journey. Sara realizes that she will always be a Jew on Hester Street though an American inside. Arthur, on the other hand, realizes that the only way for a Jew to remain pure is to escape from his Americanized self and the American habitus. They both reach a conceded reconciliation as they are caught between the Old and New Worlds, stuck in a never-ending clash between their Jewish and American identities.

References

- Bourdieu, P. (1984). *Distinction: a social critique of the judgment of taste* (R. Nice, Trans.). Harvard UP. (Original work published 1979)
- Bourdieu, P. (1995). *Outline of a theory of practice* (R. Nice, Trans.). Cambridge UP. (Original work published 1972)
- Brodkin, K. (1998). *How Jews became white folks: and what that says about race in America*. Rutgers UP.
- Chametzky, J., Felstiner, J., Flanzbaum, H., Hellerstein, K. (Eds.). (2001). *Jewish American literature: a Norton anthology*. W. W. Norton& Company, Inc.
- Chávez, A. F. & Guido-DiBrito, F. (1999). Racial and ethnic identity and development. *New Directions for Adult and Continuing Education*, 84, 39-47.
- Derrida, J. & Prenowitz, E. (1995). Archive fever: a Freudian impression. *Diacritics*, 25 (2), 9-63.
- French, S. E., Seidman, E., Allen L., Aber, J. L. (2006). The development of ethnic identity during adolescence. *Developmental Psychology*, 42 (1), 1-10.
- Goldstein, E. L. (2006). *The price of whiteness: Jews, race, and American identity*. Princeton UP.
- Guzik, D. (2018). *Genesis 49 – the blessing of the sons of Jacob*. Retrieved from <https://enduringword.com/bible-commentary/genesis-49/>, on December 16, 2022.
- Howe, I. (1976). *World of our fathers*. Harcourt Brace Jovanovich.
- Hulsether, M. (2007). *Religion, culture and politics in the twentieth-century United States*. Columbia UP.
- King, A. (2000). Thinking with Bourdieu against Bourdieu: a 'practical' critique of the habitus. *Sociological Theory*, 18 (3), 417-433.
- Lewisohn, L. (1922). *Up stream: an American chronicle*. Boni and Liveright Publishers.
- Lewisohn, L. (1928). *The island within*. Harper & Brothers.
- New International Version (2011). Bible.com. Retrieved from <https://www.bible.com/bible/111/GEN.49.NIV>, on March 1, 2023.
- Nilsen, H. N. (1983). Jewish nationalism: a reading of Ludwig Lewisohn's *the island within*. *American Studies Scandinavia*, 15, 59-68.
- Phinney, J. S. (1996). Understanding ethnic diversity: the role of ethnic identity. *American Behavioral Scientist*, 40 (2), 143-152.
- Schuchalter, J. (2007). Modernism and modernity: the “case” of Mr. Lewisohn. *Studies in American Jewish Literature*, 26, 3-20.
- Sol, A. (2001). Longings and renunciations: attitudes towards intermarriage in early twentieth century Jewish American novels. *American Jewish History*, 89 (2), 215-230.
- Ortner, S. B. (1996). *Making gender: the politics and erotics of culture*. Beacon Press.
- Wilentz, G. (1991-1992). Cultural mediation and the immigrant's daughter: Anzia Yeziarska's *bread givers*. *MELUS*, 17 (3), 33-41.
- Yeziarska, A. (1999). *Bread givers*. Persea Books. (Original work published 1925)

INTERNATIONAL

JOURNAL of HUMAN STUDIES

ULUSLARARASI İNSAN ÇALIŞMALARI DERGİSİ

ISSN: 2636-8641

Cilt/VOLUME 6 Sayı/ISSUE 11 Yıl/YEAR: 2023

Alındı/RECEIVED: 26-05-2023 – Kabul/ACCEPTED: 18-06-2023

Ortaokul 8. Sınıf Öğrencilerinin Özgürlük Algıları

Secondary School 8th Grade Students Perceptions of Freedom

Mehmet TEMİR¹ | Asım ÇOBAN²

Abstract

harm another's freedom space. Therefore, the individual freedom area has the feature of an individual behavior area extending to the freedom area of another. This research was conducted to determine the freedom perceptions of 8th grade secondary school students. For this purpose, a literature review was made and various studies were used. Survey model, one of the quantitative research methods, was used in the research. Although the data in the study is located within the borders of Sulusaray district of Tokat province; collected in a secondary school located far from the district center. In the research, a questionnaire consisting of 15 items was applied as a data collection tool. The applied

Öz

başladığı anda doğal olarak sınırlanır. Dolayısıyla bireysel özgürlük alanı, bir başkasının özgürlük alanına kadar uzanan bireysel davranış alanı özelliğine sahiptir. Bu araştırma ortaokul 8. sınıf öğrencilerinin özgürlük algılarını tespit etmek amacıyla yapılmıştır. Bu amaç doğrultusunda alanyazın taraması yapılmış ve çeşitli çalışmalardan yararlanılmıştır. Araştırmada nicel araştırma yöntemlerinden tarama modeli kullanılmıştır. Çalışmada veriler, Tokat ili Sulusaray ilçesi sınırları içerisinde yer almasına karşın; ilçe merkezine uzak konumda bulunan bir ortaokulda toplanmıştır. Araştırmada veri toplama aracı olarak 15 maddeden oluşan bir anket uygulanmıştır. Uygulanan anket SPSS 23,0

¹ Dr, Orcid:000000017259335X

² Prof. Dr, Amasya Üniversitesi, Temel Eğitim, asim.coban@amasya.edu.tr, Orcid: 0000-0002-7860-7561

questionnaire was analyzed using the SPSS 23,0 program. The Cronbach Alpha internal reliability coefficient of the measurement tool consisting of 15 items was calculated as 0,71. Considering the results obtained in the research; It has been determined that there is a significant difference between the perceptions of the students and their gender. On the other hand, it was determined that there was no significant difference between the educational status of the students' parents and their perceptions. At the end of the research, various suggestions were given in accordance with the scope of the subject.

Keywords: Freedom, Perception, Secondary School.

programı kullanılarak analiz edilmiştir. 15 maddeden oluşan ölçme aracının Cronbach Alpha iç güvenirlik katsayısı 0,71 olarak hesaplanmıştır. Araştırmada elde edilen sonuçlara bakıldığında; öğrencilerin algıları ile cinsiyetleri arasında anlamlı bir farklılığın olduğu belirlenmiştir. Buna karşın öğrencilerin anne ve babalarının eğitim durumları ile algıları arasında anlamlı bir farklılık bulunamamıştır. Araştırma sonunda konu kapsamına uygun olarak çeşitli önerilere yer verilmiştir.

Anahtar kelimeler: Özgürlük, Algı, Ortaokul.

Giriş

Günümüz modern toplumlarında çok sık dile getirilen kavramların başında hiç şüphesiz olarak özgürlük kavramı gelmektedir. Bu kavrama yüklenen anlam ve kavramın tarihsel geçmişi, insanlığın geçirdiği tarihsel süreçle yakından ilgilidir. Bu tarihsel süreçle beraber kavrama yüklenen anlamda çeşitli değişiklikler görülmüş ve kavramın önemi daha da iyi anlaşılmıştır. Genel olarak alanyazında özgürlük kavramına yönelik yapılan tanımlamalardan birkaçına bakıldığında: Özgürlük kelime olarak, herhangi bir kısıtlamaya, zorlamaya bağlı olmaksızın düşünme veya davranma, herhangi bir şarta bağlı olmama durumu, her türlü dış etkiden bağımsız olarak insanın kendi iradesine, kendi düşüncesine dayanarak karar vermesi durumu, hürriyeti (URL-1). Özgürlük bireylerin sınırları belli edilmiş bir alan dahilinde kendi tercih ettikleri gibi karar verebilme ve eylemde bulunabilmelerini ifade eder (Jones, 1994).

Eflatun'un da dediği gibi, aşırı özgürlük ister devlette olsun ister bireylerde, sonunda köleliğe dönüşür. Özgürlük istenilen her şeyi yapabilmek değil, özgür olan tüm insanların haklarına tahaccüm etmeden yaşayabilme serbestliğidir (Erdoğan, 2001). Bu tanımların akabinde her yaşta bireyin içinde yaşadığı toplumu anlamlandırmasında en büyük görev aile ve örgün eğitime düşmektedir. Her ne kadar Türk aile yapısının toplumsal normların belirlenmesinde yadsınamaz rolünün bilinmesine rağmen; kavramların, terimlerin öğretilmesinde en büyük görev formal eğitime ve bu eğitimi gerçekleştiren

öğretmenlere düşmektedir. Öğretmenlerin üzerlerine düşen bu görevleri aktif bir şekilde yerine getirmeleriyle beraber, öğrencilerin kavram, bilgi ve terimlerin öğretilmesi konusunda eksiklik oluşmayacak ve öğrencilerde oluşması beklenen kavramsal kargaşaların önüne geçilmiş olunacaktır. Bu değerlendirmelerden hareketle öğrencilerin algılarını öğrenmek, onların gelecekteki davranışlarını yordayabilmek açısından önemli olacağı düşünülmektedir. Konu kapsamına yakın ilişkilialanyazında daha önce çeşitli araştırmaların yapıldığı görülmüştür. Yapılan araştırmalardan birkaçı değerlendirildiğinde:

Kaldırım (2005), “ilköğretim 8. sınıf öğrencilerinin demokrasi algıları” adlı çalışmasında öğrencilerin demokrasi algılarını incelemiş ve çalışma sonunda öğrencilerin cinsiyetleriyle demokrasi algıları arasında anlamlı bir farklılık olduğu sonucuna ulaşmıştır. Öğrencilerin algılarının anne- babalarının eğitim düzeyine göre değiştiğini tespit etmiştir.

Karatekin ve Kuş (2010) “ilköğretim 6. 7. ve 8. sınıf öğrencilerinin demokrasi algıları” adlı çalışmasında öğrencilerin demokrasi algılarını belirlemeye çalışmış ve çalışma sonunda öğrencilerin cinsiyetleri, anne-babalarının eğitim durumu ile demokrasi algıları arasında anlamlı bir farkın olduğunu tespit etmiştir.

Araştırmanın problem cümlesini ortaokul 8. sınıf öğrencilerinin özgürlük kavramına ilişkin algıları ne düzeydedir? cümlesi oluşturmaktadır. Araştırmanın yapıldığı bölgenin fiziki ve diğer şartları düşünülerek iki adet alt problem belirlenmiştir. Bunlar;

1. Öğrencilerin özgürlük algısında anne-baba eğitim düzeyine göre anlamlı bir farklılık varmıdır?
2. Öğrencilerin özgürlük algısında cinsiyet düzeyine göre anlamlı bir farklılık var mıdır?

Sayıtlar

1. Örneklem, evrenle aynı özelliklere sahip öğrencilerden oluşmuştur.
2. Veri toplama araçlarına cevap veren öğrenciler, gerçek duygu ve düşüncelerini yansıttıkları varsayılmıştır.

Sınırlılıklar

Bu araştırma;

1. 2022-2023 eğitim öğretim yılında ortaokul 8. sınıfta eğitim gören toplam 50 öğrenci,
2. Öğrencilerin veri toplama aracına verdikleri cevapla,
3. Kullanılan veri toplama aracının ölçtüğü maddelerle sınırlıdır.

Araştırmanın Amacı

Bu çalışmanın amacı ortaokul 8. sınıf öğrencilerinin özgürlük algılarını tespit etmektir. Ayrıca öğrencilerin demografik özelliklerinin özgürlük algılarında anlamlı bir farklılığa neden olup-olmadığı sonucunun ortaya konulması hedeflenmiştir. Amaç doğrultusunda elde edilen verilerin alanyazındaki diğer çalışmalarla karşılaştırılması ve kaynaklık etmesi açısından önemli olacağı düşünülmektedir.

Yöntem

Araştırmanın bu bölümünde araştırmanın modeli, evren ve örneklem, veri toplama aracı, verilerin toplanması ve analiz süreci hakkında bilgiler verilmiştir.

Araştırma Modeli

Araştırma modeli tarama modelidir. Genel tarama modelleri çok sayıda elemandan meydana gelen bir evrende o evren hakkında genel bir yargıya varma amacıyla evrenin tümü veya ondan alınacak örnek bir grup ya da örneklem üzerinde yapılan tarama düzenlemeleridir. Genel tarama modelleri ile tekil ya da ilişkisel taramalar yapılabilir. Tarama modellerinde önemli olan var olanı değiştirmeden uygun bir biçimde gözlemleyip belirlemektir (Karasar, 2008).

Evren ve Örneklem

Araştırmanın evrenini Tokat ili Sulusaray ilçesi sınırları içerisinde yer almasına karşın; ilçe merkezine uzak konumda bulunan bir ortaokulda 8. sınıfta eğitim görmekte olan 26'sı erkek, 24'ü kız toplam 50 öğrenci oluşturmaktadır.

Veri Toplama Aracı

Araştırmada veri toplama aracı olarak “öğrencilerin özgürlük algılarını değerlendirme” anketi kullanılmıştır. Anket geliştirme sürecinde, öncelikle konuyla ilgili olarak 22 öğrenciye dört tane açık uçlu sorular yöneltilerek ön uygulamaya tabi tutulmuştur. Öğrencilerden alınan cevaplar doğrultusunda ölçme aracında kullanılan soruların bir kısmı oluşturulmuştur. Daha sonra alanyazın taranması sonucunda sorular geliştirilmiş ve 15 maddelik bir anket oluşturulmuştur. Anket iki kısımdan meydana gelmiştir. Anketin ilk kısmı öğrencilerin demografik özelliklerine yönelik sorulardan, ikinci kısım ise 5'li likert tipinde hazırlanmış (1. Tamamen Katılıyorum, 2. Katılıyorum 3. Kararsızım, 4. Katılmıyorum 5. Hiç Katılmıyorum) 15 maddeden oluşmuştur.

Verilerin Toplanması ve Analizi

Anket, ortaokul 8. sınıfta okuyan 50 öğrenciye uygulanmış, öğrencilere, verdikleri cevapların bilimsel araştırmalarda kullanılacağı söylenmiştir. Araştırmada SPSS 23.0 programı kullanılarak maddeler analiz edilmiştir. Analiz sonucunda Cronbach Alpha iç güvenirlik katsayısı 0,71 olarak hesaplanmıştır. Araştırmanın geçerliliği için KMO değerlerine madde faktör yük değerine bakılmıştır. Analiz sonucunda KMO değeri 0,56; madde faktör yük değeri 0,591 ile 0,831 arasında değiştiği görülmüştür. Bu değerler veri toplama aracının geçerli olduğunu göstermiştir. Araştırmanın alt problemine ilişkin soruların yanıtlarında Independent Samples Test ve One- Way Anova testleri yapılarak öğrencilerin cinsiyetleri ve anne-baba eğitim durumları ile özgürlük algıları arasında anlamlı fark olup olmadığı belirlenmeye çalışılmıştır. Veriler $p < 0,05$ güven aralığında kontrol edilmiştir.

Bulgular

Bu bölümde, araştırma konusu ile ilgili bulgulara, alt problemlere dayanarak yer verilmiştir.

Ayrıca araştırma konusuna yönelik yorumlar tablo halinde ve sayısal verilerle değerlendirilmiştir. Anne eğitim düzeyi ile öğrencilerin özgürlük algısı Tablo 1’de gösterilmiştir.

Tablo 1. Anne Eğitim Düzeyi ile Öğrencilerin Özgürlük Algısı

Anne eğitim durumları	\bar{x}	S	P
Okuma yazma bilmiyor	57,2	5,9	0,068
İlkokul mezunu	53,8	5,3	

$p < 0,05$

Anne eğitim durumu gruplama anketinde iki farklı grup olduğu için ve gruplar arasında anlamlı bir farklılaşma olup-olmadığına bakmak için parametrik testlerden Independent-Samples Test’i uygulanmıştır. Anne eğitim durumu grupları arasında anlamlı bir farklılaşmanın olmadığı belirlenmiştir ($p = 0,068 > 0,05$). Okuma yazma bilmeyenlerin aritmetik ortalaması =57,2 iken; ilkokul mezunlarının aritmetik ortalaması ise =53,8 olduğu görülmüştür.

Baba eğitim düzeyi ile öğrencilerin özgürlük algısı Tablo 2’de sunulmuştur.

Tablo 2. Baba Eğitim Düzeyi ile Öğrencilerin Özgürlük Algısı

Baba eğitim durumları	\bar{x}	S	P
Okuma yazma bilmiyor	--	--	
İlkokul mezunu	54,9	5,6	0,330
Ortaokul mezunu	59,5	3,5	
Lise mezunu	52,1	5,5	
Üniversite mezunu	56,0	5,6	

$p < 0,05$

Baba eğitim durumu gruplama anketinde dört farklı grup olduğu için ve gruplar arasında anlamlı bir farklılaşma olup-olmadığına bakmak için parametrik testlerden One-Way ANOVA testi uygulanmıştır. Baba eğitim durumu grupları arasında anlamlı bir farklılaşma olmadığı görülmüştür ($p=0,330>0,05$). İlkokul mezunu grubun aritmetik ortalaması $\bar{x}=54,9$; Ortaokul mezunu grubun aritmetik ortalaması $\bar{x}=59,5$; Lise mezunu grubun aritmetik ortalaması $\bar{x}=52,1$; Üniversite mezunu grubun aritmetik ortalaması $\bar{x}=56,0$ olduğu anlaşılmıştır. Baba eğitim durumu gruplarının aritmetik ortalamaları birbirine yakın değer sergilemiştir. Bu bilgiler gruplar arasında farklılaşmanın olmadığını göstermiştir.

Cinsiyet düzeyinde öğrencilerin özgürlük algısı Tablo 3'te verilmiştir.

Tablo 3. Cinsiyet Düzeyinde Öğrencilerin Özgürlük Algısı

Cinsiyet	\bar{x}	S	p
Erkek	56,8	5,1	0,004
Kız	52,3	5,2	

$p<0,05$

Cinsiyet gruplarında iki farklı grup olduğu için ve bu gruplar arası anlamlı farklılaşma olup-olmadığına bakmak için parametrik testlerden Independent-Samples Test'i uygulanmıştır. Testsonucuna göre cinsiyet grupları arasında anlamlı bir farklılığın olduğu görülmüştür ($p=0,004<0,005$).

Erkek grubunun aritmetik ortalaması $\bar{x}=56,8$ iken; kız grubunun aritmetik ortalaması $\bar{x}=52,3$ 'tür. Erkek öğrencilerin özgürlük algıları daha pozitifdir.

Sonuç ve Öneriler

Öğrencilerin cinsiyetleri ile özgürlük algıları arasında anlamlı bir farkın olduğu belirlenmiştir. Erkek öğrencilerin özgürlük algılarının, kız öğrencilere göre daha pozitif olduğu sonucuna ulaşılmıştır. Araştırmanın yapıldığı fiziki konum ve çıkan sonuçlar değerlendirildiğinde, özgürlük kavramına verilen önemin gösterilmesi açısından değerli olduğu düşünülmüştür. Özgürlük algısının yurdun her yerinde yüksek çıkabileceğine dair bir tahmin (yordama) fikri oluşturmuştur. Araştırmada elde edilen diğer bir sonuçta; öğrencilerin anne-babalarının eğitim durumlarıyla özgürlük algıları arasında anlamlı bir farkın olmadığını belirlenmesidir.

Özgürlük algısının gelişimi ve özellikle eğitim-öğretimde çok fazla önem taşıyan düşünce özgürlüğünün geliştirilmesi konusunda şu öneriler sunulabilir:

-Öğrencilerde var olan özgürlük algılarını geliştirmeye dönük çeşitli akademik ve sosyal çalışmalar yapılabilir.

-Her bilimsel çalışmanın başka bir bilimsel çalışmaya kaynaklık etmesinden hareketle bu çalışma yeni bir anket geliştirilerek ve örneklem, değişken sayısı artırılarak farklı yerlerde de uygulanabilir.

-İlköğretim ve ortaöğretim müfredatında kişi özgürlüğü yanında özellikle de düşünce özgürlüğü konusunda gerekli ve yeterli bilgileri kazandıracak öğrenme alanları geliştirilmeli.

-Öğrencilerde özellikle düşünce özgürlüğünü geliştirmek, eleştiri yapabilmek becerisinin geliştirilmesi için öğretmenler uygun ortamlar oluşturmalı, öğrencilerine eleştiri kültürü kazandırmalıdır.

Kaynaklar

Erdoğan, M. (2001). Demokratik Toplumda İfade Özgürlüğü: Özgürlükçü Bir Perspektif, Liberal Düşünce, 24:8-13.

Jones, P. (1994). Rights (New York: St Martin's Press).

Kaldırım, E. (2005). İlköğretim 8. Sınıf Öğrencilerinin Demokrasi Algıları, Gazi Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi, 25(3):143-162.

Karasar, N. (2008). Bilimsel Araştırma Yöntemi, Nobel, Ankara.

Karatekin, K. & Kuş, Z. (2010). İlköğretim Öğrencilerinin Demokrasi Algıları, e-Journal of New World Sciences Academy, 5(4):1498-1512.

URL-1, Özgürlük Nedir? (<http://tdkterim.gov.tr/bts/>) adresinden 20.04.2023 tarihinde erişilmiştir.

INTERNATIONAL

JOURNAL of HUMAN STUDIES

ULUSLARARASI İNSAN ÇALIŞMALARI DERGİSİ

ISSN: 2636-8641

Cilt/VOLUME 6 Sayı/ISSUE 11 Yıl/YEAR: 2023 Alındı/RECEIVED: 02-05-2023 – Kabul/ACCEPTED: 26-06-2023

Wollstonecraft, Mary. (2021). Mary Wollstonecraft'ın "Kadın Haklarının Gerekçelendirilmesi. Ankara: Kalan Yayınları, 288 sayfa, ISBN: 978-9944-880-44-2.

Mehmet Fatih İŞİK¹ | Ayşe Merve Nur MUYAN²

Giriş

Kadının toplumda var olma mücadelesi kadim bir tarihe sahiptir. Bu mücadele ilkel toplumlardan başlayıp günümüz modern toplumlara kadar süregelmiştir ve hala da devam etmektedir. Kadın mücadelesi her geçen gün daha da artmakta ve kurumsal bir kimliğe kavuşmaktadır. Kuşkusuz bugün neredeyse dünyanın her yerinde örgütlenmiş veya örgütlü hale gelmiş olan kadınlar, sahip oldukları haklara birçok bedeller ödeyerek kavuştular. Giyotine gönderildiler, yakıldılar, yok sayıldılar, toplumda görünür olmaları engellendi, öldürüldüler veya cadı olarak görülerek avlandılar ancak bütün bu gayri insani durumlara rağmen, kadınlar erkek egemen anlayışa yani patriyarkaya karşı mücadele etmeye devam ettiler. Tarih boyunca başta patriyarka iktidarı olmak üzere her çeşit baskılara karşı mücadele eden Krotonlu Theano (MÖ. 600-550), Miletli Aspasia (MÖ. 470-400), Mantinealı Diotima (MÖ. 400- ?), İskenderiyeli Hypatia, (350-415), Sienalı Katerina (1347-1380), Christine de Pizan (1365-1429), Avilalı Teresa (1515-1582), Mary Astell (1666-131), Olympe de Gouges (1748-1793), Simone Weil (1909-1943), Hannah Arendt (1906-1975), Simone de Beauvoir (1908-1986), Martha C. Nussbaum (1947-..) gibi daha birçok kadın filozof, bilim insanı ve aktivisten söz etmek mümkündür. Hiç kuşku yok ki Fransız devrimini yaşamış İngiliz filozof, yazar ve kadın hakları savunucusu olan Mary Wollstonecraft (1759-1797) da kadın mücadelesine destek veren, kadınların erkeklerle eşit hak ve özgürlüklere sahip olmaları için ataerkil egemen anlayışa karşı mücadele edenlerden biridir.

¹ Dr. Öğr. Üyesi, Muş Alparslan Üniversitesi, Felsefe Bölümü, mf.isik@alparslan.edu.tr. 0000-0003-4766-2573

² Muş Alparslan Üniversitesi Fen Edebiyat Fakültesi Felsefe Bölümü Yüksek Lisans Öğrencisi, merveyntr49@icloud.com.

Liberal feminizmin en önemli temsilcilerinden biri olarak kabul edilen Mary Wollstonecraft, Fransız Devrimi'nin sonucunda deklare edilen hakların sadece Fransız erkek vatandaşların lehine bazı düzenlemeler yaptığını ve devrimin cinsiyetçi ayırıma yol açtığını eleştirmiş ve 1792 yılında *Kadın Haklarının Gereçelendirilmesi* adlı eserini kaleme almıştır. Hem bu çalışmasında hem de diğer çalışmalarında J.J. Rousseau'nun *Emile* adlı eserinde kadınla ilgili olan olumsuz düşüncelerine sert eleştiriler yönelten Wollstonecraft, erkek egemen anlayışı "diktatörlük" olarak görmekte ve kadınların da erkekler gibi doğuştan itibaren doğal olarak insan haklarına sahip olduklarını savunmuştur (Gerhard, 2020:22, Donovan, 2016:22). Temelde doğal haklar noktasında cinsiyet ayırımının söz konusu olmadığı savına dayanan liberal feminizm, kadın-erkek arasında yaşanan cinsiyet eşitsizliğinin tamamen toplumsallaşmanın ürünü olarak bu süreçte kazanıldığını iddia ederler (Donovan, 2016:34). Özetle; bu çalışmada temel amacımız feminist literatürde klasik bir eser olarak kabul edilen Wollstonecraft'ın *Kadın Haklarının Gereçelendirilmesi* adlı eserini analiz edip, bu eserin kadın hareketindeki yerini ve önemini tartışacağız.

Kadın Haklarının Gereçelendirilmesi Eserinin Temel Dinamikleri

Ataerkil baskıya ve erkek egemen anlayışa karşı çıkan ilk feministlerden biri olan Mary Wollstonecraft, Elizabeth Dixon ve Edward John Wollstonecraft'ın yedinci çocuğu olarak 1759 yılında Londra'da doğmuştur. Varlıklı bir ailede dünyaya gelmiş olmasına rağmen babası zamanla servetini yitirmiş ve şiddete meyilli hale gelmiştir. Çocukluğun ve gençliğinin önemli bir kısmı bir yandan maddi zorluklar diğer yandan aile içi şiddet ile mücadele ederek geçmiştir. Wollstonecraft'ın aile içi durumu, feminist edebiyatın ilk yazarlarından biri olmasında itici güç olmuştur. *Kadın Haklarının Gereçelendirilmesi* adlı eserini yazdığı yıllarda Paris'te yaşamaya başlamış ve ilk çocuğunun babası olan Gilbert Imley ile tanışmıştır. Imley ile yaşadığı bahtsız ilişkiden sonra Londra'ya geri dönmüş ve politikacı, filozof William Godwin ile evlenmiş ve ikinci çocuğu dünyaya gelmiştir. Ancak doğumdan on gün sonra henüz 38 yaşında iken hayata gözlerini kapamıştır.

Wollstonecraft, ataerkil düzenin getirdiği tüm sorunların kaynağında eğitimsizlik olduğunu iddia ettiği *Kadın Haklarının Gereçelendirilmesi* adlı eserinde kadın haklarının analitik savunmasını yapmıştır. Eser dönemin baskın felsefi görüşünün etkisinde kalmış ve akıl çağında erkeklerin kadınlardan daha aşağıda görülmesinin sebebini eğitimsizlik olarak belirlemiştir. İnsan olmanın en önemli şartının akıl olduğu bilindiği halde aklın sadece erkeklerle özdeşleştirilip kadının akıldan yoksun olarak görüldüğü fikri kitabın en temel sorunlarından biridir. Kadınların eğitim, evlilik ve çalışma hayatında hak talebinde bulunan devrimin detayları, Wollstonecraft'ın içten ve samimi kalemle ele alınmıştır. Geçmişte ve günümüzde kadın haklarının ve cinsiyetçi ayırımın geldiği noktayı görebilmek adına çok önemli bir eserdir. Oldukça kapsamlı bir içeriğe sahip olan *Kadın Haklarının Gereçelendirilmesi* eseri, on üç ana bölümden ve bu ana bölümlerinin her biri de çeşitli alt başlıklardan oluşmaktadır.

Analizini yapacağımız *Kadın Haklarının Gereçelendirilmesi* adlı eser, Wollstonecraft'ın liberal feminizm açısından erkek egemen toplumların kadınların erkeklerle eşit haklara ve özgürlüklere kavuşmasına yönelik düşüncelerini ve yaklaşımını ele alırken, konunun önemli kısımlarında metinden alıntılarla bu düşünceleri destekleyeceğiz.

“İnsan Hakları ve İltimli Görevlerinin Değerlendirilmesi” adlı birinci bölümde Wollstonecraft, insan olmanın en temel şartının akıl olduğunu ancak insan aklının bir takım önyargılarla şekillenerek beraberinde erdem ve bilgiyi de yok ettiğini belirtmektedir. İlk toplumsal yönetim biçimi aristokrasi iken insanların çıkar çatışmaları sebebiyle yönetimi ele alan monarşi ve hiyerarşinin sebep olduğu sınıf çatışmaları, insan özgürlüğüne ve aklına gölge düşüren faktörlerdir. Wollstonecraft özgürlüğü ve düşünme yetisi sınırlanmış birçok insanın bu eşitsizlik sebebiyle çeşitli yanlışlara açık hale geldiklerini ve bunun da kötülük probleminde yol açtığına değinmiştir. Wollstonecraft’a göre kötülükten kurtulmak için Tanrı insanlara akıl bahsetmiştir. Bu noktada Rousseau; iyiliğin Tanrı tarafından yaratılıp kötülüğün insanlar tarafından oluşturulduğu savına, Tanrı’nın yetkinliğinde kusur bulma gerekçesiyle karşı çıkmıştır (s. 30). Kitabın ikinci bölümünü oluşturan ve üçüncü bölümde de aynı tartışmanın devam ettiği “Cinslerin Farklılığına Dair Yaygın Kanaatin Tartışması” adlı başlık altında Wollstonecraft, tarihsel olarak alışlagelmiş kadın-erkek ayrımını ele almıştır. Erkek cinsinin genel olarak akıl ve erdem sahibi olduğu düşünülürken, kadın cinsinin ise sadece erkeklerin gönlünü hoş etmek için dünyaya gelmiş bir zevk unsuru olarak görüldüğünü ve bu durumun ne yazık ki kadınlar tarafından da desteklendiğini ifade ederek kadınların erkek egemen anlayışın toplumda hakim olmasını destekleyici olan bu tür tutumlarına karşı çıkmıştır. Bu durum değişmedikçe, kadınların sağlıklı ve bilinçli bir eğitim alamayacaklarını belirten Wollstonecraft, kadınların kendilerini toplumda görünür kılmalarını engelleyici olan bu sisteme hiç bir şekilde karşı çıkmamalarını eleştirmiştir. Kadınların akıllarını kullanmaları gerekirken bunu yapmayıp erkeklere bilinçsizce itaat etme eğilimlerine karşı çıkan Wollstonecraft, her iki cinsin de doğuştan benzer niteliklerle geldiğini, ancak kendilerini erkekten daha aşağı gören yaygın anlayış ve geleneğe boyun eğen, bunu yapmaktan çekinmeyen kadınlara serzenişte bulunmuştur. Aynı zamanda toplumsallaşma sürecinde erkek çocukların özgürce davranmalarına olanak tanıyan ve kız çocuklarının ise erkeklere hizmet ve itaat etmeleri gerektiği düşüncesiyle yetiştiren ebeveynleri eleştirmiş ve bu durumdan ancak akıl ilkelerine uygun olarak verilecek olan eğitim sayesinde kurtulmanın mümkün olabileceğini ileri sürmüştür (s.73).

“Kadının Çeşitli Nedenlerle Düşürüldüğü Aşağılık Konuma Dair Düşünceler” başlığını taşıyan dördüncü bölümde Wollstonecraft, her insanın doğuştan akıl sahibi varlıklar olarak dünyaya geldiklerini ancak sosyalleşme sürecinde rol oynayan kültürel faktörlerin cinsiyet algılama biçimlerinin sonucu olarak kadınların erkeklerden daha düşük bir akıl yetisine sahip olduğu irrasyonel durumu şöyle belirtmektedir: “Erkek hep akıyla kadın arasında kalırken, kadın dünyayı bir sis perdesinin ardından görmeye ve kendine söylenene gözü inanmaya mahkum edilir” (s. 93). Dolayısıyla buradan da anlaşılacağı üzere, kadın ve erkek arasındaki ayrımın daha çocukluk döneminden itibaren onlara aşılandığını ve koşulların erkeklerin aklını geliştirmeleri için fırsat sağlarken; kadınların ise akıl yönünden gelişmelerinin engellendiğini ileri süren Wollstonecraft, onları ev işleriyle ilgilenip çocuk büyütme ya da güzel giysiler seçmekten başka bir amaçlarının olmamaları yönünde bir çevresel zeminin hazırlandığını dile getirmektedir. Erkek egemen toplum anlayışının kadını akıl, erdem, eğitim ve sosyal yaşantı gibi birçok yöndeki özgürlüğünün kısıtlandığını ve haklarının elinden alındığını belirten Wollstonecraft; kadınların bu kısıtlamalara karşı mücadele etmemeleri bir tarafa, kadınların önemli bir kısmının bu durumdan hoşnut olmalarının da ayrıca üzüntü verici olduğunu ifade etmektedir (s. 126).

Kitabın beşinci bölümünü oluşturan “Kadına Acıma Duygusu ve Aşağılamayla Yaklaşan Bir Kısım Yazara Eleştiriler” adlı kısmı çeşitli alt başlıklarla da destekleyen Wollstonecraft, bu bölümde Rousseau’nun *Emile*, James Fordyce’in *Genç Kadınlara Öğütler* ve John Gregory’nin *Bir Babanın Kızlarına Mirası* gibi yazarları ve adı geçen eserlerini feminist eleştiriye tabi tutmaktadır. Örneğin; Rousseau’nun *Emile* eserinin ana karakterlerini temsil eden Emile ve Sophie’ya biçtiği rolleri eleştirir. Çünkü Emile karakteri mükemmel erkek figürünü oluştururken, Sophie karakteri Emile’in mükemmelliğine yetismeye çalışan zayıf kadın figürünü temsil etmektedir. Oysa Wollstonecraft’a göre bu tür bir temsilliyetin rasyonel olma hali söz konusu değildir. Wollstonecraft’a göre Rousseau’nun kadına dair olan olumsuz fikirlerinin şekillenmesinde özel hayatının etkisinin yoğun olduğunu düşünmektedir. Rousseau’ya karşı oldukça sert eleştiriler yönelten Wollstonecraft, eleştirilerinin temelinde Rousseau’nun şahsıyla değil, onun düşünceleriyle sorunu olduğunu “*Ruhu şad olsun! Benim savaşım, Rousseau’nun küllerine değil, fikirlerine karşıdır. Savaştığım, yalnızca onun kadını aşka köle ederek aşağılayan anlayışdır*” (s. 150) sözleriyle dile getirmektedir. Yine James Fordyce ve John Gregory’nin de kadına dair olan düşüncelerinin de Rousseau’nun kadın hakkındaki düşünceleri gibi olumsuz ve onur kırıcı olduğunu dile getiren Wollstonecraft, ismi geçen yazarların da kadına; erkeğe hizmet etme, kendini erkeğe beğendirme ya da itaat etme gibi roller biçtiğini ileri sürerek onları eleştirmektedir. “*Küçük Yaştaki Düşünce Çağrışımlarının Kişilik Üzerindeki Etkileri*” başlığını taşıyan altıncı bölümde Wollstonecraft, çocukların küçük yaştan itibaren kültürel faktörlerin kadına dair beslediği olumsuz zihniyetle yetiştirildiğini izah etmektedir. Kitabın devamındaki yedinci, sekizinci, dokuzuncu, onuncu ve on birinci bölümlerinde ise, Wollstonecraft kısacası; toplumun erdemden yoksun bireyleri yetiştirdiğini, erdemli olan bireyleri yozlaştırdığını, toplumun cinsiyet eşitsizliğiyle ilgili olan algısının insanları ikiyüzlülüğe sevk ettiğini ve iffet konusunda kadın ile erkeğin aynı hassasiyete sahip olması gerekirken; kadınların daha dezavantajlı grupta yer aldığını ileri sürerek, onların tevazu ve erdemli davranışlardan vazgeçmemeleri gerektiğini şu sözlerle dile getirmektedir:

“*Kız kardeşlerim, gerçekten tevazu sahibiyse de hatırlamalısınız ki, adı ne olursa olsun hiçbir erdem cebalet ve gösterişle yan yana bulunamaz! Yalnızca vazifelerin ifasıyla bilgi anlayışının esinleyebileceği akılselimliğe ermek zorundasınız, yoksa bulunduğunuz şüpheli ve bağımlı konumdan hiçbir zaman kurtulamaz, yalnızca güzel olduğunuz müddetçe sevilirsiniz!*” (s. 211).

Çalışmanın “*Milli Eğitim Üzerine*” adlı on ikinci bölümünde ise Wollstonecraft, başından itibaren yaşananların temelde eğitimsizlikten kaynaklandığı tezine odaklanmaktadır. Bu bölümde Rousseau’nun kadın hakkındaki düşüncelerine yeniden odaklanan Wollstonecraft, eleştirilerine devam etmektedir. Çünkü Rousseau’ya göre kadın, erkek gibi bir akıl varlığı olmadığı için erkekle aynı eğitimi alamazdı. Rousseau’nun kadının hayattaki amacının haz vermek ve eşine itaat etmek bağlamındaki düşüncelerini hatırlatan Wollstonecraft, bir kez daha Rousseau’yu sert bir üslupla eleştirmektedir. Çalışmanın son bölümünü oluşturan “*Kadınların Cabil Bırakılmasının Sebep Olduğu Akılsızlıklara Dair Birkaç Örnek; Kadın Adabına Mahsus Bir Devrimden Doğal Olarak Beklenebilecek Ahlaki İyileşme Üzerine Sonuç Tespitleri*” adlı başlıkta ise Wollstonecraft, kadınların eğitimsiz bırakılmasına sebep olan toplumsal önyargılar ve erkek tahakkümleri ile ilgili tartışmaları ele almaktadır. Bununla beraber kadınları da akıllarını kullanmadıkları için eleştiren Wollstonecraft, kadınların giyim, kuşam ve gösterişe gereğinden fazla anlam

yüklemelerinin de doğru olmadığı gibi, aynı zamanda bu durumun erkek egemen zihniyetin işini kolaylaştırıcı bir rol oynadığını ifade etmektedir. Son olarak kadının iyi bir yurttaş olması için tıpkı erkek yurttaşlar gibi aklını geliştirecek eğitimleri almasının hayati olduğu önemine değinmektedir. Kadınları yalnızca cinsel bir obje olarak gören ve cinsiyetçi ayrımı, işlerine geldiği gibi tamamen keyfi sebeplerle sürdüren erkeklerin bu tür gayri insani davranışlarının iki cinsinde varoluş amacını baltadığını ileri sürerek, çalışmanın sonunda şu şekilde seslenir: "Adil ol ey akıl sahibi erkek! Kadının kusurları, beslediğin atın veya eşeğin huysuzluğundan daha çok kızdırmasın seni; cabillik imtiyazı tanı akıl sahibi olma bakımından mahrum ettiğin kadına, yoksa doğanın akıl vermediği varlıktan erdem bekleyen Mısırlı angaryacılarından beter olursun!" (s. 310).

Sonuç ve Tartışma

Wollstonecraft, 38 yıl gibi kısa bir ömürde kadın hareketine dair ortaya koyduğu mücadeleyle unutulmaz feministlerden biri olarak tarih sahnesindeki yerini almıştır. Fransız İhtilalinin ilan edilmesinden kısa bir süre yayımlana Wollstonecraft'ın *Kadın Haklarının Gerekçelendirilmesi* eseri, ihtilalin ardından ilan edilen *İnsan ve Yurttaş Hakları Bildirisi*'ne bir tepki olarak yayımlanmıştır. Çünkü ilan edilen bildiri genelde tüm toplumun haklarını savunan bir algı uyandırmış olsa da özelden yalnızca erkek yurttaşların (hatta sadece beyaz Fransız erkekler) haklarını korumayı planlamıştır. Dolayısıyla Orta Çağ'dan beri kadına karşı devam eden gayri insani baskılar, cadı avları, yakılmalar ve kadınların toplumsal alanda görünür olmalarını engelleme çabalarının Aydınlanma Çağı'nda da devam ettiği söylenebilir. Bu nedenle Wollstonecraft'ın *Kadın Haklarının Gerekçelendirilmesi* kadınların yaşadıklarını topluma anlatma ve aydınlatma umudunu yeşerttiği için de feminist mücadelede ayrı bir öneme sahiptir. Temelde kadınların yaşadıkları başta cinsiyet eşitsizliği olmak üzere, her tür eşitsizliğin temelinde eğitimsizliğin var olduğunu savunan Wollstonecraft, her insanın hiçbir koşulda kendisinden alınamayacak eşitlik, bağımsızlık ve özgürlük gibi temel insani haklarla dünyaya geldiğini, ancak bu hakların hakim olan politik ve sosyal düzen yoluyla meşrulaştırılarak insandan alınma mücadelesine karşı savaşıyordu (Rullmann, 1996:270).

Emile adlı eserinde Sophie karakteriyle somutlaşan ve kadını erkeğin cinsel arzularını yerine getiren "düşkünlük tutkunu bir esir" ile "çekici bir nesne" gibi aşağılayıcı düşüncelerle tanımlayan Rousseau'ya şiddetle karşı çıkar. Bu durumun gerçekten bağdaşmadığını ifade eden Wollstonecraft, bu yanlış düşüncelerin her iki cinse de eşit eğitim ve koşullar sağlandığı takdirde ortadan kalkacağını savunuyordu (Rullmann, 1996:271). Benzer şekilde Mary Astell'in de kadınlarla ilgili temel endişesi onların temel haklardan ya da ataerkil bir toplum tarafından baskıya ve sömürüye uğramaları değil; onların toplumsal gelenekler ve eğitimsizlik nedeniyle benliklerini kaybetmeleri olduğunu dile getirmektedir (Buxton-Whiting, 2023:53). Wollstonecraft, erkek egemen kültürün kadınlar üzerindeki tahakkümün varlığında feminist bilince sahip olmayan kadınların da kolaylaştırıcı bir rol oynadığını düşünmekte ve onları eleştirmektedir. Dolayısıyla patriyarkal zihniyeti taşıyan erkekler ne kadar tehlikeli ise, feminist bilinçten yoksun olan kadınlar da feminist mücadelede aynı düzeyde tehlikelidir.³

³Bkz. bell hooks. *Feminizm Herkes İçindir*. Çev. Ece Aydın- Berna Kurt- Şirin Özgün- Aysel Yıldırım, (İstanbul: Bgst Yayınları, 4. Baskı, 2016). Ayrıca bkz. Mehmet Fatih Işık. *Feminizm Kim(ler) İçindir*: bell hooks, İstanbul Üniversitesi Kadın Araştırmaları Dergisi, 24, 2022: 1-12.

Wollstonecraft'ın *Kadın Haklarının Gerekçelendirilmesi* adlı eseri eleştirilecek ve eksik olduğu düşünülen tarafları olsa da, yazıldığı dönemin koşulları düşünüldüğünde (örneğin kadınların giyotine gönderilmesi⁴ ya da kadınların yazdıklarını kendi adlarıyla yayımlatamamaları⁵ gibi) bugün bile feminist mücadele de klasik bir eser olduğu ve öneminin ne kadar büyük olduğu inkâr edilemez.

⁴Olympe de Gouges, 1791 yılında *İnsan ve Yurttaş Hakları Bildirgesi*'ne karşı çıkarak *Kadın ve Yurttaş Hakları Bildirgesi* adlı manifestoyu yayımladığı için giyotinle cezalandırılmıştır.

⁵Tarihte kadınların yazdıklarını salt kadın oldukları için kendi isimleriyle yayımlatamamalarının yüzlerce örneği mevcuttur. Bunlardan biri de George Eliot erkek ismini kullanan ve bu isimle tanınan ancak gerçek ismi Mary Anne Avans (1819-1880) olan İngiliz edebiyatçı kadındır. Mary Anne Avans oldukça başarılı romanlar yazmasına rağmen, romanlarının bir kadın tarafından yazıldığı bilirse kabul edilmeyeceği kaygısını taşıdığı için gerçek ismini gizleyerek George Eliot ismini kullanmıştır. Bkz. Rebecca Buxton- Lisa Whiting. *Felsefenin Kraliçeleri*. Çev: Muhlis Ünal Salman, (İstanbul: Epsilon Yayınları, 2023).

Kaynakça

- Buxton, R.- Whiting, L. *Felsefenin Kraliçeleri*. Çev: Muhlis Ünal Salman, (İstanbul: Epsilon Yayınları, 2023).
- Donovan, J. *Feminist Teori*. Çev: Aksu Bora-Meltem Ağduk Gevrek-Fevziye Sayılan, (İstanbul: İletişim Yayınları, 2016).
- Gerhard, U. *Kadın Hareketleri ve Feminizm*. Çev: Ülkü İrem Alabayırlı, (İstanbul: Runik Kitap, 2020).
- hooks, b⁶. *Feminizm Herkes İçindir*. Çev: Ece Aydın- Berna Kurt- Şirin Özgün- Aysel Yıldırım, (İstanbul: Bgst Yayınları, 4. Baskı, 2016).
- Işık, M. F. "Feminizm Kim(ler) İçindir: bell hooks". İstanbul Üniversitesi Kadın Araştırmaları Dergisi, 24, 2022: 1-12.
- Rullmann, M. *Kadın Filozoflar I*. Çev: Tomris Mengüşoğlu, (İstanbul: Kabalcı Yayınevi, 1996).
- Wollstonecraft, M. *Kadın Haklarının Gerekçelendirilmesi*, Çev: Burcu Şahinli, (İstanbul: Can Yayınları, 2022).

⁶bell hooks'un ad ve soyadlarının baş harfleri, yazarın kendisi küçük yazmayı tercih ettiğinden biz de yazarın tercihini burada kullanmayı uygun bulduk.